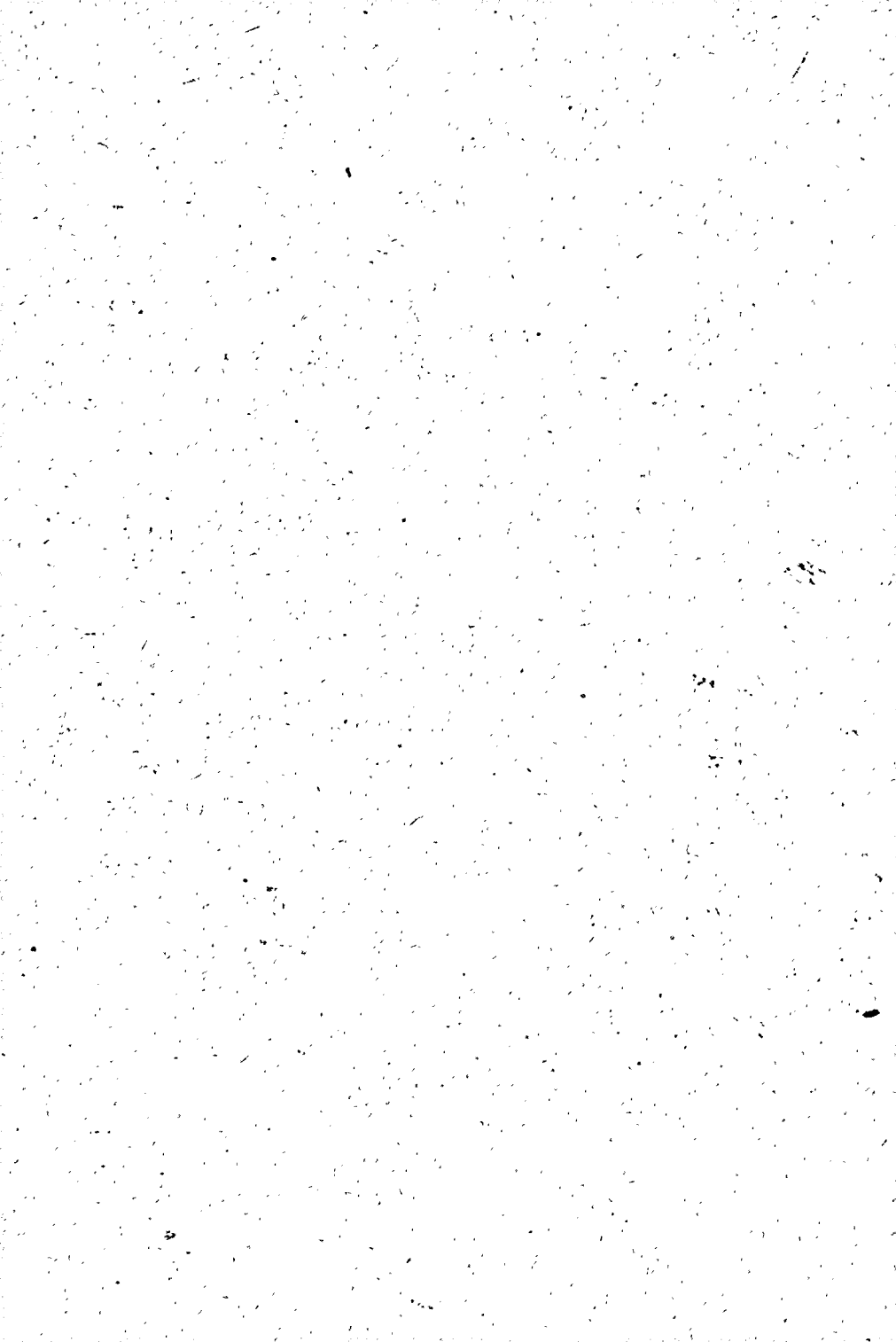

3643

KOSMINSKI
ZGODOVINA
SREDNJEGA
VEKA

3643

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК СССР

ИСТОРИЯ СРЕДНИХ ВЕКОВ

У Ч Е Б Н И К
ДЛЯ 6—7 КЛАССОВ
СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Под редакцией профессора
Е. А. КОСМИНСКОГО

Утверждено
Наркомпросом РСФСР

Издание третье

Государственное
Учебно-педагогическое издательство
Наркомпроса РСФСР
Москва — 1945

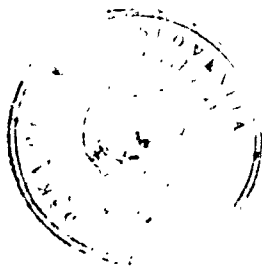
ZGODOVINA SREDNJEGA VEKA

POD REDAKCIJO PROFESORJA
E. A. KOSMINSKEGA

LJUBLJANA 1946

AVTORIZIRAN PREVOD IZ RUŠČINE

Inv. št. : I-3643
sig. : VIII - 128.

Zgodnji srednji vek

1. poglavje

Zahodno rimsko cesarstvo in barbari

Zahodno rimsko cesarstvo je propadlo proti koncu 5. stol. Rimsko suženjsko družbo je uničilo revolucionarno gibanje sužnjevi in kolonov in barbarske osvojitve. Tako se je končalo prvo veliko obdobje v zgodovini človeštva — zgodovina starega veka — in se začelo drugo — zgodovina srednjega veka. To obdobje se imenuje srednji vek zato, ker leži na sredi med starim vekom in novo dobo. V srednjem veku ni vladal suženjski red kakor v starem veku, temveč fevdalno-tlačanski.

Barbarska plemena

Kdo so bili ti barbari, ki so v 5. stol. uničili rimsko cesarstvo in ustanovili na njegovem ozemlju svoja kraljestva?

Severno in vzhodno od rimskega cesarstva, v gozdovih in stepah srednje in vzhodne Evrope, je živela množica neodvisnih plemen. Najbližji sosedi rimskega cesarstva so bila germanska plemena. Dalje proti vzhodu so živeli Slovani.

Življenje barbarov je opisal Julij Cezar, ki je med osvajanjem Galije prišel v stik z nekaterimi germanskimi plemeni (sredi 1. stol. pr. n. e.).

Po Cezarju opisana plemena so živela na pol nomadski način življenja. Glavna njihova poklica sta bila živinoreja in lov; s poljedelstvom so se malo pečala. Pogosto so se selila išoč boljše pašnike in kraje za lov. Živela so v rodovih, vsak rod je volil svoje rodovne starešine. Pri njih ni bilo privatne lastnine zemlje. Zemlja je pripadala vsemu rodu in obdelovali so jo vsi skupno. Barbari v tem času niso imeli razredov, vsi so

bili enaki. Niso imeli niti države niti kraljev. Samo za čas vojne so volili vojskovodjo.

Od drugih rimskih in grških pisateljev, posebno od rimskega zgodovinarja Tácita (konec 1. stol. n. e.) izvemo o tistih spremembah, katere so se dogajale v življenju barbarskih plemen v naslednjih stoletjih.

Barbari so stopnjema prehajali k bolj naseljenemu načinu življenja. Začeli so tvoriti vaške naselbine. Prebivalci vasi so pripadali enemu rodu. Vsaka družina je imela svoja gospodarska poslopja in hišo.

Barbarska plemena so se začela bolj baviti s poljedelstvom. Vendar so še slabo obdelovali zemljo, niso je gnojili. Požigali so gozd ali delali novino v stepi, pobirali pridelek in potem pustili to zemljo več let ter začeli obdelovati novino na drugih krajih. Zaradi tega so potrebovali mnogo prostora za poljedelstvo. Obširna prostranstva so jim bila potrebna za lov in živinorejo. Kadar je pri njih naselbina narastla, se ni mogla več prehraniti na zemlji, katero je zasedlo pleme, in bilo je treba iskati nove kraje za naselitev.

Rodovno in vojaško plemstvo Barbarska plemena, katera je opisal Tacit, so gospodarila z zemljo skupno v vsem rodu. Z znatnim delom zemlje se je skupno okoriščal ves rod (pašniki za živino, gozdovi za lov). Zdaj so pa vsaki družini oddeljevali posebno parcelo za obdelovanje. Pri tem so rodovni starešine prejemale večje in boljše parcele. Tako se je razdrla enakost med člani rodu in nastalo je rodovno plemstvo.

Barbarska plemena so se često vojskovala. Vse odrasle moške so šteli za vojščake. Nekateri od njih sploh niso delali, temveč so živeli samo od vojskovanja in ropanja. Družili so se v odrede (združbe). Na čelu takih združb so bili vojaški poveljniki. Med združbo in njenim poveljnikom se je ustvarjala čvrsta vez. Če je bil poveljnik ubit v boju, so se združbeniki morali ali maščevati nad sovražniki ali pa poginiti. Po uspelem bojnem pohodu se je po žrebu delil plen. Poveljniki so dobivali večji delež in pri njih so se kopičila bogastva. Tako se je stopnjema izločalo rodovno in vojaško plemstvo, katero je sestajalo iz rodovnih starešin in vojaških poveljnikov.

Plemiči so imeli več zemlje in živine. Pri njih se pojavljajo tudi sužnji iz vrst vojnih ujetnikov. Tacit pripoveduje, da so barbari ravnali s sužnji mnogo bolj milo kakor

Rimljani. Sužnji so imeli svoje koče, svoje gospodarstvo: svojim gospodarjem so plačevali dajatev z žitom, tkaninami, živino.

Barbarska plemena so oddavnaj reševala vse važne zadeve na ljudskih zborovanjih. Na ta zborovanja so prihajali vsi odrastli moški člani plemena v polni bojni opremi. Ko se je pri barbarih izločilo rodovno in vojaško plemstvo, je začelo prirejati svoja posebna posvetovanja. Plemiči so na svojih posvetovanjih obravnavali zadeve vojne, razdelitve zemlje, odnosov z Rimom. Za dokončen sklep so sklicevali ljudsko zborovanje. Na ljudskem zborovanju so nastopali z govori samo aristokrati. Če so se vojščaki strinjali z njihovimi predlogi, so z rožljanjem orožja izražali svoje odobravanje. Če se niso strinjali, so glasno kričali. Ljudska zborovanja so sodila za tiste zločine, katere so barbari šteli za najtežje — za izdajstvo in za strahopetnost. Izdajalce so obešali na drevesa, strahopetce so pa potapljali v močvirja.

Pri nekaterih barbarskih plemenih so se pojavili kralji. Kralje so volili iz vrst aristokratov. Kralje so torej volili; kraljeva oblast ni bila dedna. Kralji so prejemale velik plen. Imeli so mnogo zemlje, živine in sužnjev.

Tako je pri barbarskih plemenih nastala rodovna in vojaška aristokracija. Pojavili so se tudi sužnji, toda njihove obveznosti niso bile težke. Večino ljudstva so tvorili svobodni. Pri barbarih so se šele začeli porajati razredi. S tem se je red barbarov rezko razlikoval od reda suženjskega rimskega cesarstva.

Navali barbarov na rimsko cesarstvo

Prebivalstvo pri barbarih je naraščalo in potrebovali so vedno več zemlje za poljedelstvo, živinorejo in lov. Njihova vojaška aristokracija s svojimi združbami je bila vedno pripravljena vojskovati se in ropati. Zaradi tega so barbari stalno vznemirjali meje rimskega cesarstva. Za obrambo cesarstva pred njihovimi napadi so Rimljani utrdili mejo na Renu in Donavi z verigo trdnjav, okopov, rovov in stražarskih postojank. Iz rimskih obmejnih trdnjav so potem zrastle mesta kakor Köln, Mainz, Strassburg, Dunaj. Toda Germanom in drugim barbarskim plemenom se je včasih posrečilo prodreti čez utrjeno mejo in rimski cesarji so morali vojevati z njimi dolgotrajne vojne. V 3. stol. n. e. so barbarska plemena Gotov prišla čez Donavo in vdrla v

notranjost cesarstva. Rimskim cesarjem se je le z velikim trudom posrečilo potisniti Gote nazaj čez Donavo.

Cesarstvo se je vedno teže borilo proti napadom barbarov. Rimsko cesarstvo z njegovim krutim izkoriščanjem sužnjev in kolonov, s strahovitim bremenom njegovih davkov je zasovražilo vse delovno ljudstvo. Od 3. stol. n. e. so se upori sužnjev in kolonov vrstili nepretrgoma v raznih krajih cesarstva. Rimsko cesarstvo je slabelo. Njegovo gospodarsko življenje je začelo propadati, trgovina je izumirala, mesta so se praznila. Od konca 4. stol. se cesarstvo ni moglo več upirati pritisku barbarov. Cele zveze barbarskih plemen so začele prihajati čez meje cesarstva. Hkrati so se upirali rimski sužnji in koloni, se pridruževali odredom barbarov, jim odpirali vrata rimskih mest, jih vodili v gosposčine bogatašev, kjer so mogli najti velik plen. Pri barbarih ni bilo krutega razrednega izkoriščanja kakor pri Rimljanih. Tudi davkov niso poznali. Zato so sužnji in koloni videli v barbarih svoje odrešitelje izpod jarma gospodarjev sužnjev in rimske države. Osvajanja barbarov je spremljalo revolucionarno gibanje sužnjev in kolonov.

Barbarske države

Barbari, med katerimi so prevladovala germanska plemena, so osvajali velika področja v Zahodnem rimskem cesarstvu in ustanavljali tam svoje države.

Zahodni Gotje, ki so prišli izza Donave konec 4. stol., so se naselili na Balkanskem polotoku. Potem so se pod vodstvom svojega izvoljenega kralja Alaraha odpravili v Italijo. Pridružila se jim je množica sužnjev in kolonov. V 410. l. so Zahodni Gotje zasedli Rim, pri čemer so jim mestna vrata odprli sužnji. Zahodni Gotje so tri dni ropali po starodavni prestolnici cesarstva. Iz Italije so krenili v Galijo in Španijo. V južni Galiji in Španiji so ustanovili prvo barbarsko državo na ozemlju rimskega cesarstva — državo Zahodnih Gotov.

Še pred Zahodnimi Goti je prišlo v Španijo drugo pleme — Vandali. Zahodni Gotje so jih potisnili na jug. Vandali so se preselili v Severno Afriko in ustanovili svojo državo s prestolnico v Kartagini. Pečali so se z gusarstvom na morju in ropali po obalah Sicilije in Italije. Njihov kralj Genzerih je zasedel Rim in ga strašno izropal (455). Štirinajst dni so Vandali ropali v Rimu. Malo prej je cesarstvo okusilo niz strahovitih udarcev s strani hunskega poglavarja

A tila, čigar država se je razprostirala od Volge do Rena. Toda ta država je hitro razpadla.

Cesarstvo je izgubljalo eno pokrajino za drugo. Ob spodnjem Renu živeče pleme Frankov je osvojilo Galijo s severa.

Navsezadnje je v 476. l. Odoaker, vojskovodja združbe, katero so tvorila razna barbarska plemena, prevzel oblast v Italiji. Cesarja Romula Avgustula je strmoglavil in Zahodno rimsko cesarstvo je prenehalo obstajati.

Pri osvajanju rimskega cesarstva so barbari uničevali mesta, požigali dvorce. Podirali so antična svetišča, palače, gledališča, da bi dobili kamnja za svoje utrdbe. Potem ko so barbari osvojili cesarstvo, je na Zahodu skoraj povsem prenehalo mestno življenje, so zamrle obrti in trgovina, je propadla antična kultura.

Evropa proti koncu 5. stoletja Tako je propadlo suženjsko Zahodno rimsko cesarstvo in namesto njega je nastala vrsta barbarskih držav.

Poglejmo na politični zemljevid konca 5. stol. Na jugovzhodu Evrope v Prednji Aziji in v severovzhodni Afriki se je obdržalo Vzhodno rimsko cesarstvo, katero so potem začeli imenovati Bizantinsko cesarstvo po njegovem glavnem mestu Bizancu ali Konstantinopolu (tudi Carigradu, op. prev.). Na ozemlju stare Kartagine je bila država Vandalov.

V Italiji se je v 476. l. ustanovila Odoakrova država. Kmalu potem so pa Italijo osvojili Vzhodni Gotje. V jugozahodni Galiji in na Pirenejskem polotoku je bilo veliko kraljestvo Zahodnih Gotov. Sever Galije so imeli Franki. Britanijo so stopnjema osvajala severna germanska plemena Anglov in Sasov. Ta so ustanovila v Britaniji nekoliko anglosaških držav.

V srednji Evropi so živela germanska plemena: Sasi, Alemani, Turingiji, Langobardi. Bolj vzhodno od njih so živela slovanska plemena.

Usoda Italije Barbarske države so vojevale med seboj neprestane vojne in njihove meje so se stalno spreminjale. Posebno mnogo sprememb je morala pretrpeti Italija. Odoakrovo državo so kmalu (493) osvojili Vzhodni Gotje. Njihov kralj Teodorik je izdajalsko umoril Odoakra na gostiji in zavladal nad njegovim kraljestvom. Pa tudi Vzhodni Gotje niso dolgo gospodarili v Italiji. V 6. stol. je šel z vojsko nad Italijo bizantinski cesar Justinijan. Vzhodni Gotje so se obupno branili. Večji del jih je poginil v tej vojni, ki je trajala celih dvajset let. Dežela je bila strašno opustošena. Rim je ležal v razvalinah in po nje-

govih obširnih praznih trgov so začeli sejati žito. Italijo so priključili k bizantinskemu cesarstvu (555). Pa tudi Bizantinci niso obdržali oblasti nad Italijo. Kmalu po bizantinski osvojitvi so vdrli v Italijo s severa Langobardi (568). Ti so razbili bizantinsko vojsko in zavladali nad velikim delom Italije.

Spremembe v ustroju Evrope

Barbari so si prisvojili zemljišča velikih rimskih zemljiških lastnikov in si jih razdelili med seboj. Toda delitev se ni izvršila enako. Navadni vojščaki so dobili zemljiške parcele, katere so zadoščale za prehrano njihovih družin. Odlični barbari so dobili cele gosposčine s sužnji in koloni. Zaradi propada mest in trgovine, pod pogoji skromnega vaškega življenja, so pa bile potrebe te nove gospode preproste. Zaradi tega niso tako kruto izkoriščali sužnjev in kolonov kakor rimski zemljiški lastniki. Sužnji so večinoma dobili parcele in skupaj s koloni tvorili sloj tlačanskih kmetov. Velike posesti so prišle v roke kraljev.

Tako so revolucije sužnjev in kolonov in barbarske osvojitve popolnoma spremenile ves ustroj Zahodne Evrope. Namesto prejšnjega suženjskega cesarstva je nastalo nekoliko barbarskih kraljestev. Barbari niso poznali težkih davkov, ki so prej zatirali prebivalstvo rimskega cesarstva. Suženjska oblika izkoriščanja delovnih ljudi je prenehala in sužnji so se spremenili v tlačane. Njihov položaj je postal nekoliko lažji. Tlačani so tudi morali delati za gospodo, imeli so pa svoje parcele, svoje gospodarstvo in del dohodkov so hranili tudi zase. Zaradi tega so delali rajši kakor sužnji.

Razen tega se je v Zahodni Evropi pojavilo mnogo svobodnih kmetov-poljedelcev iz vrst barbarov, ki so se naselili na zemljiščih, katera so vzeli Rimljanom.

Tako je bil Zahodni Evropi, ki je propadla pod suženjskim redom, omogočen nadaljnji gospodarski razvoj. Propad suženjskega rimskega cesarstva in izkoriščanja je bil za Evropo važen korak naprej brez ozira na to, da so barbari uničili rimsko kulturo, ki je začela propadati že poprej.

Izmed držav, katere so ustanovili barbari na ozemljih prejšnjega rimskega cesarstva, je postala najmočnejša Frankovska. Na njenem primeru bomo videli, kako se je spremenilo vse življenje Zahodne Evrope potem, ko je propadlo Zahodno rimsko cesarstvo in so se ustanovile barbarske države.

2. poglavje

Frankovska država

§ 1. Frankovska država za časa Merovingov

Klodvig Sredi 5. stol. n. e. so se Franki še delili na nekoliko plemen, katerim so načelovali njihovi knezi. Franki so začeli osvajati ozemlja v Galiji. Eden izmed frankovskih knezov, Klodvig (481.—511.) je v zvezi z drugimi knezi napravil niz velikih osvajalnih pohodov. Osvojil je zadnje posesti Rimljanov v Galiji.

Frankovske osvojitve so prinesle velike spremembe v njihov ustroj. Klodvigova oblast se je zelo okrepila. Iz vojskovodje enega frankovskega plemena je postal vladar velike države. Dotlej so frankovski vojščaki gledali v njem samo svojega vojaškega poveljnika. Zdaj je Klodvig začel zahtevati od njih brezpogojno pokorščino.

Frankovski letopisec 6. stol. pripoveduje, da so pri frankovski zasedbi mesta Soissona med ostalim plenom zasegli dragoceno, izredno krasno čašo. Pri delitvi plena jo je Klodvig hotel vzeti zase. Nekdo izmed vojščakov je pa udaril po čaši z mečem in dejal: „Dobil boš samo to, kar ti pripada po žrebu!“ Klodvig je umolknil. Čez leto se je pri vojaškem pregledu raztogotil, da ta vojščak nima orožja v redu, in s svojo bojno sekiro mu je razčesnil glavo in vzkliknil: „Tako si ti ravnal s čašo!“ Vsi so bili prestrašeni nad tem ravnanjem in nihče si ni upal ugovarjati Klodvigu. Iz te zgodbe se vidi, kako se je okrepila Klodvigova oblast in kako je zrastle njegova avtoriteta.

Klodvig je osvojil del ozemelj Zahodnih Gotov, katere je potisnil čez Pirenejske gore. Tako je skoraj vsa Galija prišla pod oblast Frankov. Vzhodno od Rena so si Franki podvrgli celo vrsto germanskih plemen.

Politična ureditev pri Frankih Klodvig je začel svoja osvajanja v zvezi z drugimi frankovskimi knezi. Potem ko je v vojnah okrepil svojo oblast, se je Klodvig potrudil, da se znebi teh knezov. Z zvijačnostjo in verolomstvom je dosegel, da so poginili vsi njegovi tekmeči. Klodvig je postal edini kralj Frankov. Svoj rod je izvajal od Meroveja in zaradi tega se on sam in njegovi nasledniki imenujejo kralji iz hiše

Merovingov. Klodvig je imel veliko vojno združbo. Vojščakom združbe je dajal za njihovo službo zemljišča, katera so obdelovali tlačanski kmetje. Ljudsko skupščino je prenehal sklicevati. V pokrajine svojega kraljestva je Klodvig pošiljal svoje najbližje, ki so se imenovali grofje. Grofje so zbirali davščine in globe v korist kralja in nabirali vojščke za pohode.

Klodvig in cerkev

Veliko vlogo pri okrepitvi kraljeve oblasti je odigrala cerkev. Krščanstvo, ki je bilo spočetka religija zatiranih množic, je po svoji zmagi postalo opora suženjskega rimskega cesarstva. Cesarji in gospodarji sužnjev so podpirali cerkev; ker je učila sužnje in kolone, naj bodo pokorni gospodi, obsojala upore, govorila, da vladarje postavlja sam bog. Škofi so bili često glavne osebnosti v rimskih mestih. Škofi in duhovniki so prejemale od rimske države zemljišča in vsakovrstna bogastva. Po propadu rimskega cesarstva si je cerkev prizadevala, da si pribori gospodujoč položaj pri barbarih. Za to je bilo potrebno, da se med njimi razširi krščanstvo. Klodvig je razumel, kako močno podporo lahko najde v cerkvi, in je sprejel krščanstvo s svojo vojno združbo vred. Klodvig in njegovi sinovi so radodarno poklanjali cerkvi zemljišča in tlačane, cerkev pa je pomagala Klodvigu utrjevati kraljevsko oblast. Cerkev so malo motili Klodvigovo verolomstvo in njegovi zločini. Za pokroviteljstvo duhovščini, za bogate nagrade je bila pripravljena, da ga poveljuje na vse načine.

Tako se je spremenil družbeni red Frankov. Pri njih se je ustvarjala država. Kraljevska oblast se je krepila. Člani kraljeve združbe in višji duhovniki so prejemale velike zemljiške posesti, katere so se obdelovale z delom tlačanov.

Vaška srenja Večji del Frankov so še vseeno tvorili svobodni kmetje. Poprej so Franki kakor tudi drugi barbari živeli v rodovnih srenjah. Te rodovne srenje so pa v času neprestanih vojn in osvajanj novih ozemelj razpadale. Svobodnih Frankov, ki so se naselili na novih ozemljih, ni več vezalo sorodstvo, temveč sosesčina. Vsi prebivalci vasi so tvorili eno srenjo — „marko“. Vsakemu članu srenje je marka oddelila parcelo orne zemlje. Vsi člani srenje so se skupno okoriščali z gozdovi, pašniki, vodami, katere

so pripadale marki. Prebivalci vasi so se shajali na shode za obravnavanje svojih zadev in volitev starešin. Prebivalci več vasi so se shajali skupno na sodne skupščine.

Sodstvo — „Barbarska prava“

Na teh skupščinah so sodili za razne prestopke. Če obdolžencu ni bilo mogoče dokazati krivde z izpovedmi prič, se je vprašanje krivde reševalo na poseben način, ki se je imenoval „božja sodba“. Tisti, ki je prišel pred sodišče, se je moral „oprati“ obdolžitve s prisego. Z njim vred so morali prisegati tudi njegovi sorodniki. Vso prisego je bilo treba povedati na pamet, brez vsake pomote. Najmanjša pomota je imela za posledico obsodbo: ljudje tiste dobe so bili mnenja, da sam bog ni dal obdolžencu, da bi izpovedal pravilno prisego, in je tako razodel njegovo krivdo. Drug način dokazovanja krivde je bilo izpraševanje z železom ali vodo. Obdolženec je moral vzeti v roke žareče železo ali vtakniti roko v vrelo vodo. Ožgano roko so obvezali in čez nekaj časa pregledovali rano. Če se je dobro celila, so imeli obdolženca za nedolžnega; v nasprotnem primeru so ga pa obsodili. Bil je še en način „božje sodbe“ — sodni dvoboj. Kdor je zmagal v dvoboju, je dobil pravdo. Obsojenec je moral plačati globo. Nekaj njegove globe je šlo v prid oškodovanega ali njegovih najbližjih sorodnikov, nekaj v korist njegovega rodu, nekaj v kraljevo korist.

Od konca 5. stol. dalje so začeli zapisovati zakone. Zborniki zakonov so predstavljali dolg spisec vseh mogočih prestopkov z navedbo odgovarjajočih kazni. Taki zborniki zakonov se imenujejo „barbarska prava“. V njih so naštevali, kolikšno globo je treba plačati za krajo svinje, vola, za tatvino tujega pridelka, za uboj. Vsako barbarsko pleme je imelo svoje pravo. Eno najstarejših „barbarskih prav“ je bilo „Salijsko pravo“ („Salijski Franki“ so bili najmočnejši med frankovskimi plemeni).

Iz „barbarskih prav“ izvemo, kake spremembe so se dogajale v tem času v ustroju Frankov in drugih barbarskih plemen. Vidimo, da pri Frankih raste neenakost. Tako so za uboj kraljevskega oproda plačali globo, ki je bila trikrat večja kakor za uboj navadnega svobodnega Franka. Za uboj svobodnega Rimljana se je plačalo dvakrat manj. Za uboj sužnja je bila določena ista globa kakor za krajo vola.

Okrepitev vojaške aristokracije in začetek potlačanja kmetov

Klodvig je razdelil vso frankovsko državo med svoje sinove. Novo razdelitev so izvedli Klodvigovi vnuki. Tako je frankovska država razpadla na posamezne dele; vsak del je imel svojega kralja. Kralji so se neprestano vojskovali, ker so si prizadevali, da drug drugemu vzamejo ozemlja. Te vojne so okrepile pomen vojaške aristokracije pri Frankih. Kralji so iskali pri njej oporo in ji razdajali svoja zemljišča. Zaradi tega so se zemljiške posesti kraljev zmanjševale in hkrati s tem je padal njihov vpliv. Svojevoljna vojaška aristokracija je popolnoma nehala upoštevati kralje. Potem se je frankovsko kraljestvo spet zedinilo, toda pomen kraljevske oblasti je vedno bolj padal.

Vojaška aristokracija je imela velike posesti, gradila si je utrjene gradove. Na zemljiščih aristokracije so delali tlačani.

Aristokrati so sami ustanavljali svoje vojaške oddelke, sami so lahko vojevali vojne in ogrožali sosede. Pri tem duhovniška aristokracija ni zaostajala v nasiljih za vojaško. Mnogi škofi so bili pravi roparji; imeli so oborožene združbe vojščakov, sami škofi so nosili oklepe in sodelovali pri roparskih napadih na sosede. Aristokracija je začela grabiti zemljišča svobodnih kmečkih srenj in zahtevati od svobodnih kmetov tlako in letne dajatve.

Neskončne vojne so uničevale svobodne Franke, njihovim zemljiščem in imovini je stalno grozilo izropanje. Uničeni svobodni Franki so iskali pomoči pri velikih zemljiških lastnikih in se izročali njihovemu pokroviteljstvu. Ta izročitev slabega pod varstvo močnega se je imenovala komendacija. Za to zaščito se je kmet obvezal, da bo delal za svojega zaščitnika in mu plačeval letno dajatev.

S prilaščanjem zemlje svobodnih srenj s strani aristokracije in s komendacijo je stopnjema napredovalo potlačanje svobodnih poljedelcev.

V dobi Merovingov je bila kultura v frankovski državi na zelo nizki stopnji. Surova vojaška in duhovniška aristokracija je prebila čas v vojnah, gostijah, roparskih napadih na sosede. Izginjali so ostanki rimske kulture, pismenost je padala, izobraženi ljudje so postali redki. Med vsemi sloji družbe je vladalo praznoverje, vera v vse mogoče čudeže in vedeževanja. Duhovščina je to temeljito izrabljala. V cerkvah

in samostanih so delali grobnice „svetnikov“, ki da prinašajo ozdravljenje boleznim in srečo v poslih. Pojavila se je množica „življenj svetnikov“, v katerih so se pripovedovale izmišljotine o čudežih, ki da so jih napravili ti svetniki. I aristokracija i ljudstvo sta verovali v te bajke in poklanjali darove cerkvi, da bi si zavarovali pomoč „svetih čudodelnikov“.

§ 2. Frankovska država pod prvimi Karolingi

Potem ko so razdali aristokraciji večji del svojih zemljišč, niso imeli zadnji kralji iz dinastije Merovingov nikake oblasti in niso sodelovali v upravi. Prijel se jih je naziv „leni kralji“.

Medtem ko je padala oblast kraljev, se je vedno bolj jačal vpliv aristokratske rodbine Karolingov. Karolingi so gospe darili nad velikimi zemljami v vzhodnem delu frankovske države. Za časa „lenih kraljev“ so opravljali najvišjo dvorsko službo majordomov. Majordomi so zapovedovali vojski in vodili pobiranje davkov in dodeljevanje zemlje. Karolingi so si vedno bolj prisvajali oblast. Kralji so bili v popolni odvisnosti od majordomov, ki so zbrali okrog sebe frankovske aristokrate.

Karel Martel Odličen majordom je bil Karel Martel (715—741). V tem času so na frankovsko državo navalili Arabci. Arabci so v 7. stol. osvojili ogromna prostranstva v Aziji in Severni Afriki. Ko so prišli l. 711 čez Gibraltarsko ožino, so Arabci premagali Zahodne Gote in zasedli velik del Pirenejskega polotoka. Potem so prekoračili Pireneje in začeli napadati frankovsko državo. Karel Martel se je na čelu frankovske vojske l. 732 spopadel z Arabci pri Poitiersu. Franki so v strnjenih vrstah trdno kljubovali napadom arabske konjenice. Končno so se Arabci umaknili in pustili svoje taborišče in pratež. Po tem porazu so nehali napadati frankovska ozemlja. Zmaga pri Poitiersu je še bolj okrepila oblast Karla Martela.

Med vojno z Arabci je Karel Martel ukrenil odločne ukrepe za ojačenje vojaške sile Frankov. Proti arabski konjenici so mu bili potrebni dobro oboroženi vojščaki in sicer ne pešci, temveč jezdec. Svobodni kmetje so že obubožali in niso mogli iti na vojsko z dobro vojno opremo, še tem manj na konjih.

Cerkvi — največji lastnici zemlje v frankovski družbi — je Karel Martel odvezel del zemljišč in razdelil posamezne parcele vojščakom, katerim je naložil dolžnost vojaškega službovanja pri konjenici. Zemljišča, ki so se dajala za vojaško službo, so se imenovala pri Frankih *beneficiji*, vojščaki, ki so jih dobili, pa *vazali*. Vazali so postali stalna vojaška moč frankovske države. Tó jih je dvigalo nad navadne svobodne poljedelce. Vojaški razred je uporabljal svoje orožje ne samo za vojskovanje s sovražniki, temveč tudi za podreitev in potlačanje svobodnih kmetov.

Karel Martel, ki je potreboval vojaške sile, je vzel del zemljišč cerkvi. Pa tega ni storil iz sovraštva do cerkve, ki je bila vedno opora oblasti. Duhovščina je tudi pod njim ohranila privilegirano položaj. S tem, da je razdal del cerkvenih zemljišč, je Karel Martel okrepil moč Karolingov, ojačil vojaško silo Frankov in se pripravil na nova osvajanja.

Pipin Mali Naslednik Karla Martela Pipin Mali (imenovan tako zaradi svoje majhne postave) je izkoristil Karlove uspehe za to, da je vrgel Merovinge in učvrstil kraljevski prestol za Karolinge. Da bi utrdil svojo oblast, se je Pipin obrnil na rimskega škofa. Rimskega škofa so imeli za poglavarja cerkve in ga imenovali „papeža“. K njemu je Pipin poslal svoje predstavnike z vprašanjem: „Kdo naj se imenuje kralj, ali tisti, ki ima oblast, ali tisti, ki je izgubil oblast?“ Papež je odgovoril, da „je bolje imenovati kralja tistega, ki ima oblast, nego tistega, ki jo je izgubil.“

Pipin je zaprl v samostan zadnjega kralja iz hiše Merovingov in sam postal kralj Frankov (751).

Rimski papež je sam potreboval Pipinove pomoči. V tem času so nad velikim delom Italije gospodovali Langobardi. Zahodni del Italije z Rimom so obdajala njihova ozemlja. Napadi Langobardov so prisilili papeža, da se je obrnil za pomoč na Pipina. Pipin je premagal Langobarde in osvojeni njihov del ozemlja izročil papežu. Tako je nastala papeška (cerkvena) pokrajina — država, v kateri je bil poglavar papež. Glavni mesti te pokrajine sta bili Rim in Ravenna. Papeži so postali ne samo duhovni poglavarji, temveč tudi posvetni vladarji.

Papeži so hoteli dokazati, da nikakor ne vladajo nad svojimi ozemlji po milosti frankovskih kraljev. Po papeškem naročilu so napisali ponarejeno listino. V tej listini se je govorilo, kot da je cesar Konstantin ob prenosu prestolnice

v Konstantinopol izročil papežu oblast nad vso Italijo in vsemi deželami Zahoda. Ta listina se je imenovala „Konstantinovo darilo“. Na to ponarejeno listino so se papeži često sklicevali kasneje v prizadevanju, da dokažejo svojo pravico do gospostva nad Zahodno Evropo.

§ 3. Karel Veliki

Karlove vojne Največjo moč je frankovska država dosegla pod sinom Pipina Malega — Karlom Velikim (768—814).

Vse svoje vladanje je Karel prebil v vojnah; ni odjejnjal zaradi začasnih neuspehov in delal vedno nove pohode proti nepokornim plemenom. Osebnost se je udeležil trideset vojnih pohodov.

Osebnost Karla Velikega je močno vplivala na sodobnike in je dolgo ostala v spominu potomcev. Karla je odlikovala ogromna postava, izredna fizična moč; do visoke starosti ni poznal utrujenosti in bolezn. Sodobnike je presenečala njegova kipeča energija, njegova sposobnost poseganja v vse podrobnosti v upravljanju države in gospodarstva. Karel Veliki je postal junak mnogih pesmi in zgodb.

Karel je šel v novo vojno proti Langobardom in osvojil njihova ozemlja. Tako je Karel večji del Italije priključil k frankovskim posestim.

Na zahodu je Karel s svojimi vojščaki prekoračil Pireneje (777), vzel Arabcem cel niz mest, toda doživel neuspeh in se vrnil. Pri umiku so en odred pod Rolandovim poveljstvom uničili Baski v Roncevallski globeli v Pirenejih. Iz pesmi o tem dogodku, o Rolandovem junaštvu in njegovi zvestobi Karlu so potem zložili veliko pesnitev — „Pesem o Rolandu“.

Franki so obnovili borbo proti Arabcem in osvojili ozemlja zahodno od Pirenejev z mestom Barcelono. Iz teh ozemelj so ustanovili posebno pokrajino, ki je dobila ime „Španska marka“. („Marke“ so se imenovale ne samo srenje, temveč tudi obmejne krajine).

Na vzhodu se je Karel več kakor trideset let vojskoval z germanskimi plemeni Sasov. Družbena ureditev Sasov je bila podobna tisti, ki jo je opisal Tacit. Večina prebivalstva pri Sasih je bila svobodna in je živela v rodovnih srenjah. Pri njih se je šele začela izločati rodovna aristokracija. Karel si je hotel prisvojiti ozemlja Sasov in pretvoriti svobodne

Sase v tlačane, toda ti so se trdovratno upirali tem poskusom. Karlu se je večkrat posrečilo, da jih je razbil; toda, čim je vojska Frankov odhajala z zemlje Sasov, so tam vzplamtele vstaje. Karel je šel osemkrat proti Sasom. Da bi si jih pokoril, je Karel izkoristil cerkev. Nasilno je preobračal Sase v krščanstvo.

Da bi zlomil odpor Sasov, je Karel izdal krute zakone. Za zločin so šteli ne samo boj proti Frankom, temveč tudi vsako odpadništvo od krščanstva. Smrtna kazen je grozila za čaščenje saških bogov, za neizpolnjevanje krščanskih obredov. Smrtna kazen je grozila celo tistim, ki bi jedli meso na postne dni. Nekoč je Karel ukazal usmrtiti štiri in pol tisoč Sasov. Navsezadnje se je posrečilo Karlu pridobiti na svojo stran saško aristokracijo s tem, da ji je začel dajati zemljišča in izročati oblast nad svobodnimi Sasi. Aristokracija je sprejela krščanstvo in začela pomagati Karlu. Šele v začetku 9. stol. si je Karel dokončno podvrgel Sase.

Med vojnam s Sasi se je Karel spopadel s slovanskimi plemeni, ki so živela vzhodno od Labe. Nekatera od teh plemen so priznala svojo odvisnost od Karla.

S Karlovimi pohodi se je ozemlje frankovske države močno povečalo. V njen sestav je spadal večji del pokrajin prejšnjega Zahodnega rimskega cesarstva. Karel je postal najmočnejši vladar v Evropi. V l. 800, ko se je Karel mudil v Rimu, mu je rimski papež položil na glavo cesarsko krono in Karel je sprejel n a s l o v c e s a r j a.

Politična ureditev

Karel je menil, da mu je dal oblast bog. Zahteval je prisego od svojih podanikov. Cerkev je učila, da je nepokorščina nasproti cesarju in upor proti njemu — ne samo izdajstvo nad cesarjem, temveč tudi greh; za greh pa kaznuje bog. Tako je cerkev utrjevala cesarjevo gospodstvo.

Središče uprave je postal kraljevski dvor. Karel spočetka ni imel stalne prestolnice. Skupaj s svojim spremstvom je stalno potoval po deželi. Ko pa je postal cesar, je napravil za svojo prestolnico Aachen. Tu je zgradil hiše zase in za svoje dvorjane, zgradil je tudi veliko katedralo.

Karel je razdelil vso deželo na pokrajine. Obmejne pokrajine so se imenovale „marke“. Marke je ustanovil i na zahodu („Španska marka“) i na vzhodu, na meji s slovanskimi zemljami. Marke so bile dobro utrjene in so služile za obrambo države in za nadaljnja osvajanja.

Na čelu vsake pokrajine je bil grof. Grof, ki je načeloval obmejni marki, se je imenoval mejni grof. Za nadziranje delovanja grofov je Karel pošiljal po pokrajinah „vlastarjeve poslance“. Paziti so morali, da so grofje izpolnjevali Karlove odredbe, preverjali so pravilnost sodnih odlokov in vso delavnost grofov.

Dvakrat na leto, jeseni in pomladi, je Karel skliceval posebne skupščine. Na jesenske skupščine so se shajali veliki zemljiški lastniki, člani kraljeve združbe vojščakov. Na jesenskih skupščinah je Karel skupaj z aristokracijo obravnaval razna vprašanja o upravi dežele. Po teh razpravah je Karel izdajal zakone, ki so se imenovali kapitulariji. Pomladne skupščine so bile bolj obiskane. Na njih so pregledovali vojaško moč Frankov. Te skupščine so se imenovale „majjska polja“.

Seniorji in vazali

Karel je dajal beneficije svojim vazalom. Od vazalov je zahteval, da so ne samo osebno sodelovali v vojnih pohodih, temveč da so pripeljali s seboj tudi oborožene može. Da bi nabrali take vojščake, so kraljevski vazali sami tudi dajali beneficije in tako so se pojavili tudi njihovi vazali; kraljevski vazali so se po svojem odnosu do svojih vazalov imenovali seniorji (starejši).

Vazali so gospodarili s svojo zemljo pod pogojem, da opravljajo vojaško službo: morali so se javljati na vojsko s svojimi seniorji vred. Beneficiji so se dajali vazalom v do smrtno razpolaganje. Od druge polovice 9. stol. so pa beneficiji postali dedni. Taka dedna zemljišča, ki so jih posedovali vazali pod pogojem opravljanja vojaške službe, so dobila ime fevdi.

Tako se je ustvarjala organizacija gospodujočega razreda. Vrhovni senior je bil kralj, ki je imel velike vazale, kraljevski vazali so pa bili s svoje strani seniorji za svoje vazale.

Seniorji in tlačanski kmetje

Vsi seniorji in njihovi vazali so živeli in opravljali svojo službo na račun dela tlačanskih kmetov. Razred tlačanskih kmetov so tvorili deloma sužnji, ki so dobili zemljiške parcele, v glavnem pa svobodni kmetje-srenjci, ki so padli v odvisnost od velikih zemljiških lastnikov.

Kralj, cerkev in seniorji so si prilastili na vsem ozemlju frankovske države zemljišča svobodnih srenj. Znatno del pri-

laščenih zemljišč so seniorji pretvorili v gosposka zemljišča in vodili na njih svoje gosposko gospodarstvo.

Vsaka kmečka družina je imela svojo domačijo in orno zemljo. Njive kmetov in seniorja so navadno ležale v pasovih med polji srenje. Z gozdovi, pašniki, ledinami so se kmetje okoriščali skupno, ker so še kakor poprej tvorili vaško srenjo-marko.

Toda kmetje so bili zdaj v popolni odvisnosti od seniorjev. Kmet je gospodaril s svojo parcelo, je imel svoje gospodarstvo, svoje orodje, ni pa mogel oditi od seniorja in je bil obvezan, da je njemu v prid opravljal celo vrsto obveznosti. Moral je nekoliko dni na teden delati na gosposki zemlji, delati ceste, sekati in voziti les, graditi in popravljati poslopja na seniorjevi pristavi. Razen tega je moral kmet oddajati del svojih dohodkov. Seniorju je oddajal zrno, kure, gosi, jajca, ribe, platno, oskrboval je seniorja z živino.

Potlačanjenje je vzbujalo odpor med kmeti. V začetku 9. stol. je bilo mnogo kmečkih uporov. Sredi 9. stol. je izbruhnul velik upor med saškimi kmeti, katere je Karel nedavno pokoril. Toda seniorji so imeli oblast in vojaško silo, kruto so zadušili upore in z nasiljem prisilili kmete, da so delali za nje.

Fevdalni red Tako sta nastala osnovna razreda nove družbe: veliki zemljiški lastniki in tlačanski kmetje. Tak družbeni red, v katerem sta osnovna razreda veliki zemljiški lastniki in tlačanski kmetje, in v katerem imajo zemljiški lastniki politično oblast in prisilno eksploatirajo kmete, se imenuje fevdalni red. Gospodujoči razred se imenuje razred fevdalcev.

Fevdalni red pomeni korak naprej v primeri s suženjskim. Fevdalec ne more ubiti kmeta, kakor je gospodar suženjev mogel ubiti sužnja. Lahko pa fevdalec proda in kupi kmeta. Tlačan ima svoje gospodarstvo. Tlačan dela za fevdalca in mu oddaja del svojih dohodkov, dela pa tudi za sebe, del dohodkov pušča sebi. Zaradi tega je v neki meri zainteresiran na delu, kakor suženj ni bil. Zaradi tega je delo tlačana produktivnejše kakor delo sužnja.

Eksploatacija tlačanov je bila skoraj prav tako kruta kakor suženjev v suženjstvu; bila je samo nekoliko omiljena. Razredni boj med izkoriščevalci — fevdalci — in izkoriščanimi — kmeti — tvori osnovno potezo fevdalnega reda.

Gospodarstvo fevdalne gospoščine

Vse potrebno za obstoj velikega zemljiškega lastnika in kmetov se je proizvajalo v okviru gospoščine. Kmet je obdeloval zemljo, gojil živino, tkal platno, izdelaval sebi obleko in obutev, si gradil hiše.

Za časa Karla Velikega so se Franki naučili bolje obdelovati zemljo. Pri njih se je razširil dveletni in celo triletni sistem menjanja kulture v poljedelstvu. Od prebivalcev po njih osvojenih rimskih provinc so se Franki naučili vrtnarstva, gojenja vinogradov in pridelovanja vina, kulture oljčnih dreves. Delo kmetov je oskrbovalo seniorja i s hrano i z obleko i z domovanjem. Na gospoščinah pri graščinah so bile kovačije in druge delavnice, kjer so izdelovali orožje, zaprege, sedla, tkanine. Tako ni bilo treba niti seniorjem niti kmetom ničesar kupovati na trgu. Samo redkokdaj so seniorji kupovali predmete razkošja — dragoceno orožje, svilo, draguljarske izdelke, katere so dovažali z Vzhoda prihajajoči trgovci. Seniorji so dobivali s svojih gospoščin mnogo produktov kmetijstva in obrtniških izdelkov, katerih pa niso prodajali, temveč so jih porabljali sami. Tudi kmetje niso ničesar izdelovali za prodajo.

Tak red, v katerem vsako gospodarstvo s svojimi lastnimi sredstvi proizvaja vse, kar mu je treba, in skoraj ničesar niti ne kupuje niti ne prodaja, se imenuje „naturalno gospodarstvo“.

Kultura Frankov

Kultura Frankov je bila na zelo nizki stopnji. Pismenost je bila razširjena samo med duhovščino, pogosto so se pa srečevali tudi svečeniki, ki niso znali niti brati. Vojaška aristokracija navadno ni znala niti brati niti pisati. Ljudska množica je bila brez izjeme nepismena.

Karlu so bili potrebni izobraženi kleriki, ki bi mogli vlitii podanikom pokornost nasproti cesarju in seniorjem. Potrebnoval je pismene ljudi za upravo, sodstvo in zračunanje dohodkov in izdatkov. Zaradi tega se je brugal za ustanavljanje šol. Prizadeval si je privabiti na svoj dvor izobražene ljudi z vseh strani cesarstva in drugih dežel — Španije, Irske, Anglije in Italije. Med njimi se je najbolj odlikoval Alkuin — menih iz severne Anglije. Karel je organiziral na dvoru krožek učenjakov, katerega je imenoval „Akademija“. V tem krožku so bili sam Karel, njegova sestra in hčerke, nekateri dvorjani in na dvoru živeči učenjaki. V „Akademiji“ so brali in obravnavali pesmi in dela, katera so napisali člani krožka.

Člani „Akademije“ so se nagovarjali med seboj po imenih, vzetih iz stare judovske ali antične zgodovine, se trudili govoriti v latinskem jeziku in posnemati slog klasičnih rimskih pisateljev. Eden izmed članov „Akademije“ — Einhardt je napisal zgodovinsko delo „Življenje Karla Velikega“, v katerem je posnemal rimske zgodovinarje. Na dvoru se je ustanovila šola, katero je vodil Alkuin.

O značaju poučevanja v tej šoli je mogoče soditi po navodilih, katera je sestavil Alkuin za vprašanja in odgovore. Da navedemo nekatere: „Kaj je črka?“ — „Čuvarica zgodovine“. — „Kaj je beseda?“ — „Izmenjava misli“. — „Kdo rodi besedo?“ — „Jezik“. — „Kaj je jezik?“ — „Bič zraka“. „Kaj je zrak?“ — „Hranitelj življenja“.

Vidimo, da si v tej šoli niso prizadevali, da bi si pridobili točna znanja, temveč, da je šlo za iznajdljive odgovore. V tem se je kazal površni značaj kulture Karlove dobe. Sam Karel je dobro znal latinsko in razumel grško, vseeno se pa ni naučil pisati.

Za časa Karla se začenja razvijati gradbena umetnost, ki je upadala pod Merovingi. Karlovi arhitekti so si prizadevali posnemati stare rimske zgradbe. Hiše so krasili s stebri, naučili so se graditi okrogle kamnitne oboke.

3. poglavje

Evropa od 9. do 11. stoletja

§ 1. Razpad cesarstva Karla Velikega

Razpad cesarstva Ogromno cesarstvo Karla Velikega ni bilo trdno. Glavno moč v njem so imeli veliki seniorji. Vsakdo od njih je bil vladar na svojih posestih: sodil je, pobiral davke zase, imel svojo vojaško silo — svoje obožene vazale. Seniorji so se pokoravali cesarjevi oblasti, dokler je bila močna, izkoriščali so pa vsako priložnost, da bi dosegli popolno samostojnost. Po Karlovi smrti (814) so seniorji popolnoma prenehali upoštevati odredbe njegovih naslednikov.

Sin Karla Velikega, Ludvik Pobožni je razdelil upravo cesarstva med tri svoje sinove. Sam je obdržal vrhovno oblast in cesarski naslov. Takoj so se začela nesoglasja in nemiri. Sinovi so se dvignili proti očetu. Vse to so izrabljali močni seniorji za povečanje svoje samostojnosti.

Po smrti Ludvika Pobožnega so se začeli vojskovati njegovi sinovi drug z drugim. Navsezadnje so l. 843 sklenili med seboj v Verdunu sporazum o razdelitvi cesarstva na tri dele. Karel Plešasti je dobil zahodni del cesarstva, Ludvik Nemški — vzhodni, Lotar pa srednji del, ki se je raztezal kot ozek pas med Karlovimi in Ludvikovimi posestmi. Lotarju so pripadle tudi posesti v Italiji.

Toda na tem se borbe med kralji in delitve cesarstva niso ustavile. Proti koncu 9. stol. so bila namesto prejšnjega cesarstva Karla Velikega tri glavna kraljestva. Zahodno frankovsko kraljestvo, Vzhodno frankovsko kraljestvo in Italija. Za prvo se je ustalilo ime Francija, drugo se je kasneje začelo imenovati Nemčija.

Vsako teh kraljestev je bila država samo po imenu. V resnici so razpadala na vrsto samostojnih vladavin. Kralji so vedno bolj izgubljali oblast nad močnimi in neodvisnimi seniorji. To je bil čas političnega razdrobljenja Evrope.

**Napadi Arabcev,
Ogrov in
Normanov**

S propadom frankovskega cesarstva so se okoristili njegovi sosedi. Slovanska plemena, ki jih je podvrigel Karel Veliki, so si spet pridobila neodvisnost. Z juga (iz Severne Afrike in v 9. stol. osvojene Sicilije) so napadali Arabci obale Italije in južne Francije. Ob srednji Donavi so nomadi - Ogrri ustanovili Ogrsko ali madžarsko državo. Ogrri so skoraj vsako leto izvrševali roparske napade na sosedne nemške in slovanske pokrajine, grabili vojni plen, odpeljevali ujetnike, da so jih prodajali v sužnost, požigali vasi in samostane.

Še nevarnejši so bili napadi severnih roparjev — Normanov. Normani (to pomeni „severni ljudje“) so živeli po obrežjih Skandinavskega polotoka, katera je morje globoko izjedlo, in v sedanji Danski. Ribolov je bil oddavnej glavna obrt Normanov. Privadili so se mrzlim severnim morjem, viharjem in nevarnostim. Na velikih čolnih, okrašenih na kljunih z lesenimi zmaji, so se vojne združbe predrznih Normanov odpravljale na daljne morske vožnje, da so zamejnali produkte svoje domovine — posušene ribe in kožuho-vino — za žito in vino, sukno in orožje. Glavni namen normanskih vojnih združb sta pa bili vojna in ropanje.

Normani so opremljali cela brodovja svojih čolnov. Takim pomorskim odredom so načelovali vikingi — pomorski kralji. Normanski vikingi s svojimi združbami so postali strah

in trepet sosednih obrežij. Posebno so se ojačili njihovi napadi od 9. stol., ko so se pri Normanah začela ustvarjati velika kraljestva: Danska, Švedska, Norveška. Kralji so se spustili v borbo s krajevnimi voditelji, „jarli“, ki se jim niso hoteli pokoriti. Ker so jih stiskali kralji, so jarli s svojimi združbami začeli iskati sreče v pomorskih ekspedicijah. Vzhodni Normani ali „Varegi“ so našli pot v Rusijo in po ruskih rekah — na Črno morje in v Bizanc („velika pot od Varegov do Grkov).

Zahodni Normani — Danci in Norvežani — so prirejali napade na Irsko, Škotsko, Anglijo, na obrežja Francije. Ob ugodnem vetru so v treh dneh pripluli od Danske do obal Anglije. Prepluli so viharne Biskajski zaliv, ropali po obrežjih Španije, prodirali na Sredozemsko morje, napadali obrežja južne Francije in Italije in prihajali do Grčije. Na svojih čolnih, ki so nizko rezali vodo, so Normani pluli daleč po toku velikih rek. Potem so s silo jemali prebivalcem konje in nadaljevali svoje roparske pohode na konjih.

Normanom so se često pridruževali tlačani, katere je zatiranje s strani njihove gospode spravilo do obupa. Po izročilu je bil najstrahovitejši viking Hasting, kmet iz vzhodne Francije.

Nenadnost normanskih napadov, njihova predrznost in iznajdljivost so jim povsod prinašale zmage. Če ni bilo mogoče vzeti s silo, so uporabili zvijačo. O Hastingu pripovedujejo, da dolgo ni mogel zavzeti obalnega mesta v Italiji. Tedaj je uporabil zvijačo. Njegovi odposlanci so sporočili škofu tega mesta, da je Hasting umrl, in prosili, naj jim dovoli, da prinesejo njegovo truplo v cerkev, da se opravi zadušnica. Rakev so postavili v cerkev. Med bogoslužjem je Hasting nenadoma skočil iz rakve in ubil škofa. Drugi Normani, ki so skrili orožje pod obleko, so začeli ubijati in ropati prebivalstvo.

Od razbojniških napadov so Normani prehajali k osvajanju ozemelj zaradi naseljevanja. V 9. stol. so zasedli severovzhodni del Anglije.

V začetku 10. stol. je moral francoski kralj odstopiti voditelju Normanov Rollonu pokrajino v severni Franciji, ki se je tedaj začela imenovati Normandija.

Na severozahodu so Normani ustanovili kolonije na Islandiji in Grenlandiji. Odtod so dospeli do obal Severne Amerike (okrog l. 1000). Ni se jim pa posrečilo, da bi se tam utrdili, in pot v Ameriko je bila pozabljena.

§ 2. Francija 9.—11. stoletja

Samostojnost fevdalcev Politična razdrobljenost je bila posebno velika v Franciji.

Francija 9.—11. stol. je predstavljala vrsto neodvisnih samostojnih pokrajin. Take pokrajine — posesti velikih fevdalcev so se imenovale grofije in vojvodine. Vladarji teh pokrajin, grofje in vojvode, so imeli mnogo svojih vazalov, čutili so se neodvisne od kralja. Nekateri grofje in vojvode so bili sami na tem, da prevzamejo kraljevsko krovo v svoje roke. Zadnji kralji iz hiše Karolingov so se morali neprestano boriti z močnimi fevdalci.

Dinastija Kapetingov L. 987 je dinastija Karolingov v Franciji prenehala in na prestol so izbrali fevdalca Hugoja Capeta. Njegovi potomci so

dobili naziv Kapetingov. Oblast Kapetingov se je razprostirala v bistvu samo na majhnem ozemlju, ki je bila dedna posest njihovega rodu. Ta zemlja se je imenovala njihova domena. Domena Kapetingov je sestajala iz ozemelj ob srednji Seini in srednji Loiri z mestoma Parizom in Orléansom. V ostali Franciji so gospodovali samostojni vojvodi in grofje, od katerih so bili mnogi močnejši od kralja. Ena najmočnejših fevdalnih posesti je bila vojvodina Normandija, ki so jo ustanovili Normani v začetku 10. stol.

Fevdalna hierarhija Vsi vojvode in grofje so se šteli za vazale kralja, on je pa bil njihov senior. Obvezani so bili, da so opravljali vojaško službo zanj. V resnici so pa vojvode in grofje pomagali kralju s svojimi vojaškimi silami samo takrat, kadar so hoteli. Včasih so se sami vojskovali s kraljem.

Kralj ni imel nikake oblasti v domenah vojvod in grofov. Njihovi vazali se niso šteli za kraljeve podložnike. Obstajalo je pravilo, da „vazal mojega vazala ni moj vazal.“ Vsakdo od vojvod in grofov je vodil posle notranje uprave, se vojskoval in sklepal zveze, ne da bi spraševal kralja.

Vojvode in grofje so imeli svoje vazale, ki so spet lahko imeli še svoje vazale — male viteze.

Tako so fevdalci sestavljali to, čemur pravijo „fevdalna lestvica“ ali „fevdalna hierarhija“ („hierarhija“ pomeni „red gospodstva in podrejenosti“). Na vrhu lestvice je stal kralj, katerega so imeli za poglavarja fevdalne hierarhije; pod njim so bili največji seniorji — vojvode in grofje, katerim so pripadale cele velike pokrajine; še niže so bili manj po-

membni seniorji; navsezadnje so sledili mali vitezi. Vsak član fevdalne hierarhije se je štel za vazala po odnosu nasproti višje stoječemu in za seniorja po odnosu nasproti nižje stoječemu. Taka hierarhija se je ustalila ne samo v Franciji, temveč tudi v drugih deželah Evrope.

Seniorja so šteli za vrhovnega lastnika zemlje. Vazal je prejemal od seniorja fevd. Fevd se je dedno izročal starejšemu sinu. Po vazalovi smrti se je njegov starejši sin javil pri seniorju, pokleknil pred njim, položil svoje roke v seniorjeve roke in izjavil, da je njegov vazal; zaprisegel je seniorju zvestobo in se obvezal, da bo odslej služil njemu. Tedaj mu je senior izročil gospodarstvo nad fevdom.

Vazal se je moral na seniorjev poziv javljati pri njem na konju v polni bojni opremi in iti skupaj s seniorjem na vojsko.

Vazali so morali sodelovati v seniorjevem svetu. V svetu so obravnavali vprašanja o vojni in miru, poravnavali spore med vazali, pretresali sodne zadeve.

V nekaterih primerih je vazal skazoval seniorju tudi denarno pomoč. Če je na primer senior padel v ujetništvo, mu je vazal moral pomagati z denarjem, da se je odkupil.

Senior je bil obvezan pomagati vazalu, ga ščititi v času vojnih napadov, braniti njegovo zemljo pred grabitvami.

Duhovniške osebe so tudi spadale v sestav fevdalne hierarhije. Nadškofje, škofje, opati (predstojniki samostanov) so bili veliki seniorji. Imeli so mnogo vazalov. V ničemer se niso razlikovali od posvetnih fevdalcev: udeleževali so se vojn, roparskih napadov, pečali so se z lovom. Fevdalna hierarhija je bila potrebna gospodujočemu razredu. Zanj je bila sredstvo za okrepitev gospostva nad kmeti. Seniorji in vazali so pomagali drug drugemu držati kmete v pokorščini.

Toda ta organizacija gospodujočega razreda se je v praksi stalno krhala. Med kraljem in fevdalci so se vojevale stalne vojne, fevdalci so se neprestano vojskovali drug z drugim.

Položaj kmetov Fevdalne vojne so upropaščale kmete. Fevdalci so jim nalagali vedno nove obveznosti. Razglasili so za svojo izključno pravico upravljanje mlinov, stiskalnic za stiskanje vina in oljčnega olja, peči za peko kruha itd. Za mletje žita, za uporabo stiskalnic ali peči so morali kmetje plačati posebne davke. V korist cerkve so morali kmetje oddajati desetino svojega pridelka („cerkveno desetino“).

Fevdalci so lahko obsojali kmete na smrtno kazen. Kot znamenje te pravice so pri vходу v fevdalčeva posestva stale vislice. Fevdalci in duhovščina so se šteli za mnogo bolj vzvišene nad kmeti. V srednjem veku se je tudi govorilo tako, da se ljudje delé na tiste, ki se vojskujejo, na tiste, ki molijo, na tiste, ki delajo.

Slabost kraljevske oblasti, neodvisnost velikih fevdalcev, stalne fevdalne vojne, potlačanjenje kmetov — to, evo, vidimo v Franciji 9.—11. stoletja.

§ 3. Anglija 9.—11. stoletja

**Anglija v
začetku
9. stoletja**

Med sredino 5. in začetkom 7. stol. so večji del Britanije osvojila anglosaška plemena. Britansko (keltsko) prebivalstvo so deloma iztrebila, deloma pretvorila v sužnje in tlačane. Keltska plemena so ohranila neodvisnost samo na severu otoka (na Škotskem) in na zahodu (v Walesu). Plemena Škotske in Walesa so trdovratno branila svojo svobodo. Keltska je ostala tudi Irska.

V Angliji (tako se je začela imenovati dežela, ki so jo osvojili Anglosasi) se je ustanovilo nekoliko kraljestev. Ob nastopu 9. stol. je bilo najmočnejše med njimi kraljestvo Wessex, t. j. „dežela zahodnih Sasov“ in je ležalo na jugozahodu. Ostala kraljestva so priznala svojo odvisnost od Wessexa.

V Angliji se je kakor v Franciji razvijal fevdalizem. Toda v Angliji je še vedno ostalo mnogo svobodnih kmetov. Tu so bile močne vaške srenje, ki so kakor poprej reševale vse svoje zadeve na skupnih shodih.

**Normani in
kralj Alfred**

Od začetka 9. stol. so začeli napadati otok Normani, katere so v Angliji imenovali „Dance“. Spočetka so samo ropali Anglijo, potem so pa začeli ustanavljati stalna naselja v njenem severovzhodnem delu. Danci so pustošili Anglijo in pobirali dajatve od njenega prebivalstva. Anglosaški kralji so vojevali z njimi trdovratne vojne. Najbolj znan kralj Anglosasov je bil Alfred (konec 9. stol.).

Vladati je začel v času, ko so skoraj vso Anglijo zasedli Danci. Danci so povsod zmagovali; Alfred se je moral skrivati po gozdovih in močvirjih. Le stopnjema je zbral vojaške sile in se spustil v odkrit boj z Danci. In zmagal je. Vse zem-

lje Anglosasov pa ni mogel več osvoboditi. Alfred je pre-
postavil Dancem skoraj vso severovzhodno polovico Anglije.

Alfred je utrjeval vojaško silo dežele. Zgradili so velike
ladje za obrambo obrežij pred napadi z morja. Alfred je raz-
dajal zemljišča za vojaško službo in s tem večal število dobro
oboroženih vojščakov.

Podobno kakor Karel Veliki se je Alfred brigal za pro-
sveto. Odpiral je šole, si prizadeval širiti pismenost, vabil na
svoj dvor učenjake. Sam Alfred in učenjaki, ki so ga obkro-
žali, so prevajali latinske knjige v anglosaški jezik. Po Alfre-
dovem naročilu se je sestavljala anglosaška kronika (letopis).

Alfredovi nasledniki so se uspešno borili z Danci. V 10.
stol. se je Anglija spet združila v eno državo. Danski nase-
ljenci so bili blizu Anglosasom po svojem jeziku in so se
kmalu zlili z njimi.

Normanska osvojitve

V drugi polovici 11. stol. so Anglijo osvo-
jili močni sosedje — vojvode Normandije.
Normandijski vojvoda Viljem Osva-
jalec je priglasił svoje pravice do angleškega prestola.
Zbral je veliko vojsko iz svojih normandijskih vitezov. Razen
tega se je na njegov poziv iz raznih mest Francije odzvalo
mnogo vitezov pustolovcev, ki so se nadejali, da bodo dobili
v Angliji bogat plen. L. 1066 se je Viljem izkrcal s to vojsko
v jugovzhodni Angliji. Pri Hasting-su je prišlo do odločil-
nega spopada med vojsko Viljema in angleškega kralja Ha-
ralda. Anglosaški fevdalci niso podpirali Harald-a in nje-
govo vojsko sta tvorili samo majhna vojna združba in na
hitro zbrana kmetska deželna bramba. Viljemova viteška
konjenica, oborožena z dolgimi kopji, dolgo ni mogla biti
kos anglosaški pehoti, oboroženi z bojnimi sekirami. Anglo-
sasi so se utrdili na griču in odbijali vse napade Viljemovih
vojščakov. Tedaj je Viljem ukazal delu svoje vojske, naj se
spusti v navidezen beg. Anglosasi so planili za bežečimi
sovražniki, jih preganjali in pri tem zmedli svoje vrste. Vi-
ljem je uporabil to zvijačo, da bi uničil Anglosase. Harald
je bil ubit, njegova vojska se je razbežala.

Ta zmaga je spravila Anglijo pod Viljemovo oblast. Lon-
don se je vdal Viljemu, ki je postal kralj Anglije.

Na trdovraten odpor je Viljem zadel samo na severu, kjer
je še vedno ostalo mnogo svobodnih kmetov, ki se niso hoteli
pokoriti fevdalcem — osvajalcem. Za kazen je Viljem pobil
množico kmetov, uničil njihovo živino in setve. Polja severne
Anglije so dolgo ležala neobdelana in vasi so bile prazne.

Ko je postal kralj Anglije, je Viljem pobral anglosaškim fevdalcem njihova zemljišča, da bi nagradil svoje viteze. Vsi fevdalni vrhovi v Angliji so se spremenili. S tem vred se je poslabšal tudi položaj kmetov. Mnoge svobodne kmete so pretvorili v tlačane, obveznosti tlačanskih kmetov so se povečale.

Normandijska osvojitvev je povzročila okrepitev fevdalizma v Angliji.

§ 4. Nemčija in Italija 10.—11. stoletja

Saška dinastija Kakor Francija je tudi Nemčija razpa-
— **Oton I.** dala na vrsto samostojnih vladavin. Naj-
 važnejše med temi vladavinami so bile
vojvodine Saška, Frankonija, Švabska, Bavar-
ska in Lotaringija.

Kraljeva dinastija Karolingov je prenehala vladati v Nemčiji v začetku 10. stol. (911). Kmalu potem so izbrali na kraljevski prestol najmočnejšega izmed vojvod — saškega vojvodo Henrika I., ki so mu rekli „Ptičar“. Nekateri vojvode niso marali priznati Henrika za svojega kralja, toda on jih je prisilil, da so se mu podredili. Henriku in njegovim potomcem (saški dinastiji) se je posrečilo utrditi svojo oblast zato, ker je bilo v Nemčiji še vedno mnogo svobodnih kmečkih srenj. Mali fevdalci, ki niso mogli s svojimi močmi potlačaniti kmetov, so potrebovali kraljeve pomoči in so mu zato pomagali proti vojvodom. Veliko pomoč kralju je skazala tudi duhovščina.

Sin in naslednik Henrika I. Oton I. (936—973) se je moral dolgo bojevati z vojvodi. Da bi utrdil svojo oblast je Oton podpiral škofove in samostane. Njihove posesti so bile razmetane po vsej Nemčiji. Posebno mnogo cerkvenih posesti je bilo ob glavni trgovinski poti zahodne Nemčije — ob Renu in njegovih pritokih. Zato so Ren tudi imenovali „farško pot“. Tu so se razprostirale velike posesti mogočnih nadškofov iz: Kölna, Mainza in Triera. Kralj si je prilastil pravico imenovanja škofov. Za škofove je imenoval sebi vdane ljudi. Škofje so bili v svojih vladavinah pravi knezi, imeli so mnogo utrjenih gradov in vojaških vazalov. Za kralja so predstavljali oporo v njegovi borbi z vojvodi. Z njihovo pomočjo se je Otonu I. posrečilo, da si je podredil nepokorne vojvode.

Italija Ko je s pomočjo škofov utrdil svojo oblast
v Nemčiji, se je Oton vmešal v zadeve

Italije. Italija je v tem času tudi razpadala na vrsto samostojnih posesti. Kraljevska oblast v Italiji je popolnoma upadla. Vojvode, mejni grofje in škofi, ki so bili gospodarji velikih fevdalnih posesti, so bili popolnoma neodvisni.

Papež je bil eden fevdalnih vladarjev Italije. Že frankovski kralji v 8. stol. so podarili papežu velike posesti, katere so se razprostirale od Jadranskega do Tirenskega morja z mestoma Rimom in Ravenno (Cerkvena provinca). V 9. in 10. stol. so pa sosedni fevdalci pobrali papežem večji del njih posesti. Volitve papežev so imeli v rokah fevdalci, ki so si prizadevali, da so spravljali na papeški prestol svoje sorodnike. Za papeški prestol se je bojevala stalna borba med fevdalci. Pogosto so v tej borbi papeže strmoglavljali, zapirali v ječe, ubijali.

Sprejem cesarskega naslova

Oton I. je izkoristil politično slabost razkosane Italije, da bi zavladal nad to bogato deželo, preko katere je šla trgovina z Vzhodom. Razen tega je bilo za Otona I. važno, da si podredi papeža, da bi z njim držal v pokorščini cerkev. Otonu se je brez težav posrečilo zagospodovati nad severno Italijo, ki je trpela pod razdori fevdalnih razprtij. Frišel je v Rim in obljubil papežu, da bo vzpostavil njegovo oblast v papeški provinci. Za to je moral papež kronati Otona s cesarsko krono. S sprejetjem cesarskega naslova je hotel Oton prav tako kakor Karel Veliki povišati svojo oblast v očeh podložnikov in utrditi svoje gospodstvo nad Italijo. Tako se je vzpostavilo cesarstvo (962). Potem je dobilo ime **Sveto rimsko cesarstvo**.

To je bilo zelo netrdno cesarstvo. V sami Nemčiji so vojvode vedno težili po popolni samostojnosti. Italijanski fevdalci se niso dosti menili za nemške vladarje. Zaradi tega je moral skoraj vsak cesar začeti vedno znova: vojskovati se v Nemčiji z nepokornimi vojvodi in znova osvajati Italijo. Potovanje vsakega novega cesarja v Rim na kronanje je bil pravi vojni pohod, med katerim so nemške vojske pustošile in požigale italijanske vasi in mesta, na vse mogoče načine ropale in stiskale prebivalstvo.

Južna Italija Južna Italija ni vstopila v sestav Svetega rimskega cesarstva. Del nje je bil v rokah Bizanca. V 9. stol. so Arabci osvojili Sicilijo in si prisvojili nekatera mesta v južni Italiji. V prvi polovici 11. stol. so se v južni Italiji pojavili Normani. Normanske vojne združbe so stopale v

službo pri južnoitalijanskih vojvodih, ki so se stalno vojskovali med seboj, z Arabci in z Bizantinci. Kot nagrado za to službo so Normanom oddajali zemljišča. Normani so začeli razširjati svoje posesti in zavladali nad vso južno Italijo, potem so pa iztrgali Arabcem Sicilijo. V 12. stol. so se posesti Normanov v južni Italiji in na Siciliji združile v „Sicilsko kraljestvo“ ali „Kraljestvo obeh Sicilij“.

Frankovska dinastija

V začetku 11. stol. (1024) je prenehala saška dinastija in cesarski prestol je prešel na novo — frankovsko — dinastijo. Največjo moč je cesarska oblast dosegla pod cesarjem te dinastije, Henrikom III. Henrik III. je imenoval papeže po svoji uvidevnosti iz vrst sebi poslušnih nemških škofov. Fevdalce je držal v pokorščini. Položaj se je pa kmalu spremenil.

Gregor VII. (Hildebrand)

V drugi polovici 11. stol. so papeži okrepili svojo oblast nad cerkvijo in nastopili proti cesarjem. Posebno mnogo je storil za ojačenje papeške oblasti Hildebrand, ki je pod dvema papežema upravljal vse zadeve papeškega vladarstva. Hildebrand je bil majhne postave, nezatne zunanosti, imel je slaboten glas. Odlikoval ga je pa gospodovalni značaj, vztrajnost, silna energija. Ni poznal niti omahljivosti, niti sočutja. Z divjim fanatizmom je uresničeval svoje načrte. Trdil je, da ne more biti nihče sodnik nad papežem, da se papež ne more zmotiti, da ima pravico odstavljati cesarje in oproščati podanike obveznosti pokorščine nasproti svojim vladarjem. „Vsi narodi“, je govoril, „morajo poljubljati papeževe noge.“

Po Hildebrandovem prizadevanju je cerkveni zbor (kongres višje duhovščine) določil, da bodo v bodoče papeža volili kardinali (najvišji cerkveni dostojanstveniki), in ne rimska aristokracija niti cesar.

Duhovniškim osebam so prepovedali ženiti se, da jih ne bi skrbi za družino odvrčale od službe cerkvi.

L. 1073 so Hildebranda izvolili za papeža. Sprejel je ime Gregor VII. (pri volitvah papeža so spreminjali ime). Izkoristil je to, da se je moral sin Henrika III. Henrik IV. v tistem času boriti z nemškimi fevdalci, in vložil protest proti temu, da cesar imenuje škofe. Nemški vladarji od Otona I. dalje so si prizadevali, da pretvorijo škofe v oporo svoje obla-

sti. Gregor VII. je pa hotel, da bi bili škofje podložni samo papežu. Henrik IV. je sklenil, da bo odstavil predrznega papeža. Na zahtevo Henrika IV. so nemški škofje razglasili, da je Gregor VII. odstavljen. Henrik mu je napisal pismo, ki se je končalo z besedami: „Jaz, Henrik, kralj po božji milosti, Ti pravim skupaj z našimi škofi — poberi se!“ V odgovor na to je Gregor VII. preklel Henrika IV., razglasil, da mu je odvzeta kraljevska oblast in odvezal vse fevdalce prisega zvestobe, katero so prej dali Henriku IV. Nemški fevdalci so to izkoristili in se znova uprli Henriku IV. Henrikov položaj je postal obupen. Prisiljen je bil, da gre k papežu ter se z njim pomiri. Pozimi se je z maloštevilnimi spremljevalci odpravil čez zasnežene alpske prelaze v Italijo, v grad Canosso, kjer se je v tem času mudil papež (1077). Tri dni je ponosni cesar stal pred grajskimi vrati in prosil papeža, naj ga sprejme. Šele četrty dan ga je Gregor VII. sprejel. Na kolenih je cesar prosil papeža odpuščanja (ohranila se je prislovica „iti v Canosso“, t. j. popolnoma se ukloniti). Med papežem in cesarjem je prišlo do sprave, pa ne za dolgo časa.

Odpuščanje, katero je dobil v Canossi, je bilo kljub ponižanju, katero je preстал Henrik IV., zelo ugodno zanj. Omogočilo mu je, da je obnovil vojno s fevdalci in zahteval od njih pokorščino.

Henriku IV. se je posrečilo, da je ukrotil fevdalce, ki so se mu uprli v Nemčiji, in odpravil se je z vojsko nad Rim. Papež se je skrtil v utrjen grad; po ozkih ulicah Rima so se bojevali ogorčeni boji med nemškimi četami in papeževimi pristaši.

Tedaj se je papež obrnil za pomoč na poglavarja južnoitalijanskih Normanov Roberta Guiscarda. Normani so se bali ojačenja cesarjeve oblasti v Italiji in so priskočili papežu na pomoč. Pregnali so Nemce, so pa strašno razdeljali Rim, pobili mnogo prebivalcev, mnogo žensk in otrok pa prodali v sužnost. Gregor VII. po tem ni mogel ostati v Rimu. V strahu pred ljudskim ogorčenjem je odšel skupaj z Normanami. Kmalu je umrl (1085).

Z njegovo smrtjo borba papežev s Henrikom IV. ni prenehala. Papeži so spravljali na noge proti Henriku IV. njegove sovražnike v Nemčiji, celo njegove sinove. Borba se je nadaljevala tudi pod nasledniki Henrika IV. in se zavlekla preko sto petdeset let.

§ 5. Zahodni Slovani v 9.—11. stoletju

Začetek borbe Zahodnih Slo- vanov z Nemci

Vsa slovanska plemena so se delila na tri skupine: Vzhodne, Južne in Zahodne Slovane. Zahodni Slovani so zavzemali ozemlje v porečjih Visle, Odre in Labe. Delili so se na množico plemen. Ob gornji Labi so živela češka in moravska plemena, ob Visli in Odri — poljska, ob srednji in dolnji Labi — polabska, ob južni obali Baltskega morja pa pomorjanska plemena.

Zahodnoslovanska plemena so se oddavnaj bavila s poljedelstvom. Baltski Slovani so živahno trgovali s sosedno Nemčijo in s skandinavskimi deželami. Trgovali so celo z arabskim Vzhodom. V južnem Baltiku so se našli bogati zakladi arabskega denarja.

Karel Veliki je napravil več pohodov v dežele Slovanov. Nekaterim slovanskim plemenom je naložil tribut in zgradil na meji proti njim cel niz utrdb. Pod Karlovimi nasledniki, ko je frankovska država razpadla na več delov, so Slovani obnovili svojo neodvisnost. Od sredine 9. stol. dalje so vojevali stalne vojne z vzhodno frankovsko državo, t. j. z Nemčijo. Nemški fevdalci in kralji so si prizadevali, da bi si prisvojili slovanske zemlje, in so jih pustošili s stalnimi roparskimi pohodi.

Razširjenje kr- ščanstva med Zahodnimi Slovani

Eno od sredstev, katera so uporabljali nemški kralji in fevdalci, da bi si podvrgli Slovane, je bilo razširjanje krščanstva med njimi. Na čelu cerkvene uprave v slovanskih deželah so bili germanski (nemški) škofi. Ti so na vse načine pomagali germanskim fevdalcem grabiti zemlje Slovanov in zaslužnjevali prebivalstvo.

Nemci niso dopuščali bogoslužja in knjig v slovanskih jezikih; bogoslužje se je opravljalo v latinskem jeziku, ki je bil ljudstvu nerazumljiv.

Moravska država

V 9. stol. se je ustanovila velika slovanska država — Moravska. Moravski knezi so združili pod svojo oblastjo plemena, ki so živela med gornjo Donavo in Karpati. Moravska država se je morala trdovratno boriti z nemško grabežljivostjo. V borbi proti Nemcem so si moravski knezi prizadevali, da bi si zagotovili pomoč Bizanca. Knez Rastislav je poslal odposlanca k bizantinskemu cesarju s prošnjo, da bi poslal bizantinske

propovednike krščanstva. Cesar je poslal na Moravsko Cirila in Metoda, stvaritelja slovanske abecede. Ta dva sta uvedla v moravski državi bogoslužje v slovanskem jeziku, ustanovila šole in začela učiti svoje učence pisave. Potovala sta po deželi in pridigala ljudstvu v slovanskem jeziku. S tem sta si nakopala sovraštvo nemških škofov, ki so se zbal za svojo oblast in svoje dohodke. Na vse mogoče načine so zavirali delovanje Cirila in Metoda, ju dolžili pred papežem. Ciril je umrl v Rimu, Metoda so nemški škofje zvalili na posvetovanje, ga zgrabili, pretepli in držali nad dve leti v ječi. Po Metodovi smrti so dosegli izgon njegovih učencev iz Moravske in utrdili gospostvo nemških škofov in latinškega jezika.

Da bi dokončno uničili moravsko državo, so se Nemci zvezali z na pol divjimi Ogri. L. 906. so Ogri uničili moravsko državo. Nekaj so si je prisvojili Ogri, drugi del je pa razpadel na posamezne vladavine.

Češka in Poljska Ena tistih vladavin, na katere je razpadla moravska država, je bila Češka. Češka je bila primorana priznati vrhovno oblast nemškega cesarja in stopiti v sestav Svetega rimskega cesarstva. Toda Čehi so trdovratno branili svojo samostojnost in cesarji so jim morali priznati neodvisen položaj v cesarstvu. Češki knez je dobil konec 11. stol. naslov kralja in so ga šteli za enega najmočnejših vladarjev v Svetem rimskem cesarstvu.

V 10. stol. so slovanska plemena, ki so živela v porečju Visle, Odre in njenega pritoka Varte, ustanovila poljsko državo.

Polabski Slovani Ob Labi so živela številna polabska plemena. Bila so najbližji sosedi Nemcev in so bolj kakor vsa druga trpela pod roparskimi napadi nemških fevdalcev. Kralja saške dinastije Henrik I. in Oton I. sta z nasiljem in zvijačo zavladata nad zemljami Polabskih Slovanov tja do Odre in ustanovila v teh deželah svoje mejne marke. Po njih postavljeni mejni grofje so strašno zatirali Slovane. Vojne s Slovani so vojevali z zverinsko krutostjo. Henrik I. je ukazoval v zavzetih slovanskih mestih pobijati vse odrasle moške in ženske, otroke pa prodajati v sužnost. Oton I. je ukazoval pobijati ujete Slovane ali jih zverinsko pohabljeti, trgati jim jezike, izbadati oči.

Posebno se je odlikoval s krutostjo in verolomstvom po Otonu I. imenovani mejni grof Ger o. Nekoč je povabil k sebi na pogajanja trideset slovanskih knezov in starešin in

jih izdajalsko pobil. Te krutosti so povzročile splošen upor Polabskih Slovanov. Zažgali so nemške trdnjave, izgnali nemške posadke in sami začeli napadati nemške vladavine. Ob začetku 11. stol. so Polabski Slovani dosegli popolno neodvisnost od Nemcev.

Baltski Slovani Proti nemškim roparskim napadom in krščanstvu so se trdovratno borili P o m o r - j a n i in druga slovanska plemena, ki so živela na južni obali Baltskega morja. Baltski Slovani so imeli utrjena obmorska mesta kakor Ščetin (zdaj Štetin), Volin, G d a n s k i i. dr. V 11. stol. so njihovi knezi gospodovali v južnem delu Baltskega morja. Njihove oborožene ladje so vlivale strah Dancem in Nemcem.

Glavni bog Baltskih Slovanov je bil bog sonca S v e t o - v i d. Njegovo svetišče je bilo na otoku Rujani (Rügen) v mestu Arkoni, ki je stalo na strmi skali pri morski pečini. V Svetovidovo arkonsko svetišče so se stekali darovi z vsega slovanskega Baltika. Tu se je hranila tretjina vsega v vojni dobljenega plena in vse pridobljeno zlato in srebro. Ta zakladnica je posebno vzbujala pohlepnost nemških fevdalcev.

V 11. stol. so Polabski in Baltski Slovani obvarovali svojo neodvisnost in sami napadali Nemce. Niso se pa znali zediniti proti skupnemu sovražniku in to je omogočilo nemškim fevdalcem v 12. stol., da so spet prešli v napad na Slovane.

4. poglavje

Bizanc, Iran in Južni Slovani

§ 1. Poskus vzpostavitve rimskega cesarstva

Bizanc 5.—6. stoletja L. 395. je rimsko cesarstvo razpadlo na Vzhodno in Zahodno. Vzhodno rimsko cesarstvo je bilo močnejše, bogatejše in kulturnejše od Zahodnega. Tu so se ohranila velika trgovska in obrtniška mesta, rokodelstvo, tehnična znanja. Prestolnica Vzhodnega cesarstva je bil Bizanc ali Konstantinopol. Po prestolnici se je tudi vsa država začela imenovati „Bizantinsko cesarstvo“. Medtem ko se je Rim spraznjeval in propadla, zidovi Konstantinopola niso mogli sprejeti naraščajočega prebivalstva in so se morali prezidavati. V mestu so se gradila razkošna poslopja. V pristanišču se je gnetla množica ladij iz raznih dežel.

V bizantinskem cesarstvu je vladal grški jezik, v Zahodnem pa latinski.

Bizantinsko cesarstvo je s karavanami in ladjami na veliko trgovalo z deželami Vzhoda. Iz Irana, Arabije, Abesinije, Indije, Kitajske so uvažali v Bizanc redke in dragocene kamne, dišave, slonovo kost, začimbe, svilo. V mestih bizantinskega cesarstva so rokodelci izdelovali stekleno posodo, dragocene tkanine, draguljarske izdelke.

S 6. stol. so v bizantinskem cesarstvu začeli gojiti sviloprejke in se baviti z izdelovanjem svile. Dotlej so sviloprejke gojili samo na Kitajskem. Kitajci so strogo zabranjevali njihov izvoz v tujino, da bi obdržali v svojih rokah vse dobičke od trgovine s svilo. Po izročilu so bizantinski menihi uporabili zvijačo, da so prenesli bube sviloprejk iz Kitajske čez mejo v izdolbenih palicah in tako položili temelj svilarstvu v bizantinskem cesarstvu.

Bizantinski trgovci so dobavljali predmete razkošja za višje razrede Zahodne Evrope.

Trgovina in obrt bizantinskega cesarstva sta dajali vladi velika sredstva. Cesar je prejemal velike dohodke od trgovskih carin. Mnogo denarja se je stekalo v blagajno od državnih monopolov. Vlada je imela izključno pravico do trgovine z žitom in bogatela na račun ljudske stiske, ko je prodajala v letih pomanjkanja žito po visokih cenah. Delovno prebivalstvo so tlačili težki davki. Toda državna blagajna je bogatela.

Ker je razpolagal z velikimi denarnimi vsotami, je cesar lahko najemal vojsko za varstvo mej. Podpirali so ga trgovci, katerim je bila potrebna močna državna oblast za varnost njihove trgovine. Zaradi tega so cesarji Vzhodnega cesarstva dolgo časa srečno branili svoje meje pred navalj barbarov.

Ob začetku 6. stol. so bile v sestavu Bizanca razen Balkanskega polotoka Mala Azija, Sirija, Palestina, Egipt in otoki vzhodnega dela Sredozemskega morja

**Justinijan
(527—565)**

Največjo moč je bizantinsko cesarstvo doseglo v 6. stol. pod cesarjem Justinijanom. Vso svojo neumorno delavnost je Justinijan posvetil povečanju in ojačenju cesarske oblasti. Velik vpliv na usmerjenje politike je imela njegova žena, energična in častihlepna Teodora.

Justinijan je poskusil obnoviti rimsko cesarstvo z njegovimi prejšnjimi mejami.

S tem namenom je vojeval cel niz vojn, da bi osvojil po barbarih zasedene dežele prejšnjega Zahodnega rimskega cesarstva. Njegova vojskovodja Belizar in Narzes sta osvojila kraljestvi Vandalov v Severni Afriki in Vzhodnih Gotov v Italiji.

Razen tega se je Justinijanu posrečilo, da je iztrgal Zahodnim Gotom južni del Spanije. Tako je zbral pod svojo oblastjo znaten del prejšnjega rimskega cesarstva in postal gospodar Sredozemskega morja.

V svoji notranji politiki je Justinijan skušal utrditi stare suženjske osnove rimskega cesarstva. Po njegovem naročilu so sestavili zakonik rimskega cesarstva, tako imenovani „Justinijanov kodeks“. Ta kodeks bi moral služiti kot vodilni zakon za Justinijanovo cesarstvo. Kodeks je proglašal neomejeno cesarjevo oblast in potrjeval podložnost sužnjevi in kolonov njihovim gospodom.

Vsa uprava v Bizancu je bila v cesarjevih rokah in po njem imenovanih uradnikov: to je bil avtokratičen in birokratičen red.

Cesarja so imeli za sveto osebo. Častili so ga kakor boga. Zlato tkana cesarjeva obleka je spominjala na svečeniško oblačilo. Pred cesarjem so se priklanjali do tal, poljubljali njegovo obutev. Nepokornost nasproti cesarju so imeli za zločin nad religijo. Vso upravo so opravljali cesarski uradniki. Prebivalstvu je bilo odvzeto vsako sodelovanje v upravi, vsa kršno javno življenje je bilo zadušeno.

Upropaščanje dežele

Poskus obnovitve rimskega cesarstva je bil kljub Justinijanovim vojaškim uspehom obsojen na neuspeh.

Justinijanove vojne so zahtevale ogromne izdatke. Bizantinske najemniške vojske, v katere so stopali barbari raznih plemen, so strašno opustošile osvojene dežele. Vojaški poveljniki so si prizadevali obogatiti se z ropanjem prebivalstva. Treba je bilo uvajati vedno nove in nove davke, toda od njih so bogateli v glavnem uradniki.

Politika vzpostavljanja cesarstva je upropaščala deželo. Breme davkov in samovoljnost uradnikov sta vzbujali hudo nezadovoljstvo ljudstva.

Za Justinijanovega cesarjevanja je bilo mnogo vstaj i v Konstantinopolu i v provincah.

L. 532. je prišlo v Konstantinopolu do strašnega upora, ki so ga povzročili težki davki in zatiranja s strani cesarskih uradnikov. Vstaja je hitro zajela vse ogromno mesto. Začeli

so se požari. Del vojske se je pokazal nezanesljiv. Justinijan se je že pripravil, da pobegne iz prestolnice, pa ga je zadržala Teodora. Medtem je Justinijanov vojskovodja Belizarna čelu odreda najemniških Germanov nenadoma napadel upornike, pobil okrog trideset tisoč ljudi in tako zatrl upor. Ta upor je znan pod imenom „Nika“ (po grško — „zmaguj“): to je bil klic upornikov.

Cez osemnajst let se je upor v Konstantinopolu ponovil. Uporniške vstaje so se začele v Siriji, Palestini in Egiptu. Justinijan jih je zadušil s strahovito krutostjo. Prebivalstvo v provincah je sovražilo Bizanc in čakalo samo na priložnost, da bi se odcepilo od njega.

Gradbena delavnost v prestolnici

V želji, da dá čim več bleska svoji oblasti, se je Justinijan mnogo brigal za okrasitev svoje prestolnice. Med sijajnimi zgradbami, katere so zgradili pod njim, je na prvem mestu znamenita katedrala sv. Sofije, ki je eden najznamenitejših spomenikov stavbarstva. Pri njeni gradnji je bilo zaposlenih deset tisoč ljudi skozi pet let. Za njeno okrasitev so vzeli marmornate stebre iz antičnih templjev Rima, Aten in drugih starih mest.

Glavne ulice in trge Konstantinopola so obdali pod Justinijanom z razkošnimi zgradbami, revščina je pa kakor poprej še vedno prebivala v umazanih in ozkih ulicah, kamor je redko posijal žarek sonca. Gradnja sijajnih stavb je zahtevala velika sredstva; to je samo poslabšalo položaj delovnega prebivalstva, ki so ga že itak dušili težki davki.

Izguba osvojitve v Italiji Cesarstvo, ki je bilo izčrpano z vojnami in davki, ni moglo obdržati tistih osvojitvev, ki jih je doseglo pod Justinijanom.

Na Italijo so s severa navalili Langobardi. Delovno ljudstvo Italije, ki so ga dušili davki in kruta eksploatacija po zemljiških lastnikih, je pozdravljalo Langobarde kot svoje odrešitelje. Langobardi so zavladali velikemu delu Italije.

§ 2. Iran in njegova borba z Bizancem

Država Sasanidov Na vzhodu je bil nevaren nasprotnik Bizanca Iran, kjer je namesto prejšnje države Partov nastala država Sasanidov.

Partska država se je delila na množico samostojnih pokrajin s knezi na čelu. V 3. stol. so bile vse te pokrajine zedinjene pod oblastjo Ardešira I. Ta je postal vladar iranske države ki je dobila ime „Cesarstvo Sasanidov“ (tako se je imenovala Ardeši-

rova dinastija po imenu njegovega deda Sasana). Zdaj so na čelo pokrajin postavljali upravnike, katere je imenoval cesar.

Mogočna država Sasanidov je obsegala prostrana ozemlja od Evfrata do sedanjega Afganistana in od Kavkaza do Perzijskega zaliva. Čez državo Sasanidov je šla trgovina vzhodnih dežel — Kitajske in Indije — z Bizaneem in področjem Sredozemskega morja. Iranska vlada je imela velike koristi od te trgovine. Bogati trgovci in fevdalci so opremljali karavane, jim dajali za varstvo oborožene straže in trgovali na vzhodnih in zahodnih mejah sasanidske države, vlada je pa prejemale od te trgovine velike carine.

Iranska vlada si je prizadevala, da bi popolnoma dobila v svoje roke najvažnejše trgovinske poti, da ne bi delila dobljeka z drugimi. Zato je Iran vodil osvajalno politiko. Z Rimljani, potem pa z Bizantinci se je Iran vojskoval za nadvlado nad Armenijo in Sirijo, ki mu je zapirala pot k Sredozemskemu morju.

Obvladanje trgovinskih poti, prisvajanje in ropanje dežel in mest je bogatilo iranske fevdalec. V njihovih rokah se je nabral večji del zemlje, ogromne črede, množica sužnjev. Fevdalna aristokracija je zatirala kmecne in jih spreminjala v tlačane.

Delovno prebivalstvo so pritiskali težki davki. Kmet ni smel odpeljati s polja pridelka, dokler ni cesarski uradnik preštel in zabeležil snopov ter oddelil, kaj pripada cesarju in kaj — zemljiškemu gospodu. Ljudstvo je čisto stradalo, medtem ko je pridelek ležal na polju in čakal na cesarskega uradnika.

Med ljudstvom je vladala huda razdraženost nad aristokracijo in vlado. Proti koneu 5. stol. se je v Iranu začel vsesplošen upor zatiranih množice, ki je dobil naziv „upor mazdakitov“ po imenu njegovega voditelja Mazdaka. Mazdakiti so zahtevali splošno razdelitev premoženja. Mazdak je govoril: „Naj se razdele dobrine med ljudi, kajti vsi potrebujejo isto. Naj drug drugemu odda svoje bogastvo, da ne bo revšine in bede“. Gibanje mazdakitov je bilo tako močno, da je bil cesar prisiljen, da je vzel aristokraciji del njenih posesti in jih razdelil med nemanjše. Toda iranska aristokracija je zbrala svoje moči in ljudsko gibanje je bilo strto (529); Mazdaka so ubili.

Sasanidi so prejemale ogromne dohodke od ropanja, od osvajanj in trgovine in to jim je omogočilo kopičenje velikih zalog zlata, srebra in vsakovrstnih dragocenosti. Ljudstvo so najstrožje polieljsko nadzirali. V njihovi državi je bila kakor že pri starih Perzijcih dobro organizirana državna pošta. Poštni upravniki so morali zasledovati razporeditev ljudstva in ob najmanjših znamenjih kakršnegakoli nemira poročati cesarju. Razen pošte so Sasanidi uporabljali tudi svetlobno signalizacijo. Med mejami in prestolnice je bila postavljena vrsta stolpov v razdalji nekaj kilometrov drug od drugega. V primeru nevarnosti so na obmejnem stolpu zažgali ogenj in ta signal je šel od stolpa do stolpa in hitro prihajal do prestolnice.

V prestolnici Sasanidov Ktesifónu ob Tigrisu so bila zgrajena krasna poslopja z obokastimi dvoranami, okrašenimi s kipi in nizkimi reliefi. V spomin svojih zmag so cesarji naročali vklesavati v skale orjaške reliefe, ki so upodabljali njihove triumfe nad sovražniki. Pri Sasanidih je bila zelo razvita praktična umetnost. Tkanine, zlati, srebrni in bronasti izdelki sasanidskih mojstrov so bili slavni daleč izven mej Irana. Pod Sasanidi se je v Iranu na široko uporabljal sistem umetnega namakanja polj.

Vojne Irana z Bizancem

Iranski cesar Hosrów I. (531—579) je vojeval dolgotrajne vojne z Bizancem. Justinianu se je le z veliko težavo posrečilo ubraniti pred njim meje države. Hosrov I. je nekolikokrat pobral tribut od Bizanca. Vojne z Bizancem so se nadaljevale tudi pod nasledniki Hosrova I. Toda te vojne so spodkopavale moč sasanidske države, ki je bila že itak oslABLJENA z ljudskimi nemiri. Aristokracija, ki je razpolagala z velikimi bogastvi in svojimi lastnimi vojskami, se ni mnogo menila za cesarjeve ukaze. Nekateri aristokrati so si sami prizadevali zasesti cesarski prestol.

Cesar Hosrov II. je izkoristil nezadovoljstvo prebivalstva Sirije, Palestine in Egipta z bizantinskim gospostvom. V začetku 7. stol. je vojska Hosrova II. zasedla te province. Da bi dobil sredstva za borbo z Iranom, je bizantinski cesar Heraklij zaplenil zlate in srebrne predmete iz cerkvenih zakladnic. Posrečilo se mu je potolči Irance in jih prisiliti, da so mu vrnili zasedene province. Ta dolgotrajna in uničevalna vojna, ki se je vlekla nad petnajst let, je oslabilila tako Iran kakor Bizanc.

To je izkoristila komaj nastala država Arabcev. Arabci so napadli Bizanc in Iran hkrati. V nekaj letih (633—651) so osvojili vso ogromno iransko državo. Bizancu so vzeli Sirijo s Palestino in Egipt. Ko so se utrdili na obalah Sirije in Palestine, so Arabci zgradili veliko brodovje in začeli zasedati otoke Sredozemskega morja.

§ 3. Slovanska kolonizacija

Slovani

S severa so na bizantinsko cesarstvo pritisкала južnoslovanska plemena. Že v začetku 6. stol. so začela prehajati čez Donavo v iskanju novih dežel za naselitev.

Bizantinski pisatelji so zapustili mnogo podatkov o načinu življenja Južnih Slovanov. Delili so se na množico plemen. Pri njih se je dolgo ohranil rodovni red. Celo potem, ko je

razpadel starinski rod, se je pri južnih Slovanih ohranila velika družina ali „zadruga“, kateri je pripadalo nekoliko desetih ljudi; živeli so skupaj in z vsem gospodarili skupno. V času, ko so se začeli Slovani preseljevati čez Donavo, se je pri njih že začela izločati rodovna aristokracija. Na čelu pomsameznih plemen so bili knezi. Včasih je en knez združil pod svojo oblastjo več plemen.

Slovani niso znali dobro obdelovati zemlje in zaradi tega so potrebovali obširnih prostranstev za živinorejo in poljedelstvo. To jih je sililo, da so se pogosto preseljevali. Bizantinci so hvalili hrabrost, poštenost in pravičnost Slovanov in posebno njihovo gostoljubnost.

Slovani so hitro prevzemali kulturo od Bizantincev. Ko so se Slovani pojavili na bizantinskih mejah, niso imeli drugega orožja kakor kopja in ščite. Zaradi tega so se bali spuščati se v boj na odkritem kraju in so si prizadevali zvabiti svoje nasprotnike v gozdove in močvirja. Toda Slovani so si kmalu usvojili oborožitev in vojno umetnost Bizantincev, naučili so se oblegati in zavzemati trdnjave. Proti koncu 6. stol. so Slovani pri obleganju mest uporabljali stroje za podiranje zidov.

Proti koncu 7. stol. je nekatera južnoslovanska plemena, ki so živela ob dolnji Donavi, pokorilo turansko pleme *B o l g a r o v*. Skupaj s Slovani, ki so jih podvrgli, so Bolgari ustanovili močno *b o l g a r s k o* državo. Bolgari so se kmalu zlili s Slovani, pozabili svoj prejšnji jezik in začeli govoriti slovanski jezik. Bolgari so se z uspehom vojskovali z Bizancem in zavzeli deželo južno od dolnje Donave ter se tako zelo približali Konstantinopolu. Bolgarska država je začela stalno ogrožati bizantinsko cesarstvo s severa.

Na severozahodu Balkanskega polotoka sta se naselili slovanski plemeni *S r b o v* in *H r v a t o v*.

Slovani v cesarstvu

Slovani se niso omejevali na napade na bizantinsko cesarstvo, temveč so zasedali tudi dežele v njem. Cesarji so dovoljevali Slovanom, da so se naseljevali na ozemljih, katera je opustošila vojna, ker so se nadejali, da bodo našli v njih dobre vojake in davkoplachevalce. Slovani, ki so se stopnjema pomikal: s severa, so naselili vso deželo med Donavo in Egejskim morjem. Bizantinci so začeli imenovati ves severni del Balkanskega polotoka „Slavinijo“.

Slovani so prodirali v srednjo in južno Grčijo, tja do Peloponeza. Njihove naselbine so se pojavile tudi v Mali Aziji. V bizantinskem cesarstvu, kjer sta gospodovali še sužnost in kolonstvo, so Slovani stvorili močan sloj svobodnih kmetov.

Tako je ob začetku 8. stol. postal Bizanc popolnoma drugačna država, kakor smo jo videli za časa Justinijana. V rokah bizantinskega cesarstva ni ostala niti tretjina tistih ozemelj, ki so pripadala Justinijanu. Ostale dežele so si prisvojili Arabci, Bolgari. Pa tudi v tistih deželah, ki so ostale v rokah bizantinskih cesarjev, so se izvršile velike spremembe. Slovani so zasedli znaten del teh ozemelj. Na ozemljih, ki so jih zasedli Slovani, se je ustanovil srenjski red.

Slovani niso opustošili bizantinskega cesarstva, kakor so Germani in drugi barbari razdejali rimsko cesarstvo na Zahodu. Nasprotno, slovanska kolonizacija je obnovila in okrepila Bizanc. Slovanski svobodni kmetje so bolje obdelovali zemljo kakor podjarmljeni sužnji in koloni in dajali državi več žita. Slovanski kmetje so bili dobri vojščaki, ker so se, braneč državo pred sovražniki, borili za svoja polja in domove. Zaradi slovanske kolonizacije se je bizantinsko cesarstvo okrepilo in moglo obstojati še skoraj tisoč let potem, ko je propadlo Zahodno rimsko cesarstvo.

§ 4. Bizanc 8.—9. stoletja

**Lev III. in za-
stoj prodiranja
Arabcev**

Arabci so nekolikokrat pridrveli do Cari-grada. V 717. l. so ga oblegali s kopnega in z morja. Cesar Lev III. (717—741) je večje organiziral obrambo. Pristanišče Cari-grada je zaprl z ogromnimi verigami. Arabsko brodovje je imelo hude izgube zaradi „grškega ognja“ — gorljive tekočine, katero so Grki brizgali skozi cevi s posebnimi aparati. Potem ko so brezuspešno prebili nad leto dni okrog Cari-grada in izgubili skoraj vse svoje brodovje, so bili Arabci primorani prenehati z obleganjem. Moralni so opustiti načrt osvojitve bizantinskega cesarstva. Vendar so ga Arabci neprestano vznemirjali z vzhoda. Skoraj vsako leto so uprizarjali napade na Malo Azijo. Cesarji so morali napeti vse sile, da bi ubranili zmanjšano in oslabeledo cesarstvo pred zunanjimi sovražniki — Arabci in Bolgari.

Vojaška obramba je postala zdaj najvažnejša naloga države. Bizantinske vojske niso tvorili samo svobodni kmetje. Da bi povečali oborožene sile Bizanca, so cesarji dajali zemljišča vojaško sposobnim ljudem pod pogojem, da bodo služili vojsko. Te delitve zemlje spominjajo na beneficije pri Frankih. Veliki zemljiški lastniki so bili obvezani, da so dajali določeno število vojščakov iz vrst svojih ljudi. Prebivalstvo je bilo obremenjeno s težkimi davki za vojaške potrebe. Cesarji so konfiscirali del obširnih samostanskih posestev in jih dajali kot vojaške beneficije.

Samostanske zemljiške posesti

V cesarstvu so bile obširne posesti, od katerih država ni prejemale niti davkov niti vojščakov. To so bila samostanska zemljišča. Samostani so bili največji zemljiški lastniki v cesarstvu. Število samostanov je hitro naraščalo. Bili so prosti davkov. S tem, da so sprejeli meništvu, so se mnogi zdravi ljudje reševali vojaške službe. V 8. stol. je znašalo skupno število menihov v bizantinskem cesarstvu najmanj sto tisoč.

Da bi povečali svoj vpliv in svoje dohodke, so samostani uvažali „čudodelne“ ikone. Menihi so prepričevali nevedno ljudstvo, kot da te ikone lahko ozdravijo bolne in dajejo srečo v življenju. Ikone so privabliale množico praznovernih ljudi, ki so zapuščali samostanom svoja darila.

Ikonoborstvo

V 8. stol. je vlada začela borbo proti samostanski zemljiški gosposki. Da bi spodkopali vpliv samostanov, so se hkrati borili proti čaščenju ikon. Zato je vse to gibanje dobilo ime „ikonoborstvo“. Cesar Lev III. je začel to borbo s tem, da je izdal edikt (ukáz) proti čaščenju ikon. Menihi so se besno upirali. Obrnili so se za pomoč na rimskega papeža, ki se je postavil za čaščenje „svetih“ podob in preklel cesarja. Menihi so se trudili, da bi nahujskali za zaščito ikon nevedne mase. Na ščuvanje menihov so drhali pobijale cesarske uradnike, ki so snemali ikone.

Odločen boj menihom je napovedal sin Leva III. Konstantin V. Po njegovi zapovedi so metali iz cerkve ikone in relikvije; mozaike in freske ki so predstavljale svetnike, so pa premazali. Konstantin V. je zapiral samostane, zabranjeval nositi meniška oblačila. Samostanska poslopja so preurejali v vojašnice ali arzenale. Samostanska zemljišča so odvzemali in dajali v dosmrtno uživanje ljudem, ki so se za to obvezali, da bodo služili vojsko. Na ta način se je ustvarilo veliko število beneficijev, ki so bili popolnoma odvisni od vlade in so okrepili vojaško moč države.

Ko so dosegli svoj glavni namen, so se cesarji hitro pomirili z menihi in obnovili čaščenje ikon. Odvzetih zemljišč pa samostanom niso vrnili. Odvzem zemlje samostanom je okrepil vojaško zemljiško posest, kmetje pa niso s tem ničesar dobili.

Vstaja Tomaža Slovana

Svobodni kmetje so trpeli pod osvojitvami s strani močnih sosedov. Veliki zemljiški lastniki so si prillašali kmečka zemljišča in si prizadevali pretvoriti svobodne kmete v svoje tlačane. Hudo so trpeli kmetje tudi zaradi postranskih zaslužkov, ki so si jih na njihov račun delali uradniki. Sužnje in kolone na velikih posestvih je kakor poprej dušilo delo za gospodo. V cesarstvu so naraščali ljudski nemiri. L. 821 je v Mali Aziji izbruhnila vstaja, kateri je načeloval Slovan, Tomaz po imenu. Upor je zajel skoro vso Malo Azijo. Pridružili so se mu i svobodni kmetje i sužnji i koloni, ki so se dvignili proti svojim gospodom. Upornikom se je pridružilo tudi brodovje. Tomaž se je začel pogajati z Arabci in si zagotovil njihovo sodelovanje. Sprejel je cesarski naslov in se dal slovesno kronati. Zbral je velike vojaške sile in začel oblegati Carigrad. Slovanski kmetje Balkanskega polotoka so se pridružili Tomažu. Samo s pomočjo Bolgarov se je cesarju posrečilo premagati upornike. Tomaža so ujeli in usmrtili, ostanke njegove vojske so uničili.

§ 5. Bizanc 9.—11. stoletja

Vojne makedonske dinastije

Vojaške sile Bizanca so se okrepile s pritegnenjem svobodnih kmetov v vojaško službo in z razdelitvijo samostanskih posesti. Pod cesarji makedonske dinastije (867—1056) se je Bizantincem posrečilo iztrgati Arabcem del sirskega ozemlja, katera so si bili prisvojili, med njimi tudi prestolnico Sirije Antiohijo. Toda Bizanc je začela ogrožati s severa ojačena bolgarska država. V 9. stol. je osvojila večji del Balkanskega polotoka. Bolgarski kani so se začeli imenovati carje. Bizanc jim je bil primoran plačevati tribut. Bolgarski car Simeon se je imenoval „carja Bolgarov in Rimljanov“ (t. j. Bizantincev) in se pripravljaj, da osvoji Carigrad.

Za borbo z bolgarskim carstvom so se bizantinski cesarji okoristili z vojaškimi silami Rusije. Kijevska Rusija je živahno trgovala z Bizancem. Kijevska kneza Oleg in Igor sta delala pohode na Konstantinopol ali Carigrad, kakor so ga imenovali v Rusiji, in sklepala z Bizancem trgovinske pogodbe. Igorjev sin Svjatoslav je premagal bolgarsko carstvo, hotel se je pa sam utrditi ob dolnji Donavi. Bizantincem se je posrečilo izriniti iz Bolgarije novega nevarnega sosedu in zasesti del bolgarskega cesarstva.

Ogorčeno borbo z Bolgari je započel cesar Vasilij II., imenovan Pobijalec Bolgarov. Nekoč je ukazal oslepiti štirinajst tisoč Bolgarov in jih poslati domov. Njemu se je posrečilo dokončno premagati bolgarsko cesarstvo in ga priključiti Bizancu (v začetku 11. stol.).

Odnosi z Rusijo S kijevskimi knezi so se upostavili mirni odnosi in trgovina z njimi je prinašala velike koristi Bizancu. Vsako pomlad se je iz Kijeva odpravljala v Carigrad velika karavana trgovskih ladij. Prevažale so v glavnem produkte, katere so nabrali knezi in njihove vojne združbe v obliki tributa — kožuhovino, med, vosek, sužnje. Carigrajski trgovci so prodajali v Rusijo predmete razkošja, svilene izdelke, vino, orožje, zlate in srebrne okraske, posušeno južno sadje. Okrepitev trgovskih zvez z Rusijo je dala bizantinskemu cesarstvu nove vire dohodkov.

Zveze med Bizancem in Rusijo so se še bolj okrepile potem, ko je kijevski knez Vladimir s svojo vojno združbo sprejel krščanstvo in prisilil svoje ljudstvo, da se je dalo krstiti (988).

Z uvedbo krščanstva je Vladimir hotel utrditi svojo oblast v Rusiji. V tem ga je podpiral mogočni bizantinski cesar, s katerim je vrhu tega postal sorodnik, ko se je oženil z Ano, hčerko bizantinskega cesarja. Sprejem krščanstva pa je pomenil za Rusijo hkrati korak naprej. S krščanstvom se je pojavila v Rusiji pismenost.

Od Bizanca je Rusija prejela slovansko abecedo. To abecedo sta v 9. stol. sestavila bizantinska propovednika Ciril in Metod, da bi razširila krščanstvo med Zahodnimi Slovani. Sestajala je iz grških črk z nekaterimi dodatki. To abecedo so uporabljali več stoletij. Pod Petrom I. so je nekoliko ponovno postavili in zblížali z latinsko. Tako spremenjeno uporabljajo v Rusiji tudi zdaj.

Po krstitvi so v Rusijo začele prihajati iz Bizanca knjige in sicer ne samo cerkvene, temveč tudi zgodovinske, pa tudi literarni proizvodi. V Kijevu in Novgorodu so začeli zidati lepe kamnitne cerkve v bizantinskem slogu. Bogato so jih krasili z mozaiki in freskami.

Cesarstvo pod makedonsko dinastijo

Ko so dosegli velike uspehe v zunanji politiki, so si cesarji makedonske dinastije prizadevali, da bi na vse načine povečali svojo oblast. Na cesarskem dvoru so uvedli razkošen ceremoniar. Cesarji so prirejali slovesne sprejeme

tujih poslanikov. V bogati dvorani je stal zlat prestol, na njem je v zlato tkanem oblačilu sedel cesar; prestol so obkrožali dvorjani. Vštric s prestolom sta stala dva zlata leva, ki sta odpirala žreli in bila z repoma. V hipu se je prestol dvignil in izginjal izpred oči prisotnih; znova se je spuščal in cesar se je pojavljal v novem, še bogatejšem oblačilu. Vse to so počeli, da bi pokazali cesarjevo mogočnost.

Prestolnica Bizanca — Carigrad — je bila največje trgovinsko središče. Bizantinski trgovci so dovažali z vzhoda predmete razkošja. Na svojih ladjah so pluli po Sredozemskem morju in dobavljali to blago v države Zahodne Evrope. V samem Carigradu je bila najživahnejša trgovina. Razvita je bila tudi obrt.

Vendar so se kljub vsemu zunanjemu blesku čutila znamenja propadanja.

Političen razpad cesarstva

Kljub poskusom vlade, da bi se v interesu obrambe ohranile parcele kmetov-vojščakov, so svobodni kmetje propadali, na njihov račun je pa rastla velika zemljiška lastnina. Veliki zemljiški lastniki — „dinati“ (t. j. „mogočneži“) — so jemali kmečke parcele za dolgove, jih kupovali za sramotno nizko ceno v lačnih letih, si jih pogosto prilaščali s silo. Zasužnjevali so si svobodne kmete in jih silili, da so delali skupaj s tlačani na gosposkem polju ali plačevali letno dajatev. Veliki zemljiški lastniki so sami ustanavljali svoje vojaške oddelke in dajali zemljišča svojim vojščakom. Neki dinat v Mali Aziji je mogel postaviti vojsko trideset tisoč mož. Cesarji, posebno Vasilij II. Pobijalec Bolgarov, so se na vse načine borili s samostojnostjo dinatov, toda vsi naporci cesarjev so bili zaman. Dinati so nekaznovano kršili cesarske ukaze. Navsezadnje so dinati Male Azije spravili na prestol cesarja iz svoje srede — I z a k a K o m n e n a, ustanovitelja dinastije Komnenov.

Politiko te dinastije so usmerjali interesi velike fevdalne zemljiške lastnine. Cesarji dinastije Komnenov so začeli dajati dinatom zemljišča, na katerih so živeli svobodni kmetje. Kmetje so morali delati za nove gospode, ki so se za to obvezali, da bodo opravljali vojaško službo cesarju in dovajali svoje oborožene oddelke.

Tako so se svobodni kmetje preobrazili v tlačane. V Bizancu se je ustanovil fevdalni red. Moč in neodvisnost velikih zemljiških lastnikov sta rastle. V njihovih

rokah so se osredotočile i zemlja i oblast nad kmeti i vojaška moč. Posledica tega je bila oslabitev države, ki je začela razpadati na niz samostojnih fevdalnih vladavin. Pritisk fevdalcev in veliki davki so povzročali stalne nemire med ljudstvom.

Cesarska oblast pri vsej svoji zunanji razkošnosti ni bila trdna. Malokateri cesar je umrl naravne smrti. Dvorski prevrati so se dogajali v Carigradu zelo pogosto. Od konca 4. stol. do propada Bizanca (l. 1453) je vladalo v njem 109 cesarjev. Od njih jih je samo 34 ohranilo oblast do svoje smrti. Ostale so ali ubili ali vrgli.

Cesarstvo je slabelo in vedno teže branilo svoje meje.

Oslabljena država je pretrpela cel niz izgub. S severa so pritiskali na Bizanc Pečenegi. V 11. stol. so turška plemena ustanovila v Srednji Aziji državo **Turkov-Seldžukov**. Turki so osvojili velika ozemlja na vzhodu. L. 1071 so razbili vojsko bizantinskega cesarja in si prisvojili večji del maloazijskih posesti Bizanca. Maloazijski kmetje, katere so tlačile davščine in fevdalne obveznosti, niso pokazali proti Turkom nikakega odpora. V rokah Bizanca je ostala v Mali Aziji samo obala.

Razdelitev cerkve

Do srede 11. stol. ni bilo delitve cerkve na zahodno in vzhodno. Toda med papeži, ki so načelovali zahodni cerkvi, in bizantinsko duhovščino so bila stalno trenja. Papeži so poudarjali svoje pretenzije na gospostvo nad vso krščansko cerkviijo. Bizantinska cerkev je pa bila podrejena cesarjem, ki niso hoteli dopustiti vmešavanja papežev v svoje zadeve. Rim in Carigrad sta se prepirala tudi pri razširjanju krščanstva med slovanskimi plemeni. Vsakdo od njih je hotel spraviti ta plemena pod svoj vpliv. Razen tega so bila med Rimom in Carigradom nesoglasja v vprašanih religije in obredov.

Navsezadnje je l. 1054 prišlo do dokončnega razkola. Zahodna cerkev s papežem na čelu se je začela imenovati **katoška**, vzhodna, bizantinska pa **pravoslavna**. Vsaka od njih je zatrjevala, da je njena veroizpoved edino resnična, in izrekala prekletstvo nad drugo.

Kultura Bizanca Po svoji kulturi je bil Bizanc mnogo više nad Zahodno Evropo. Slovani, ki so se selili po ozemljih cesarstva, niso uničevali njegove starodavne kulture kakor Germani in drugi barbari na Zahodu. Kljub

vsem težkim vojnám in izgubám so se v Bizancu ohranila velika mesta, živahna trgovina. Bizantinski trgovci so potovali daleč na vzhod in zahod, zaradi tega so v Bizancu mnogo več vedeli o obdajajočih jih deželah. V njem je bilo več pismenih in izobraženih ljudi.

Prosveta in šola v Bizancu sta bili kakor na Zahodu v glavnem v rokah duhovščine. Zaradi tega je literatura tega časa sestajala pretežno iz knjig religiozne vsebine. Imeli pa so Bizantinci tudi mnogo potopisnih knjig. Pod Justinijanom je trgovec K o z m a I n d o p o t n i k sestavil zanimiv opis potovanja po vzhodnih deželah. V 10. stol. je cesar K o n s t a n t i n S k r l a t o r o d n i sestavil opis bizantinskega cesarstva in sosednih dežel. V tem delu so zanimivi podatki o Rusiji. V Bizancu so se zelo zanimali za zgodovino. Ohranilo se je mnogo zgodovinskih del bizantinskih avtorjev. V 6. stol. je znameniti zgodovinar P r o k o p i j sestavil zgodovino Justinijanovih vojn in napisal knjigo o njegovem vladanju. Hči cesarja Alekseja Komnena, Ana, je napisala zgodovino vladanja svojega očeta.

V 11. stol. so ustanovili v Carigradu višjo šolo, v kateri so poučevali antično in krščansko literaturo, pa tudi zakone. Ta šola je morala pripravljati učitelje, sodnike, uradnike.

V Bizancu je cvetela tudi umetnost. Bizantinski arhitekti so znali graditi krasne palače in cerkve z okroglimi kupolami, okrašene z bogatimi freskami in mozaiki. Bizantinskemu slikarstvu je bila svojstvena veličastnost. Upodabljalo je podolgovate figure svetnikov, cesarjev in cesaric s strogimi, mrkimi obrazi, z velikimi očmi. Umetnost je skušala vzbujati v ljudeh religiozno čustvo in jih navdajati s spoštovanjem do cesarske oblasti. Bizantinski umetniki so pa krasili poslopja tudi z živimi in žarkimi slikami živali in rastlin, gostij in lova.

Bizantinska kultura je močno vplivala na sosedne dežele, posebno na dežele Vzhodne Evrope.

V te dežele je bizantinska kultura prodirala skupaj s krščanstvom. Bizantinski propovedniki krščanstva so prinašali v sosedne dežele pismenost. Prevajali so bizantinske knjige v jezike tistih krajev in na ta način prispevali k razvoju narodne kulture.

Bizantinska kultura je pokazala velik vpliv ne samo na Rusijo, temveč tudi na Armenijo, Gruzijo, Bolgarijo, Srbijo.

Kalifat

§ 1. Ustanovitev arabskega kalifata

Arabci so živeli v prostrani deželi, ki je obsegala ves Arabski polotok, čigar površina je enaka približno četrtini Evrope. Večji del Arabskega polotoka tvorijo slabo namakane stepe in planote, ki prehajajo ponekod v popolne puščave. Samo na jugu polotoka je ležala rodovitna in tropičnega rastlinstva bogata dežela *Jemen*. Tu so gojili dateljnovne palme, pridobivali zlato, kadilo. Čez zahodno pokrajino polotoka, ob obali Rdečega morja je vodila velika karavanska pot iz Bizanca v Jemen in dalje v Abesinijo in Indijo. Ta pokrajina se je imenovala *Hedžas*. Tu je nastalo nekoliko trgovinskih točk, med katerimi je bila na prvem mestu *Meka*. Severno od nje leži *Medina*. V Medini so cvetele poljedelstvo in obrti.

Beduini V stepah Arabije je živelo nomadsko prebivalstvo (*beduini*), ki se je bavilo v glavnem z živinorejjo: gojenjem velblodov in ovc, pa tudi z vzgajanjem slovitih arabskih konj.

Samo na redkih rodovitnih krajih so nastajale stalne naselbine, se obdelovala zemlja, gojili vrtovi in gaji dateljnovih palm. Večina prebivalstva je živela v šotorih in se selila s svojimi čredami po siromašnih pašnikih puščavske dežele.

Beduini so se delili na množico samostojnih plemen. Pri njih je vladal rodovni red. Vsi člani plemena so skupaj nomadovali in se šteli v sorodstvu drug z drugim; vsak član plemena je imenoval sočlana „brata“. V mirnem času so vodili beduine starešine, v času vojne so volili posebne poveljnike.

Razširjen je bil običaj rodovnega maščevanja, ki je povzročal neskončna krvava obračunavanja. En rod se je sovražil z drugim, ubijal njegove ljudi, odganjal živino. V samem rodu ni bilo enakosti; že se je formirala rodovna aristokracija. Bili so bogataši, ki so imeli velike črede velblodov, bili so reveži, ki niso imeli ničesar.

Arabci so imeli sužnje iz vrst svojih vojnih ujetnikov ali dovedene iz sosedne Afrike. Ti sužnji so pasli črede, ki so pripadale rodovni aristokraciji, in se bavili z rokodelstvom.

V poljedelskih področjih so sužnji kopali vodnjake in prekope za namakanje polj.

Beduini so trgovali s stalno naseljenimi Arabci Hedžasa. Beduini so potrebovali orožje, tkanine in druge obrtniške izdelke, ki so prihajali iz bizantinskega cesarstva in Irana. V zameno za te produkte so beduini dajali živino.

Glavno središče trgovine stalno naseljenih Arabcev z beduini je bila Meka. Na pomladanske sejme v Meki so prihajali beduini skoraj iz vseh plemen Arabske. Za čas sejmov se je določal splošen mir. V Meki je bilo staro svetišče Kaaba, kjer se je hranil sveti, črni kamen, ki je po izročilu padel z neba (verjetno meteorit). Kaabo so čistila mnoga arabska plemena.

Rodovna aristokracija, ki je gospodarila s sužnji, je začela zatirati navadne beduine. Hotela jim je vzeti živino, nje same pa si podvreči in prisiliti, da bi delali za njo. Beduini so se začeli vedno češče upirati svoji rodovni aristokraciji. Včasih so pri takih uporih pobijali aristokrate, zažigali njihove šotore in izropali njihovo imovino. Tedaj se je rodovna aristokracija posameznih arabskih plemen začela zedinjevati, da bi utrdila svoje razredno gospodstvo. K temu zedinjevanju so pripomogli tudi trgovski interesi. V 6. stol. so Iranci in Abesinci začeli napadati Arabijo in trgovinska pot čez Hedžas je začela propadati. Hedžaska aristokracija je hotela zediniti Arabce za osvojitve novih dežel in novih trgovskih poti.

Mohamed in začetek zedinjenja Arabije

Kot sredstvo za to, da bi si rodovna aristokracija podvrgla navadne beduine in zedinila arabska plemena, je služila nova religija — „islam“, čigar ustanovitelj je bil M o h a m e d (ali Mahomet). Mohamed je trdil, da je bog izbral njega za svojega „poslanca“, preroka, da bi oznanjal „pravo vero“. S svojim oznanjanjem je začel okrog leta 610. Mohamed je propovedoval združitev vseh vernikov in njihovo pokorščino edinemu bogu — alahu in njegovemu preroku. Njegovi verniki so se imenovali po arabsko „muslimi“ („pokorni bogu“), odkoder je tudi prišel naziv muslimani.

„Ni boga razen alaha, in Mohamed je njegov prerok“, tak je prvi, osnovni nauk islama.

Z vero v edinega boga, alaha, naj bi islam združil vse Arabce. Islam je popolnoma odgovarjal tej potrebi po zedinjenju, ki je zrastle med beduinsko in hedžasko aristokra-

cijo. Kakor krščanska religija je tudi islam predpisoval preprostem ljudstvu, naj se pokorava aristokraciji in oblastem.

Mohamedov nauk so potem zapisali v sveto knjigo muslimanov, ki je dobila ime „koran“ (kar pomeni „berilo“).

Mohamed je začel propovedovati v Meki, toda aristokracija Meke ni takoj razumela, kako se lahko okoristi z njegovim naukom. Bala se je, da bi mogla nova vera spodkopati kult Kaabe. Pred preganjanji mekanske aristokracije se je moral Mohamed preseliti v Medino. Od časa te preselitve, ki se po arabsko imenuje „Hidžra“ (622), vodijo muslimani svoje štetje let.

Občina muslimanov v Medini je hitro zrastla.

Mohamed in njegovi prijaši so kmalu obvladali tudi Meko (630). Uvedli so za vse Arabce skupen kult edinega božanstva in napravili Kaabo za muslimansko svetinjo, pri čemer so ohranili čaščenje „črnega kamna“. Mnoga arabska plemena so se pridružila. Neposlušna so pa muslimani s silo primorali k pokorščini. Mohamedova občina je postala versko in politično središče zedinjenja Arabije.

Arabske osvojitve

Kmalu po Mohamedovi smrti so muslimani podvrgli pod svojo oblast skoraj vso Arabijo. Na severu so njihove posesti dosegale meje Irana in Bizanca. Na čelu muslimanske države so bili Mohamedovi „namestniki“, po arabsko „kalifi“.

V tem času se je ravno končala dolga vojna, katero sta vojevala Bizanc in Iran za gospodstvo nad Sirijo in Egiptom. V tej vojni je Iran doživel poraz, pa tudi Bizanc je izčrpal svojo blagajno in vojaške sile. Obe deželi sta bili uničeni, prebivalstvo pa preobremenjeno z davki. Posebno sta trpela zaradi vojne Sirija in Egipt, njuno prebivalstvo je bilo razjarjeno nad bizantinsko vlado in njeno politiko.

Bojevita arabska plemena, zdaj zedinjena v eno državo, so predstavljala strahovito vojaško silo. Pod drugim kalifom, surovim in fanatičnim Omarjem (634—644) so Arabci v nekaj letih zagospodovali nad ogromnimi ozemlji. Osvojili so Sirijo. Hkrati so Arabci napadli Iran. Iran je bil oslavljen po nedavni neuspešni vojni z Bizancem. Notranji nemiri v državi so povzročali upadanje bojne sile Irana. Arabci so razbili vojsko, katero so poslali proti njim, in v manj kakor 20 letih osvojili vse province ogromne iranske države od Kavkaza do Perzijskega zaliva.

Okrog l. 640 so Arabci z majhnimi silami napadli Egipt in v petih letih osvojili vso to deželo. Medtem ko so se do-

končno utrdili na obrežju Sirije in Palestine, so istočasno zgradili brodovje in začeli osvajati otoke Sredozemskega morja. Arabci so napadali Malo Azijo in ogrožali Carigrad.

V drugi polovici 7. stol. so Arabci zasedli Severno Afriko. Tu so se jim trdovratno upirala samo berberska (ali „maverska“) plemena. Ta nomadska plemena, ki so bila po načinu življenja blizu beduinom, so se potem pridružila islamu in se udeležila pohodov Arabcev v Evropo.

L. 711 so prišli Arabci in Mavri čez Gibraltarski preliv in razbili na hitro zbranc vojske Zahodnih Gotov. V treh, štirih letih so zmagovalci osvojili ves Pirenejski polotok razen severne gorate krajine (Asturije).

Potem so Arabci prekoračili Pirenej in začeli napadati frankovsko kraljestvo. Toda Franki so pod poveljstvom Karla Martela dali Arabcem silen odpor in jih kmalu prisilili, da so se umaknili za Pireneje. V Severni Afriki so se začeli upori maverskih plemen proti arabskemu gospostvu. Borba z njimi je izčrpala vse vojaške sile Arabcev in pretrgala njihovo nadaljnje prodiranje v Zahodno Evropo.

Osvojitve Arabcev so se razširile daleč na vzhod. V drugi polovici 7. in v začetku 8. stol. so osvojili vso Srednjo Azijo, prišli do zahodnih mej Kitajske in izvrševali napade na severozahodni del Indije. Tako se je v enem stoletju ustvaril ogromni arabski kalifat, ki je po razsežnosti presegal rimsko cesarstvo v času njegovega procvita.

Arabci so dosegli hitre uspehe zaradi slabosti svojih sosedov. V Iranu in Bizancu se je bojeval ogorčen razredni boj. Obe državi sta bili izčrpani z dolgotrajno vojno. Delovno prebivalstvo, ki je bilo preobremenjeno z davki in je ječalo pod zatiranjem velikih zemljiških lastnikov, se ni upiralo osvajalcem.

V Srednji Aziji so pa Arabci naleteli na močat in trdovraten odpor. Skoraj celo stoletje so morali tratiti svoje moči, da so osvojili srednjeazijske dežele. In tudi po osvojitvi so narodi Srednje Azije večkrat poskušali, da si spet pribore svobodo, in se dvigali proti arabskemu gospostvu.

Vojaško-politična organizacija Spočetka se Arabci niso mešali s premaganimi narodi. Živeli so na račun premaganih. Arabci niso plačevali davkov, morali so pa služiti vojsko. Premagani so pa morali plačevati glavnino in zemljarino in dobavljati proviant za muslimansko vojsko. V korist muslimanov je šel tudi v vojni zaseženi

plen, med tem številni ujetniki, katere so spreminjali v sužnje.

Navadno Arabci pri osvajanju dežele niso delali zlega prebivalcem tistih mest in vasi, ki so se jim vdale brez boja in se obvezale plačevati davke. Zato so pa tiste, ki so nastopali proti Arabcem z orožjem v rokah, iztrebljali ali spreminjali v sužnje.

Podvrženi niso smeli nositi orožja, puščali so jim pa prejšnjo ureditev in prejšnje poglavarje, ki so bili odgovorni za prinos davkov. Muslimani se niso vmešavali v notranje zadeve pokorjenih in jih niso preganjali zaradi vere.

Omejidi Osvojitve najbogatejših dežel Prednje Azije in Afrike po Arabcih se je kmalu izrazila tudi v družbenem ustroju Arabcev. V rokah kalifov so se zbrala ogromna ozemlja in bogastva. Svojim bližnjim so začeli razdajati bogate nagrade. Ogromne dobičke od osvojitve so prejeli tudi trgovci. Središče arabske države se je preselilo iz zaostale Arabije v bogate in kulturne dežele, katere so izvojevali od Bizanca in Irana. Kalifi iz rodu **Omejdov** (661—750) so prenesli prestolnico države v **Damask** (v Siriji). Po vzorcu bizantinskih cesarjev in iranskih vladarjev so kalifi uvedli razkošen dvor, živeli v bogastvu in razkošju. Arabci so začeli sprejemati kulturo pokorjenih dežel, se seznanjati z njihovo literaturo in vedo. Arabska aristokracija se je stopnjema zlila z aristokracijo osvojenih dežel. Večina pokorjenih narodov je sčasoma sprejela vero zmagovalcev — islam.

Osvojitve so obogatile samo aristokracijo in trgovce. Položaj eksploatiranih kmetov, obrtnikov in sužnjev je postajal vedno težji. Ogromna država Arabcev v notranjosti ni bila enotna. V njenem sestavu so bili razni narodi, ki so še nadalje živeli po svojih postavah; njihovi ekonomski interesi so bili različni. Taka država je morala neogibno razpasti.

§ 2. Bagdadski in kordobski kalifat — Turki

Abasidi Kmalu po končanih velikih osvojitvah Arabcev se je ojačilo tekmovanje med Sirijo, kjer je bilo središče kalifata Omeidov, in Iranom, kjer so proti arabskemu gospostvu, katero so spremljala izsiljevanja in ropanja, začele vedno češče in odločnejše nastopati tamkajšnje kmečke množice kakor tudi domača aristokracija. Na čelu nezadovoljnih je bil aristokratični rod **Abasidov**.

Sredi 8. stol. je vstaja zajela severni Iran in se razširila na Mezopotamijo. Omejuje so pobili, skoraj ves njihov rod iztrebili (okrog l. 750). Edini predstavnik rodu Omejidov, ki je ostal pri življenju, Abdurahman I., je bežal v Španijo in tam ustanovil državo s prestolnico v Cordobi. Kalifi so postali Abasidi. Ti so prenesli prestolnico kalifata iz Damaska v Bagdad, mesto, sezidano ob reki Tigrisu (762).

Iran je postal glavna provinca kalifata Abasidov. V ustroju uprave, financ so Abasidi skoraj čisto posnemali sasanidske vladarje. V ožjem krogu Abasidov so bili pretežno Iranci.

Bagdad je postal najbogatejše mesto Prednje Azije. Tu so se srečavali trgovci Egipta, Arabije, Irana, Indije in Kitajske. Bagdadski kalifi so zbrali ogromne zaloge zlata in dragocenosti. Obdali so se s številnimi dvorjani in razkošnim dvorom. Mesto so okrasili z razkošnimi džamijami. Kalifi, fevdalna aristokracija in bogati trgovci Bagdada so živeli v pravljičnem razkošju, v sijajnih palačah, katere so obdajali senčni vrtovi. Istočasno pa je živela v Bagdadu množica revščine, beračev, pa tudi slabo plačanih in pol gladnih dnevnicarjev in sužnjev.

Obrti, trgovina in poljedelstvo V mestih kalifata se je ohranilo rokodelsko mojstrstvo Sirije, Irana in Egipta. Tu so izdelovali dragoceno orožje, draguljarske in steklene izdelke, pisane tkanine in preproge. Skupaj z redkim blagom iz Indije in Kitajske so se izvažali izdelki muslimanskih dežel na Zahod. V evropski trgovini so Arabci postali tekmeči Bizanca. V deželah Zahoda so se pojavili arabski potujoči trgovci, ki so prodajali dragoceno vzhodno blago in nakupovali surovine in sužnje. Arabski trgovci so potovali na Kaspijsko morje, na Volgo, trgovali z Rusijo. Arabski denar se je na veliko razširil v Evropi.

Arabci so podedovali od Sircev in Irancev poljedelsko tehniko in jo spopolnjevali. V krajih brez vode so Arabci na široko uporabljali sistem umetnega namakanja in spreminjali puščave v cvetoče poljedelske dežele. Pri namakalnih delih in v rudnikih so izkoriščali delo sužnjev. Gojili so kulture industrijskih rastlin — bombaža, indiga, murv, pa tudi lanu, sladkornega trsa in riža.

Arabska kultura Arabci so si usvojili znanost starih Grkov, Irancev in Hindujev. Dela znamenitih učenjakov starega veka so prevajali v arabski jezik. Arabski učenjaki so proučevali Aristotelova filozofska dela, si usva-

jali Ptolomejeve geografične in astronomične nauke. Po delih grških in indijskih učenjakov so se seznanili z medicino in kemijo, z aritmetiko in geometrijo.

Na podlagi teh znanj so Arabci ustvarili svojo vedo in filozofijo. Silno so dvignili proučevanje astronomije in kemije. Izdelali so algebro. Pri vsem tem so pa Arabci pogosto iskali v znanosti nekaj nenavadnega in čudežnega. Mislili so, da se da ugibati usoda ljudi po zvezdah, s kemičnimi analizami in spajanji so hoteli spreminjati navadne kovine v zlato.

Veda Arabcev je bila podrejena religioznemu nauku islama in se zato ni mogla svobodno razvijati.

Še bolj kakor Bizantinci so se Arabci zanimali za potovanja in geografične opise. Mnogo so se bavili tudi z zgodovino. Arabski učenjaki so dali niz pomembnih geografskih in historičnih del. Arabski prozaiki in pesniki so ustvarili nenavadno bogato umetniško literaturo.

Arabci so uvedli svoj posebni slog v arhitekturi. Svoja poslopja in predmete za domačo porabo so Arabci krasili z lepimi vzorci iz križajočih in prepletajočih se linij. Veliko popolnost je dosegla pri Arabcih umetelnost prepisovanja knjig. Knjige so lepo slikali z barvami in krasili z zlatom.

Vpliv arabske kulture v muslimanskih deželah je bil zelo velik. Arabski jezik je postal pri muslimanih jezik religije in znanosti. Islam se je razširil daleč preko mej kalifata, prodril v Indijo, Kitajsko, Malo Azijo, na Kavkaz, na Volgo, Balkanski polotok, v Centralno Afriko. Skupaj z islamom sta v vse te dežele prodirala arabski jezik in arabska kultura.

Upadanje bagdadskega kalifata

Frocvit bagdadskega kalifata je bil v razdobju konca 8. in začetka 9. stol. V 9. stol. sta se odcepila od kalifata Severna Afrika in Egipt. V 10. stol. so vladarji Španije in Egipta sami sprejeli naslov kalifov. V bagdadskem kalifatu se je utrjevala oblast velikih zemljiških lastnikov, ki so gospodarili nad množico tlačanov in sužnjev in razpolagali s svojimi lastnimi vojaškimi silami. V posameznih delih kalifata so se ustvarjale samostojne kneževine, se ustanovljale krajevne dinastije. Tako je v Srednji Aziji vladala dinastija Samanidov. Prestolnica Samanidov Buhara je v razkošju tekmovala z Bagdadom. Samanidi so bili pokrovitelji poezije. Pesnika 10. stol. Rudehi in Dakiki, ki sta pisala v tadžiško-iranskem jeziku, še danes nista pozabljena niti v Tadžiki-

stanu niti v Iranu. Na dvoru Samanidov je prebil svoja mlada leta najznamenitejši medicinec in filozof Vzhoda Avicena, kakor so ga imenovali na Zahodu (pravo njegovo ime je Ali ibn-Sina). Njegova dela so uživala veliko avtoriteto pri zahodnoevropskih učenjakih srednjega veka.

Bagdadski kalifat je stopnjema razpadal na niz samostojnih vladavin pod oblastjo knezov ali emirjev. Vojne in spori med emirji so upropaščali deželo in spodkopavali gospodarstvo.

Vstaje kmetov in sužnjev

Arabski pregovor pravi: „Kjer se neha voda, tam se neha tudi zemlja.“ Zemlja na suhem Vzhodu ima vrednost samo tedaj, kadar jo je mogoče namakati, vodo je pa treba dovajati po kanalih, prekopih, na desetine kilometrov daleč. Napravljjanje, popravljjanje in varovanje takih kanalov je zahtevalo množice delavcev in velika sredstva. Zaradi tega je večina kanalov in zemljišč pripadala državi in velikim zemljiškim lastnikom. Kmetje so od države ali zemljiških lastnikov jemali v zakup zemljo ob bregovih kanalov in za to plačevali velike dajatve in obroke. Često je po oddaji državi in zemljiškemu lastniku pripadajočih davščin ostalo kmetu tako malo, da so bile cele vasi obsojene na pogin in smrt od lakote. Kmečki upori so bili stalen pojav v kalifatu.

Dolg in trdovraten je bil kmečki upor v Azerbejdžanu pod vodstvom Babéka (816—838). Proti upornim kmetom so morali kalifi mobilizirati vse svoje vojaške sile. Kmetje so potolkli celo vrsto njihovih armad. Upor se je razširil na Armenijo in druge pokrajine kalifata. Le z največjim naporom se je kalifom posrečilo, da so navsezadnje le zadržali vstajo. Veliko nevarnost za kalifat je pomenila tudi vstaja zindžev (tako so imenovali črne sužnje) v južni Babiloniji. Trajala je štirinajst let (869—883). Vstajo je vodil Arabec Ali ibn-Mohamed. Uporniki so ustanovili samostojno državo, postavili močno vojsko in ustrahovali kalifat. Odredi, katere so pošiljali proti upornikom, so prehajali na njihovo stran. Kmetje so podpirali zindže in jih oskrbovali s hrano. Zadužitev te vstaje je zahtevala od kalifata skrajnega napora vseh sil.

Turki-Seldžuki Država kalifov je dokončno propadla sredi 11. stol., ko so v Srednji Aziji živeči Turki-Seldžuki vdrl v Iran. L. 1055 je seldžuški sultan Togrul-beg zavzel Bagdad. Tako so kalifi Abasidi do-

končno izgubili oblast in postali odvisni naravnost od seldžških sultanov. Toda kalif je še ohranil položaj verskega poglavarja muslimanov. Seldžuki so prodirali dalje na zahod, proti Bizancu. Ogromna država Seldžukov se je razprostirala od obrežja Sredozemskega morja do Centralne Azije. Toda ta država je kmalu razpadla na celo vrsto samostojnih kneževin (emiratov). V Siriji in Palestini je nastala množica majhnih fevdalnih vladavin.

Turški fevdalci s svojimi vojnimi združbami so živelj v gradovih, zgrajenih na gorskih vrhovih. S teh nedostopnih gnezd so turški fevdalci gospodovali nad podložnimi vasmi in mesti in napadali sosedne posesti.

Arabci na Zahodu — Cordobski kalifat

Nemiri 9.—11. stol. in vdori Turkov so spodkopavali bogastvo in kulturo bagdadškega kalifata. Rušile so se grandiozne namakalne naprave. Na Vzhodu je propadala arabska kultura. Zato so pa na Zahodu Arabci daleč razširili svoje osvojitve in svoj kulturni vpliv. Prodrli so v Sudan in Centralno Afriko, zanesli tja islam in navezali trgovino s temi deželami. Severnoafriški Arabci so zasedli Sicilijo, obale južne Italije in Kreto in neprestano vznemirjali s svojimi napadi obrežja Evrope in bizantinskega cesarstva. Najmočnejša arabska država na Zahodu je bila cordobska, kjer je od srede 8. stol. vladala samostojna dinastija Omejidov.

Ustanovitelj te dinastije je bil Abdurahman I., ki se je rešil pred abasidskimi morilci in bežal v Španijo. Največji procvit je cordobska država dosegla pod Abdurahmanom III. (912—961). Ta je uredil sistem dajatev in davkov in ustvaril močno najemniško vojsko. Jedro te vojske so tvorili Normani, Germani in Slovani. L. 929 se je Abdurahman III. oklical za kalifa.

Cordoba je bila slavna po svoji omiki. Semkaj so se hodili učiti Evropejci iz krščanskih dežel. Po učenjakih cordobskega kalifata so se Evropejci seznanili z astronomijo, algebro in kemijo. Od Arabcev so prevzeli te številke, katere uporabljamo sedaj. Iz jezika Arabcev je prešlo k Evropejcem mnogo besed, ki se tičejo trgovine, matematike in astronomije, kakor *magazin*, *tarifa*, *cifra*, *algebra*, *zenit*, imena mnogih zvezd kakor *Vega*, *Aldebaran*, *Betelgejze* i. dr. Po Arabcih so se Evropejci seznanili z mnogimi deli največjega filozofa starega veka *Aristotela* in *Ptolomejevimi* spisi o astronomiji.

6. poglavje

Indija v zgodnjem srednjem veku

Cesarstvo Gupta in procvit indijske kulture V 3. stol. je Indija razpadla na vrsto kneževin. V začetku 4. stol. je eden izmed malih knezov („radž“) severne Indije osvojil sosedne pokrajine in postal vladar velike države. Imenovala se je cesarstvo Gupta. V nadaljnjem se je to cesarstvo še bolj razširilo. Obsegalo je skoraj vso severno Indijo.

Doba cesarstva Gupta je bila doba največjega proevita indijske kulture. V prestolnici cesarstva, Pataliputri in v drugih mestih so se gradile ogromne palače in svetišča, okrašena s pravilničnim razkošjem. Razvijale so se matematične vede (pri Arabcih in Perzijcih se do današnjih dni imenujejo „indijske vede“). Indijski zdravniki so bili splošno znani še preko mej domovine. Visoko so jih cenili v Iranu in Bizancu.

4.—8. stol. je klasično obdobje indijske umetniške literature. Na stotine učenjakov in pesnikov je živel na dvorih cesarjev in aristokracije. Najsijajnejši predstavnik indijske literature je bil Kalidasa (5. stol.). Pripadal je kasti bramanov, bil pa je revnen in je pasel črede. Slučaj mu je pomogel, da je prišel na dvor enega od vladarjev dinastije Gupta, kjer je Kalidasa postal slaven kot pesnik in dramatik. Kalidasa je eden genijev svetovne literature. Njegova dela so prevedena v vse svetovne jezike. Sužete svojih proizvodov je jemal večinoma iz starodavnih izročil in legend.

Toda vsa ta sijajna kultura je obstajala samo za maloštevilne. Njen jezik je bil sanskrt, nedostopen ljudskim množicam. Vse razkošje vladarjev dinastije Gupta in indijske aristokracije je temeljilo na najkrutejši eksploataciji srenj poljedelcev, ki so živeli v revščini in globoki nevednosti. S svojim delom so morali vzdrževati razkošni dvor cesarjev Gupta, njihovo veliko vojsko, ki je sestajala iz pehote, konjenice, bojnih slonov in vozov. Za izžemanje kmečkih srenj so vladarji dinastije Gupta ustvarili ogromno finančno upravo.

Religija Kmetje, zaprti v ozek interesni krog družine in vasi, niso razumeli, zakaj je njihovo življenje tako težko in neomikano, in so vse dogodke v svojem življenju, vse svoje nesreče pripisovali bogovom. Bramani in budistični menihi so stalno dopovedovali kmetom, da se morajo pokoravati volji bogov, oznanjali so pasivnost in poslušnost. Vladarji dinastije Gupta so zelo cenili usluge religije. Bili so bramanisti, so pa povsem podpirali budistično cerkev, ki je obsojala vsak odpor. V prestolnici države, Pataliputri, so zgradili budistične samostane, kjer je živelo okrog 6000 menihov.

Pozneje je začel budizem spodrivati „novi bramanizem“, ali „hinduizem“, ki je povzel marsikaj od starega bramanizma in

budizma. K starim bogovom (Brami, Višni, Šivi) so pridružili še mnogo novih. V številnih svetiščih so se opravljali slovesni obredi, se vzdrževalo ogromno število žrecev in svečenic. V svetišču, posvečenem bogu Šivi v Sumnati je služilo tisoč bramanskih žrecev; 350 plesalk je dan in noč plesalo pred idolom. Karavane so dovažale več sto kilometrov daleč „sveto“ vodo iz reke Ganges. S to vodo so žreci „napajali“ pošastni idol, okrašen z zlatom, srebrom in dragocenimi kamni. Deset tisoč naselbin so dali svetišču v posest; na stotisoče poljedelcev je moralo delati za njegovo vzdrževanje.

Ogromna svetišča, gigantski idoli z mnogimi rokami in glavami naj bi zastrahovali nevedne kmete in jih navdajali s pokorščino nasproti bogu, cesarju in aristokraciji.

Kmečke srenje, zatirane po fevdalcih in cesarskih uradnikih, priučene po religiji k pokorščini nasproti vsaki oblasti, se niso nič upirale novim osvajalcem, ki so navalili na Indijo.

Propad cesarstva Gupta

V začetku 6. stol. je nad cesarstvo Gupta prihrumel naval nomadov Heftalitov ali belih Hunov. Po nizu porazov se je cesarjem države potisniti Heftalite proti severu. Toda borba z njimi je oslabilo cesarstvo Gupta in scverna Indija je spet razpadla na cel niz samostojnih vladavin.

V 7. stol. so v Indiji naštelii okrog 70 malih kneževin. Ta politična razdrobljenost Indije, ki je trajala mnogo stoletij, je omogočila muslimanskim gospodarjem vzhodnega Irana, da so znaten del severne Indije spremenili v svojo provinco.

Mahmud iz Hazne in muslimanska osvojitve severne Indije

Sredi 10. stol. je neki vojskovodja, ki je služil na dvoru buharskih Samanidov, ustanovil svojo neodvisno vladavino na področju sedanjega Afganistana. Prestolnica te države je postalo mesto Hazna, po katerem je v njem vladajoča dinastija dobila naziv „Haznevidi“. Sultan Hazne Mahmud, ki je vladal od l. 998 do 1030, je bil nadarjen vojskovodja, krut in preračunljiv politik. V želji, da odvrne pozornost eksploatiranih kmečkih množic od borbe proti fevdalcem in da se hkrati obogati z indijskimi zakladi, je napovedal „sveto vojno“ proti „nevernim“ Hindujcem, ki niso marali sprejeti islama. Muslimanska duhovščina je na vse načine pomagala Mahmudu pri organizaciji tega pohoda.

Mahmud je izvršil nad 15 pohodov na Indijo in ni bil niti enkrat poražen. Z vsakim novim pohodom je Mahmud prodiral vedno globlje in globlje v Indijo, vodil svojo vojsko po neprehodnih džunglah in puščavah brez vode. Vsa severozahodna Indija je bila izpostavljena osvajanju in ropanju. Kadar je osvojil kako mesto, je Mahmud pošiljal nagrabljeno premoženje v Hazno, prebivalce pa odpeljal v sužnost.

Cena sužnjem je padla v času pohodov na Indijo na 50 kopejk. Izropali so tudi znamenito svetišče Šive v Sumnati. Severozahodna Indija je postala provinca haznevidske države.

Zaradi Mahmudovih roparskih pohodov se je Hazna iz majhnega mesta pretvorila v sijajno prestolnico z lepimi palačami, džamijami in vrtovi.

Firdusi Da bi povečal sijaj svojega vladanja, je Mahmud podpiral umetnost in literaturo. Na njegovem dvoru je živel genialni iranski pesnik Firdusi (934—1027). Glavno njegovo delo — pesnitev „Šah-Name“, kar pomeni v prevodu „Knjiga cesarjev“, je napisano v perzijskem jeziku. Ima nad petdeset tisoč dvojnih verzov. Za stvaritev tega dela je pesnik prebil trideset let svojega življenja. V „Šah-Name“ so v pesniški obliki razložena izročila in zgodovinski dogodki iz življenja iranskega naroda od legendarnih časov do sredine 7. stol. Firdusija imenujejo iranskega Homerja.

Razpad države Haznevidov Pod Mahmudovimi nasledniki je država Haznevidov razpadla na nekoliko samostojnih vladavin. Prestolnici najvažnejših muslimanskih držav severne Indije sta postali Lahor, nato Delhi. Muslimanske države so razširile svojo oblast daleč preko mej severne Indije, potem ko so osvojile znaten del Dekana.

7. poglavje

Kitajska 5.—11. stoletja

§ 1. Tansko cesarstvo

Ustanovitev cesarstva V 4.—5. stol. so v Kitajsko večkrat s severa in zahoda vdirali nomadski narodi in osvajali njen severni del. Tam so ustvarili niz svojih držav. Tudi južna Kitajska je v tem času razpadala na celo vrsto samostojnih vladavin. Na Kitajskem so gospodovali samostojni cesarčki, knezi, vojaški poveljniki, ki so vsi živeli v stalnem sovraštvu drug z drugim.

Novo zedinjenje Kitajske se je izvršilo proti koncu 6. stol. To zedinjenje je utrdil neki vojskovodja, ki se je l. 618 oklical za kitajskega cesarja. V zgodovini je znan pod imenom H a o - C u. Svoji državi je dal ime Tan.

Treba je povedati, da sami Kitajci niso nikdar imenovali svoje dežele „Kitajska“. Navadno so jo imenovali „Podnebesno cesarstvo“ ali „Sredinsko cesarstvo“, oficilen naziv njihove dežele se je pa menjal. Tako se je od 7. stol. Kitajska začela imenovati „Tansko cesarstvo“. Tanski cesar T a j c u n si je podredil vse krajevne kneze in vojaške poveljnike in združil pod svojo oblastjo ogromno ozemlje.

Tansko cesarstvo je obstajalo do l. 907. V času tanskega cesarstva je Kitajska dosegla največjo moč, ekonomski in kulturni procvit.

Z vrsto osvajalnih vojn so tanski cesarji pokorili sosedne dežele in jih naselili s Kitajci. Tako je nastala velika kitajska država. V tanski epohi je bilo ozemlje Kitajske celo večje kakor dandanes. Tedaj so se Kitajski pokoravale in plačevale tribut Koreja, Tonkin, Anam in nekatere kneževine severne Indije.

Prestolnica tanskega cesarstva je bila v severozahodni Kitajski, v mestu Čan an u, ki se zdaj imenuje Sjang.

V epohi tanskega cesarstva je bila Kitajska ena največjih in najmogočnejših držav na svetu.

Fevdalni red Gospodujoči razred Kitajske so bili fevdalci — veliki zemljiški lastniki, ki so prejeli velika posestva od cesarjev. Živeli so v mestih, v bogatih palačah, svoja zemljišča so pa oddajali v obdelovanje kmetom, ki so jim za to plačevali veliko letno dajatev. Fevdalec je bil popoln gospodar nad življenjem kmeta, lahko ga je izropal, pohabil, zahteval od njega vsakršne obveznosti. Za gradnje mestnih zidov, dvorcev, svetišč so kmete nasilno zganjali iz vasi v desetisočih in jih prisiljevali, da so delali zastonj, pod udarci bambusovih palic. Ako se je primerila slaba letina, ako je bila suša, povodenj ali so priletele kobilice, je umiralo na tisoče in tisoče kmetov od gladu. Še v dobrih letih toliko da so se prebili od kraja do konca. Stradajoči kmetje so često prodajali sebe ali svoje otroke v sužnost. Če si je kmet izposodil denar in ga ni vrnil, ga je lahko oderuh napravil za svojega sužnja. Oderuhi so si pridobivali velika zemljišča s tem, da so jih kopicili ali zasegali za dolgove. Budistični samostani so bili tudi bogati zemljiški lastniki. Fevdalci, oderuhi, trgovci, budistični menihi so živeli v bogastvu in razkošju. Kmetje so mrzili svoje eksploatatorje in pogosto nastopali proti njim.

Kmečki upori Eden največjih kmečkih uporov je izbruhnil l. 874. Med voditelji tega upora se je posebno proslavil Huan Čao. Umel je vojno umetnost in ko je stopil na čelo upornikov, je organiziral kmečki odred iz več tisoč mož. Odred je naraščal iz dneva v dan in cesarska vojska mu ni mogla biti kos. Na čelu svoje kmečke armade se je Huan Čao odpravil na pohod. Hotel je obračunati s fevdalci v vseh provincah, da bi kmetje vse Kitajske zaživel boljše življenje, da bi ne bilo neenakosti.

L. 881 je Huan Čao zmagovito vkorakal v prestolnico tanskega cesarstva, v mesto Čan an. Cesar je pobegnil, vse njegove sorodnike in mnoge fevdalce, uradnike in vojaške poveljnike so pobili. Na njihova mesta so bili imenovani kmetje. Vsa bogastva prestolnice so zaplenili in razdelili med rebeže.

Dve in pol leti je Huan Čao držal prestolnico v svojih rokah. Cesar in fevdalci so se pa obrnili za pomoč na sosedne nomade.

Ogromna horda je navalila na Kitajsko, da bi srla upor. Ljudstvo je te zaveznike cesarja in fevdalcev imenovalo „črne vrane“. Napadali so kmete kot roparske ptice, grozovito in nečloveško klali. L. 883 so „črni vrani“ razbili vojsko Huan Čava in sam voditelj je poginil. Nekateri njegovi pomočniki so bili podkupljeni po cesarju in so izdali kmete. Velika kmečka vojna se je končala s porazom upornikov. Toda prav do konca tanskega cesarstva so v raznih delih države vzplamtevale kmečke vstaje.

Propad tanskega cesarstva

Pod tanskimi cesarji so izdelali zakone, ki so varovali interese fevdalcev. Zbrali so veliko vojsko za pokoritev drugih narodov in zadušitev kmečkih uporov.

Poglavar fevdalne družbe je bil cesar. Štel se je za božjega poslanca na zemlji in se imenoval „sin neba“. Bil je tudi vrhovni žree. Cesar je razpolagal z velikimi sredstvi. Razen davkov od prebivalstva je prejemal velike dohodke od državnih monopolov na sol, železo in vino. Pri cesarju je bil državni svet, šest ministrstev, polno uprav in pisarn. V provincah so upravljali guvernerji, katere je imenoval cesar. Položaje guvernerjev in uradnikov so imeli fevdalci, včasih pa tudi bogati trgovci in oduhuhi. Vsi uradniki so morali biti omikani ljudje, poznati literaturo, filozofijo, zgodovino in polagati izpite iz teh predmetov. Toda bogati in vplivni ljudje so navadno podkupovali izpraševalce. Pridobitev uradniškega mesta in posebno guvernerskega je bila zelo dobičkonosna, ker so na teh položajih lahko izžemali ljudstvo v svoj prid. Guvernerji so si prizadevali, da bi zavarovali svoje položaje za svoje sinove, in guvernerske službe so stopnjema postajale dedne.

Na videz mogočno tansko cesarstvo se ni pokazalo trdno. Oblast fevdalcev, nečloveško izžemanje kmetov, izsiljevanja uradnikov, ropanje pokorjenih dežel, vse to je privedlo Kitajsko do novega razpada. Znova so se začeli nemiri, kmečki upori. Poglavarji provinc so si prizadevali, da bi postali samostojni, in so kovali zarote proti cesarju. Vse to je spodkopavalo tansko cesarstvo. Pokorjene dežele so prenehale plačevati tribut. Severni in zahodni nomadi so znova začeli vznemirjati Kitajsko s svojimi napadi. Mnogi od njih so ustanovili svoje države na ozemlju tanskega cesarstva. V začetku 10. stol. je tansko cesarstvo razpadlo.

§ 2. Kitajska 10.—11. stoletja

Sunško cesarstvo

L. 960 se je znaten del Kitajske združil pod oblastjo cesarstva Sung. Nomadska plemena, ki so osvojila severno Kitajsko, pa niso priznala njegove oblasti. Najmočnejše med temi plemeni je bilo pleme Kitanov. Kitani so gospodovali v vsej severni Kitajski. Za svojo prestolnico so napravili veliko kitajsko mesto ki se imenuje sedaj Bejpin (Peking). Vojevali so stalne vojne s Kitajci

in prisilili sunškega cesarja, da jim je plačeval tribut v denarju in svili.

Stalne vojne s severnimi nomadi so kot neznosno breme pritiskale na ljudstvo. Treba je bilo vzdrževati veliko armado. Kmetom so nalagali ogromne davke. V času vojn so trpeli kanali, jezovi, nasipi. Polja so usihala in dajala slabe pridelke. Primanjkovalo je riža, trgovci so mu dvigali cene. Fevdalei so pa zahtevali dajatve. Kmetje so se morali vedno pogosteje obračati na oderuhe. Oderuhl so pa vedno dalje zviševali obresti na posojila in bogateli. Zaradi neplačila dolgov so mnogi kmetje postali sužnji

Posebno težak je postal položaj ljudstva sredi 11. stol., ko so nastopila leta suše. V mnogih krajih je umiralo na tisoče ljudi od lakote in žeje. Usihali so celo vodnjaki in potoki, erkala je živina. Kmetje so bežali iz vasi pred dajatvami, davki, dolgovi in suženjstvom. Vse ceste so bile polne lačnih ljudi in brez strehe. Razvijalo se je banditstvo. Lačne množice so pustošile mesta. Ponekod se je pojavilo tudi ljudožerstvo. Uradniki in vojaški poveljniki ne samo, da niso ničesar ukrenili za omiljenje ljudske stiske, temveč so še prežali na priložnosti, da bi si nagrabili še več dobrin.

Reforme Vang-An-Sija

Medtem je neki pokrajinski uradnik Vang-An-Ši predložil cesarju svoj načrt o pomoči ljudstvu. L. 1069 je cesar poklical Vang-An-Sija v prestolnico in ga imenoval za prvega ministra. Vang-An-Ši je izvedel cel niz važnih reform. Ukazal je zgraditi v vseh vaseh državne kašče, v katere je zbiral riž, nakupljen od trgovcev. Iz teh kaš je oddajal riž stradajočim, pa tudi posojal kmetom seme za setev. Po žetvi so morali vrniti posojilo državi in zrnje je še spet vračalo v kašče. Dajal je denarna posojila za nizke obresti, s čimer je spodbudil moč požrešnih oderuhov. Vang-An-Ši je odredil določene cene vsemu blagu. Olajšal je davčno breme in reorganiziral vojsko. Prej je bila vojska najemniška. Vang-An-Ši je uvedel vsesplošno vojaško dolžnost. Prenovil je državni aparat in napodil nesposobne uradnike in podkupljivce. V vaseh je odpiral šole, v mestih pa univerze. Vang-An-Šijeve reforme so olajšale položaj ljudstva in okrepile kitajsko cesarstvo. Toda proti Vang-An-Siju so se dvignili nezadovoljni trgovci, oderuhi, užaljeni uradniki in dosegli njegov odstop. Bil je odstranjen in umrl je v preganstvu. Večji del njegovih reform so odpravili.

§ 3. Gospodarstvo in zunanje zveze Kitajske

Pod tansko in sunško dinastijo dosega gospodarstvo Kitajske velike uspehe. Napeljujejo se novi kanali, grade se nasipi, jezovi, napreduje tehnika poljedelstva. Vedno bolj se izkoriščajo rudna bogastva — železo, baker, srebro, zlato. Veščji mojstri izdelujejo svilo, hišne potrebščine, orožje. Pojavljajo se nova mesta z leplmi palačami in svetišči, obdana z visokimi zidovi. V

mestih živé številni rokodelci, trgovci, odpirajo se velike trgovine, tržnice, evete živahna trgovina. Največje mesto v času sunškega cesarstva je bilo Hang-Čou. V njem je bilo nad milijon prebivalcev. To je bilo največje trgovinsko središče.

V druge dežele so Kitajci izvažali svilo, fosfor, železo. Kitajska je trgovala z Indijo, Japonsko, Anamom, Javo, Ceylonom, otoki Tihega oceana. Mnogo je trgovala s Fergano in drugimi dežalami Srednje Azije. Iz Indije so uvažali v Kitajsko čaj; postal je priljubljena pijača Kitajcev. Tudi sami so začeli pridelovati čaj in ga kmalu začeli izvažati v druge dežele. V Kantonu so ustanovili svoje trgovske naselbinc Arabci in živahno trgovali s Kitajsko. Stiki z drugimi narodi so močno vplivali na kulturo Kitajske. Iz Indije je prodril v Kitajsko budizem. Njegovo oznanjanje pasivnosti in neupiranja je prišlo prav kitajskim fevdalcem kot sredstvo za zasužnjevanje ljudstva. Mnogi od njih so postali budisti, zidali budistična svetišča in podpirali oznanjanje budizma med ljudstvom. Od Arabcev so mnogi Kitajci sprejeli islam. Še dandanes so na Kitajskem cela okrožja naseljena z muslimani.

§ 4. Kultura Kitajske za časa tanskega in sunškega cesarstva

Tiskanje knjig V obdobju tanskega in sunškega cesarstva je kitajski narod znatno prekašal Evropejce po svoji kulturni ravni. Kitajsko slovstvo je nastalo že pred mnogimi stoletji. Prej kakor v vseh drugih deželah so na Kitajskem izumili papir. Na Kitajskem se je zgodaj pojavilo tiskanje knjig. Kitajci so vrezavali potreben tekst v lesene deščice in s pomočjo teh deščic tiskali knjige na tankem papirju.

V začetku 8. stol. so na odredbo tanskega cesarja na Kitajskem začeli izdajati najstarejši časopis na svetu. Imenoval se je „Pr stolniški vestnik“. V njem so se tiskali cesarski ukazi in najvažnejše politične novice. Pod istim imenom je časopis izhajal do nedavnega časa. Izhajal je nad tisoč let.

Znanost Že v starem veku so Kitajci izumili smodnik, kompas, poznali astronomijo, umeli napovedovati sončni mrk in voditi koledarsko štetje. V času tanskega in sunškega cesarstva je kitajska znanost dosegla nove uspehe. Veliko zanimanje so posvečali matematiki, geografiji, agronomiji.

Agronomija je zelo pomagala k razvoju kitajskega poljedelstva. Kitajci so obdlovali svoja polja tako skrbno, kakor goje vrtnarji vrtove. Visoko so cenili filozofe in zgodovinarje. Ti so prejemale plače od države. V tanskem obdobju se je ustanovila Hanlinska akademija znanosti, ki je obstajala do nedavnega časa. V mnogih mestih so bile velike knjižnice, ki so imele po več sto tisoč knjig. Odpirale so se univerze, na katerih so proučevali v glavnem zgodovino, filozofijo in literaturo.

Književnost in umetnost

Kitajci so oddavnej radi imeli pesmi. Največji procvit je poezija dosegla v tanskem obdobju. Pesmi, katere so spesnili tanski pesniki, se štejejo za vzorne. Njihovi osnovni sujeti so bili ljubezen, prijateljstvo, narava. Nekatere pesmi so opevale junaštvo vojščakov, druge so objokovale bridko življenja kmeta. Za najboljša pesnika tanske epohe so štejeta Li-Tai-Po in Tu-Fu, ki sta živela v 8. stol. S tema imenomoma se ponašajo Kitajci prav tako, kakor se Rusi ponašajo s Puškinom.

V tanskem razdobju so bili na Kitajskem že teater, balet, glasba. Cesar je ustanovil na svojem dvoru posebno šolo igralcev. Gledališka umetnost je bila že davno priljubljeno razvedrilo ljudstva. Potujoče družbe so potovale po mestih in vaseh in prirejale predstave v glavnem zgodovinske vsebine. Tako gledališče se je ohranilo na Kitajskem tudi dandanes.

Veliko popolnost je doseglo slikarstvo. Sodi se, da je največji procvit doseglo v sunškem obdobju. Svoje slike so kitajski umetniki upodabljali na svilenih svitkih. Tudi stene palač, svetišč, bogatih hiš so krasili umetniki s slikami. Zelo zgodaj se je razvilo na Kitajskem kiparstvo. Kipi in reliefi bogov, svetih živali, modrijanov, cesarjev so krasili mnoga poslopja. Često so kipe v ogromnih veličinah klesali v skale.

Posebno pozornost cesarja in fevdalcev je uživala arhitektura. Kitajski arhitekti so gradili krasne dvorce, svetišča, mostove, stolpe. Gradili so jih iz kamna, marmorja, železa in krasili s porcelanom, zlatom, umetnim rezbarstvom. Evropejce, ki so prihajali na Kitajsko, sta presenečali lepota in veličastnost kitajskih zgradb.

Zelo znani so postali kitajski lak, emajl, umetniški izdelki iz bronu. Bili so najbolj izkušeni mojstri v rezbarstvu iz slonove kosti, lesa, kamnov.

Umetnost se je globoko zakoreninila v življenje višjih razredov. Skoraj vsaka stvar, katero so uporabljali, je predstavljala proizvod umetnosti.

Kitajska kultura je imela ogromen vpliv na vse sosedne azijske narode, na Korejo, Japonsko, Anam.

Evropa in Azija 11.—15. stoletja

8. poglavje

Križarske vojne

§.1. Evropa na predvečer križarskih vojn

V časih Karolingov je bil vsak tlačanski kmet hkrati tudi rokodelc. Oskrboval je i sebe i svojega seniorja tako s kmetijskimi pridelki kakor tudi z obrtniškiimi izdelki. Z razvojem gospodarskega življenja so se spopolnjevala delovna orodja, se pojavljali tudi novi rokodelski izdelki. Začeli so bolj izdelovati železna orodja, izgotavljati volnene tkanine, zidati kamnitne hiše. Vse to so mogli opravljati samo specialno izučeni rokodelci. In zaradi tega so se pojavili taki ljudje, ki so se specializirali v katerikoli obrti.

Tako se je ločevalo obrtniško delo od kmetijskega. Pojavili so se kovači, tkalci, jermenarji.

Nastanek in razvoj mest Rokodelci so spočetka živeli in delali v vasi ali na fevdalčevi pristavi. S kompliciranjem rokodelstva, z haraščanjem številna rokodelcev in s povečanjem popraševanja po njihovih izdelkih so začeli tlačanski rokodelci vedno česče zapuščati svoje gospodarje. Ti rokodelci so gradili svoje naselbine kjer koli, ob zidovih samostanov, pri prehodih čez reke, ob križiščih velikih cest, koder so česče hodili mimo ljudje, kjer je bilo laže spraviti v promet svoje izdelke.

Sredi 11. stol. so začela iz takih naselbin rokodelcev nastajati mesta.

Mesto so obdajali z zemeljskim nasipom ali z zidom. V središču mesta je bil trg. Mestni prebivalci niso popolnoma prenehali s kmetijstvom: imeli so polja, vrtove za zelenjavo,

sadovnjake, gojili živino. O mestih teh časov lahko rečemo, da so bila na pol naseljena, na pol pa zasejana. Sama mesta niso imela mnogo prebivalcev; štela so po nekaj stotin ljudi. Prebivalstvo mest se je spopolnjevalo s pobeglimi tlačani.

Pojav mest je prinašal nove poteze v življenje Evrope. Rokodelec je delal i po naročilu i za trg. Začenjala se je razvijati trgovina, ustvarjal se je mestni trg. Spočetka je mesto prodajalo svoje izdelke samo v vasi in pristave, ki so bile v njegovi bližini. Število kupcev je bilo zelo majhno in blaga se je v mestu proizvajalo malo. Rokodelci so sami prodajali svoje izdelke.

Trgovec je bil človek, ki je samo pripotoval v mesto, od tod tudi njegov običajni naziv — „gost“. Trgovci so bili Arabci, Sirci, Bizantinci. Dovažali so dragoceno orientalsko blago. Z razvojem trgovine v mestu so se pojavili tudi njegovi stalni trgovci. Tako sta se izoblikovali novi skupini družbe: obrtniki in trgovci.

Mesta so stala na zemljiščih fevdalcev. Fevdalci so zahtevali od meščanov tlako in letne dajatve, upravitelji fevdalcev so sodili meščane. Čim bolj je mesto bogatelo, tem več je zahteval od njega senior. Stalne fevdalne vojne so zavirale trgovino mest. S povečanjem mest se je morala razvneti trdovratna borba med njimi in fevdalci.

V nekaterih področjih Evrope so se mesta razvijala zelo hitro. Bogatela so mesta ob Renu — Köln, Mainz, Strassburg; mesta Flandrije — Bruges, Gent, Ypres. Tako ob Renu kakor v Flandriji je bila razvita volnena obrt; mesta so ležala ob starodavnih trgovinskih poteh. Najprej so se pa začela razvijati mesta v Italiji. Čez Italijo je šla po Sredozemskem morju trgovina z Vzhodom. V 11. stol. so bile Benetke in Genova največji in najbogatejši mesti Evrope. Genovski in beneški trgovci so začeli sami potovati na Vzhod. Začeli so tekmovati z bizantinskimi in arabskimi trgovci.

Težnja na Vzhod Vzhodne dežele so pa mikale tudi druge skupine prebivalstva srednjeveške Evrope. Viteški fevd je prehajal dedno samo na najstarejšega sina, mlajši pa niso dobivali zemlje. Iskali so nove zemlje, vojni plen, slavo in se radi udeleževali katerekoli vojne, kateregakoli roparskega pohoda. Razvoj trgovine in pojav predmetov razkošja na trgu sta zavajala fevdalce v večjo potratnost; izposojali so si denar in se često niso mogli znebiti dolgov. Mislili so, da je izhod iz tega položaja vojni pohod

na Vzhod, kjer so se nadejali, da bodo dobili bogat vojni plen in zemljo.

Na Vzhod so hrepeneli tudi kmetje. Fevdalci so obremenjevali kmete z vedno novimi obveznostmi. Stalne vojne med fevdalci so upropaščale gospodarstvo kmetov. Slabe letine in lakota, ki so bili pogostni pojavi v srednjeveški Evropi, so obsojale množico kmetov na pogin. Tako je bilo na primer od l. 1087 do 1095 sedem lačnih let; hkrati je divjala epidemija kuge, razširila se je tudi živinska kuga. Ljudje so umirali v množicah. Lačni kmetje so jedli travo, skorjo dreves, prst. Bilo je mnogo primerov ljudožerstva. V celi vrsti evropskih dežel je prihajalo do kmečkih uporov, toda fevdalci so zadržali te upore. Tedaj so se začele prazniti cele vasi, ker so kmetje v iskanju bolj žitorodnih krajev zapuščali gladovna področja. Nadejali so se, da bodo na Vzhodu našli odrešenje od gladu in zatiranja s strani seniorjev.

Trgovska mesta, posebno mesta Italije, so bila tudi zainteresirana na osvojitvah na Vzhodu. Računala so na velike dobičke od povečane trgovine z vzhodnimi deželami.

Cerkev je vneto propovedovala pohod na Vzhod za osvoboditev Sirije in Palestine. V Jeruzalemu je bil, po izročilu, pokopan mitični ustanovitelj krščanske religije Jezus Kristus. Duhovščina je zahtevala, da se iztrga „nejevernim“ (muslimanom) „gospodov grob“. V resnici je pa cerkev računala, da bo z uspehim pohodom na Vzhod povečala svoja bogastva in dvignila svoj ugled.

§ 2. Prva križarska vojna

Clermontski cerkveni zbor L. 1095 se je v Clérmontu v Franciji sešel cerkveni zbor. Na zbor se je zbrala ne samo duhovščina, temveč tudi fevdalci. Tudi trgovci so prišli. Prišlo je tudi mnogo kmetov iz okoliških krajev.

Papež Urban II. se je obrnil z govorom na vse, ki so se zbrali v Clérmontu. Pozival je vse, naj gredo v Jeruzalem, da osvobodijo „gospodov grob“ pred „nejevernimi“. Govoril je tudi o velikem vojnem plenu, ki čaka osvajalce na Vzhodu. Ta poziv so z navdušenjem sprejeli. Prisotni so se zaklinjali, da se bodo odpravili na pohod, in v znamenje tega so si privšivali na obleke rdeče križe. Zaradi tega so se udeleženci vojnih pohodov na Vzhod imenovali „križarji“, same vojne pa — „križarske“. Papež je oklical za čas vojne mir v Evropi,

obljubljal udeležencem vojne varstvo njihovih družin in premoženja in odložitve plačila dolgov. Kmetom, ki bi šli v križarsko vojno, je papež obljubil svobodo. Vsem škofom je ukazal, naj propovedujejo križarsko vojno.

Vojna revščine Prva je krenila ljudska vojska kmečke revščine. Neorganizirani, slabo oboroženi odredi so se odpravili proti Renu. Kmetje niso vedeli, kje je Jeruzalem. Ko so se približali Renu, so pri pogledu na vsako mesto spraševali: „Ali ni to tisti Jeruzalem, kamor gremo?“ Dalje so šli ob Donavi.

Kmetje so hodili lačni, brez vsakršnih zalog. Mnogi so poginili na poti. Posebno mnogo so prestali kmetje pri prehodu čez ozemlja Ogrov in Bolgarov, ki so videli v križarjih roparje in pobijali cele odrede. Že močno razredčena vojska je prišla do Carigrada in se nato odpravila v Malo Azijo.

Že v prvem velikem boju so Turki potolkli slabo oborožene kmete. Mnogo ljudstva je bilo pobitega. Bedni ostanki kmečke vojske so se vrnili v Carigrad čakati viteze.

Vojna vitezov Medtem se je zbirala vojska vitezov iz raznih dežel Evrope. Viteški odredi so krenili po raznih poteh. Nekaj jih je šlo po isti poti kakor revščina. Drugi so se odpravili čez severno Italijo. Nekateri odredi so prišli do juga Italije in se od tam po morju prepekljali na Balkanski polotok.

L. 1097 so se viteške vojske zbrale v Carigradu. Bizantinski cesar Aleksej Komnen je z nezaupanjem gledal na zahodne viteze. Bal se je, da jim ne bi prišlo na misel, da bi zasedli Bizanc. Vitezi so z zavistjo gledali na ogromna bogastva bizantinskega dvora.

Aleksej Komnen je pospešil odpravo vojske vitezov v Malo Azijo. Toda pot čez Malo Azijo se je pokazala zelo težavna. Zaradi nenadnih napadov lahke turške konjenice, strahovite vročine, pomanjkanja vode, epidemije je poginilo zelo mnogo ljudi. Med samimi križarji so bili neprestani spori. Za vsako osvojeno mesto je prihajalo do preprirov med njihovimi poveljniki.

Dolgo borbo so morali križarji vzdržati za Antiohijo. Antiohija je bila obdana s tako širokimi zidovi, da je po njih lahko peljal voz z vpreženo četvorico konj. V zidovih je bilo zgrajenih 450 stolpov. Trdnjavo se jim je posrečilo zavzeti zaradi izdajstva enega izmed poveljnikov garnizije. V An-

tiohiji so križarji poklali vse muslimane. Vitezi so dobili bogat plen.

Po zavzetju Antiohije se je mnogo vitezov vrnilo v Evropo; mnogo vitezov je poginilo v bitkah in od bolezni. Jeruzalemu se je približal odred, ki je imel samo nekaj tisoč ljudi. L. 1099 so zavzeli Jeruzalem v naskoku. Sledil je množičen pokolj muslimanov. Prizanašali niso niti ženskam niti otrokom. Križarji so delali odmore med klanjem zato, da so se poklonili „svetim“ krajem, nato so pa znova začeli pobijati in ropati.

Države križarjev Iz ozemelj, katera so osvajali vitezi, so ustanovili kraljestvo Jeruzalem, pa tudi kneževino Antiohijo in grofiji Edeso in Tripolis, ki so bile v vazalni odvisnosti od jeruzalemskega kraljestva. Za prvega kralja so izbrali enega voditeljev viteškega pohoda Gottfrieda Bouillonskega.

V osvojenih deželah so upostavili fevdalni red. Veliki seniorji so bili tu še bolj neodvisni kakor v Zahodni Evropi. Domače kmete so potlačali. Fevdalcem so morali oddajati večji del svojega pridelka. Muslimansko prebivalstvo; so strahovito stiskali. Med prebivalstvom so večkrat vzplamtele vstaje proti surovim zatiralcem — križarjem.

Največ koristi od križarske vojne so imela italijanska mesta, posebno Benetke in Genova. Za pomoč križarjem za časa vojne so dobila pravico brezcarinske trgovine. Po vseh velikih mestih so jim pripadali celi okraji. Trgovina Evrope z Vzhodom je močno narastla. Iz Evrope so izvažali sukno, orožje, sužnje. Z Vzhoda so uvažali v Evropo orientalske tkanine, preproge, začimbe, rastlinske barve. Italijanska mesta in njihovi trgovci so bogateli.

Jeruzalemsko kraljestvo je zavzemalo ozek pas ob Sredozemskem morju. Ves čas se je moralo braniti pred sosednimi muslimanskimi kneževinami. Za obrambo so organizirali posebne duhovniško-viteške rede. Red templjarjev ali templjarski red se je tako imenoval zato, ker je bil spočetka nastanjen blizu tistega kraja, kjer je po izročilu stal jeruzalemski tempelj. Red ivanovcev ali špitalarjev je postavil v Jeruzalemu špital sv. Ivana. Kasneje, proti koncu 12. stol. je nastal še tevtonski ali nemški viteški red.

Člani redov so bili i vitezi i menihi. Dajali so meniško zaobljubo, da se ne bodo ženili in da se bodo brezpogojno

pokoravali svojim poglavarjem. Glavni njihov cilj je bil vojna. Duhovniško-viteški redi so si zidali močne gradove. Svoja bogastva so večali z vojnim plenom, trgovino in ode-ruštvom.

§ 3. Nadaljnje križarske vojne

Druga in tretja vojna

Križarjem se je posrečilo osvojiti Sirijo in Palestino zato, ker so turški fevdalci delovali ločeno, si često bili sovražni drug proti drugemu. Toda država, katero so ustanovili križarji, ni bila trdna. Ves čas se je morala braniti pred muslimani. Domače prebivalstvo je sovražilo križarje. Med fevdalci — križarji so se vrstili stalni spopadi. V borbi drug proti drugemu so pogosto sklepali zveze z muslimani. Križarji so kmalu začeli izgubljati dežele, katere so osvojili. L. 1144 so Turki zasedli Edeso. Sredi 12. stol. organizirana druga križarska vojna ni dala nikakih rezultatov. Položaj države križarjev je postajal vedno težji.

Kmalu se je pojavil nevaren sovražnik križarjev. Med seboj ločene muslimanske države Sirije, severne Mezopotamije in Egipta so se zedinile pod oblastjo enega vladarja *Saladina* (pravilneje — *Salah-ad-Dina*).

Saladin je bil hraber in nadarjen vojskovodja. Med muslimani sta bila njegova oblast in čar brezmejna. Kristjane je pa njegovo ime navdajalo s strahom. Saladin je napovedal križarjem „sveto vojno“. Vitezi se niso znali združiti. Saladin je doživel veliko zmago pri Tiberiadi (1187). Vitezi so bili potolčeni, jeruzalemskega kralja so ujeli. Še isto leto je Saladin zavzel Jeruzalem.

Padec Jeruzalema je dal povod za tretjo križarsko vojno. Te vojne so se udeležili trije evropski vladarji: nemški cesar *Friderik I. Barbarossa* („Rdečebradec“), francoski kralj *Filip II. Avgust* in angleški kralj *Rihard I. Levjesrčni*. Friderik I. je povedel svojo vojsko čez Balkanski polotok v Malo Azijo. Pri prehodu čez neko reko je Friderik I. utonil in večji del njegove vojske se je vrnil. Filip II. Avgust in Rihard Levjesrčni sta osredotočila vse sile na osvojitve trdnjave Akre. Oba kralja, francoski in angleški, sta se neprestano prepirala med seboj.

Rihard Levjesrčni je užival slavo najhrabrejšega med vitezi. Izzival je na dvoboje muslimanske emirje in jih s svojim mečem z enim zamahom presekal od glave do pasu. Bil

pa je zelo surov, krut in ošaben. Ko so Akro po dveletnem obleganju zavzeli, je Rihard ukazal usmrtiti dva tisoč talcev, ker ni Saladin pravočasno poslal odkupnine. Po zavzetju Akre so se spori med kralji nadaljevali. Filip II. Avgust se je vrnil v Francijo. Angleški kralj je tudi kmalu zapustil Palestino. Jeruzalem je ostal v rokah muslimanov. Posesti križarjev v Palestini in Siriji so se močno zmanjšale.

Četrta križarska vojna

V začetku 13. stol. so se v Evropi začeli pripravljati na četrto križarsko vojno. Križarji so sklenili, da se zberejo v Benetkah in da se odtod na beneških ladjah prepeljejo na Vzhod. V tem času so bili spori med Benetkami in Bizancem. Benečani so izrabljali moči križarjev, da bi obračunali s svojim glavnim trgovskim tekmecem — Bizancem. Na spodbujanje Benečanov so šle križarske vojske namesto v borbo za Jeruzalem proti Carigradu.

^ Križarji so l. 1204 v naskoku zavzeli Carigrad in ga strašno razdejali; neusmiljeno so iztrebljali prebivalstvo; ropali so vse, kar jim je prišlo pod roke. Uničili so mnogo umetniških del, oplenili cerkve. Ta „križarska“ vojna je jasno pokazala, da križarji nikakor niso mislili na „osvobojenje gospodovega groba“, temveč, da so jih zanimala samo ropanja in osvajanja. Pripravljeni so bili izropati kristjane prav tako kakor muslimane. Ko so zasedli Carigrad, niso niti mislili na nadaljnji pohod na Vzhod.

Latinsko cesarstvo

Križarji so zavladali znatnemu delu bizantinskega cesarstva. Na osvojenem ozemlju so ustanovili „Latinsko cesarstvo“ (za razliko od „grškega“ — bizantinskega). Mnogo dežel so pograbili zahodni fevdalci. Benetke so zasedle vrsto otokov in se utrdile v najvažnejših trgovskih mestih. Bizantinci so obdržali samo del Balkanskega polotoka in nekatere posesti v Mali Aziji.

Vendar ni bil položaj Latinskega cesarstva niti malo trden. Domače prebivalstvo je sovražilo viteze, ki so ga ropali. Na severu je bilo treba vojevati zelo težavne vojne z Bolgari. Bizantinci so se utrdili v Mali Aziji in odtod napadali Latinsko cesarstvo; l. 1261 so spet zavladali nad Carigradom in obnovili bizantinsko cesarstvo. Vendar se Bizancu nikdar več ni posrečilo, da bi si opomogel po strašnem razdejanju, katero je doživel v času četrte križarske vojne.

Otroška vojna Medtem je v Siriji in Palestini križarjem vedno bolj in bolj trda predla. Nikakega upanja ni bilo na zopetno osvojitvev Jeruzalema. V Evropi se je začelo širiti mnenje, da se pregrešnim ljudem ne posreči osvojiti „svetih krajev“, da pa bodo to lahko dosegli nedolžni otroci. I v Nemčiji i v Franciji so se začele zbirati množice otrok. V Marseillu se je zbrala velika množica dečkov in deklic. Kljub protestu francoskega kralja so lastniki ladij prevzeli prevoz otrok v Palestino. Usoda teh otrok je bila strašna. Nekaj jih je poginilo v viharju na Sredozemskem morju, nekaj so jih dostavili lastniki ladij v Egipt in prodali v sužnost. Prav tako žalostna je bila usoda otrok, ki so se zbrali v Nemčiji. Tu so že od vsega začetka pohod otrok pripravljali trgovci s sužnji. Ko so otroci dospeli do južne Italije, je tamkajšnji škof prepovedal njihov prevoz v v Palestino. Otrokom so ukazali, naj se vrnejo domov. Izmučeni otroci so skoraj vsi poginili na povratku domov.

Konec križarskih vojn V 13. stol. so izvršili še nekaj križarskih pohodov. Zadnji med njimi — osmi — je bil l. 1270. Vse te križarske vojne so dovedle samo do nesmiselnega pogina množice ljudi.

Vitezi, ki so ostali na Vzhodu, se sami niso mogli obdržati. L. 1291 je padel zadnji branik križarjev — Akra. Vitezom Zahodne Evrope je (še 200 let) ostal samo otok Ciper.

Križarske vojne niso dosegle namena, katerega so imele. Zahodnoevropskim vitezom in mestom se ni posrečilo, da bi se utrdili na Vzhodu. In vendar je bil pomen križarskih vojn za Evropo zelo velik. Predvsem so se povečale trgovinske zveze z Vzhodom. Po Sredozemskem morju, koder so do križarskih vojn pluli skoraj izključno samo vzhodni trgovci, so zdaj razvila široke trgovinske odnose italijanska in južnofrancoska mesta. Tekmecu italijanskih mest — Bizancu je bil zadan strašen udarec. Genova in Benetke so zagospodovale ne samo na Sredozemskem, temveč tudi na Črnem morju.

Križarske vojne so seznanile Evropejce z novimi poljedelskimi kulturami, z novimi sadeži. Z Vzhoda prihajajo v Evropo ajda, koruza in riž, limone in pomaranče. Začela se je širiti uporaba trsnega sladkorja. V Evropi so se uvedle nove stroke proizvodnje — izdelovanje stekla, svilenih tkanin. Evropejci so se seznanili tudi z bogato vzhodno kulturo. To je dovedlo do znatnega razširjenja umskega obzorja ljudi tistih časov.

Mesta in trgovina v 12. in 13. stoletju

§ 1. Cehi in gilde

Naraščanje mest V 12. in 13. stol. je v Evropi nastalo mnogo mest. Njihovo prebivalstvo je znatno narastlo. Zdaj je srednje mesto štel do pet tisoč ljudi, večja mesta so dosegala dvajset tisoč prebivalcev. Spremenilo se je tudi zunanje lice mesta.

V času neskončnih fevdalnih vojn je moralo mesto skrbeti za svojo obrambo. Preobražalo se je v trdnjavo, obdano je bilo z močnimi kamnitimi zidovi s stolpi in strelnimi linami. V mestnih zidovih so bila navadno četvera vrata, često z dvigalnimi mostovi.

Mestni zidovi niso dopuščali, da bi se mesto širilo, zaradi tega je bilo v mestih zelo tesno. Ozke in vijugaste ulice so vodile proti središču mesta — mestnemu trgu. Ob teh ulicah so stale lesene in kamnitne hiše obrtnikov in trgovcev, zelo stisnjene druga zraven druge. Gradile so se v več nadstropjih. Gornja nadstropja so segala nad spodnja. Ulice so bile zelo ozke, sonce je komaj posvetilo v nje. Meščani so gojili živino, svinje so se neovirano sprehajale po ulicah; vrhu tega so vso nesnago metali naravnost skozi okna. Ulice niso bile tlakovane in ob deževnem vremenu je bilo po njih strašno blato. Po ulicah je bilo mogoče priti kam samo v coklah ali včasih tudi na hoduljah. Na glavnem mestnem trgu so se dvigala glavna mestna poslopja. Tu je bila tudi mestna tržnica.

Meščani so se ukvarjali tudi s kmetijstvom. Zunaj mestnih zidov so bili vrtovi za zelenjavo, polja, pašniki.

Zaradi umazanosti in nagnetenosti prebivalstva v mestu so pogosto divjale kužne bolezni. Druga pokora so bili pogostni požari.

Rokodelci Osnovno množico mestnega prebivalstva so tvorili rokodelci. Rokodelec, ki je dobil pravico, da je imel svojo delavnico, se je imenoval mojster. Delavnica je bila nameščena v njegovi hiši. Delal je sam mojster in člani njegove družine; razen tega je jemal v učne doraščajoče dečke — učence. Po preteku določenega roka je učenec postal pomočnik. Pomočnik je dobival plačo od mojstra in je mogel kasneje sam postati mojster in od-

preti svojo delavnico. Učenci in pomočniki so živeli navadno v hiši svojega gospodarja — mojstra in jedli z njim za isto mizo.

Delali so z zelo preprostimi orodji, na roko; nikakih strojev še ni bilo. Vsak rokodelcec se je specializiral na izdelovanje maloštevilnih izdelkov in opravljal tisto delo vse življenje. Zaradi tega je ročna proizvodnja dosegala zelo veliko popolnost.

Cehi in gilde Vsi rokodelci ene specialne stroke so se združevali v zveze — cehe. V vsakem mestu so bili cehi kovačev, zidarjev, tkalcev, barvarjev, pekov i. p. Tisti, ki niso bili v cehu, niso imeli pravice, da bi se bavili z obrtjo v mestu. Odpreti delavnico je mogel samo član ceha. Cehi so volili svoje starešine.

Ceh je izdajal posebna določila o organizaciji proizvodnje. Tako je ceh tkalcev določal dolžino in širino kosa tkanine, kakovost niti. Podobne določbe so izdajali tudi drugi cehi. S tem so hoteli cehi doseči visoko kakovost izdelkov. Toda s tem, da so določali vse podrobnosti proizvodnje, so cehi zavirali nadaljnji razvoj. Bili so sovražno razpoloženi proti vsakršnim novim izumom. Zaradi tega se cehovska obrt ni mogla spopolnjevati.

Cehi so si prizadevali, da bi vsi mojstri delali pod enakimi pogoji in da se ne bi pri nikomer ustvarjala možnost obogatjenja. Določali so število učencev pri vsakem mojstru, zabranjevali izveske, ki bi bodli v oči in odvajali kupce od drugih delavnic. Cehi so podpirali svoje obubožane člane, pa tudi vdove in sirote cehovskih rokodelcev.

V cehovskem domu so prirejali zborovanja, na katerih so obravnavali razne zadeve ceha. Tu so prirejali tudi gostije ob raznih praznovanjih. Člani ceha so morali opravljati službo za obrambo in varstvo mesta.

Med rokodelci ni bilo enakosti. Zelo težaven je bil položaj učencev: morali so opravljati vsa mogoča dela pri mojstrih, često so jih pretepali. Pomočnike so silili, da so mnogo delali. Poleti je njihov delovni dan trajal od zore do mraka. Spočetka so bili vsi mojstri mali obrtniki in so delali prav tako kakor njihovi pomočniki in učenci. Proizvodnja se je pa razvijala, obrtniški izdelki so našli vedno več odjema in mojstri so bogateli. Tedaj se je v cehih začela večati neenakost. Vse koristi so ostale mojstrom, začeli so jemati več pomočnikov in niso marali z nikomer deliti svojih do-

bičkov. Mojstri so se vedno bolj ločevali v posebno skupino. Pomočniku je bilo vedno teže postati mojster. Brez vsakih ovir je mogel zdaj postati mojster samo mojstrov sin ali zet. Za ostale pomočnike so določali vedno strožje zahteve. Za sprejeme v ceh so zahtevali komplicirano preizkusno delo. Da je dobil naslov mojstra, je moral pomočnik prirediti zelo drago gostijo za vse člane ceha. Zato pomočniki niso mogli postati mojstri in so skoz vse življenje ostali pomočniki.

Začeli so ustanavljati svoje posebne zveze. Zveze pomočnikov so zahtevale od mojstrov zvišanje plač in skrajšanje delovnega časa. Da bi prisilili mojstre do koncesij, so te zveze organizirale stavke.

Najbogatejša skupina mestnega prebivalstva so bili trgovci. V trgovini je bilo laže obogateti kakor v mali obrti. Trgovci so imeli najboljše hiše v mestu. Trgovci so se tudi združevali v zveze, ki so se imenovalе gilde. Gilde so si prizadevale zagotoviti trgovcem izključno pravico trgovanja v mestu in ščititi interese trgovcev v času njihovih trgovskih potovanj. Razen trgovcev in rokodelcev je v mestu živelo mnogo neorganiziranih dninarjev, težakov, voznikov, često iz vrst obubožanih kmetov, ki so prihajali v mesto radi zaslužka. Po mestih je prebivalo mnogo pohablencev in beračev. Številno in vplivno skupino v mestih je tvorila duhovščina.

§ 2. Borba mest s seniorji

Mesta in fevdalci V vseh deželah Evrope se je z 12. stol. začela borba meščanov proti njihovim fevdalnim seniorjem. Mesta so si prizadevala, da bi postala neodvisna od seniorjev in dosegla samoupravo. Za borbo s seniorjem se je prebivalstvo mesta združevalo v eno splošno zvezo, ki se je v Franciji imenovala *komuna*. Seniorji so govorili, da je beseda „komuna“ — „nova in mrzka“, hoteli so s silo zadušiti mestne komune. Med mesti in njihovimi seniorji se je bojevala ogorčena in krvava borba.

Zgodovina laonske komune Sijajen primer take borbe je zgodovina laonske komune. Laon, mesto severozahodne Francije, je bil pod škofovo oblastjo. Škofi so na vse mogoče načine stiskali in izžemali meščane. Posebno osovražen je bil škof Gaudry, ki je vodil škofijo v začetku 12. stol. Meščani so izkoristili njegov odhod in za zelo visoko vsoto dobili pri francoskem kralju posebno

listino, ki je dajala mestu pravico samouprave. Ko se je Gaudry vrnil, je dobil visoko odkupnino za dano samoupravo mestu in ji zato ni ugovarjal. Minulo je nekoliko let. Gaudry je zapravil sprejeti denar in sklenil, da vzame mestu samoupravo. Tedaj se je v Laonu začela vstaja meščanov. S krikom: „Komuna, Komuna!“ so šli meščani na ulice in trge mesta. Vdrli so v škofovo palačo. Prestrašeni škof se je skrnil v kleti, v vinskem sodu. Tam so ga tudi našli in ubili. Od škofovih pristašev jih je nekaj zbežalo, nekaj so jih pa pobili (1112). Vendar mesto ni imelo dovolj moči, da bi branilo svojo svobodo. Vojska fevdalcev je zasedla mesto in kruto obračunala z uporniki.

Novi laonski škof je na dan svojega vstoličenja pridigal o tem, da bog ukazuje, da se je treba pokoravati i dobrim i slabim vladarjem, in grozil še z novimi kaznimi meščanom.

Zgodovina laonske komune se s tem ni končala. Čez nekaj let so meščani znova dosegli komuno. Toda mesto je moralo še večkrat braniti svoje pravice pred poskusi škofov, da bi odpravili komuno. Komuna je obstajala v Laonu do 14. stol.

Mestna samouprava

Prav tako ogorčen boj se je bojeval tudi v mnogih drugih mestih. Rezultat je bil, da so si mesta priborila samouprave. Meščani so imeli svojega voljenega mestnega poglavarja (v Angliji se je imenoval *mayor*, v Franciji *maire*, v Nemčiji pa *Bürgermeister*), imeli so svoj mestni svet. Sami so volili sodrlike in sodili po svojih postavah. Mestni svet je bil v posebnem poslopju, ki je stalo na glavnem trgu. Mestni svet je koval svoje novce, imel svojo vojsko. Nadzoroval je delo cehov in izvrševanje predpisov v trgovini.

Fri upravi ni sodelovalo vse mestno prebivalstvo. Oblast je bila navadno v rokah bogatašev-trgovcev, lastnikov zemljišč in hiš v mestu. Ta bogati del meščanov se je imenoval *patriciat*. Patriciji so živeli od dohodkov trgovine, svojih zemljišč in hiš in se niso bavili z obrtjo. Članov rokodelskih cehov niso dopuščali v mestni svet. Patriciat je izkoriščal svojo oblast, da je nalagal cehovskim obrtnikom težke davke in zniževal davke bogatašem. Zaradi tega so se neki ogorčeno borili proti patricijem. V nekaterih mestih se je cehom po dolgotrajni borbi posrečilo, da so dobili oblast v svoje roke ali da so vsaj dosegli soudeležbo v mestnem svetu.

§ 3. Razvoj trgovine

Trgovinske poti Hkrati z naraščanjem mest in obrti je naraščala tudi trgovina. V Evropi je bilo dvoje glavnih področij pomorske trgovine. Prvo — južno je bilo Sredozemsko morje. Tu je šla trgovina z vzhodnimi deželami preko italijanskih mest. Glavno vlogo v tej trgovini so igrale Benetke in Genova. Drugo področje pomorske trgovine je bilo na severu in je vključevalo dežele, ki so ležale ob Baltskem in Severnem morju: Severno Nemčijo in Francijo, Anglijo, skandinavske dežele. Glavno središče te živahne pomorske trgovine je bila Flandrija, v njej pa mesto Bruges.

Obe ti področji so spajale številne suhozemske in vodne poti. Glavne trgovinske poti so šle iz Italije čez alpske prelaze. Najvažnejši prelazi v Alpah so bili Brenner na vzhodu, Saint Bernard na zahodu in St. Gotthard med njima. Odtod proti severu so vodile številne rečne poti.

Po suhozemskih poteh so šle karavane trgovcev, po rekah so plule trgovske ladje. Trgovci so navadno potovali oboroženi, in ne posamezno, temveč v celih skupinah, ker se je potovalo pod zelo težkimi pogoji. Med potjo so ropali trgovce fevdalci in razbojniki. Ceste so bile v strašnem stanju: ozke, netlakovane; posebno slabi so bili mostovi. Fevdalci, čez katerih zemlje so vodile te ceste, niso bili zainteresirani, da bi jih popravljali. Obstajalo je celo pravilo, če se je polomil voz in je blago padlo na tla, da je pripadlo lastniku zemlje. Do današnjih dni se je ohranil pregovor: „Kar je z voza padlo, je propadlo“. Fevdalci so pobirali carino pri prevozih čez reke in na mostovih. Včasih so gradili mostove kar na suhem kraju samo, da so pobirali mostnino od potujočih trgovcev.

Obsega trgovine ne smemo primerjati z današnjim. Blago so prevažali na mulah in konjih v posebnih balah. Čez St. Gotthard so v celem letu prepeljali toliko blaga, da bi ga lahko zdaj spravili na en sam vlak.

Sejmi in banke Blago so kupovali in prodajali na sejmih. Najznamenitejši sejmi so bili v vzhodni Franciji, v grofiji Champagni. Semkaj so dovažali blago z Vzhoda in iz raznih dežel Zahodne Evrope. Na champagnskih sejmih so prodajali sukno iz Flandrije, platno iz Nemčije, kožarske izdelke iz Španije.

Na sejme so prihajali trgovci iz raznih dežel in mest, dovažali s seboj blago in denar. Ker pa je vsaka dežela in vsako mesto imelo svoj denar, so bili na sejmih neobhodno potrebni menjalci. Za določeno plačilo so zamenjavali trgovcem njihov denar za novce, katere so potrebovali za plačilo.

Prevažanje srebrnega in bakrenega denarja je bilo zelo težavno. Zaradi tega je navadno trgovec predajal v svojem mestu menjalcu denar, prejel od njega pobotnico (menico) in po njej so trgovcu na sejmu vračali njegov denar v novcu, katerega je potreboval. Z razširjenjem trgovine si je mogel trgovec, ki je potreboval denarja, izposoditi denar pri menjalcu. Trgovec je dajal menjalcu menico, s katero se je obvezal, da bo v določenem roku vrnil dolg in plačal obresti.

Tako so se pojavile že bolj komplicirane denarne manipulacije. Menjalci so postajali bankirji (beseda banka izvira iz italijanske besede banco: tako se je imenovala klop, na kateri je sedel menjalec). Bančne poslovalnice so se odpirale v mnogih mestih Evrope. Največji bankirji so bili v italijanskih mestih. Bankirji so posojali denar, ga sprejemali v varstvo, ga prenašali v druga mesta. Za vse te posle so pobirali visoke obresti. Pri bankirjih so se začele kopičiti velike vsote denarja.

Razvoj blagovno-denarnih odnosov Razvoj obrti in trgovine je pokazal svoje posledice v vsem gospodarskem življenju Evrope. Izrazil se je tudi v življenju gosposčine. Fevdalec začelja pošiljati na trg pridelke svojega gosposkega gospodarstva. Ker potrebuje denarja, nalaga kmetom letno dajatev v denarju. Kmetje morajo prodajati proizvode svojega dela, da morejo plačati dajatev v denarju.

Tako se v gospodarstvu Evrope stopnjema začno razvijati blagovni-denarni odnosi.

10. poglavje

Kultura zahodne Evrope v 12. in 13. stoletju

§ 1. Viteška in mestna kultura

Vitez in njegova vzgoja — Fevdalčev grad Fevdalci so bili mnenja, da je za nje dostojen poklic samo vojaška služba, in so prezirali fizično delo in trgovino. Fevdalci so imeli sebe za ljudi posebne vrste, za „plemenite“, ki stoje po svojem rodu neprimerno više nad kmeti in meščani.

Tako se je ustvarjalo pojmovanje o viteštvu, kot posebnem, privilegiranim sloju družbe.

Že od mladih nog so fevdalčevega sina pripravljali na viteško službo. S sedmimi leti so ga učili sukati orožje, jez-diti na konju. Deček 14—15 ih let je postal oproda bogatega seniorja. S tem se je nadaljevalo vzgajanje mladeniča v vojni umetnosti. Pismenost ni bila obvezna za viteza. Življenje v gradu, pesmi in zgodbe o viteških junaštvih naj bi mu vdah-nile pojmovanje o viteški časti. Moč, hrabrost in zvestobo nasproti seniorju so imeli za osnovne viteške vrline.

Zelo slovesno se je opravljalo posvečenje v viteza. Na to svečanost so se sestajali okoliški fevdalci. Posvečevani se je oblačil v viteško opremo, čez katero je ogrinjal rdeč plašč v znamenje, da je pripravljen prelivati svojo kri. Pokleknil je pred svojim seniorjem. Senior ga je udaril ploskoma z me-čem po rami. Novi vitez je skočil na konja in kazal vsem zbranim svojo spretnost in večino v obvladanju orožja.

Vitezi so prebijali ves čas v vojskovanju. Živel so v utr-jenih gradovih. Gradovi so bili potrebni za obrambo v času fevdalnih vojn, v gradovih so se fevdalci skrivali tudi pred upornimi kmeti. Grad je navadno stal na visokem kraju in obdajal ga je jarek; v grad je vodil en sam gibljiv most. Močni zidovi s stolpi in strelnimi linami so obkrožali grad. Za prvim, zunanjim dvoriščem se je dvigal drugi zid, spet samo z enimi vrati. Na drugem dvorišču je bil fevdalčev dom in gospodarska poslopja. Tu je stal tudi visok stolp — zadnje seniorjevo zatočišče. Iz tega stolpa je često vodil podzemelj-ski hodnik. Grad je bil skoraj nedostopen, dokler niso izu-mili strelnega orožja: obleganci so obsipali sovražnike s stre-licami, jih obličali z vrelo vodo, gorečo smolo, metali kamne in niso dopuščali oblegovalcem, da bi se povzpeli na zidove gradu.

Vitez se je bojeval na konju. Na glavi je nosil čelado, obraz mu je zakrival naličnik. Vitez je imel ščit, raven, dolg meč z ročajem v obliki križa in kopje. Telo mu je pokrivala železna srajca, katero je potem zamenjal jekleni oklep. Z oklepi so vitezi pokrivali tudi svoje velike in močne bojne konje. Okovan v jeklo je vitez predstavljal tako rekoč živo trdnjavo. Bila je prislovica, da sto vitezov zaleže za tisoč pešcev. Vitezi so bili zelo izkušeni v dvoboju, niso se pa znali boriti skupno in bili so slabo disciplinirani. V bitki se je vsakdo od njih skušal preriniti naprej, ne da bi se menil za povelja.

Turnirji Priljubljeno razvedrilo vitezov so bili turnirji — bojne tekme. Turnirje so prirejali pri dvorih kraljev ali velikih fevdalcev. Tu so se shajali poprej obveščeni vitezi. Za turnir se je pripravljala posebna arena, obdana z visoko ograjo. Za ograjo so bila pripravljena mesta za gledalce. Turnir je trajal več dni. Začenjal se je z viteškimi dvoboji, potem so prihajali na areno že celi oddelki. Da bi se izognili smrtnim ranam, so na kopja natikali mehke okove in se bili s topimi meči. Kljub temu so se turnirji često končavali s težkimi pohabljenji, včasih pa tudi s smrtjo udeležencev. Zmagovalce pri turnirju so slavili na gostijah.

**Viteška
literatura**

Z 11. stol. začenjajo skladati velika epska dela. V njih so se razodevali ideali vitezov. Najpomembnejši epos srednjega veka je bila „Pesem o Rolandu“. Snov tega dela je vojni pohod Karla Velikega v Španijo proti Arabcem. Karel se je vračal v domovino. V zadnji četi — zaščitnici svoje vojske je pustil svojega nečaka Rolanda, ki je bil znan po svoji hrabrosti in poštenosti. Karel je podaril nečaku meč, dal mu je tudi rog, v katerega naj bi Roland zatrobil v primeru sovražnega napada. V Karlovi vojski je pa bil vojščak Ganelon zloben izdajalec. Ganelon je naščuval Arabce, naj pobijejo Rolanda in njegovo vojsko. Rolanda so napadli nešteti oddelki Arabcev. Iz prezira do sovražnikov hrabri Roland ni hotel zatrobiti v rog in poklicati Karla na pomoč. Roland in njegovi vojščaki so se borili možato. Toda njegov odred je bil razbit, on sam pa smrtno ranjen. V zadnjem trenutku je zatrobil v svoj rog, položil pod glavo meč. Karlovo darilo, in umrl z obrazom, obrnjenim proti sovražniku. Pesnitev se končuje z razkritjem izdajstva in kaznovanjem izdajalca Ganelona.

Čeprav je osnova pesnitve zgodovinski sujet, se v resnici Roland ni boril z Arabci, temveč z Baski. V osebnosti Rolanda je bil ustvarjen idealen lik viteza.

Razvijala se je tudi viteška lirika. Verze so zlagali sami vitezi. Ti vitezi-pesniki so bili znani v Franciji pod imenom „trubadurjev“, v Nemčiji pa „Minnesängerjev“. Opevali so ljubezen, naravo, vojno.

Z 12. stol. so se pojavili viteški romani. Najznamenitejši viteški roman je „Tristan in Izolda“. V njem se slavita zvestoba in vdanost v ljubezni.

**Mestna
literatura**

Hkrati z viteško se je razvijala tudi mestna literatura. Njeni motivi so popolnoma drugi. Med meščani so bile zelo razširjene basni o živalih. V teh basnih so se v obliki živali opisovali (navadno v smešni obliki) vitezi, meščani, duhovniki. Tako je lev predstavljal kralja, volk — viteza, osel — duhovnika, lisjak — pretkanega meščana, male živali — kmeta. Glavna osebnost, ki je nastopala v teh bas-

nih, je bila prekanjeni lisjak. Iz vseh lopovščin se je izmuznil nekaznovan. Te bajke so združili v Franciji v velik epos „Roman o lisjaku“.

V „Romanu o lisjaku“ zveni zasmeh fevdaleev, duhovnikov, njihovih religioznih pojmovanj. Tako se lisjak, obsojen zaradi ropa na vislice, reši s tem, da obljubi, da pojde na križarsko vojsko.

V mestih so prirejali gledališke predstave. Snov za nje so jemali navadno iz krščanskih legend. Take predstave so se imenovale „misteriji“. Često so jih spremljale kratke smešne burke, „farse“, ki so se norčevale iz nerodnih prostakov in povzdigovale iznajdljivost in razumnost. Zelo razširjena je bila farsa o Patelinu. To je zgodba, kako spreten advokat ukani trgoveca, advokata pa ukani bistroumen pastir.

§ 2. Šola in znanost

Šola

Celo med višjimi razredi srednjeveške družbe je vladala neotesana nevednost. Vitezi so bili navadno nepismeni in niso znali podpisati niti svojega imena. Tudi kralji in cesarji niso znali vsi brati. Cesarja Henrika IV. so hvalili, da je znal sam prebrati nanj naslovljena pisma. Kmetje in rokodelci so bili brez razlike nepismeni in nihče se ni brigal za njihovo izobrazbo. Za višje razrede je bilo koristneje držati ljudstvo v mraku in nevednosti.

Cerkev je pa potrebovala pismene duhovnike, ki bi znali čitati in peti v cerkvi in oznanjati ljudstvu neobhodno potrebo, da se pokorava svojim gospodarjem in poglavarjem.

Pismeni ljudje so bili potrebni tudi cesarjem in kraljem, da bi vodili njihove posle, pisali listine v pisarnah, vodili račune dohodkov, sodili po kraljevskih postavah, vodili diplomatično dopisovanje. Pismene ljudi so potrebovala tudi mesta.

Zaradi tega nastajajo v srednjeveški Evropi šole. Mnogo stoletij je bilo šolstvo popolnoma v rokah duhovščine.

Vsa predavanja v šolah so bila v latinskem jeziku. Latinski jezik je bil dolgo časa edini jezik cerkve in literature. Ljudstvu je bil nerazumljiv. Tako je bila šola že po svojem jeziku ločena od ljudskih množic. Pismenost, izobraženost sta bili privilegij majhnega kroga ljudi.

Otrokom je bilo težko učiti se v latinskem jeziku. Učbeniki so bili težki in malo razumljivi. Vse je slonelo na vbijanju v glavo, na mehničnem spominjanju. Zelo mnogo se je bilo treba učiti na pamet. Niso poskušali, da bi otroci vzljubili učenje. Glavno sredstvo, da so jih prisilili učiti se,

so bile batine. Na srednjeveških risbah se učitelj navadno upodablja s šibo v rokah. V srednjem veku je krožil izraz „živeti pod šibo“, kar je pomenilo „učiti se v šoli“.

Učence so spočetka silili, da so se učili na pamet latinskih molitev. Potem so prehajali na abecedo in se učili čitati in pisati po — latinsko. Razen tega so jih učili računanja in cerkvenega petja. To je bila začetna stopnja učenja.

Naslednjo stopnjo je predstavljalo tako imenovanih „sedem svobodnih veščin“: slovnica, retorika (t. j. umetelnost pisati in govoriti v lepem slogu), dialektika (s to besedo so v srednjem veku označevali umetelnost razsojanja in razpravljanja), glasba (v glavnem cerkveno petje), aritmetika, geometrija (pravilneje geografija, opis Zemlje, živali, rastlin) in astronomija. Pod astronomijo so v glavnem razumeli znanje koledarja.

Univerze Križarske vojne, naraščanje mest, trgovska potovanja so razširila umsko obzorje Evropejcev. V 12.—13. stol. raste potreba po znanjih. V cellem nizu mest Evrope nastajajo univerze. Najvažnejši med njimi sta bili v Bologni in Parizu.

Na bolognski univerzi so proučevali v glavnem rimsko pravo. Z razvojem blagovno-denarnih odnosov so se skazali zakoni zgodnjega srednjega veka neprikladni. Zato so začeli proučevati Justinijanov kodeks, v katerem je bilo mnogo zakonov, ki so se tikali trgovine in kredita. Ti zakoni so bili potrebni trgovcem in bančnikom, ki so vodili trgovinske in denarne posle. Z rimskimi zakoni so se skušali okoriščati tudi fevdalci, da bi okrepili svojo oblast nad tlačanskimi kmeti s tem, da bi jih izenačevali z rimskimi sužnji. Z rimskimi zakoni so hoteli vladarji okrepiti svoj pomen, sklicujoč se na neomejeno oblast rimskih cesarjev. Zaradi tega je bolognska univerza uživala posebno podporo cesarjev in kraljev. Specialiste v rimskem pravu, ki so dovršili to univerzo, so sprejemali vladarji kot svetnike.

Na pariški univerzi so predvsem proučevali nauk o religiji — bogoslovje ali teologijo. Cerkev je povzdigovala bogoslovje nad vse vede. Po mnenju tedanjih učenjakov je bila znanost samo „služkinja bogoslovja“.

Univerze so se razširile po vsej Evropi. V 13. stol. so nastale v Angliji (v Oxfordu in Cambridgeu), v Španiji (v Salamanki). V 14. stol. se odpirajo univerze na Češkem (v Pragi), na Poljskem (krakovska), v Nemčiji. Proti koncu 14. stol. je bilo v Evropi nad 40 univerz.

Univerze so se delile na fakultete. Najprej se je študent vpisal na nižjo fakulteto, na kateri je absolviral „sedem svobodnih veščin“. Potem si je izbiral eno višjih fakultet — bogoslovno, medicinsko ali juridično. Univerze so bile opremljene zelo revno. Študentje so poslušali profesorje sedeč na tleh. Pozimi so polagali pod sebe slamo. Knjig je bilo malo in bile so tako drage, da so bile nedostopne večini študentov. Zaradi tega so si morali zapisovati predavanja profesorjev in si mnogo zapomniti. Pri učenju so igrali važno vlogo disputi, t. j. učeni prepiri med udeleženci študija. Ti prepiri so se vršili zelo ogorčeno in se mnogokrat končavali s pretepi. Zato so morali disputante včasih ločiti drug od drugega s pregrajami. Med disputi so si prizadevali, da bi se odlikovali s spominom in veščino navajanja bistrumnih in zvitih dokazovanj.

Srednjeveška znanost

Pojmovanje znanosti je bilo v tedanjem času popolnoma drugačno kakor zdaj. Tedanja veda je bila v rokah cerkve. Zaradi tega se je vse, kar je učila religija, štelo za nespremenljivo resnico. Skoraj isto avtoriteto so imela dela nekaterih antičnih pisateljev, posebno Aristotelova. Dalje od tega niso šli učenjaki v svojih vedah. Namesto da bi proučevali dejstva, so se tedanji učenjaki ukvarjali z dolgimi in brezplodnimi modrovanji. Tedanja znanost, ki se je malo menila za nakopičenje novih ved, slepo verjela avtoritetam in proučevanjem zamenjavala z duhovičenji, je dobila naziv „sholastika“. Sholastiki so se često dali očarati po modrovanjih kot po umski igri posebne vrste in so se lahko brez konca in kraja prepirali o sleherni témi, včasih (po našem mnenju) prav čudni, na primer, „ali lahko bog več ve, kakor ve“ (po krščanskem nauku ve bog vse in zmore vse). Glavni namen sholastikov je bil dokazati resničnost nauka katoliške cerkve. Najznamenitejši med sholastiki srednjega veka je bil **Tomaz Akvinski**, profesor pariške univerze, živel v 13. stol.

Evropska znanost se je tedaj komaj postavljala na noge. Ljudje so še slabo razumevali naravne pojave. V 13. stol. so se pa Evropejci že odpravljali na daljna potovanja. Nekateri drzneži so prispeli do Srednje Azije, Mongolije, Kitajske. Benečan **Marcopolo** je dolgo časa služil pri mongolskem kanu in po njegovih naročilih potoval po Kitajski in drugih vzhodnih deželah. Zapustil je zapiske o svojih potovanjih. Toda v geografičnih opisih so se poleg verodostojnih pričevanj pripovedovale fantastične zgodbe o deželah, v katerih živé na pol ljudje, na pol pošasti, kakršnih nikdar ni bilo. V nekem opisu sveta se je govorilo o maverskih Etiopcih, ki

imajo štiri očesa in so zaradi tega nenavadno spretni v streljanju z lokom. Drug opis je pripovedoval o pasjeglavih ljudeh, ki žive v Indiji in se pogovarjajo med seboj z lajanjem. Srednjeveški učenjaki so imeli Zemljo za okroglo ploščo, ki plava na vodi. Nebo, so mislili, da podpirajo štirji stebri. Nauk, da ima Zemlja obliko oble, so imeli za neumnost; njim se je zdelo, da bi morali potem ljudje, ki žive na drugi strani Zemlje, hoditi po glavah. Toda že v 13. stol. so nekateri učenjaki, ki so se seznanili s Ptolomejevim naukom, postali pristaši nauka o obliki obliki Zemlje. Pa tudi ti so mislili, da je Zemlja središče vesoljstva in da se Sonce in vse zvezde in planeti sučejo okrog Zemlje.

Od starih pisateljev prevzeta verodostojna poročila so srednjeveški učenjaki navadno mešali s fantastičnimi predstavami.

Srednjeveški učenjaki so povzeli od Arabcev nauk o tem, da planeti s svojo lego na nebu vplivajo na usodo ljudi, in so se trudili, da bi po legi planetov določali prihodnost. Ta nauk o ugibanjih po zvezdah se je razvil v cel sistem, ki je dobil ime **a s t r o l o g i j a**.

V kemiji je srednjeveške učenjake zanimal predvsem nauk o skrivnostnih lastnostih kovin. Mislili so, da je z različnimi procesi mogoče navadne kovine spreminjati v zlato in srebro. Ta nauk se je imenoval **a l k i m i j a**.

Gospodstvo cerkve je zaviralo svoboden razvoj znanosti. V svobodnem znanstvenem proučevanju je cerkev videla nevarnost za svojo avtoriteto in preganjala tiste učenjake, ki so iskali novih poti v znanosti.

Roger Bacon Med srednjeveškimi učenjaki srečavamo tudi smeje ume, ki so si prizadevali, da bi obogatili znanost z novimi idejami in odkritji. Angleški menih 13. stol. **R o g e r B a c o n** je učil, da morata postati temelj resnične znanosti izkustvo in matematika. Bacon je sanjal o uporabi znanosti v tehniki, o zgraditvi strojev, ki bi mogli gnati ladjo ali več vozov, letati po zraku. Predvidel je izum povečevalnega stekla in teleskopa. Delal je poskuse s smodnikom. Cerkev je obsodila Bacona. Vrgli so ga v ječo, kjer je presedel štirinajst let. Iz ječe je prišel že kot slaboten starček in kmalu umrl.

Arhitektura Cerkev je pokazala velik vpliv tudi na umetnost srednjega veka. Najveličastnejše in najlepše zgradbe so bile katedrale. V zgodnjem srednjem veku je gradbena umetnost upadla. Toda že v časih Karla Velikega so graditelji

začeli posnemati rimske obrazce. V 10.—12. stol. so začeli zidati velike cerkve pri samostanih in v mestih, v katerih so živeli škofi. Velikanska, veličastna svetišča, razkošno in slovesno bogoslužje ob spremljanju cerkvenega petja in godbe naj bi vplivala na domišljijo ljudi in jih spravila pod vpliv cerkve.

Kamnitna poslopja 10.—12. stol. so zidali še neveščje. Bila so zelo masivna. Množine materiala so tratili za nje. Poslopja s svojimi debelimi zidovi, ozkimi okni, masivnimi, okornimi stebri so bila podobna trdnjavam. Glavna arhitektonska posebnost svetišč 10.—12. stol. so bili od Rimljanov povzeti okrogli oboki. Ta arhitektonski slog je dobil ime romanski. Svetišča so krasili z grobo izdelano kamnitno skulpturo, katero so krasile kričeče barve.

Proti koncu 12. stol. se je v mestih severne Francije pojavil nov slog, ki se je potem začel imenovati gotski. Iz Francije se je ta slog razširil po vseh deželah Evrope. V tem času je gradbena umetnost napravila velikanski korak naprej. V mestih so nastali ehi gradbenikov. Mojstri — gradbeniki so bili deležni specialne izobrazbe.

Gotske zgradbe so manj masivne kakor zgradbe v romanskem slogu. Pri njih so narejena velikanska okna z barvnimi šipami. Stebri so postali tanjši in elegantnejši. Okrogel obok rimskega sloga je nadomestil koničast, šilast obok. Vsa zgradba je postala lažja, zračnejša. Kiparski okraski so postali bogatejši, popolnejši. Kipi gotske epohe so bili mnogo bolj živi in naravni kakor surova dela romanskega sloga. Gotski slog razodeva višjo kulturo, ki je nastala v epohi procvita mest. V gotskem slogu so zidali ne samo cerkve, temveč tudi veličastna poslopja mestnih hiš, okrašena z visokimi stolpi.

11. poglavje

Cesarstvo in papeštvo v 12.—13. stoletju

§ 1. Borba med cesarji in papeži v 12. stoletju

Hohenstaufovci V 12. stol. se je razvnela z novo silo borba med cesarji in papeži. Na cesarskem prestolu se je v 12. stol. utrdila nova dinastija — **Hohenstaufovcev**. Vladar iz te dinastije **Friderik I. Barbarossa** (1152—1190) je imel prav visoko mnenje o cesarski oblasti. Mislil je, da je cesar naslednik oblasti starega Rima, da morajo biti od njega odvisni vsi vladarji Evrope. Medtem je pa bilo celo v sami Nemčiji mnogo mogočnih knezov, ki se niso menili za cesarjevo oblast. Posebno mogočen je bil Henrik Lev, vojvoda

Saške in Bavarske. Njenu sta pripadali dve petini Nemčije. Friderik I. je moral začeti svoje vladanje z borbo z nemškimi knezi. Za to se je pa moral najprej utrditi v Italiji. Friderik I. je nameraval izkoriščati bogastva italijanskih mest, da bi okrepil svojo oblast v Nemčiji in vsej Evropi.

Borba Friderika I. z lombardskimi mesti

Friderik I. je sklenil, da bo začel s podvrženjem mest Lombardije (severne Italije). Friderik I. je, sklicujoč se na rimske postave, izjavil, da je „vladarjeva volja — zakon“. Lombardskim mestom je vzel samostojnost in jim imenoval svoje uradne osebe. Poskus Friderika I., da bi oživil to odločitev, je dovedel do upora. Načelovalo mu je največje mesto Lombardije — Milan.

Friderik je oblegal Milan. Obleganje Milana je trajalo dve leti. Izmučeno mesto se je vdalo navsezadnje na milost in nemilost zmagovalcev. Z vrvicami okrog vratov v znamenje pokornosti so se Milančani v dolgi procesiji napotili k Frideriku. Friderik je izselil meščane v sosedne vasi in jim naložil tlako in dajatve. Mesto je ukazal razdejati in kraj, kjer je stalo, preorati s plugom v znamenje tega, da je Milan prenehal obstajati.

Poraz Friderika I.

Friderik I. je sicer zmagal, vendar njegov položaj še vedno ni bil trden. V Nemčiji se je nadaljevala borba s fevdalci. V Italiji je bil papež preplašen zaradi prekomernega povečanja cesarjeve oblasti. Lombardska mesta so s papeževo podporo organizirala zvezo. Načeloval ji je znova obnovljeni Milan. Cesarjeva borba z mesti se je obnovila. Friderik I. se je odpravil na nov pohod v Italijo. Toda nemški knezi in najmogočnejši med njimi, vojvoda Henrik Lev, so mu odrekli pomoč. Ljudske vojske severnoitalijanskih mest so popolnoma porazile Friderikovo vojsko pri Legnanu (nedaleč od Milana) l. 1176. Samega cesarja so zbili s konja in komaj se je rešil.

Na kongresu, katerega so sklicali v Benetke, je moral Friderik I. poljubiti papeževo copato in privoliti v koncesije. Lombardska mesta so spet dosegla svojo samostojnost.

V zadnjih letih svojega vladanja se je Frideriku posrečilo, da je nekoliko okrepil svojo oblast. Izkoristil je razdore med fevdalci Nemčije in vzel Henrikovu Levu velik del njegovih posesti. Svojega sina je oženil z naslednico sicilskega kraljestva in na ta način pridobil za svojo dinastijo južno Italijo in Sicilijo.

§ 2. Moč papežev v 13. stoletju

Papež Inocencij III. Papeštvo je doseglo največjo moč pod papežem Inocencijem III. (1198—1216). Inocencij III. je kakor Gregor VII. visoko cenil pomen papeške oblasti. Pisal je: „Mi (papeži) smo poklicani, da vladamo nad vsemi narodi in državami.“ Mislil je, da mora biti papež ne samo duhovni vladar, temveč tudi poglavar nad državo. To misel je izpovedal s sledečimi besedami: „Kakor prejema luna svojo svetlobo od sonca, tako dobiva kraljevska oblast svoj sijaj in avtoriteto od papeža“. Inocencij III. je bil prvi papež, ki je izjavil, da je papež božji namestnik na zemlji.

Hitro so naraščala papeževa bogastva. Inocencij III. je uvedel „križarski davek“, katerega so pobirali za pripravljanje križarskih vojn. Tega davka niso odpravili tudi potem, ko so križarske vojne prenehale.

Velike denarne vsote je prejemal papež od duhovščine vseh katoliških dežel. Po italijanskih bankirjih so papeži vodili velike denarne operacije.

Važen vir papeških dohodkov je bilo trgovanje z „odpuščanjem grehov“. Bili so mnenja, da katoliška cerkev lahko odpusti grešniku njegove grehe in ga s tem reši peklenških muk v onstranskem svetu. Cerkev je izdelovala posebne listine, ki so se imenovalé indulgence (odpustki). Nakup indulgence je dajal kupcu odpuščanje grehov. Cerkev je prodajala odpuščanje ne samo že storjenih grehov, temveč tudi bodočih grehov. S prodajo indulgence je cerkev služila velike denarje.

Z vsemi temi sredstvi je papež kopičil ogromna bogastva. Papeški dvor se je preobrazil v središče cerkvenega in političnega življenja vse Zahodne Evrope.

Angleški kralj Ivan je priznal svojo vazalno odvisnost od papeža in mu je moral plačevati velike zneske. Za vazalce Inocencija III. so se priznavali tudi mnogi drugi kralji. S tem, da je podpihoval fevdalne vojne v Nemčiji, je papež dosegel oslabljenje cesarske oblasti.

Vendar so se hkrati začeli širiti nauki, ki so spodkopavali same temelje katoliške cerkve.

Herezije Eksploatirane ljudske množice so hotele spremeniti družbeni red. Močna opora tega reda je pa bila bogata in mogočna cerkev, ki je bila vedno na strani gospode in oznanjala delovnim ljudem ponižnost

in pokornost. Zaradi tega se začno vedno pogosteje poudarjati zahteve, naj bi bila cerkev revna in naj bi se spremenil ves njen nauk. Ti katolištvu nasprotni nauki so dobili ime herezije. „Herezija“ pomeni razkol, odpad od gospodujoče cerkve.

Najbolj raširjeni hereziji sta bili valdonstvo in katarstvo.

Nauk valdoncev je nastal v južni Franciji. Ustanovitelj sekte Valdo je bil trgovec. Razdal je svoje premoženje in šel propovedovat med revne rokodelce in kmete. Učil je, da mora biti cerkev revna, bičal duhovščino zaradi njene razuzdanosti in bogastva. Valdo je pozival na povratek k preprostemu življenju prvih krščanskih občin, k enakosti vseh ljudi. V grobih in siromašnih oblačilih so valdonski propovedniki hodili okrog po vaseh in mestih Francije in Italije. Število Valdojevih pristašev je hitro naraščalo.

Drugo heretično gibanje katarcev (od grške besede „kataros“ — čist) se je tudi razširilo po Franciji in severni Italiji. Katarci so popolnoma zanikavali katoliško cerkev in njen nauk. Niso priznavali papeža, katoliških škofov in duhovnikov. Katarci so imeli svoje duhovnike.

V južni Franciji so valdonce in katarce imenovali albigenec po imenu mesta Albí, glavnega njihovega središča. V Franciji so se mnogi meščani in vitezi pridružili albigenem; podpiral jih je toulouški grof. Fevdalci so računali s tem, da bodo pograbili bogate posesti katoliške cerkve.

Papež Inocencij III. je napovedal križarsko vojno proti albigenem (1208). V severni Franciji se je zbrala velika viteška vojska. Borba je trajala dvajset let. Z neverjetno krutostjo so križarji obračunavali s heretiki. Pobjajali so prebivalstvo celih mest. Papežev legat (poslanik) je govoril: „Ubijajte vse, kajti bog bo na onem svetu spoznal svoje,“ to je bog bo ločil, kdo je katoličan, in kdo je heretik. Cvetočja in bogata južna Francija je bila popolnoma razdejana in opustošena.

Za borbo s heretiki je cerkev ustanovila posebno sodišče — inkvizicijo. Inkvizitorji so iskali heretike in tiste, ki so bili osumljeni herezije. Heretike so metali v ječe, s pomočjo mučenja so izsiljevali priznanja. Obsojene so izročali posvetni oblasti, da jih kaznuje „brez prelivanja krvi“. Ta lice-merna formula je pomenila sežig heretika na gmadi. V vseh krajih, kjer so sumili, da je herezija, so gorele grmade. Sežiganje se je vršilo javno, da bi prestrašili druge.

Beraški redovi Toda katoliška cerkev je razumela, da je premalo samo s terorjem se boriti proti ljudskemu gibanju. Iskala je poti, kako bi pridobila ljudstvo zase. S tem namenom je ustanovila „beraški“ meniški red frančiškanov. Člani reda frančiškanov so dajali zaobljubo ubožstva. Podobno kakor valdonei so hodili bos, v siromašnih oblačilih; obiskovali so bolnike, delili miloščino. Propovedovali so med kmeti in rokodelci, jih pozivali k pokorščini nasproti cerkvi. Uboštvo frančiškanov je bilo navidezno, zelo hitro so se začela pri frančiškanskih samostanih kopičiti zemljišča in bogastva. Uboštvo na zunaj je bilo potrebno frančiškanom, da bi si pridobili zaupanje ljudstva.

Drugi „beraški“ red dominikancev si je stavil za nalogo borbo s herezijo. Dominikanci so morali vzgajati učene bogoslovce. Posebno so se proslavili kot inkvizitorji. Zaradi svoje gorečnosti v iskanju heretikov in njih pokončavanja so imenovali sami sebe „gospodove pse“.

Toda niti grmade niti propovedi menihov niso mogle zadušiti herezij, ker so jih povzročile tegobe ljudskih množic in protest meščanov proti nasilju cerkve. Namesto heretikov, ki jih je pokončala cerkev, so se pojavljali vedno novi in novi.

Kljub vsej mogočnosti papčstva je razširjenje herezij pričalo o začetku upadanja avtoritete katoliške cerkve.

Friderik II. — Konec Hohen- staufovcev

Borba med papeži in cesarji se je nadaljevala v vsej prvi polovici 13. stol.

Najnovejši nasprotnik papežev je bil Barbarossin vnuk Friderik II. Bil je hkrati cesar Svetega rimskega cesarstva in kralj siciljskega kraljestva, ki je obsegalo Sicilijo in južno Italijo. Pod njim je siciljsko kraljestvo postalo ena najmočnejših in najbogatejših držav Evrope. Friderik II. je strel samostojnost fevdaleev v južni Italiji in na Siciliji in postal absoluten monarh. Ustvaril je stalno vojsko iz siciljskih Arabeev in zgradil močno brodogradnjo. Z muslimanskimi deželami Vzhoda je Friderik II. navezal ugodne trgovinske odnose. Njegova blagajna so polnile trgovinske carine in po bizantinskem vzorcu uvedeni državni monopoli.

Friderik II. je hotel dokončno pokoriti vso Italijo. To ga je dovedlo v vojne s papeži in severnoitalijanskimi mesti. Papeži so večkrat prekleli Friderika. Friderik II. pa ni veroval v moč papeških prekletstev. Pozival je vse vladarje, naj se zedinijo proti skupnemu sovražniku — papežu. Friderik II. je umrl sredi najbolj vroče borbe za Italijo (1250).

V tej borbi je kmalu poginil ves rod Hohenstaufovcev. Nemški cesarji so se morali odpovedati oblasti nad Italijo. V Nemčiji so knezi izkoriščali borbo cesarjev v Italiji, da bi dosegli popolno samostojnost. P o p o g i n u H o h e n s t a u -

fovcev je cesarska oblast v Nemčiji popolnoma upadla.

Tako se je načrt nemških cesarjev — ustvariti vseevropsko monarhijo — končal s popolnim polomom zaradi odpora mest Italije. Po tej borbi je bila Nemčija še bolj razdrobljena, kakor je bila prej.

12. poglavje

Mongolske osvojitve

Medtem ko se je v Zahodni Evropi bojeval boj med cesarji in papeži, so se v Aziji odigrali grandiozni dogodki, ki so pomenili strahovito nevarnost za Zahod: v Centralni Aziji se je ustvarila ogromna država Mongolov, ki je razširila svoje osvojitve na večji del Azije in na Vzhodno Evropo.

Nomadi Centralne Azije Plemena, ki so živela na visokih planotah in v stepah Centralne Azije, so se bavila z živinorejo. Črede velike in male rogate živine kakor tudi konj so dajale tem plemenom vse potrebno za življenje. Mleko in meso so porabili za hrano, iz volne so valjali sukno, iz kož so delali jermena, obleke, sedla, konjsko vprego. Vsa živina je bila leto in dan na zeleni paši. Edina skrb živinorejcev je obstajala v tem, da so gonili živino z enih pašnikov na druge in jo varovali tako pred sovražnimi plemeni kakor tudi pred roparskimi zvermi. Njihova bivališča (jurte) so bila urejena za neprestane selitve. Jurte so lahko razstavljali na poljubnem kraju, lahko sestavljali in nalagali na vozove, v katere so vpregali krave, vole ali konje. Večkrat so delali jurte tako, da so bile trdno pritrjene na vozove.

Živinorejčevo življenje je bilo izredno trdo. Elementarne nezgode, ki so pokončavale živino in prepuščale vse živinorejsko prebivalstvo poginu, napadi roparskih zveri, navali sosednih plemen — vse to je sililo tako moške kakor tudi ženske, da so vedno čuvali strogo disciplino, da so bili pripravljeni na vsa mogoča naključja. Vsako pleme živinorejcev je bila disciplinirana vojaška organizacija, v kateri so nad vse cenili predrznost, smelost.

Živina je pri nomadih Centralne Azije že davno prenehala biti skupna rodovna lastnina. Iz vrst živinorejcev se je izločila rodovna aristokracija, ki je posedovala na tisoče glav rogate živine, stotine konj. Okrog vplivnih prvakov so se zbirale vojne združbe predrznežev. Njih ni zadovoljevalo navadno in trdo življenje. Dežele, ki so obdajale Centralno Azijo — Kitajska, Indija, Iran — so se jim zdele dežele pravljličnih zakladov. Željno so poslušali pripovedovanje o bogastvih teh dežel. Pevci so varovali izročila o nek-

danjih napadih na bogate tuje dežele, o tem, kako so smeli nomadi ustanavljali cele države.

Med rodovno aristokracijo med seboj ločenih plemen se je stopnjema pripravljala združitev za zaščito njihovih ozemelj in čred, za vojno in grabljenje plena.

Džingis-kan in organizacija vojske Človeku, ki je načeloval zedinjenju plemen, ki so se imenovala Mongoli, je bilo imc Temudžin. L. 1206 so na veliki skupščini mongolske aristokracije (kurultaji) oklicali Temudžina za cesarja. Začeli so ga imenovati Džingis-kan. Nepismeni Džingis-kan, ki ni znal nobenega drugega jezika razen rodnega, je kmalu pokazal svoje izredne sposobnosti kot vojskovodja in organizator. Izvedel je vojaško organizacijo vseh podložnih mu ljudstev. Vsi moški Mongoli so bili razdeljeni na desetnije, stotnije, tisočine. V vsak tak oddelek so spadali samo člani cnega rodu. Na čelu vsakega pododdelka je Džingis-kan postavil iz srede rodovne aristokracije poveljnika, katerih služba je bila dedna. Vsi ti oddelki so se vključevali v večje vojaške edinice. Vsa vojska se je delila na tri dele: središče, desno ali zahodno stran, levo ali vzhodno stran. Najstrožja disciplina, ki je najmanjšo neposlušnost ali strahopetnost kaznovala s smrtjo, je trdno družila v eno celoto te odrede, ki jih je že itak discipliniralo nomadsko življenje.

Mongolske osvojitve Prvi veliki Džingis-kanov vojni pohod je bil usmerjen na vzhod — na osvojitve severne Kitajske. Ta vojni pohod se je končal z zavzetjem (1215) prestolnice severne Kitajske, ki se imenuje zdaj Bejpin. Na Kitajskem je Džingis-kan zasegel najogromnejši plen. Potem je krenil na zahod proti muslimanskim državam. Ogromna mongolska vojska je naletela tu na posamezne fevdalne oborožene formacije, katere je drugo za drugo razbila. Ko je zavzel Srednjo Azijo in vzhodne pokrajine Irana, je Džingis-kan prispel do reke Inda. Istočasno na sever Irana poslana vojska pod poveljstvom Džebeja in Subedeja je prodrla preko Kavkaza, vdrla v južnoruske stepe, kjer so prebivali Kipčaki-Polovci, in potem, ko je razbila te, je na reki Kalki doživela prvo zmago nad ruskimi knezi.

Džingis-kan je umrl l. 1227. Njegova smrt ni zaustavila mongolskih osvajanj. Džingis-kanovi nasledniki so osvojili centralno in južno Kitajsko. V Prednji Aziji so mongolski odredi prihajali do Sredozemskega morja.

Še groznejši za Evropo so bili p-hodi Batija — Džingis-kanovega vnuka. Ko je osvojil niz ruskih kneževin, je navalil na Ogrsko, Poljsko in Nemčijo. Potolkel je ogrsko, poljsko in nemško vojsko. Samo notranji boji, ki so se začeli med mongolsko aristokracijo, so rešili Evropo.

Mongolska država

Oblast Mongolov nad narodi, ki so živeli od Velikega oceana do Sredozemskega morja, se je za dolgo časa vtisnila ljudstvu v spomin kot strašna tegoba. In dejansko je mongolska aristokracija nezaslišano zatirala podvržene narode. Cela področja, ki so bila slavna po svojem bogastvu in kulturi, so bila opustošena, mesta in vasi izropana in požgana, prebivalci odvedeni v sužnost. Samovoljno pobiranje dajatev po mongolskih namestnikih so spremljala mučenja, ubijanja, kar je povzročalo, da so stalno naseljeni prebivalci bežali na vse strani. Mnogo časa je bilo treba, preden so na ozemljih, katera so osvojili Mongoli, začeli nastajati ugodnejši pogoji za kulturno življenje. V 13.—14. stol. je mongolska država razpadla na cel niz med seboj neodvisnih vladavin (ulusov) pod oblastjo Džingis-kanovih potomcev. Najvažnejše izmed teh vladavin so bile Kitajska (eesarstvo Juanj), ulus Čagataj, sibirski kanat, Zlata Horda. Močno mongolsko eesarstvo se je ustanovilo na ozemlju prejšnjih iranskih posesti.

Propad bagdadskega kalifata

Džingis-kanova vojska je premagala Iran, ni pa tam utrdila mongolskega gospodstva. Nalogo dokončnega zaslužjenja Irana je mongolska aristokracija naložila sredi 13. stol. Hulagú-kanu — Džingis-kanovem vnuku. Hulagu-kan je zasedel iranske pokrajine, katerih še niso bili osvojili Mongoli, l. 1258 je pa zavzel Bagdad in usmrtil zadnjega kalifa z njegovimi najbližjimi sorodniki vred. Pri zavzetju Bagdada so Mongoli zasegli najdragoenejši plen. V kalifovi državni blagajni so bila zbrana ogromna bogastva, s katerimi bi bilo mogoče oborožiti veliko vojsko. Toda iz lakomnosti se kalif ni hotel dotikati svojih zakladov, ki so v celoti prišli v roke zmagovalcu. Za njihovo shrambo je Hulagu-kan ukazal zgraditi na otoku sredi Urmijskega jezera nedostopno trdnjavo.

Potem ko je osvojil Bagdad, se je Hulagu-kan odpravil v Azerbejdžan in napravil za svojo prestolnico Tabris.

Mongoli in Zahodna Evropa

Zahodna Evropa se je izognila mongolskemu gospodstvu, ki je kot težak jarem leglo na cel niz dežel Azije in Vzhodne Evrope in zaviralo njihov gospodarski in kulturni razvoj. Toda Mongoli so večkrat opominjali na sebe Zahodno Evropo z napadi na Poljsko in Ogrsko. Pri teh roparskih napadih so puštošili cele pokrajine, prebivalce pa deloma iztrebljali, deloma odpeljevali v ujetništvo, da so jih prodali v sužnost, nekaj prebivalcev se je pa razbežalo po gozdovih in se tako reševalo pred strašnimi stepnimi jezdec. Samo junaška borba ruskega in ukrajinskega naroda z mongolskimi državami — Zlato Hordo in s kanati, ki so se ustanovili po njenem razpadu — so rešili Evropo teh strašnih navalov.

Francija 12.—15. stoletja

§ 1. Francija 12.—13. stoletja — Okrepitev kraljevske oblasti

Slabost kraljevske oblasti pod prvimi Kapetingi V začetku 12. stol. je bila Francija enotno kraljestvo samo po imenu. V resnici je razpadala na cel niz samostojnih fevdalnih vladavin (vojvodin in grofij). Med njimi so bile najpomembnejše Flandrija na severu, Normandija, Bretagna in Anjou na zahodu, Champagne in Burgundija — na vzhodu, Akvitanija in grofija Toulouse — na jugu. Vsaka teh vladavin je po svojem prostranstvu presegala kraljevsko domeno Kapetingov. Glavni mesti v kraljevski domeni sta bili Pariz in Orléans. Res je, da so se vsi vojvodi in grofi šteli za vazale kraljev — Kapetingov, toda v resnici so bili popolnoma samostojni vladarji v svojih vladavinah in kralj ni imel nikakih sredstev, da bi jih pripravil k pokorščini. Še celo v svoji domeni niso mogli Kapetingi doseči poslušnosti s strani svojih vazalov. Kraljevski vazali so si gradili močne gradove in uganjali razbojništvo po velikih cestah. Sam kralj je moral potovati po svojih vladavinah samo v spremstvu močnega oboroženega odreda.

Vsa politika prvih Kapetingov je obstajala v neskončni borbi z nepokornimi vazali in v majhnih osvajanjih zaradi povečanja svojih posesti. Pri tem niso bili kralji nič kaj izbirčni v sredstvih. O enem izmed njih — Filipu I. (1066—1108) je znano, da je oropal italijanske trgovce, ki so potovali z blagom na sejem.

Razvoj mest in trgovine — Okrepitev Kapetingov V 12. stol. je pa začela moč Kapetingov naraščati. K temu je pripomoglo naraščanje mest in trgovine. Kraljeva domena je imela zelo ugodno geografično lego. Čez njo so po rekah Seine in Loire vodile glavne trgovinske poti severne in srednje Francije. Razvoj trgovine je bogatil Kapetinge, ker so pobirali carine od blaga, ki se je prevažalo in prodajalo. Razen tega so se pojavili močni zavezniki kraljev — mesta. V tem času se pričlenja krvava borba severno-francoskih mest z njihovimi seniorji. V tej borbi so kralji podpirali meščane in s tem slabili oblast mogočnih seniorjev. Za to so mesta nudila kraljem pomoč s svojimi vojaškimi si-

lami. Drug zaveznik kraljev je bila duhovščina. Bogate cerkve in samostani so trpeli pod napadi fevdalcev in so pomagali kraljem v borbi z njimi. Cerkve in samostani so iz svojih sredstev dopolnjevali revno kraljevsko blagajno in nabirali s svojih posesti oborožene oddelke za kraljevsko vojsko. S pomočjo mest in duhovščine se je kraljem posrečilo okrepiti oblast v svoji domeni. Zdaj si kralji prizadevajo, da bi si podredili velike fevdalne seniorje Francije — vojvode in grofe.

Država Plantagenetov V drugi polovici 12. stol. so pa dobili francoski kralji močne nasprotnike. Poleg njihovih posesti je nastala velika država Plantagenetov. Anjoujski grofje, ki so se imenovali Plantageneti, so združili v svojih rokah razen Anjouja še Normandijo in Akvitanijo. Skoraj ves zahodni del Francije z obrežjem Atlantskega oceana je bil v njihovih rokah.

L. 1154 je anjoujski grof Henrik Plantagenet postal kralj Anglije. Zdaj so bile posesti Plantagenetov šestkrat večje od domene francoskega kralja.

Toda slabost Plantagenetov je bila v tem, da se jim njihovi vazali v Franciji niso hoteli pokoravati, in so iskali podpore pri francoskih kraljih. Razen tega so se morali Plantageneti boriti s fevdalci in meščani v Angliji. Kapetingi so izkoristili to, da bi pograbili francoske posesti Plantagenetov.

Filip II. Avgust in njegove vojne s Plantageneti Francoski kralj Filip II. Avgust (1180—1223) si je prisvojil večji del posesti Plantagenetov v severni in srednji Franciji, med njimi tudi Anjou in Normandijo. Ko je angleški kralj Ivan Brez Zemlje hotel v zvezi z nemškim cesarjem spet izvojevati ta ozemlja nazaj, je Filip II. Avgust razbil vojsko Ivana Brez Zemlje. Potem je potolkel nemškega cesarja pri Bouvinesu v Flandriji (1214) in si s to sijajno zmago dokončno zagotovil osvojena ozemlja. Zdaj so v Franciji ostale angleškemu kralju posesti samo na jugozahodu. Kmalu nato se je priključila kraljevski domeni tudi bogata grofija Toulouse, katero so pred tem zasedli severnofrancoski vitezi pod pretvezo „križarske vojne“ proti albigenem.

Tako je kraljevska domena dobila izhod na Sredozemsko morje in postala ne-

kolikokrat večja od vsake izmed neodvisnih fevdalnih vladavin v Franciji.

Sodna reforma Ludvika IX. Pod vnukom Filipa II. — Ludvikom IX. (1226—1270) se je izvedel cel niz važnih ukrepov za okrepitev kraljeve oblasti.

Najvažnejša med temi ukrepi je bila sodna reforma. Njen namen je bil oslabiti sodno oblast fevdalcev in okrepiti kraljevsko sodišče. Ludvik IX. je določil, da se je proti odlokom fevdalnih sodišč mogoče pritožiti na kraljevsko sodišče. Najvažnejše zadeve kakor procesi o umoru, razbojništvu, požigu, ponarejanju denarja so bile vzete izpod pristojnosti fevdalnih sodišč in so se mogle urediti samo pri kraljevskem sodišču.

Ludvik IX. je često osebno preiskoval sodne zadeve. Sprejemal je pritožbe proti velikim fevdalcem in jih prisiljeval, da so se pokorili njegovim razsodbam. To je povzročalo godrnjanje velikih baronov, mali vitezi, duhovščina in meščani so pa bili za kralja.

Ludvik IX. je pri svojih sodiščih odpravil sodni dvoboj, s katerim so se često reševale zadeve pri sodiščih fevdalcev.

§ 2. Filip IV. Lepi in nastanek generalnih stanov

Filip IV. in papež Bonifacij VIII. Vnuk Ludvika IV. — Filip IV. Lepi (1285—1314) — je priključil kraljevski domeni niz novih posesti, izmed katerih je bila najvažnejša grofija Champagne,

ki je bila slavna po svojih sejmih. Hotel si je prisvojiti bogato grofijo Flandrijo, toda njegove viteze so porazili flandrijski rokodelci. Filipove vojne so zahtevale mnogo denarja. Ta stalna potreba po denarju je dovela kralja do konflikta s papežem Bonifacijem VIII. Bonifacij VIII. se je podobno kakor Inocencij III. prizadeval na vse mogoče načine, da bi povečal papeško oblast. Predvsem je skrbel za zvišanje papeških dohodkov. Papež je zabranil duhovščini plačevati kralju davke s cerkvenih zemljišč. V odgovor na to je kralj prepovedal izvažati iz Francije zlato in srebro in tako papež ni mogel prejemati dohodkov od francoske duhovščine.

Stvar je prišla tako daleč, da je papež preklel kralja, kraljevski svet je pa proglasil papeža za heretika. V Italijo so poslali poslance, da bi dosegli odstavek papeža. Njim so se pridružili fevdalci papeške province, nezadovoljni z Bonifacijem VIII. zaradi njegove oblastne politike. Poslanci so našli papeža v mestecu Anagni blizu Rima (tam je bil njegov poletni dvorec) in ga obsipali z zmerjanjem in grožnjami. Ponosni stari ni mogel prenesti tega ponižanja in je kmalu umrl. Filipu IV. se je posrečilo, da je dosegel, da je bil za papeža izvoljen Francoz Klement V. Ta je prenesel papeško prestolnico iz Rima na francosko obmejno ozemlje, v Avignon. Tu so ostali papeži okrog sedemdeset let (1307—1378). Papeži so padli v popolno odvisnost od francoskega kralja in postali poslušno orodje njegove volje.

Generalni stanovi

V važnih primerih so francoski kralji sklicevali na posvetovanje velike seniorje in višjo duhovščino. Filip IV. je začel vabiti na ta posvetovanja tudi predstavnike mest, ker so mestni trgovci postali v tem času velika moč in so razpolagali z velikimi denarnimi sredstvi. Prvič je kralj sklical tako posvetovanje l. 1302, v času svojega konflikta s papežem. Tako so nastali v Franciji generalni stanovi, skupščina predstavnikov treh slojev — duhovščine, plemstva in meščanov. Generalni stanovi niso bili predstavniki vsega prebivalstva Francije. Največji del prebivalstva — kmetje — ni bil prav nič udeležen. Od mest so bili v generalnih stanovih samo bogati trgovci, večjega dela mestnega prebivalstva pa niso pripuščali k volitvam v stanove. Vsak od treh slojev je obravnaval in sklepal o zadevah posamezno in samo v zadnjem trenutku za sestavo odgovora kralju so se sestajali na skupne seje. Pa tudi tu ni bil sklep enega sloja obvezan za druge. Glavni posel generalnih stanov je bil odobravanje davkov. V Franciji ni bilo stalnih davkov in zato je moral kralj vsakokrat prositi dovoljenja stanov. Generalni stanovi so to izkoriščali. Privoljevali so v dovoljenje davkov samo pod pogojem, ako izda kralj kako njim potrebno odredbo. Toda med sloji ni bilo soglasja. Mesta so bila v sovraštvu s plemiči in duhovščino. To je oviralo generalne stanove, da bi si pridobili večji vpliv na upravne posle.

§ 3. Francija 14. stoletja in začetek stoletne vojne

Stoletna vojna L. 1328 je prenehala dinastija Kapetingov. Fevdalci so spravili na prestol sorodnika Kapetingov — Filipa Valois.

Z l. 1337 se je med Francijo in Anglijo začela dolga vojna, ki je trajala s presledki do 1453. l. Ta vojna je dobila ime „stoletna“. Francoski kralji so si prizadevali, da bi si prisvojili bogato, obrtniško razvito Flandrijo, edino pokrajino na severu Francije, ki ni prišla v kraljevsko domeno. Angleži pa niso mogli dopustiti te osvojitve, ker so bila obrtniška mesta Flandrije glavni kupci angleške volne, izvoz volne iz Anglije je pa dajal velike koristi angleškim fevdalcem in kralju. Ti so se bali, da bodo izgubili te dobičke, če bo v Flandriji gospodaril francoski kralj. Bogati izdelovalci sukna, ki so upravljali flandrijska mesta, so bili zainteresirani na dobavljanju volne iz Anglije in so se bali francoskega gospostva. Zaradi tega so sklenili zvezo z Angleži. Zveza z bogatimi flandrijskimi mesti je dala Angležem veliko denarno podporo. Glavno moč Angležev je tvorila najemniška pehota. Bila je dobro disciplinirana. Francoski viteški oddelki pa niso priznavali discipline in niso bilo vajeni skupnih operacij.

Zmage Angležev Zaradi tega je bila premoč na strani Angležev. L. 1346 so potolkli francosko vojsko pri Crécyju. Izid bitke so odločili angleški lokostrelci. Njihove dolge strelice so zadevale na razdaljo 350 m. Ko so francoski vitezi v krdelih brez reda planili na angleško vojsko in pri tem poteptali svojo lastno pehoto, so jih angleški lokostrelci pobijali na majhno razdaljo.

Francozi so izgubili 1500 vitezov, medtem ko je bilo pri Angležih ubitih vsega skupaj komaj troje vitezov in 40 lokostrelcev. Bitka pri Crécyju je pokazala premoč dobro disciplinirane vojske, ki sluša povelja, nad hrabrimi vitezi, ki pa niso vajeni nastopati skupno.

Še hujši poraz so doživeli Francozi pri Poitiersu (1356). V tej bitki so množico francoskih vitezov pobili ali zajeli kot ujetnike.

§ 4. Vstaja Etienna Marcela in žakerija

Sklicanje generalnih stanov

Vojni neuspehi so vzbudili v Franciji splošno razjarjenost proti kraljevi vladi. Nezadovoljni so bili ne samo kmetje, katere je uničila vojna, temveč tudi meščani, ker je vojna spodkopala trgovino. Kralja Ivana Dobrega so ujeli Angleži pri Poitiersu in na čelo vlade je stopil njegov sin Karel. Ta je moral sklicati generalne stanove, da bi dobil sredstva za nadaljevanje vojne. Pri teh generalnih stanovih, ki so se zbrali v Parizu, so tvorili večino nezadovoljni meščani severne Francije. Generalni stanovi so zahtevali, naj se vsa obramba države izroči njim in naj se izvede preiskava o zlorabah kraljevih uradnikov. Karel je urno razpustil stanove, tedaj pa se je proti vladi dvignilo pariško prebivalstvo, kateremu je načeloval trgovski starešina Etienne Marcel. Dvignili so se i trgovci i obrtniki i mestna revščina, razsrjena nad tegobami vojne.

Karel je moral znova sklicati generalne stanove. Pri teh stanovih so imeli meščani še večjo premoč. Na zahtevo stanov je Karel izdal „V e l i k o o r d o n a n c o“ (ukaz). Ordonanca je zagotovila stanovom pravico, da se shajajo po svojem preudarku brez kraljeve odredbe. Nadzorstvo nad vso upravo in pobiranje davkov se je izročilo svētu, katerega so imenovali stanovi. Tako so generalni stanovi dobili v svoje roke vso oblast. Karel je bil primoran popustiti stanovom, pa je zatajil jezo in čakal na ugodno priložnost, da bi umaknil vse svoje koncesije.

Borba med Karlom in stanov

Plemstvo in duhovščina sta sovražno gledala na ojačenje stanov, v katerih je bila premoč na strani meščanov. Pa tudi med samimi meščani ni bilo enodušnosti; nekatera mesta so bila nezadovoljna s tem, da so pariški meščani zavzeli vodilno mesto v gibanju. Po stanovih določeni davki so bili težki, so bolj obremenjevali revne, nepravilno so se razporejali in izterjevali. Za množico mestnega prebivalstva ni bilo vladanje stanov nič boljše od kraljevega.

Karel je sklenil, da bo izrabil to nezadovoljstvo s politiko stanov in poskusil povrniti prejšnji sistem uprave. Tedaj pa je v Parizu izbruhnila nova vstaja (1358). Oboroženi meščani so vdrli v dvor in pred Karlovimi očmi ubili dva njegova dvorjana. Sam Karel se je rešil samo zaradi tega, ker se je sam Etienne Marcel postavil zanj in mu dal na glavo svojo

čepico, na kateri sta bili barvi upornega Pariza — modra in rdeča. Tedaj je Karel zbežal iz Pariza na deželo. Začel je zbirati okrog sebe plemiče, da bi udaril na Pariz. Pariški meščani z Etiennom Marcelom na čelu so se začeli pripravljati na obrambo.

Zakerija Medtem je v severni Franciji izbruhnili kmečki upor. Povzročilo ga je tlačansko zatiranje, težki davki in uničenje kmetov za časa vojne.

V 14. stol. se je mnogim kmetom posrečilo, da so se odkupili tlačanske odvisnosti. Seniorji, ki so bili stalno v stiskah za denar, so radi privolili v to in včasih celo silili kmete, da se z odkupnino osvobodijo. Toda odkup je malo izboljšal položaj kmetov. Kmečka zemlja se je kakor poprej štela za seniorjevo lastnino in za njo so morali kmetje tudi po odkupu opravljati seniorju v prid razne obveznosti. Mnogi kmetje so pa bili še vedno tlačani. Seniorji so izrabljali sleherno priložnost, da bi povečali obveznosti kmetov. Posebno težak je postal položaj francoskih kmetov v času stoletne vojne.

Francoske kmete so ropale ne samo angleške, temveč tudi francoske vojske. Skriti se pred roparji ni bilo mogoče nikamor. Fevdalci ne samo, da niso ščitili kmetov, temveč so še prispevali k njihovem uničenju z novimi samovoljnostmi. Treba je bilo plačati povečane davke za vpjskovanje. Kralj in mnogi drugi seniorji so padli v ujetništvo, potreben je bil denar za njihov odkup in za to so morali plačati kmetje.

V kmetih se je kopičil žgoč srd nad tlačanskim zatiranjem in nad zatiralci-fevdalci. Krvav spopad med vitezi in kmeti v nekem mestecu severne Francije je bila iskra, ki se je razvnela v viharni požar, ki je hitro zajel znaten del severne Francije.

Ta upor proti tlačanskemu zatiranju, ki se je začel v maju l. 1358, je znan pod imenom žakerija. Jacques Bonhomme (Neumni Jaka) je bil zasmehljiv vzdevek, ki so ga dali plemiči kmetom. Kmečki upor ni potekal po premišljenem načrtu, temveč se je razvijal elementarno.

Kmetje so grozili, da „bodo iztrebili aristokratske ljudi vse do zadnjega“. Kmetom so se pridružili vaški rokodelci in mestna revščina. Za voditelja upora so izvolili Guillaume Calla, ki je služil prej v vojski in umel vojskovanje. Imel je pomočnike, ki so načelovali posameznim kmečkim odredom.

Plemiči so bili presenečeni in v prvem trenutku niso mogli dati kmetom organiziranega odpora. Kmetje so uničevali fevdalne gradove in iztrebljali njihove stanovance. Toda Guillaume Calle je razumel, da je za trden uspeh upora potrebno, da najde podporo v mestnem prebivalstvu.

Mestna revščina je bila na strani kmetov, bogataši so pa gledali na nje s strahom in nezaupanjem. Etienne Marcel je tudi mislil izkoristiti sile kmetov za borbo s kraljem. Stopil je s kmeti v pogajanja in jim naročil, naj rušijo gradove, ki so ovirali dovoz živil v Pariz. Toda Etienne Marcel se je bal upornih kmetov bolj kakor kraljevske vojske. Zaradi tega je v odločilnem trenutku izdal kmete in jim ni skazal nikake pomoči. S tem je obsodil kmečki upor na poraz.

Zadušitev žakerije Plemiči so prišli do sape po prvem preplahu in zadali nediscipliniranim in slabo oboroženim kmetom dva huda poraza. Kmečki upor je bil strt. Trajal je komaj dva tedna. Guillaume Calla so izdajniško ujeli. Rogajoč se mu kot „kmečkemu kralju“, so mu plemiči nadeli na glavo namesto krone razbeljen železni obroč in ga potem usmrtili. Začel se je divji obračun z upornimi kmeti. Kmete so obešali na drevesa, sežigali, preganjali po gozdovih kot divje zveri. Iztrebili so nad dvašet tisoč ljudi. Nekatero pokrajino severne Francije so bile popolnoma uničene.

Kmalu nato je poginil v nočnem spopadu Etienne Marcel. Karel s svojo vojsko je zasedel Pariz. Ljudstvo, ki je bilo nezadovoljno z vladanjem bogatih meščanov in s težkimi davki, se ni upiralo Karlu. Tako se je brez uspeha končala pariška vstaja.

Žakerija je doživela poraz zato, ker so bili kmetje slabo organizirani, nedisciplinirani, niso imeli skupnega načrta akcij. Tedaj v Franciji še ni bilo delavskega razreda, ki bi mogel stopiti na čelo temu uporu in ga privedi do zmagovitega konca. Mestna revščina je pomagala kmetom, bila je pa sama še preveč maloštevilna in slaba. Bogati meščani so hoteli samo izrabiti kmete za svoje namene, potem so jih pa izdali. Mestna vstaja pa ni imela uspeha zato, ker ni umela organizirati trdne zveze z vasjo, in zato, ker so ji načelovali bogati meščani, ki so se brigali samo za svoje interese in še nadalje zatirali revščino.

§ 5. Francija konca 14. in začetka 15. stoletja

Vojna z Anglijo Plemstvo, prestrašeno po žakeriji, je zdaj z vsemi sredstvi podpiralo kralja in mu pomagalo utrditi svojo oblast. Ker se je pripravljala na nadaljevanje vojne, je kraljevska vlada izvedla važno reformo vojske. Nedisciplinirane viteške oddelke, ki so bili brez vsakega reda in ki so razodeli svojo slabost pri Crécyju in Poitiersu, je nadomestila z najemniško vojsko.

Ko se je počutil dovolj močnega, je kralj izvedel energičen napad na Angleže in francoska armada je hitro osvojila province, katere so bili zasedli Angleži. V tej vojni so pri obleganju trdnjav Francozi prvič začeli uporabljati artilerijo. Pripravili so močno morskoro brodovje in začeli pustošiti obale Anglije. Vendar so ti uspehi drago stali Francijo. Potrebni so bili novi davki, ki so povzročili hudo nezadovoljstvo med prebivalstvom. V Franciji so se začeli novi nemiri.

Od 13. stol. dalje so kralji dajali svojim mlajšim sinovom dele domene kot apanaže. Tako so se namesto starih fevdalnih posesti pojavljale nove, ki so pripadale princem kraljevske hiše. Izmed njih se je posebno povzpela burgundska vojvodina, ki si je priključila vrsto ozemelj v vzhodni Franciji in zahodni Nemčiji, med temi Flandrijo in cel niz njenih sosednih posesti. Burgundski vojvode so se borili z drugimi fevdalci za oblast v Franciji. To je izkoristil angleški kralj Henrik V. Znova je vdrl v Francijo. Pri tem so burgundski vojvode stopili na njegovo stran. V bitki pri Azincourtu (1415) so Angleži zmagali nad Francozi. Angleži so zavzeli Pariz, zasedli skoraj vso Francijo severno od Loire in oblegali utrjeno mesto Orléans. Angleški kralj se je oklical za kralja Francije.

Toda uspehi Angležev niso bili trdni. Zasedba francoskih ozemelj po tujcih — Angležih je vzbudila v Franciji razmah patriotičnih čustev. Posebno hudo so sovražili tuje osvajalce kmetje. Kmetje in meščani so vojevali z Angleži partizansko vojno in si prizadevali, da jih poženejo iz Francije. Obleganje Orléansa po Angležih je posebno vznemirjalo Francoze, ker bi zavzetje te trdnjave odprlo Angležem pot na jug.

Jeanne d'Arc. V bojih pri Orléansu se je v francoski vojski prvič pojavila Jeanne d'Arc, kmečka deklica, ki je bila doma iz neke obmejne vasi vzhodne

Francije. Mislila je, da ji sam bog ukazuje rešiti Francijo pred neprijateljem. Globoko prepričan o svojem poslanstvu je Jeanne d' Arc stopila na čelo nacionalnega gibanja v Franciji. Z njeno pomočjo se je kraljevskim vojaškim poveljnikom posrečilo, da so dvignili že upadli duh v vojski. Jeanne d' Arc se je sama udeleževala bojev, se borila v prvih vrstah in navduševala vojsko s svojo hrabrostjo. Angleži so morali prenehati oblegati Orléans. Francozom se je posrečilo, da so si spet priborili mnogo mest, ki so jih bili zasedli Angleži. Ta izredni vpliv, ki si ga je pridobila v Franciji kmečka deklica, je pa plašil dvorsko aristokracijo. Sklenili so, da se znebe Jeanne d' Arc. Branila je trdnjavo Compiègne. Med nekim izpadom je Jeanne prikivala umik Francozov, tedaj so pa nenadoma zaprli pred njo trdnjavska vrata in dvignili most. Tako so zaradi izdajstva ujeli Jeanne d' Arc Burgundci, ki so jo prodali Angležem.

Francoski dvor ni napravil ničesar, da bi osvobodil Jeanne iz ujetništva. Angleži so jo izročili cerkvenemu sodišču in sežgali na grmadi, obdolživši jo kot čarovnico.

§ 6. Francija 15. stoletja

Konec stoletne vojne Po neuspehu pri Orléansu so Angleži hitro začeli izgubljati svoje osvojitve v Franciji. Kmalu so jih nagnali iz Pariza. Burgundski vojvoda, na čigar ozemljih je vojna spodkopala trgovino in obrt, je zapustil Angleže in sklenil mirovno pogodbo s kraljem Francije. Položaj Angležev je postajal vedno slabši in slabši.

Navsezadnje, l. 1453, so sklenili mir. Angleži so izgubili skoraj vse svoje posesti v Franciji. V njihovih rokah je ostalo samo mesto Calais.

Karel VII. in Ludvik XI. Uspehi stoletne vojne so okrepili kraljevsko oblast v Franciji. Za časa kralja Karla VII. (1422—1461) so se izvedle važne vojaške in finančne reforme. Uvedli so stalno pehoto in konjenico, ki je bila plačana in podložna kralju. Za vzdrževanje te vojske so začeli pobirati stalen davek, tako imenovano *taille*. Zdaj je privoljenje generalnih stanov v pobiranje davkov postalo odveč in jih niso več sklicevali.

Stalna vojska in stalni davki so znatno ojačili kraljevsko oblast.

Fod naslednikom Karla VII. — Ludvikom XI. (1461—1483) — so fevdalci nekolikokrat dvignili vstaje proti kralju. Vstaje je vodil bojeviti burgundski vojvoda Karel Smeli. Ludvik XI. je deloval proti svojim nasprotnikom s podkupovanjem in spletkami. Proti Karlu Smelemu je ščuval sovražnike povsod, kjer je le mogel, in navsezadnje triumfiral nad njim. Karel Smeli je poginil v bitki (1477). Burgundska vojvodina je razpadla. Del njegovih posesti je pograbil Ludvik XI. Zdaj je lahko obračunal z drugimi fevdalci. V Franciji je ostala samo ena neodvisna vladavina — vojvodina Bretagne. Priključena je bila šele po smrti Ludvika XI. Tako je bila Francija združena v eno državo pod kraljevo oblastjo.

Ludvik XI. je bil prekanjen in nesramen politik. Njemu ni bilo nič prevarati nasprotnika in prelomiti dano besedo. S svojimi nasprotniki je obračunaval s strašno krutostjo. Sodobniki so ga imenovali „svetovnega pajka“, ki skrivaj prede mreže, da ulovi svoje nasprotnike. Bolesten, nezaupljiv, maščevalen ni mogel trpeti aristokracije in se je obdajal z meščani. Zadnja leta svojega vladanja je Ludvik XI. živel v osamljenem gradu sredi močvirja, pod varstvom škotskih najemnikov.

Politično zedinjenje Francije je postalo mogoče zato, ker je v njej izginila prejšnja ekonomska zaključenost posameznih pokrajin, ker se je razvila notranja in zunanja trgovina, ker se je začela ustvarjati trgovska in obrtniška buržoazija.

Nacionalna država

Proti koncu 15. stol. se je Francija ekonomsko in politično zedinila. Množina posameznih pokrajin, fevdalnih vladavin in mest, ki so živela svoje posebno življenje, se je zdaj zedinila v en teritorij. Poleg krajevnih narečij se je izoblikoval za vso deželo skupen francoski jezik in začela se je ustvarjati skupna kultura. Prej so imenovali Francoze samo prebivalce severne Francije; Burgundci, Provansalci, Bretonjci, Gaskonjci se niso šteli za Francoze. Zdaj se je začela ustvarjati francoska nacija.

Iz ekonomsko in politično med seboj ločenih fevdalnih vladavin se je začela Francija proti koncu 15. stol. skladati v nacionalno državo.

Anglija 12.—15. stoletja

§ 1. Okrepitev kraljevske oblasti

Kralj in fevdalci L. 1066 si je Anglijo podvrigel vojvoda Normandije Viljem Osvajalec. Viljem je vzel zemljo anglosaškim fevdalcem in jo razdelil med normandijske in francoske fevdalce, ki so skupaj z njim osvojili Anglijo. Položaj kmetov v Angliji se je hudo poslabšal. Osvajalci so pretvorili mnoge svobodne angleške kmete v tlačane, tlačanom so pa naložili težko tlako in letno dajatev.

V Angliji se je zdaj utrdila močna kraljevska oblast. Mnogo posestev, približno sedmino vse Anglije, je Viljem obdržal v svojih rokah.

Viljem Osvajalec je držal fevdalce v podrejenosti, strogo nadziral, da so opravljali vojaško službo za kralja, in jim ni dopuščal, da bi se vojskovali med seboj.

Medtem ko je bila Francija še razdrobljena na polno samostojnih fevdalnih vladavin, je bila Anglija že zedinjena država z močno kraljevsko oblastjo.

Veliki fevdalci so težko prenašali oblastno kraljevo politiko. Večkrat so dvigali vstaje i pod Viljemom Osvajalcem i pod njegovimi nasledniki. Hoteli so doseči isto samostojnost, kakor so jo uživali v tistem času vojvode in grofje v Franciji. Kralja so pa podpirali vitezi, duhovščina in meščani. Ti so se bali samovoljnosti in zatiranja s strani velikih fevdalcev in zaradi tega so rajši „imeli enega tirana kakor sto“. S pomočjo vitezov, duhovščine in meščanov je kraljem uspevalo, da so obračunavali z nepokornimi fevdalci.

L. 1154 je prestol Anglije prešel na anjoujskega grofa Henrika II. Plantageneta.

Sodna in vojaška reforma

Ze iz zgodovine Francije vemo, kaj so predstavljale posesti Henrika II. Pripadala mu je skoraj vsa zahodna polovica Francije: Anjou, Normandija in Akvitanija. Zdaj je postal še kralj Anglije. Henrik II. je, opirajoč se na viteze in meščane, začel odločno borbo z velikimi fevdalci. Porušil je nad 300 gradov, ki so jih oni zgradili. V ostalih je postavil kraljevske garnizije.

Pod Henrikom II. se je izvedel niz reform, ki so okrepile kraljevsko oblast. Najvažnejša med njimi je bila reforma

sodstva. Henrik II. si je prizadeval okrepiti kraljevsko sodišče. Vsem vitezom in svobodnim kmetom je dal pravico, da zahtevajo, da se njihove zadeve ne obravnavajo pri seniorjevem, temveč pri kraljevskem sodišču.

Pri kraljevskem sodišču so se odpravili stari načini preiskavanja zadev z „božjo sodbo“, t. j. z dvobojem, z izpraševanji z razbeljenim železom ali vrelo vodo. Vsaka zadeva se je pri kraljevskem sodišču preiskovala s pomočjo zapriseženecv. Ti so se volili iz vrst mestnega prebivalstva in polagali so prisego, da bodo govorili resnico. Zapriseženci so morali povedati vse, kaj jim je znanega o dani zadevi. Na podlagi njihovih izpovedi so sodniki izrekli sodbo. To je bil važen korak naprej v primeri s starinskim sodnim ravnanjem.

Sodna reforma Henrika II. je pomenila veliko pomoč malim vitezom in svobodnim kmetom. Kraljevska sodišča so jim nudila zaščito pred nasilnimi grabežmi s strani močnih fevdalcev. Toda večina prebivalstva Anglije — tlačanski kmetje ali villeini — se je morala kakor poprej pravdati pri sodiščih svojih gospodarjev, kjer je bil sodnik sam fevdalec ali njegov upravitelj. Vsi niso mogli potovati na pravdo na kraljevi dvor in zaradi tega je Henrik pošiljal po okrožjih „potujoče sodnike“, ki so sodili v kraljevem imenu.

S povečanjem števila zadev, katere so se obravnavale pri kraljevskem sodišču, je Henrik II. dosegel ne samo ojačenje svoje oblasti, temveč tudi dohodke za državno blagajno, ker so šle sodne globe v njegov prid.

Henrik II. se je moral mnogo vojskovati. Fevdalna vojska se je počasi zbirala in je bila slabo disciplinirana. Zaradi tega je Henrik začel zahtevati od fevdalcev namesto vojaške službe denarna plačila, ki so se imenovala ščitni denarji. Za ta denar je najemal vojake iz vrst tujcev ali angleških svobodnih kmetov. Angleški lokostrelci so kmalu postali slavni po vsej Evropi.

§ 2. Velika karta svoboščin in začetek parlamenta

**Ivan Brez
Zemlje**

Henrik II. je umrl l. 1189. Za njim je vladal njegov sin Rihard I. Levjesrčni. Ta se skoraj ni pojavljal v Angliji, temveč je ves čas svojega vladanja prebil v križarski vojni in v vojnah s Francijo. Prebivalstvo Anglije je moralo plačevati težke davke za te kraljeve vojne domisleke.

Rihard je bil ubit pri obleganju nekega gradu v Franciji. Prestol je zasedel njegov brat Ivan Brez Zemlje (1199—1216).

Ivan je vojeval neuspešne vojne s francoskim kraljem Filipom II. Avgustom, ki si je začel prisvajati francoske posesti Plantagenetov. Ivan je izgubil večji del svojih posesti v Franciji, med njimi Normandijo in Anjou. Da bi našel sredstva za to vojno, je izsiljeval denar, od kogar koli je le mogel. Največ, se je nadejal, da ga bo dobil od bogate cerkve. Pri tem se je pa zapletel v konflikt z mogočnim rimskim papežem Inocencijem III.

Ivan ni maral priznati nadškofa, ki ga je imenoval papež, in je zaplenil vsa cerkvena zemljišča v Angliji. Tedaj je papež cerkveno prekel Ivana in razglasil, da je odstavljen s prestola, in angleško kraljestvo izročil Filipu II. Avgustu. Filip je začel zbirati vojsko, da bi udaril na Anglijo. Angleški fevdalci, ki so bili že davno nezadovoljni z Ivanom, so mu odrekli pokorščino. Ko je Ivan spoznal, da ga obdajajo sami sovražniki, se je urno pomiril s papežem. Položil mu je vazalno prisego in obljubil, da mu bo plačeval vsako leto tisoč funtov sterlingov.

Upor baronov, vitezov in mest — Velika karta

Ko se je pomiril s papežem, se je Ivan namenil obračunati z ostalimi svojimi sovražniki. Udaril je na Filipa II., pa je doživel poraz. Njegovega zavéznika, nemškega cesarja, so potolkli Francozi pri Bouvinesu (1214).

Ivan se je z ostanki svoje najemniške vojske prepeljal v Anglijo. V Angliji gá je pa čakal odkrit upor. Baroni (tako so se imenovali v Angliji veliki fevdalci) so začeli vojne operacije proti kralju. Pridružili so se jim vitezi in mesta, ki so poprej vedno podpirali kraljevsko oblast. Zdaj so pa bili nezadovoljni s kraljem zaradi njegovih izsiljevanj in pone srečene zunanje politike. Prebivalstvo je nehala plačevati davke, državna blagajna se je spraznila. Ker se je znašel v položaju brez izhoda, je bil kralj primoran, da je privolil v vse zahteve upornikov (1215).

Te zahteve so bile razložene v listini, ki je dobila ime **Velika karta svoboščin**.

Kralj se je obvezal, da ne bo zahteval od baronov in vitezov težjih plačil, kakor se je to ustalilo z običajem. Če je kralj potreboval denarja še preko teh plačil, ga je mogel dobiti samo s privoljenjem „Splošnega sveta-vsega kraljestva“, t. j. zbora vseh svojih vazalov.

Kralj se je obvezal, da ne bo zapiral baronov in vitezov brez sodišča in da jih ne bo upropaščal s prekomernimi globami.

Nekatere koncesije so dobila mesta. Kralj je potrdil njihove pravice do samouprave. Svojim vazalom so baroni obljubili, da ne bodo zahtevali od njih plačil, katera niso ustajena z običajem.

Za nadzorstvo nad izpolnjevanjem listine so baroni iz svoje srede izvolili 25 ljudi. V primeru, da bi kralj kršil listino, so morali ti izvoljeni možje začeti proti njemu vojne akcije in ga s silo primorati do spolnjevanja listine.

Velika karta je bila listina svoboščin za fevdalce. Mestom so dali nekatere koncesije, osnovna množica prebivalstva — tlačanski kmetje — pa niso dobili ničesar.

Začetek parlamenta Niti Ivan niti njegov naslednik Henrik III. (1216—1272) nista izpolnjevala zahtev listine. Henrik II. je razburjal angleške fevdalce še s tem, da je razdajal najboljša zemljišča v Angliji francoskim baronom, sorodnikom svoje žene in matere. Od angleškega prebivalstva je zahteval vedno nove davke. Baroni so se spet uprli. Podpirali so jih vitezi in meščani. Leta 1264 so združene sile razbile kraljevsko vojsko. Oblast v Angliji je prešla v roke voditelja baronov, grofa Simona de Montforta.

Montfort je razumel, da so mogli baroni premagati kralja samo v zvezi z vitezi in meščani. Zaradi tega se je trudil okrepiti to zvezo. L. 1265 je sklical na posvetovanje ne samo barone, škofe in opate, temveč tudi po dva viteza iz vsake grofije in po dva meščana iz vsakega mesta.

Ta skupščina je bila prvi angleški parlament. Vanj so bili skupaj z velikimi fevdalci povabljeni predstavniki viteštva in meščanov. V tem se je parlament razlikoval od fevdalnega sveta, katerega so tudi prej sklicevali kralji.

Mnogi baroni so bili nezadovoljni s tem, da je Montfort dal take pravice vitezom in meščanom. Baroni so začeli zapuščati Montforta in se pridruževati kralju. Zdaj se je kraljevim pristašem posrečilo razbiti Montfortovo vojsko, ki je sestajala v glavnem iz vitezov in meščanov. Montfort je bil ubit. Toda njegovi pristaši so nadaljevali borbo. Kralj je moral privoliti v koncesije. Kraljevo oblast je omejeval parlament, ki se je začel shajati v istem sestavu, kakor ga je sklical Montfort.

Angleški parlament, kakor tudi generalni stanovi v Franciji, je bil predstavnik samo višjih slojev: baronov, višje duhovščine, vitezov, bogatih meščanov. Množica kmečkega in mestnega prebivalstva ni bila v njem zastopana.

Od 14. stol. se je parlament začel deliti na dve zbornici: zgornjo ali zbornico lordov in spodnjo ali poslansko zbornico. V zbornici lordov so imeli zasedanja baroni in višja duhovščina, v spodnji pa izvoljeni predstavniki vitezov in mest. Parlament je stopnjema dosegal razširjenje svojih pravic. Določeno je bilo, da kralj ne more pobirati davkov brez privoljenja parlamenta. Parlament se je okoriščal s tem in dovoljeval kralju pobiranje davkov samo v tem primeru, če je kralj pritrnil izdaji zakonov, ki so bili po volji parlamentu.

Tako je parlament stopnjema postal najvišja zakonodajna ustanova. S pomočjo parlamenta so baroni in vitezi skupaj z bogatimi meščani imeli v svojih rokah zakonodajo in davke. Prav s tem so držali v podrejenosti delovne množice: kmete, obrtnike, pomočnike.

Položaj kmetov V 13.—14. stol. so se v Angliji razvijala mesta, naraščala trgovina med mesti in vasm, se večal izvoz volne in žita v inozemstvo. V trgovini so bili udeleženi tudi kmetje. Prodajali so pridelke in prejeli za nje denar.

Prejšnjo tlako in letno dajatev so začela nadomeščati plačila v denarju.

Ko so nadomestili tlako z denarnimi plačili, so zemljiški gospodje začeli za obdelovanje svojih zemljišč najemati za nizko plačo dninarje iz vrst kmetov-revežev. Da bi povečali svoje dohodke, so si zemljiški gospodje začeli prisvajati srenjske gozdove in pašnike, katere so prej uporabljali kmetje. Kmetje niso mogli zdaj nikamor goniti svoje živine in nikjer si niso mogli sekati drv. Za njihove proteste se niso menili. Včasih so kmetje skušali podreti ograje, katere so zemljiški gospodje postavili okrog odvzetih zemljišč, pa so za to kmete kruto kaznovali.

Položaj kmetov se je posebno poslabšal sredi 14. stol., ko se je po Evropi razširila iz Azije zanešena strašna bolezen — kuga, katero so imenovali „črna smrt“.

V Angliji je divjala v l. 1348 in 1349. Pomrlo je zelo mnogo ljudstva, posebno med delovnimi razredi, izumrle so

cele vasi. Živina je blodila po poljih brez pastirjev. Tudi med njo so se začele kužne bolezni in ginila je v trumah. Takoj za tem je nastopila slaba letina. Cene žitu in vsem živilom so se dvignile. Zemljiškim gospodom je primanjkovalo tlačanov in hlapcev, da bi obdelovali polja. Zemljiški gospodje so povsod začeli iskati hlapce, pa jih je bilo premalo. Zato so jih morali draže plačevati. Hlapca niso mogli najemati za prejšnjo nizko plačo tudi zato ne, ker so se žito in vsa živila podražila in bi s prejšnjo plačo ne mogli živeti.

Zvišanje delovne mezde hlapcev je vzbudilo nezadovoljstvo zemljiških gospodov. Nezadovoljni so bili tudi mestni obrtniki, ker so morali draže plačevati svoje pomočnike.

Zakoni proti hlapcem in pomočnikom Zemljiški gospodje in mestni obrtniki so zahtevali odločne ukrepe za borbo s hlapci in pomočniki. Parlament je izdal zakone, po katerih je bilo hlapcem in pomočnikom prepovedano odpovedati službo in se jim je predpisovalo delati za isto plačo, katero so prejeli pred „črno smrtjo“. Tiste, ki se niso hoteli pokoravati tem postavam, so zapirali in kaznovali. Pa tudi to ni zaleglo. Kazni so še poostrili: hlapce in pomočnike, ki so prekršili postavo, so začeli zapirati na dolg rok v ječo in žigosati z razbeljenim železom. Kruto so preganjali vsakršne poskuse hlapčev in pomočnikov, da bi sklepali med seboj zveze za zvišanje delovne mezde.

Poslabšanje položaja tlačanskih kmetov „Črna smrt“ je težko prizadela tudi tlačanske kmete. Dohodki zemljiških gospodov so se zmanjšali. Zaradi tega so začeli zahtevati od kmetov, ki so še ostali pri življenju, več obveznosti in plačil kakor poprej. V tistih primerih, ko je tlako nadomestila dajatev v denarju, so nekateri zemljiški gospodje znova začeli zahtevati od kmetov tlako, ker je bilo zdaj v Angliji težko najti hlapce.

Tegobam kmetov so se pridružili še težki vojni davki. L. 1337 se je pod kraljem Edvardom III. začela stoletna vojna s Francijo. Spočetka je potekala uspešno za Angleže, potem so pa začeli doživljati neuspeh za neuspehom. Vojna je zahtevala vedno novih in novih denarnih sredstev in največ so morali plačevati kmetje.

Vse to je povzročalo nejevoljo med ljudstvom. Kmetje so se pritoževali nad hudo težo davkov in fevdalnimi obveznostmi. Posebno se je vznemirjala revščina.

Med reveži se je razširilo prepričanje, da mora zemlja pripadati vsem in da morajo biti vsi ljudje enaki. Po vaseh se je često ponavljaj pregovor: „Ko je Adam oral, a Eva predla, kdo neki je tedaj bil plemič?“

John Ball V vaseh so se pojavili ljudski propovedniki. Razgaljali so bogato in oblastno cerkev, ki je izžemala ljudstvo. S plamtečimi govori so žigosali fevdalce, lakomne sodnike in kraljevske uradnike.

Med ljudskimi propovedniki se je posebno odlikoval s svojim vplivom na množice John Ball. Neustrašno je razkrinkaval zatiralce-fevdalce. Zahteval je, da se vzamejo samostanom njihove ogromne posesti in se razdele med nemaniče. Preganjali so ga in hoteli zapreti, toda ljudstvo ga je skrivalo. Navsezadnje so Balla prijeli po nalogu canterburyjskega nadškofa (glavne duhovniške osebe v Angliji) in ga vrgli v ječo.

§ 3. Upor Wata Tylerja

Začetek upora Zadnja kaplja, ki je prenapolnila čašo ljudskega potrpljenja, je bila glavna, katero je uvedla vlada za nadaljevanje stoletne vojne s Francijo Pri izterjavanju tega davka so si uradniki dovoljevali vsakršne zlorabe in nasilja. V odgovor na to je v vzhodni Angliji izbruhnil kmečki upor (1381). Kmetje so pregnali izterjevalce davkov, nekatere od njih so ubili. Upornikom so se pridruževali vedno novi odredi kmetov, oboroženih z loki, krepelci, sekirami, vilami. Upor se je začel kot protest proti davkom, kmalu pa se je usmeril proti glavnim zatiralcem ljudstva — fevdalcem. Posebno sovraštvo kmetov so vzbujali cerkveni fevdalci — škofi in opati, ki so bili najbolj neusmiljeni zatiralci tlačanov.

Kmečki oddelki so rušili samostane in gosposke pristave, odpeljevali živino, odnašali premoženje in zažigali dokumente, v katerih so bile zapisane kmečke obveznosti. Kmete je često podpirala tudi mestna revščina.

S posebno silo se je odlikoval upor v pokrajinah, ki so mejile na London, v jugovzhodnih grofijah Anglije — Essexu in Kentu. Kentski kmetje so osvobodili iz ječe Johna Balla. John Ball je zdaj oznanjal nepomirljivo razredno sovraštvo. Pozival je, naj pobijejo vse fevdalce in njihove pomagače — kraljevske sodnike. Govoril je, da bo v Angliji dobro šla stvar tedaj, ko postane vse premoženje

skupno, ko ne bo niti tlačanov niti plemičev in ko bodo vsi enaki. Vodja upora v Kentu je bil vaški krovec **W a t T y l e r**. Po njegovem imenu se imenuje upor 1391. l. upor **W a t a T y l e r j a**.

Vkorakanje v London

V dveh velikih odredih so se uporni kmetje Essexa in Kenta približali Londonu. Londonski mayor je ukazal zapreti vrata mesta, toda mestna revščina ni dovolila, da se to napravi. Z razvitimi zastavami, z Watom Tylerjem in Johnom Ballom na čelu, so kmetje brez odpora vkorakali v prestolnico Anglije. Začeli so požigati in rušiti domove kraljevskih dostojanstvenikov, nekatere od njih so ubili. Kmetje so odpirali ječe in izpuščali zaprte na svobodo.

Kmetje so zahtevali sestanek s kraljem Rihardom III. in mu izročili niz zahtev. Prestrašeni kralj je pritrdil, da bo olajšal položaj kmetov. Obljubil je, da bo odpravil v vsej Angliji tlačansko pravo in tlako. V bodoče bodo morali kmetje plačevati zemljiškim gospodom samo majhno denarno dajatev. Vsem udeležencem upora se je objavilo kraljevsko oprosteno. Del kmetov se je zadovoljil s tem in zapustil London. Mnogi med uporniki, posebno reveži, so pa bili nezadovoljni. Njim je bila potrebna zemlja in odprava krutih zakonov proti delavcem. O vsem tem ni bilo ničesar v kraljevih obljubah. Znaten del kmetov z Watom Tylerjem in Johnom Ballom na čelu je ostal v Londonu in zahteval nov sestanek s kraljem.

Medtem se je dvignila londonska revščina. Začela je obračunavati s svojimi izžemalci. Začela je razbijati trgovske poslovalnice in skladišča, ubijati bogate trgovce, podjetnike in oderuhe. Londonski bogataši so se prestrašili in začeli zbirati oborožene sile proti upornim kmetom in mestni revščini. Kralj je bil prisiljen, da je prišel drugič na pogajanja s kmeti. Zdaj so sporočili nove zahteve. Zahtevali so, naj se odpravijo vsi kruti zakoni, naj se odzamejo vsa zemljišča škofov, samostanov in duhovnikov in se razdele med kmete. Kmetje so zahtevali tudi uvedbo popolne enakosti za vse v Angliji.

Zadušitev upora Medtem se je pa fevdalcem in londonskim bogatašem posrečilo, da so se pripravili na odpor. Med pogajanja je londonski mayor izdajalsko ubil Wata Tylerja. Velik oborožen odred vitezov in bogatih meščanov je prihitel kralju na pomoč. Kmetje, ki so izgubili svojega voditelja, se niso odločili, da bi se spustili v boj. Da-

jali so jim vse mogoče obljube, obljubljali jim, da jih ne bodo preganjali zaradi sodelovanja pri uporah, in jih pregovorili, da so odšli iz Londona.

Kmetje so se razšli v prepričanju, da so njihove zahteve sprejete. Mislili so, da jim ni treba več opravljati tlake, in so se šli za svobodne ljudi. Medtem so se pa v kraljevem imenu po vsej Angliji razposlala povelja vsem vitezom, da se zberejo v Londonu. Hitro se je zbrala velika, dobro oborožena vojska. Vitezi so se spustili takoj za kmečkimi odredi in jih grozovito pobili: Nato so se v vsa okrožja, kjer so se dogajali upori, odpravili kraljevski sodniki in izvedli strahovit obračun. Po vsej deželi so postavili vislice, pa še na njih ni bilo dovolj prostora za obsojence. V Londonu so na trgu na leseni kladi sekali glave revščini, ki se je udeležila upora.

Na grozovit način so usmrtili voditelje upora, med njimi Johna Balla. Kralj je razposlal ukaz, naj se kmetje brezpogojno pokoravajo in izpolnjujejo vse obveznosti, katere so imeli pred uporom.

Vzroki poraza upora

Kmečki upor je doživel poraz zaradi tega, ker se kmetje niso znali združiti in delovati organizirano. Večina upornikov se ni udeležila pohoda na London in se je omejila na borbo s fevdalci v svojih grofijah. Razredna zaveza pri kmetih je bila še preslaba. Sovražili so sicer svoje eksploatatorje-fevdalce, pa tudi kraljevske svetovalce, katere so imeli za krivce težkih davkov, mislili so pa, da bo kralj nastopil za kmete, in so se zaupljivo zanesli na njegove lažnive obljube. Mestna revščina je bila še preslaba in neorganizirana, da bi prevzela vodstvo gibanja. Vse to je privedlo do poloma kmečkega upora.

Odprava tlačanskega prava

Vendar je upor Wata Tylerja zadal silovit udarec fevdalizmu v Angliji. Zemljiški gospodje so se zdaj bali zahtevati od kmetov tlako in zviševati njihove obveznosti. Skoraj vse kmete so prevedli na denarna plačila. Izginjalo je stopnjema tudi tlačansko pravo tako, da je čez sto let po uporih v Angliji ostalo prav malo tlačanov. Toda osvobojenje je bilo nepopolno. Kmet, ki se je osvobodil tlačanske odvisnosti, je postal osebno svoboden in, če je hotel, je lahko zapustil svojega zemljiškega gospoda. Če pa je hotel ostati na svoji parceli, je moral plačevati denarne obveznosti v prid zemljiškega gospoda.

§ 4. Anglija 15. stoletja

Vsemogočnost velikih fevdalcev

Angleški kralji so v stoletni vojni uporabljali v glavnem najemniške vojske. Toda vojn so se udeleževali tudi angleški baroni. Zbirali so zase oborožene oddelke iz vsakršne sodrge, posebno iz vrst malih propadlih vitezov. S temi oddelki so angleški baroni ropali po Franciji. Kadar ni bilo vojnih operacij, so izkoriščali te oddelke za okrepitev svoje oblasti v Angliji. Baroni so se razdelili na med seboj sovražne stranke; vsaka teh strank si je prizadevala, da bi dobila v svoje roke upravo dežele, da bi bogatela na račun ljudstva, ki so ga dušile dajatve, in da bi ropala državno blagajno. Na čelu svojih oddelkov so baroni uprizarjali roparske napade na sosede, ropali trgovce in se niso niti malo bali kraljevske vojske.

Konec stoletne vojne

Baroni in njihovo oboroženo spremstvo so bili bojevito razpoloženi. Hoteli so vojne, ropanje, osvajanje novih posesti. Na njihovo prizadevanje so se obnovile vojne akcije proti Franciji. Angleži so potolkli Francoze pri Azincourtu (1415) in zavlادali skoraj nad vsem severom dežele. Zavzeli so Pariz. Toda Angležem se ni posrečilo obdržati osvojitvev. Razdori med baroni so slabili Anglijo. L. 1453 se je stoletna vojna končala. V rokah Angležev je po vojni ostalo v Franciji samo mesto Calais, Angliji najbližje morsko pristanišče.

Po končanju stoletne vojne se je znašlo v Angliji mnogo ljudi, ki niso bili vajeni mirnega dela, a so bili vedno pripravljene vojskovati se in ropati. Ti so radi vstopali v vojaško spremstvo baronov. Baroni so popolnoma prevzeli oblast v svoje roke in njihova samovoljnost ni poznala mej. S silo so si prilasčali zemljišča in premoženje svojih sosedov. Čeprav se je vojna končala, se pa davščine niso zmanjšale. Baroni in kraljevski dvorjani so neomejeno ropali državno blagajno.

Predrzno gospodarjenje fevdalcev in njihovih drhali je povzročilo skrajno razjarjenost pri kmetih, meščanih in delu plemstva.

Novo plemstvo. V tem času se je začelo v Angliji ustvarjati novo plemstvo. Mnogi plemiči so začeli opuščati staro naturalno velikoposestniško gospodarstvo in začeli trgovati s kmetijskimi pridelki. Na svojih posestvih so gojili velike črede ovac in prodajali volno.

Po volni je v tem času močno narastlo popraševanje, ker je v 15. stol. v Angliji dosegla velike uspehe volnena obrt. Angleži so začeli izvažati svoje sukno v tujino. Angleške trgovinske ladje so se začele pojavljati v vseh pristaniščih Evrope. Toda neuspehi Angležev v stoletni vojni so močno omajali angleško pomorsko trgovino. Zaradi tega so bili trgovci, obrtniki in „novi plemiči“ hudo nejevoljni na barone, ki so privedli Anglijo v poraz, in so hoteli močno kraljevsko oblast, ki bi mogla varovati interese angleške obrtne delavnosti in trgovine.

Vojna Rdeče in Bele rože

V tem času je v Angliji vladala lancasterska dinastija. Imeli so jo docela v rokah veliki fevdalci. Zaradi tega je novo plemstvo skupaj z meščani začelo podpirati drugo dinastijo, yorško, ki si je prizadevala, da bi zasedla prestol. Med tema dinastijama se je začela vojna, ki se je zavlekla na celih 30 let (1455—1485). V grbu Lancastrov je bila svetlordeča roža, v grbu Yorkov pa bela; zaradi tega je vojna med njima dobila ime vojna Rdeče in Bele rože. Za večino baronov in njihovih oboroženih tolp je bila vojna Rdeče in Bele rože samo pretveza za nasilja in ropanje. Del baronov je stopil na stran Lancastrov, drugi so bili na strani Yorkov. Nekateri baroni so prehajali zdaj na to, zdaj na drugo stran, pač po tem, kaj je bilo dobičkonosnejše. V tej vojni so veliki fevdalci iztrebljali drug drugega in spodkopavali svoje moči.

Vojna Rdeče in Bele rože se je končala l. 1485. V tej vojni sta poginili obe dinastiji — lancasterska in yorška. Kralj je postal Henrik VII. Tudor, ustanovitelj dinastije Tudorjev.

Novo plemstvo in buržoazija sta na vse načine podpirali Henrika VII. Njima je bila potrebna močna kraljevska oblast, da bi varovala angleško trgovino, držala v pokorščini velike fevdalce in zatirala ljudska gibanja. Iz nemirov 15. stol. je kraljevska oblast v Angliji izšla ojačena in okrepljena. Anglija se je združila v eno močno nacionalno državo.

Španija 11.—15. stoletja

§ 1. Reconquista in pirenejske države 12.—13. stoletja

Reconquista Severnega dela Pirenejskega polotoka Arabci niso pokorili. Tu se je utrdila vrsta majhnih neodvisnih držav.

V 11. stol. so te države prešle v napad proti Arabcem ali Mavrom, kakor so jih imenovali v Španiji. Borba z Mavri je trajala od 11. do 15. stol. Vse to obdobje zgodovine Španije se imenuje *reconquista* (ponovna osvojitve).

V 12. stol. so se v borbi z Mavri ustanovile tri velike države: 1) Kastilija, 2) Aragonija s Katalonijo, 3) Portugalska.

Združene sile teh držav so prizadele Mavrom strahovit poraz l. 1212 pri Las Navas de Tolosi. Potem je hitro napredovala ofenziva proti Mavrom.

Sredi 13. stol. je ostal Mavrom samo južni del polotoka — Granadski emirat.

Reconquista je bila junaška borba španske narodnosti za svojo samostojnost. Svoj izraz je našla v enem najboljših del srednjeveškega eposa — v pesnitvi o Cidu. Pesnitev pripoveduje o zmagah revnega plemiča Cida nad Mavri, o njegovi velikodušnosti, o spletkah, katere so delali proti Cidu aristokratski velikaši in o njegovem zmagoslavju nad njimi. V tej pesnitvi je španski narod napravil Cida za svojega nacionalnega heroja.

Družbeno-politični ustroj Kastilije Glavno vlogo v borbi z Mavri je igrala Kastilija. Zavladata je nad najpomembnejšim delom Pirenejskega polotoka. Reconquista se je vojevala v glavnem s silami kmetov, meščanov in malega viteštva. Naseljevali so se v obmejnih krajih, katere je upostošila vojna, skoraj nikdar niso odlagali orožja in vedno so bili pripravljeni na obrambo mej in na vojne pohode. Glavne koristi od osvojitve so pa imeli veliki fevdalci in duhovščina, ki so si v osvojenih deželah prisvojili ogromne posesti.

Kmetje, ki so se udeleževali reconquiste, so ohranili svojo svobodo. Ustanovili so srenje, ki so se same upravljale. Srenje so si morale voliti zaščitnika iz vrst velikih zemljiških lastnikov, mogle so pa tudi odstavljeti svojega pokro-

vitelja, zamenjavati ga z drugim „čeprav sedemkrat na dan“. Obstoje svobodnih kmečkih srenj se je kazal tudi v položaju kmetov, ki so živeli na zemljiščih fevdalcev: bili so osebno svobodni, njihove obveznosti so bile točno določene.

Kastilska mesta so tudi aktivno sodelovala v reconquisti. Mesta Kastilije so predstavljala nedostopne trdnjave. Njihovo prebivalstvo je bilo oboroženo, se udeleževalo bojev z Mavri in opravljalo stražarsko službo. Kastilska mesta so branila svojo neodvisnost in uživala široko samoupravo. Med seboj so sklepala zveze — hermandade (t. j. bratovstva).

Hermandade so imele svoje postave, budno čuvale svoje svoboščine pred nakanami tako s strani fevdalcev kakor tudi kraljev.

V času reconquiste je v Kastiliji nastalo številno malo plemstvo. Bojeviti mali plemič („hidalgo“) je bil često tako reven, da je jedel meso samo ob nedeljah. To ga pa ni oviralo, da se ne bi ponašal s svojim viteškim poklicem, da ne bi imel za viteza vredno zaposlitev samo vojno in preziral vsako delo.

V Kastiliji je že v 12. stol., prej kakor v Angliji in Franciji, nastalo predstavništvo slojev (cortesi), kjer so bili zastopani plemstvo, duhovščina in meščani. Včasih so skupščinam cortesov prisostvovali tudi predstavniki svobodnih kmečkih srenj. Cortesi so omejevali kraljevsko oblast. Kralji so morali polagati prisego, da bodo spoštovali svoboščine stanov in da ne bodo kršili zakonov dežele.

Družbeno-politični ustroj Aragonije in Katalonije

Od Kastilije se je znatno razlikovala po svojem družbeno-političnem ustroju aragonsko-katalonska država. Položaj kmetov je bil tu nenavadno težak. Fevdalec je lahko razpolagal s kmetovo osebnostjo, imel celó pravico, da ga je ubil, lahko si je nekaznovano prisvojil premoženje kmetov, zahteval vsakršne obveznosti po svoji mili volji, pobiral globe in vsakovrstne postranske dajatve.

Osnovno politično silo aragonsko-katalonske države je tvorilo plemstvo. Cerkev in duhovščina sta imeli še večji vpliv kakor v Kastiliji. Mesta v Aragoniji niso nikdar igrala velike politične vloge. V Kataloniji je bil cel niz važnih primorskih mest, med katerimi je bilo glavno mesto Barcelona. Iz strahu pred upori rokodelcev in mestne revščine so se bogati meščani radi vezali s fevdalci.

Cortesi so v aragonsko-katalonski državi tudi zgodaj nastali, toda v njih je popolnoma gospodovalo visoko plemstvo. Kralj je bil docela odvisen od velikih fevdalcev. Na zasedanju cortesov je moral kleče polagati prisego obljubljajoč, da ne bo kršil svoboščin plemičev. Plemiči so imeli pravico odstavljati kralje, ki jim niso bili po volji.

V 14.—15. stol. se je aragonsko-katalonska država pretvorila v veliko pomorsko državo. Aragonski kralji so v začetku 14. stol. zavladali nad Sicilijo, malo pozneje nad Sardinijo in v 15. stol. nad južno Italijo.

§ 2. Dokončanje reconquiste in ustanovitev enotne španske države

Ojačenje fevdalcev in kmečki upori

Potem ko je bila zlomljena moč Mavrov, niso fevdalci več potrebovali pomoči kmetov za borbo z Mavri in so si začeli podrejevati svobodne kmečke srenje. Kmečkih predstavnikov niso več pripuščali v kastilske cortese. Veliki fevdalci in duhovščina so si prizadevali, da docela prevzamejo oblast v svoje roke. Položaj kmetov je postajal vedno težji.

V odgovor na to se začena niz kmečkih uporov, posebno v Aragoniji in Kataloniji, kjer se je godilo kmetom najhuje.

L. 1462 je izbruhnil upor kmetov v Kataloniji. Na čelu kmetov je stal plemič Verntagliat. Upor je hitro zajel cel niz okrožij. Kmetje so govorili: „Adam je umrl, ne da bi zapustil oporoko, torej se mora zemlja razdeliti med vse ljudi — njegove otroke. Nepravilno je, da bi jo nekateri imeli, drugi pa ostali brez zemlje.“

V tem času je prišlo do konflikta med aragonskim kraljem Juanom II. in katalonsko aristokracijo. Aristokracija Katalonije ni marala priznati Juana II. za kralja. Verntagliat je nagovarjal kmete, naj nastopijo za zaščito kralja. Kmetje so se nadejali, da jim bo kralj pomagal osvoboditi se tlačanske odvisnosti in da jim bo razdelil zemljišča, in zato so sklenili, da ga podpro.

Borba je trajala deset let. Juan II. je izšel iz nje kot zmagovalec po zaslugi Verntagliatovih odredov. Verntagliat je prejel od kralja zemljiške posesti in postal član kraljevskega sveta. Kmetom so dali spočetka nekatere olajšave. Pa še te nepomembne koncesije so kmalu umaknili na zahtevo samostanov in fevdalcev.

Zedinjenje Kastilije in Aragonije

Da bi se uspešneje borili s samostojnostjo fevdalcev in dušili gibanja kmetov, je bilo za kraljevski dinastiji v Kataloniji in Aragoniji važno, da združita svoje moči. To

sta dosegli z omožitvijo kastilske kraljice Izabele z aragonskim kraljem Ferdinandom. L. 1479 sta se Kastilija in Aragonija združili in ustvarila se je enotna španska država. Ta združitev je znatno okrepila kraljevsko oblast.

Ferdinand in Izabela sta zlomila odpor fevdalcev, porušila do temeljev njihove gradove in zaplenila mnogo zemlje aristokraciji. Ferdinand in Izabela sta uporabljala vojaško silo mest za borbo s fevdalci. Mesta so se združila v „Sveto hermandado“. Hermandada je imela svojo vojsko. Po vseh cestah je razpostavila straže in začela neizprosno borbo proti roparstvom in nasiljem fevdalcev.

Potem ko sta izkoristila mesta za borbo s fevdalci, sta začela Ferdinand in Izabela stopnjema omejevati pravice mest do samouprav in spravljati mesta pod oblast kraljevskih uradnikov.

Nov kmečki upor v Kataloniji

L. 1484 je v Kataloniji izbruhnil nov kmečki upor. Načeloval mu je kmet Pedro Juan Sala. Udeležil se je mnogih vojn in umel dati kmetom dobro vojaško organizacijo. Uporniki so oblegali Barcelono. Fevdalci so mobilizirali vse svoje sile za borbo s kmeti. Fevdalcem se je posrečilo poraziti upornike in Salo. Vendar nista niti poraz niti usmrtitev voditelja zlomila odpora kmetov. Razvnela se je partizanska borba. Fevdalci so bili primorani privoliti v sporazum. Ta se je sklenil ob kraljevi navzočnosti. Tlačansko pravo se je odpravilo, katalonski kmet je postal osebno svoboden in je lahko zapustil seniorja. Če pa je kmet ostal na zemljišču, je moral opravljati prejšnje obveznosti. Takó osvobojenje kmetov še daleč ni bilo popolno.

Dokončanje reconquiste

Ko sta utrdila svojo oblast, sta Ferdinand in Izabela začela vojno proti zadnji posesti Mavrov v Španiji — proti Granadi. Vojna je trajala deset let in se končala l. 1492 z osvojitvijo Granade. Tako se je dokončala reconquista.

Ferdinand in Izabela sta izkoristila katoliško cerkev za borbo z nasprotniki kraljevske oblasti. L. 1480 se je v Španiji organizirala inkvizicija in začela so se neusmiljena preganjanja Mavrov, Judov in „heretikov“. Posebno so se zaostriła preganjanja po zavzetju Granade. Judom in Mavrom so predložili, da ali zapuste deželo ali da sprejmejo krščanstvo. Na deset tisoče ljudi, v glavnem rokodelcev in trgovcev, je zapustilo Španijo. Judom in Mavrom, ki so sprejeli krščanstvo, je vedno grozila nevarnost: zadoščalo je, da

jih je nekdo ovadil, da se še drže svoje prejšnje vere, pa so jih nemudoma izročali strašnemu sodišču inkvizicije. Inkvizicija je neusmiljeno obračunavala ne samo z Judi in Mavri, temveč tudi s Španci, ako so jih sumili sovražnega odnosa nasproti cerkvi ali kralju. Osumljene Špance so tedaj izročali sodišču inkvizicije, kot da so krivi herezije.

V Španiji se je usmrnitev heretikov pretvorila v posebno svečanost. Imenovala se je auto-da-fé (v prevodu: „delo vere“). Heretike so sežigali na trgih v navzočnosti kraljevega dvora, aristokracije in meščanov. V slovesni procesiji, med prepevanjem verskih himn, je prihajala duhovščina in obsojence so vodili v usmrnitev. Usmrnitve so se navadno opravljale v množicah. Strahovito slavo si je pridobil inkvizitor Torquemada, ki je v letih, ko je načeloval inkvizicijskemu tribunalu, dal sežgati nad osem tisoč „nejevercev“ in heretikov.

Gorečnost inkvizicije v preganjanju heretikov je podžigalo še to, da je šla v njen prid tretjina premoženja obsojencev. Ostalo je prejemal kralj.

Tako je veliki španski narod, ki je branil svojo neodvisnost v večstoletni borbi z Mavri, zaslužila despotska kraljevska oblast, fevdalci, grabežljiva in fanatična duhovščina. To je bilo zaradi tega, ker posamezne pokrajine Španije še niso bile tesno združene in je vsaka živela svoje življenje. Ni bilo enotnosti med meščani in kmeti in zaradi tega niso umeli braniti svoje svobode.

16. poglavje

Upadanje moči katoliške cerkve v 14.—15. stoletju

Papeži v Avignonu

Medtem ko so se v Franciji, Angliji in Španiji ustvarjale močne države, je katoliška cerkev začela upadati.

Okrog 70 let, od l. 1308 do 1378 so papeži živeli v Avignonu. Ta čas se imenuje „avignonsko ujetništvo papežev“. Ker so živeli v Avignonu, ki leži na francoskem ozemlju, so bili papeži odvisni od francoskih kraljev.

V tem času je avtoriteta papežev v Evropi upadla. Papeži se niso mogli več oblastno vmešavati v politiko evropskih dežel kakor v 13. stol. Niso mogli več misliti na to, da bi upostavili svojo nadoblast nad evropskimi državami, pa so se brigali predvsem za zvi-

šanje svojih dohodkov. Papeži so si izmišljali razne nove zbirke od vernikov in duhovščine. Da bi obral vernike, je papež Bonifacij VIII. praznoval l. 1300 „jubilejno leto“ krščanstva. Vsi romarji, ki so se v tem letu zbrali v Rimu, so prejeli odpuščanje grehov. To je privabilo mnogo praznovernega ljudstva in papeška blagajna je dobila velike dohodke. Jubilejno leto naj bi se proslavljalo vsakih sto let. Bonifacijevi nasledniki so pa skrajšali ta rok na 50 potem na 33, navsezadnje na 25 let. Neki papež je slavil jubilejno leto dvakrat v roku 15 let. Papeži so razvili široko trgovino z odpustkami. Sami so živeli razkošno in razbrzdano življenje, kopičili ogromne zaklade.

Vse to je vzbujalo ogorčenje proti papežem. Angleški kralji so jim odklonili plačevati dajatev, katero so naložili papeži še pod Ivanom Brez Zemlje. Z vseh strani so se oglašale zahteve po cerkveni reformi. Avtoriteta papeške oblasti je padala v očeh širokih ljudskih množic. V cerkvi so videli glavno oporo svojih zatiraleev, jo sovražili zaradi samovoljnih zbirk in zatiranja in zaničevale duhovne in menihe zaradi njihovega pijančevanja in razuzdanosti.

Razpad Zahodne cerkve in cerkveni teror

L. 1378 je papež sklenil, da se vrne v Rim. Nadejal se je, da bo s tem dvignil omajano avtoriteto papeške oblasti. Dosegel pa je obratno. Francoska duhovščina ni priznala rimskega papeža in je izvolila svojega. Tako se je začel „razkol zahodne cerkve“, ki je trajal skoraj 40 let. En papež je sedel v Rimu, drugi pa v Avignonu. Ene dežele so priznavale enega papeža, druge pa drugega. Zaradi tega je dokončno padla avtoriteta papeške oblasti v očeh prebivalstva.

Duhovščina raznih dežel Evrope je hotela odpraviti ta razkol, ki je grozil, da bo dokončno pokopal avtoriteto katoliške cerkve. S tem namenom je sklenila sklicati cerkveni zbor višje duhovščine vseh katoliških dežel. Zbor je odstavil oba papeža in izvolil namesto njih novega. Odstavljena papeža pa nista priznala sklepa cerkvenega zbora in tako katoliška cerkev ni imela več dveh papežev, temveč tri. Šele drugemu cerkvenemu zboru, ki se je zbral l. 1414 v Konstanzi, se je posrečilo napraviti konec „razkolu“. Cerkveni zbor v Konstanzi je odstavil vse tri papeže. Namesto njih izvoljenega papeža Martina V. so priznale vse katoliške dežele. Zbor je obsodil vse „herezije“, ki so nastale v katoliški cerkvi. Po sklepu zbora so sežgali velikega češkega rodoljuba Jana Husa.

Toda vsi poskusi, da se popravijo zlorabe papežev in da papeže podrede cerkvenim zborom, so ostali brez vsakega uspeha. Vse prejšnje samovoljne zbirke in prodaja odpustkov so ostale nedotaknjene, papež je ohranil oblast nad cerkvijo.

Cerkev je skušala dvigniti svojo avtoriteto z ustrahovalnimi ukrepi. Sodišča inkvizicije so stikala za „heretiki“, jih strašno mučila in sežigala na grmadah. Cerkev je našla še eno sredstvo za ustrahovanje ljudstva. Med ljudstvom so se ohranile starodavne bajke o čarovnicah in čarovnikih, ki da lahko pošljejo nad ljudi

bolezni, pokončujejo živino, povzročajo točo in sušo. Cerkev je izrabila ta praznoverja. Začela je učiti, da čarovniki in čaravnice resnično obstajajo, da jih je velika množina in da so se zakleli, da bodo pogubili ves človeški rod. Duhovniki in menihi so trdili, da čarovniki in čaravnice na metlah in grabljah ponoči letajo na svoja zborovališča, kjer se predajajo divjim plesom in prejemajo od samega hudiča navodila, kako škodovati ljudem. Vse, ki so bili osumljeni, da so čarovniki ali čaravnice, je inkvizicija metala v ječe, jih mučila in sežigala. Po vsej Evropi so zagorele grmade, na katcrih so sežigali popolnoma nedolžne ljudi, ki so si s čimerkoli nakopali nejevoljo duhovnikov in menihov. Strah se je loteval ljudi, ker je bil lahko vsak obdolžen čarovništva, in tedaj ni bilo rešitve zanj. Inkvizicija je stikala po vseh kotih Evrope, iskala „čarovnike“ in „čaravnice“ in navdajala prebivalstvo s strahom. S takimi gnusnimi sredstvi je hotela cerkev prestrašiti ljudi in jih spraviti pod svojo oblast.

17. poglavje

Nemčija 13.—15. stoletja

§ 1. Razširjenje na vzhod

Potem ko so izumrli Hohenstaufovci, se je Nemčija razdrobila na množico ločenih vladavin — kneževin, grofij, baronstev, viteških posesti in neodvisnih mest. Največje kneževine so nastale na vzhodu kot posledica nemških osvojitvev tujih ozemelj.

Osvojitev ozemelj Polabskih Slovanov

Predvsem so si Nemci prizadevali osvojiti ozemlja Polabskih Slovanov in njihovih sosedov — Pomorjanskih Slovanov od Odre do Visle. V 11. stol. so se Polabski in Pomorjanski Slovani uspešno borili z Nemci in so bili popolnoma neodvisni. Niso se pa znali zediniti za borbo s skupnim sovražnikom. Vrh tega je začela Pomorjanske Slované napadati Poljska in to jih je oslabilo in omogočalo Nemcem, da so znova začeli svoja osvajanja na vzhodu.

Ozemelj onstran Labe niso osvojile in kolonizirale združene sile cesarstva, temveč posamezni knezi. V 12. stol. je Albreht Medved prejel od cesarja ozemlja ob srednji Labi, pripeljal tja saške koloniste in zasedel sosedni slovanski teritorij. Nasledniki Albrehta Medveda so se spretno vmešali v medsebojne spore slovanskih knezov in razširili svoje posesti do Odre in celo preko Odre. Tu se je ustanovila **b r a n d e n b u r š k a** marka. Postala je največja kneževina v vsem

cesarstvu. Skoraj istočasno (približno sredi 12. stol.) je saški vojvoda Henrik Lev osvojil dežele ob Baltskem morju do Odre in nepomembno mesto Lübeck pretvoril v veliko nemško pristanišče ob Baltskem morju. V zadnji četrtini 12. stol. so bili pomorjanski knezi primorani priznati svojo vazalno odvisnost od nemškega cesarja.

Osvojitev slovanskih pokrajin je spremljalo zasužnjevanje in množično pobijanje obupno upirajočega se domačega prebivalstva. Slovanom so jemali najboljša zemljišča in jih odrivali na slaba in neprikladna. Spreminjali so jih v tlačane in jim nalagali težke letne dajatve in tlako. Ponekod so Slovanom pustili samo vodovje in močvirje; živeli so v bednih vasicah ob bregovih rek in jezer in se bavili z ribolovom.

Eno od sredstev zasužnjevanja Slovanov je bilo nasilno preobračanje v krščanstvo. Nalagali so jim težke samovoljne dajatve v prid cerkve. Pregarjani in zatirani Slovani so izgubljali svoje običaje, svoj jezik in se ponemčevali.

Dotok nemških kolonistov Obubožani nemški vitezi so se odpravljali iz Nemčije na ozemlja, ki so bila odvzeta Slovanom. Tu so nemški vitezi postajali imenitni baroni. Mnogo zemlje so dobivali tudi nemški samostani, ki so nastali v slovanskih deželah. Da bi zvišali svoje dohodke, so vitezi in samostani privabljali nemške koloniste in jim dodeljevali najboljša zemljišča v škodo domačega prebivalstva. Kolonisti so morali plačati letno dajatev. Radi so odhajali v osvojene slovanske dežele, ker so se nadejali, da si bodo tam bolje uredili življenje kakor v rodnem kraju, kjer so jih zatirali fevdalci. Toda nade kolonistov se niso uresničile. Vitezi in samostani so začeli zahtevati od njih vedno več obveznosti in jih kmalu pretvorili v svoje tlačane.

Osvojitev Pribaltika Nemško osvajanje se ni omejilo samo na slovanske dežele, temveč se je razširilo dalje po obrežju Baltskega morja do Finskega zaliva. Že sredi 12. stol. so začeli nemški trgovci aktivno sodelovati v trgovini na Baltskem morju in si prizadevali, da dobe v svoje roke pot do ruskih tržišč. L. 1201 so v ustju Dvine ustanovili mesto Rigo. Takoj za trgovci sta se na ozemlje sedanje Letonske in Estonske odpravila nemška duhovščina in viteštvo. Za osvojitev Pribaltika so ustanovili duhovniško-viteški red mečenoscev (1202). Pod pretvezo širjenja krščanstva so mečenosci deloma iztrebili, deloma za-

sužnjili domače prebivalstvo. Pri tem so Nemci spretno izkoriščali različnost in sovraštvo med plemeni.

Tevtonski red v Prusiji

Bolj južno, v ustju Visle se je na ozemljih litavskega plemena Prusov utrdil tevtonski (ali nemški) red (1226), ki je prišel tja na poziv poljskih knezov, ki so se vojskovali s Prusi. Ti knezi niso slutili, kako nevarnega sovražnika so si ustvarili na svoji meji. Red je osvojil vse ozemlje Prusov. V osvojenih pruskih pokrajinah je red ustanavljal mesta in vabil tja nemške meščane. Vabili so tudi nemške kmete, katerim so razdajali zemljišča, ki so jih vzeli Prusom.

Prusi so se trdovratno upirali nemškim kolonizatorjem in večkrat dvigali vstaje proti svojim zatiralcem. Vse, ki so se upirali, je red neusmiljeno iztrebljal ali spreminjal v sužnje. Tistim, ki so izjavljali popolno pokorščino in sprejemali krščanstvo, so pustili svobodo. Tiste, ki so stopili v službo reda in mu skazovali usluge, so poviševali v plemiški stan.

L. 1237 so se mečenosci združili s tevtonskim redom, ki je zdaj zavladal nad Pribaltikom od ustja Visle do Finskega zaliva. Nemci so poskušali prodreti dalje na vzhod in si osvojiti ruske dežele. Toda novgorodski knez Aleksander Nevski je potolkel tevtonske viteze na ledu Čudskega jezera (1242). To „ledeno bojišče“ je dokončno odbilo Nemce od ruske meje.

Borba Litve in Poljske z redom

Od konca 13. stol. dalje si je red prizadeval, da bi razširil svojo oblast na Litvo. Skupna nevarnost je zbližala Poljsko z Litvo in l. 1386 sta se združili pod oblastjo dinastije Jagelovnov za skupno borbo proti redu. L. 1409 se je začela „velika vojna“ Poljske in Litve proti redu. L. 1410 je prišlo do odločilne bitke pri Grünwaldu. Na pomoč redu se je zbralo mnogo vitezov iz raznih nemških dežel. Proti njim so se borili Poljaki, Litvanci, smolenski (ruski) polki in češki odred. Bitko je začela litvanska konjenica, ki je navalila na levo krilo nemške vojske. Nemci so z nasprotnim udarcem strli Litvance in jih začeli goniti pred seboj ter ogrožali bok in hrbet zaveznikov. Omahovali so tudi Poljaki; kraljevska zastava je padla na tla. Položaj so rešili smolenski polki, ki so se trdno držali v sredi, čeprav so jim Nemci zadajali kolosalne izgube. Trdnost Smolencev je omogočila Poljakom, da so prešli v napad in potolkli vojsko tev-

tonskega reda. V bitki je poginil veliki mojster (poglavar reda) in večina vitezov. Grünwaldska bitka je zdrobila sile reda in napravila konec osvajanjem nemških vitezov v Pribaltiku.

§ 2. Nemška mesta

V 12.—13. stol. so v Nemčiji rastla mesta. Velik pomen so pridobila severnonemška mesta, ki so ležala ob obali Severnega in Baltskega morja.

Po teh morjih in rekah, ki so se vanje zlivale, se je vršila zamenjava blaga med severovzhodnimi in zahodnimi deželami Evrope. Iz Rusije, Poljske in Skandinavije so vozili kožuhovino, usnje, žito, soljene ribe (slanike in polenovke), mast, vosek, med in druge surovine. V zameno za to so po nemških rekah in skozi flandrijsko pristanišče Bruges izvažali na severovzhod sukno, platno, kovinaste izdelke, sol, vino, pa tudi orientalske začimbe (popper, nageljnovno žbico, cimet i. p.).

Hanza Severnonemška mesta so ležala prav v središču severne trgovinske poti. V tem je tudi njihov pomen. Posebno velik je bil trgovinski pomen Lübecka in Hamburga.

V 14. stol. so se na pobudo Lübecka severnonemška mesta združila v eno stalno zvezo — nemško hanzo. Hanza je združevala okrog 80 mest. Glavna pot njene trgovine je vodila med Novgorodom in Brugesom. Povsod na tej trgovinski poti in njenih odcepih si je hanza prizadevala, da bi si pridobila izključno pravico trgovanja. To pravo je branila z močjo orožja.

Ko je v drugi polovici 14. stol. začela Danska ogrožati trgovinsko in pomorsko moč hanzeatskih mest na Baltskem morju, je zvezino brodovje hanze opustošilo njene obale in jo prisililo, da je v celoti priznala privilegije hanzeatskega trgovstva. Po zmagoviti vojni z Dansko je hanza dosegla ne samo trgovinsko, temveč tudi politično nadvlado v pribaltskih deželah.

Glavne trgovinske operacije hanze so se opravljale v njenih poslovalnicah v Londonu, Brugesu, Bergenu (Norveška) in Novgorodu. Hanzeatske poslovalnice v tujini so zavzele posebne četrti. Poslovalnica hanzeatov je predstavljala svojevrstno trdnjavo: obdajala jo je visoka ograja in budno so jo čvale oborožene straže in psi. V vsaki poslovalnici so bili oddelki za trgovino, skladišča in stanovanja. Tu so živeli

samo neoženjeni moški, ki so bili podrejeni strogi disciplini. Njeno izvrševanje so nadzirali izbrani starešini.

Splošne zadeve zveze so obravnavali na kongresih delegatov hanzeatskih mest v Lübecku.

V vseh hanzeatskih mestih so vodili mestno življenje in bili deležni dobičkov trgovine izključno samo trgovci. Trgovci so tvorili mestni patriciat, vodili ozko razredno politiko, nalogali rokodelcem težke davke in jim niso dopuščali, da bi sodelovali v upravi. Cehovski rokodelci so se večkrat dvigali proti trgovcem in začasno celo prevzemali v nekaterih mestih oblast, vendar je trgovstvo vsakokrat zadušilo upore cehov.

Južnonemška mesta in njihove zveze

Hkrati s severnimi mesti so rastla in se jačila južnonemška mesta, ki so imela trgovinske odnose z Italijo. Nekatera južna mesta so bile prave neodvisne republike. Taki sta bili na primer Augsburg, Nürnberg. V južnih trgovskih mestih so gospodarili prav tako kakor na severu patriciji.

Mesta so bila v stalnem sovraštvu z vitezi, katerim je bilo ropanje obrt in ki so pobirali visoke dajatve od blaga, ki se je prevažalo. Da bi se zavarovala pred roparstvom vitezov in dala odpor knezom, ki so ogrožali neodvisnost mest, so se mesta jugozahodne Nemčije v drugi polovici 14. stol. začela združevati v zveze. Tako sta nastali ena za drugo zvezi, švabskih in renskih mest. Obe zvezi sta se dogovorili, da bosta delovali skupno in pomagali druga drugi. Vitezi so se v odgovor na to tudi začeli združevati v zveze in med zvezo mest in vitezov se je začela vojna. Spočetka so mesta zelo uspešno operirala proti vitezom. Nato so se pa vmešali knezi, ki niso marali okrepitve mest v svojih kneževinah. Knezi so premagali mesta i na Švabskem i ob Renu.

Z vojnami med mesti in vitezi se je okrepila samo oblast knezov.

§ 3. Politična ureditev Nemčije

Medvladje in začetek dinastije Habsburžanov

S poginom Hohenstaufovcev je cesarska oblast v Nemčiji zelo oslabela. Nastopil je čas tako imenovanega „medvladja“ (1254 do 1273). Fevdalci Nemčije so v tem času vojevali drug z drugim neskončne medsebojne vojne, ropali trgovce in izžemali kmete. Gospodovalo je „pravo pesti“: vsak je počel, kar je hotel, in mnogi vitezi so živeli izključno samo od roparstva in razbojništva.

Navsezadnje, l. 1273, so knezi izvolili za cesarja Rudolfa Habsburškega. To je bil drugorazredni grof, ki je

imel majhne posesti na Alzaškem in v Švici. Rudolf ni mislil na vojne pohode na Italijo. Tudi ni imel moči za brzdanje fevdalcev. Vso pažnjo je novi cesar osredotočil na to, da bi prisvojil za svojo dinastijo katerokoli veliko kneževino. Posrečilo se mu je, da je zavladal nad veliko vojvodino — Avstrijo. Od tega časa je Avstrija postala glavna vladavina Habsburžanov.

Tako nemški cesarji niso mislili več na okrepitev cesarstva, temveč so si prizadevali samo, da bi nagražili nekaj več ozemlja za sebe in svojo dinastijo.

Knezom ni bilo po godu hitro povišanje Habsburžanov in po Rudolfovi smrti so nekolikokrat menjali cesarsko dinastijo.

Ustanovitev švicarske zveze

V ta čas spada ustanovitev svobodne švicarske zveze, ki je branila svojo neodvisnost v borbi s Habsburžani. Od začetka 12. stol. so Habsburžani imeli posesti na ozemlju treh gozdnih kantonov — Schwyz, Uri in Unterwalden. V teh kantonih, ki so ležali v Alpskih gorah, so živeli neodvisni kmetje. Čez njihove posesti so vodile trgovske poti na prelaz St. Gotthard v Italijo.

Habsburžani so si hoteli podvreči gozdne kantone, da bi pobirali carine od blaga, ki se je prevažalo. Za borbo s Habsburžani so kantoni sklenili med seboj „Večno obrambno zvezo“ (1291). V vojni, ki se je začela, je zvezina ljudska vojska prizadela strahovit poraz Habsburžanom v bitki pri Morgartenu (1315). Po tej bitki so Habsburžani izgubili vse svoje posesti v Švici (tako se je začela imenovati zveza po imenu kantona Schwyza). Stopnjema so se trem gozdnim kantonom pridružili novi in poleg kmečkih srenj so vstopila v zvezo tudi mesta (Luzern, Zürich, Bern i. dr.). Tako se je ustanovila neodvisna švicarska zveza.

Kasnejša legenda je glavno vlogo v osvobojenju gozdnih kantonov pripisala Viljemu Tellu — ostremu lokostrelcu. Bajse ni hotel pokloniti na kolu obešenemu klobuku habsburškega namestnika in za kazen je moral s puščico zbiti jabolko z glave svojega malega sina. Viljemu Tellu se je to posrečilo napraviti, potem pa je odkrito izjavil, če bi zadel sina, da bi z drugo puščico ubil namestnika. Zato so strelca zvezali in namestnik sam ga je odpeljal čez jezero v svoj grad. Med potjo je prihrumel vihar in jetniku — veščemu krmarju — so poverili, da vodi čoln. Ta je to izkoristil, skočil na breg in s puščico ubil namestnika. Ta dogodek je bil bajse signal za splošen upor proti Habsburžanom.

Ustroj cesarstva

Nemčija se je vedno bolj in bolj drobila na samostojna ozemlja. Zlatbula (t. j. listina z zlatim pečatom), katero je l. 1356 izdal cesar Karel IV., je zagotavljala knezom v njihovih vladavinah vse pravice neodvisnih vladarjev. Ista bula je uza-

konila, da voli cesarja sedem Kurfürstov (volivnih knezov), med katere so spadali najmogočnejši duhovni in svetni knezi cesarstva. Volivni knezi so obravnavali in reševali skupaj s cesarjem najvažnejša vprašanja, ki so se tikala vsega cesarstva. Vsi knezi cesarstva so se od časa do časa shajali na državne zборе — tako imenovane Reichstage. Državnih zborov so se udeleževali tudi predstavniki najvažnejših mest. Ta mesta so bila dejansko neodvisna. Neodvisno je bilo tudi cesarsko viteštvo, ki je bilo posebno številno ob Renu in v južni Nemčiji. Odkar so izumrli Hohenstaufovci, so vitezi prenehali opravljati državno službo in ustanovili so sloj neodvisnih zemljiških gospodov. Nikake oblasti niso priznali nad seboj in bavili so se v glavnem z ropanjem in razbojništvom. Pri taki razdrobljenosti države ni bilo v cesarstvu niti skupnih zakonov niti sodstva niti državne blagajne. Vsak knez, cesarski vitez ali mesto je bil popolnoma neodvisen na svojih posestih.

V 15. stol. je cesarska krona spet prešla na Habsburžane. Pod Friderikom III. je prišla cesarska oblast do skrajne stopnje ponižanja in po izjavi sodobnika je nemški narod povsem pozabil, da ima cesarja. Nekatero pokrajino so popolnoma odpadle od cesarstva. V ostalih pokrajinah so knezi dalje večali svojo oblast in Friderik III. ni niti poskušal, da bi se jim postavljaj po robu, ker ni imel niti denarja niti vojske. Proti koncu svojega vladanja je izgubil celó svojo rodno kneževino — Avstrijo, katero so si začasno prisvojili Ogrji. Tako se v nasprotju s Francijo, Anglijo in Španijo v Nemčiji ni ustvarila krepka centralna oblast in se nemške kneževine niso sklopile v enotno državo.

18. poglavje

Češka 12.—15. stoletja

Čeprav je Češka spadala v sestav Svetega rimskega cesarstva, je vendar uživala popolno samostojnost. Cesar ni imel pravice vmešavati se v notranje zadeve Češke. Češki kralj je bil volivni knez in skupaj z drugo šestorico volivnih knezov sodeloval pri volitvah cesarja.

**Nemška
kolonizacija**

Češka je bila neodvisna od nemških cesarjev. Toča nemški vpliv je prodiral na Češko po drugih poteh. Češka je sprejela

krščanstvo od Nemcev in večina tu ustanovljenih samostanov je bila nemška. Glavne službe v cerkveni upravi so bile zasedene po Nemcih. Neposredno za nemško duhovščino je prodrla na Češko tudi inkvizicija.

Na Češkem so se naseljevali tudi duhovniško-viteški redi — templjarji, špitalarji. Tudi ti so sestajali v glavnem iz Nemcev. Češki kralji so mislili, da bodo v njih našli oporo v borbi proti domači aristokraciji in so jih zaradi tega radi vabili in jim razdajali zemljišča. S koncem 12. stol. so na Češkem začela rasti mesta. Dotok mestnega trgovskega in rokodelskega prebivalstva je prihajal v glavnem tudi iz Nemčije, kjer je bilo v tem času že mnogo mest. Češki kralji so se nadejali, da bodo imeli od mest velike dohodke. Zaradi tega so spodbujali k ustanavljanju mest in si z vsemi mogočimi olajšavami prizadevali privabiti v nje preseljence iz Nemčije. Potem je v mestih nastajalo tudi češko rokodelsko prebivalstvo, toda patriciat so tvorili skoraj izključno Nemci.

V 12. stol. so začeli izkoriščati bogate češke rudnike. Za njihovo izkoriščanje so češki kralji privabljali nemške podjetnike, izkušene v rudarstvu. Tako so tudi rudniki prešli v nemške roke. Del dobička so morali podjetniki oddajati kralju, ostal pa je velik tudi njihov delež in tako so hitro bogateli.

Ojačenje Češke Zaradi svojih velikih dohodkov, posebno zaradi dohodkov od srebrnih rudnikov je v 13.—14. stoletju bil češki kralj najbogatejši med knezi cesarstva. Kralj Přemysl II. (1253—1278) je znatno povečal češke posesti. Pridobil je vojvodino Avstrijo in druge posesti, zaradi česar je češka država skoraj dosegla obalo Jadranskega morja. Toda borba z aristokracijo je slabila kralja. To je izkoristil cesar Rudolf Habsburški in vzel Češki Avstrijo. V začetku 14. stol. je češki prestol prešel na dinastijo Luksemburžanov, iz vrst katerih so izbirali v tistem času tudi cesarje. Karel IV. (1346—1378) je bil hkrati i češki kralj i nemški cesar. Pod njim je postala Praga prestolnica in najvažnejše trgovsko mesto v cesarstvu. Njeno prebivalstvo je v času njegovega vladanja zrastle za trikrat. Karel je zelo skrbel za olupšanje Prage. L. 1348 je odprl v Pragi univerzo.

V 14. stol. je bila Češka najmočnejša država v Svetem rimskem cesarstvu. Toda položaj delovnih razredov na Češkem se je hitro slabšal. Večina kmetov je bila potlačanjena in je izvrševala v prid gospode težke obveznosti.

V rudnikih so gospodarili bogati lastniki rovov, ki so strahovito eksploatirali rudarje. V mestih je patriciat zatiral rokodelece. I v mestu i na vasi je dozorevala nezadovoljnost.

Splošno nacionalno in protikatoliško gibanje

Med velikimi fevdalnimi gospodi je bilo mnogo Nemcev. Nemci so bili lastniki rudnikov. Iz Nemcev je sestajal mestni patriciat. Zaradi tega je češki narod začel gledati v Nemcih glavne zatiralce. Večina samostanov je pripadala Nemcem. Ti so imeli večji del cerkvenih služb. Cerkveni fevdalci so bili najhujši izžemalci kmetov. Med delovnimi razredi Češke je dozoreval odpor i proti Nemcem i proti katoliški cerkvi.

Nezadovoljstvo z Nemci in katoliško cerkvijo je naraščalo tudi med drugimi razredi češkega prebivalstva. Na Češkem kakor tudi v drugih deželah Evrope je bilo mnogo obubožanih vitezov, ki so bili primorani, da so se dali najemati za vojaško službo v druge dežele. Ti so z zavistjo gledali na bogate zemljiške posesti Nemcev in katoliške cerkve.

Premožni sloji češkega prebivalstva v mestih — obrtniki, trgovci — so bili ogorčeni nad tem, da ima nemški patriciat v svojih rokah vso mestno upravo. Bili so nezadovoljni s konkurenco nemških trgovcev, katere je podpirala vlada. Videli so sovražnika tudi v cerkvi, katero so imeli za leglo praznoverja in prevare. Bili so mnenja, da cerkev preveč stane, da se ji morajo vzeti njene posesti. Še celo nekateri veliki češki fevdalci so z nezadovoljstvom gledali na mogočnost Nemcev in katoliške cerkve.

Tako je nastalo na Češkem splošno gibanje proti Nemcem in proti katoliški cerkvi.

Jan Hus — Husitske vojne

S pozivom na borbo proti gospostvu Nemcev in katoliške cerkve je nastopil profesor praške univerze Jan Hus. Hus je propovedoval proti pohlepnosti katoliške duhovščine, proti prodajanju odpustkov in zahteval odvzem cerkvenih zemljišč. Hus je sam prevedel verske knjige iz latinskega jezika, ki je bil ljudstvu nerazumljiv, v češki jezik. Papeža je imenoval antikrista, nauk o papeževi nezmotljivosti — bogokletstvo. Husova propoved je našla goreč odmev v vseh krogih češke družbe; postal je priznan voditelj nacionalnega osvobodilnega gibanja.

Nemci so sovražili in preganjali Husa in ga skušali ugonobiti.

Cerkveni zbor višje duhovščine katoliške cerkve, ki se je medtem zbral v Konstanzi, je poklical Husa na odgovor. Hus je premišljeval, ali naj gre v Konstanzo, pa mu je nemški cesar Sigismund zagotovil popolno varnost. Hus se je nadejal, da se mu posreči dokazati pred cerkvenim zborom svojo pravičnost. Toda višja duhovščina, ki se je zbrala na cerkveni zbor, mu ni dovolila izreči niti besedice; sprejeli so ga z zlobnimi kriki, vrgli v ječo in obsodili na grmado. Sigismundu ni prišlo niti na misel, da bi se postavil zanj. Husu so predlagali, naj se odpove svojim nazorom, pa je izbral rajši smrt kakor odpadništvo. 6. julija 1415. l. so ga sežgali. Ta izdajalski umor je še bolj ojačil nacionalno-religiozno gibanje po vsej Češki. Po Husovem imenu je to gibanje dobilo ime „husitsko gibanje“, njegovim pristaši so se pa imenovali „husitje“. Prebivalstvo je začelo izganjati katoliške duhovnike.

L. 1419 je prišlo do odkritega upora. V Pragi je začelo češko prebivalstvo, v glavnem rokodelsko, rušiti cerkve in samostane. Rokodelci so v naskoku zavzeli mestni magistrat, kamor so se zaprli člani mestnega sveta, in jih pometali skozi okna. Čehi niso marali več priznati Sigismunda za svojega vladarja. Tedaj je papež napovedal križarsko vojno, da bi strl samostojnost Češke in jo podvrgel nemškemu cesarju in katoliški cerkvi. V to križarsko vojsko so se zbrali v glavnem Nemci, pridružili pa so se jim vitezi vseh dežel Evrope — od Španije do Poljske. S cesarjem Sigismundom na čelu so mahnil nad Češko, toda husitje so jih potolkli. Tedaj so se „križarji“ razkropili po Češki in ropali ter pustošili nezashčitene češke naselbine. V odgovor na to so husitje rušili katoliške cerkve in samostane, odvzemali njihova zemljišča kakor tudi posesti kralja in katoliških fevdalcev.

Umerjeni in taboriti Med husiti sta nastala dva tabora. Eni, bolj umerjeni, so zahtevali, naj se zapple-nijo cerkvena premoženja in se prizna samostojnost češke cerkve. Tem so pripadali trgovci, kapitalisti, zemljiški gospodje pa tudi profesorji praške univerze.

Delovni Čehi — kmetje, rokodelci, rudarji — so ustanovili posebno stranko „t a b o r i t o v“. Tako so se imenovali po imenu mesta Tabora, ki so ga sami zgradili in utrdili. Kmetje, ki so tvorili glavno moč taboristov, so hoteli odpravo tlačanskega prava in fevdalnih obveznosti, svobodne volitve duhovščine. Za kmete je bila vojna z Nemci — vojna z zemljiškimi gospodi.

Gibanje taboritov je bilo v osnovi prav tak kmečki upor proti fevdalcem kakor žakerija in upor Wata Tylerja.

Nekateri med taboriti, v glavnem revščina mest in vasi in rudarji, so zahtevali popolno odpravo zasebne lastnine in ustanovitev skupnosti premoženja. Taboritom so se pridružili tudi obubožani vitezi. Med njimi so bili izkušeni vojščaki. Eden med njimi, Jan Žižka, je postal priljubljen vrhovni poveljnik husitskih vojsk.

Vojaška organizacija husitov

Nemci so organizirali pet križarskih vojn proti husitom (1420—1431). Vse te so se končale s popolnim neuspehom za Nemce.

Na Češkem so nastale močne revolucionarne armade. V protitež nemškim vitezom na konjih je Jan Žižka organiziral odlično pehoto in lahko artilerijo, ki se je gibala na vozovih. Iz tovornih voz, katere je ojačil z verigami in deskami, je Žižka ustvarjal nedostopne utrdbe, pripravne i za obrambo i za napadanja. Pri obrambi teh gibljivih trdnjav so, v velikem številu sodelovale tudi ženske.

V neki bitki je Žižko ranila strelica in je izgubil oko. Toda on je ostal na čelu husitskih vojsk in še dalje požrtvovalno služil domovini. Že samo njegovo ime je sovražnike navdajalo s strahom. Husitje so ga imenovali očeta. Husitske vojske so bile nenavadno okretne in so se često pojavljale tam, kjer jih sploh niso pričakovali. Pravijo, da se je vojska „križarjev“ spustila v beg samo, da je slišala drdranje husitskih vozov. Armada husitov se je ustvarila na osnovi splošne vojaške obveznosti. V njej je bila uvedena stroga disciplina in vladala je revolucionarna navdušenost. Iz obrambe so husitje prešli v napad. Delali so pohode na Nemčijo, prihajali prav do Baltskega morja. Povsod so širili svoj nauk, ki je našel odmev med delovnimi množicami Nemčije. Nemški duhovniki in fevdalci so imenovali ta nauk „češki strup“.

Izdajstvo umerjenih — Posledice husitskih vojn

Husitske vojne so se vojevale v glavnem s silami taboritov. Umerjeni so se pa sami bali taboritov in iskali sporazum z Nemci. Navsezadnje se je cesar Sigismund odločil, da sprejme zahteve umerjenih.

Privolil je v to, da jim ostanejo zemljišča, katera so vzeli cerkvi, privolil je v to, da se prizna samostojnost češke cerkve. S svoje strani so umerjeni priznali Sigismunda za svojega vladarja.

Taboriti pa niso priznali tega sporazuma in so ga imeli za izdajstvo. Tedaj se je začela vojna med zmernimi in taboriti. Zmerni so izdajalsko napadli taborite in jih potolkli pri Lipanah (1434). S taboriti so grozovito obračunali.

Gibanje taboritov se je končalo z neuspehom, kakor so se končala tudi druga velika kmečka gibanja — žakerija in vstaja Wata Tylerja. Mestna revščina in rudarji, ki so sodelovali v gibanju, niso mogli povesti kmetov v zmago zato, ker so še sami bili zelo slabi in neorganizirani.

Husitsko gibanje je imelo velik pomen za Čehe. Napravilo je konec nemški vsemogočnosti. Na Češkem sta se začela razvijati nacionalni jezik in nacionalna kultura.

Češki narod se ponaša z imeni svojih velikih nacionalnih herojev — Jana Husa in Jana Žižke.

19. poglavje

Italija 13.—15. stoletja

§ 1. Benetke in Genova

V 13. stol. je Italija razpadala na cel niz neodvisnih držav.

Najbogatejši je bil severni del Italije. Tu so si mesta podvrgla okoliška ozemlja in ustanovila neodvisne republike. Na široko so trgovala, razvijala obrtno delavnost. Najmogočnejši sta bili dve primorski republiki — Benetke in Genova in bogato obrtniško mesto Toskane Florenca.

Bogastva Benetk so zrastle v času križarskih vojn, posebno v času četrte križarske vojne. Benetke so si utrdile cel niz oporišč na Balkanskem polotoku in na obdajajočih ga otokih in ustanovile na Črnem in Azovskem morju svoje trgovske naselbine. Med njimi je bila glavna Tana (sedanji Azov). S pomočjo svojih trgovskih naselbin so Benetke trgovale s sužnji, katere so v glavnem nakupovale v Zakavkazju. Benetke so imele veliko trgovinsko brodovje. To je gospodovalo na Sredozemskem morju. Po pravici so jih imenovali „gospodarico morja“. Beneški trgovci so dovažali orientalsko blago na zahodnoevropske sejme. V Benetkah se je razvijala tudi obrtna delavnost. Posebno slavne so bile Benetke po izdelavi svilenih in steklenih izdelkov.

Bogastva Benetk so se osredočila v rokah velikega trgovanja, kateremu je pripadala tudi vsa oblast v mestu. Benetke

so imele svojega voljenega upravnika, ki se je imenoval dož. Najvišji oblastni organ je bil Veliki svet. Čeprav so člane sveta volili, so v praksi mogli priti v njegov sestav samo bogataši. Veliki svet je volil tudi doža.

Gospodstvo trgovske oligarhije je vzbujalo nezadovoljstvo med prebivalstvom Benetk. Proti vladi so se često kovale zarote. Da bi se zavarovala pred njimi, je trgovska oligarhija v začetku 14. stol. ustanovila Svet desetorice. Svet desetorice je imel polno tajnih agentov. Ti so prinašali ovadbe, zahrbtno ubijali ljudi, ki niso bili po volji gospodujoči kliki ali ji bili nevarni. Svet desetorice je tajno nadziral vse uradne osebe, všteti tudi samega doža. V Benetkah se je ustalil sistem špijonstva in terorja.

Bogate Benetke so se krasile z novimi zgradbami. Čez kanale, s katerimi je bilo prepreženo mesto, so gradili lepe mostove, zidali velika poslopja. Posebno bogato je bil okrašen glavni trg Benetk — trg sv. Marka. Tu je stala veličastna katedrala, posvečena temu svetniku, tu je bila tudi krasna doževa palača.

Glavna trgovska tekmovalka Benetk je bila Genova, kjer so tudi vladali bogati trgovci. Genova je silno obogatela v času križarskih vojn. Zasedrila se je na Črnem morju. Tu je na jugu Krima ustanovila niz svojih trgovskih naselbin v Sudaku (Soldaja), Feodosiji (Kafa) in v vrsti drugih oporišč. Odtod so genovski trgovci trgovali z Iranom, Srednjo Azijo, Kitajsko, z ruskimi kneževinami in s Poljsko.

§ 2. Florenca

Borba Florence s fevdalci Mesto Florenca leži v kotlini med gorami, ob reki Arno. V 12. stol. so se dvigali po okoliških gričih gradovi fevdalcev. Ti so si prizadevali, da bi gospodovali nad Florenco, zavirali so trgovino, ropali trgovce. Medtem se je pa v Florenci razvijala obrtnija. Po florentinskem barvastem suknu je bilo veliko povpraševanje v Evropi in na Vzhodu. V Florenci so začela nastajati velika podjetja, bilo je tudi mnogo majhnih rokodelskih delavnic.

Bogastva Florentincev so se ustvarjala ne samo v obrti, temveč tudi v bančništvu. Florenca, ki je ležala ob eni najvažnejših trgovinskih poti Italije, je bila oddavnaj središče manjših in drugih denarnih operacij. Bogati florentinski bankirji so opravljali velike denarne posle i s papeškim dvorom i z vladarji raznih dežel Evrope.

Florenca se je uspešno bojevala s fevdalci. Florentinci so prisilili fevdalce, da so zapustili svoje gorske gradove in se preselili v mesto. V mestu so si plemiči zgradili velike utrjene hiše, ki so bile podobne gradovom. V 13. stol. se je bojeval trdovraten boj med meščani in plemiči, toda že v samem mestu.

Med meščani ni bilo enakosti. Bogati podjetniki in bankirji so skupaj z zdravniki in pravniki stvorili sedem „starejših“ cehov. Ostali cehi so se imenovali „mlajši“. Člani „starejših cehov“ so dobili vzdevek rejeni ljudje, najrevnejše množice pa — suho ljudstvo.

Proti koncu 13. stol. je bila oblast plemičev v Florenci zlomljena. Oblast so prevzeli starejši cehi, „rejeni ljudje“. Na čelu uprave v Florenci je bil poseben svet — signoria. Od devetih članov te signorije so jih sedmero volili starejši cehi in samo dva — mlajši.

Organizacija obrta

V 14. stol. so se v Florenci začele ustvarjati nove oblike obrtniške delavnosti, posebno v proizvodnji sukna. L. 1300 so v Florenci našteali do tri sto velikih suknarn, ki so izgotovile na leto do 100.000 kosov sukna. Bogati suknarji so kupovali volno v Flandriji, Angliji ali Španiji. V Florenci pripeljana volno so spravljali v posebne prostore, kjer so jo mezdni delavci prali, sušili in česali. Nato so volno razdajali malim rokodelcem v mestu ali kmetom po vaseh. Ti so za plačo predli volno. Dobljeno predivo se je razdeljevalo med rokodelce — tkalce. Tkalci so je tkali in vračali izgotovljeno tkanino. Za nadaljnjo obdelavo so jo dajali v specialne delavnice. Tu so mezdni delavci sukno strigali, kosmatili, barvali.

Tako so nastala velika podjetja, katerih lastniki so mogli biti le zelo bogati ljudje. Mnogo malih obrtnikov je padlo v odvisnost od velikih suknarskih podjetnikov. Statve in surovine niso pripadale rokodelcem, temveč podjetnikom. Izgotovljen izdelek je rokodelec tudi oddajal gospodarju, sam je prejemal samo nizko plačo za svoje delo. Mali obrtniki so se razlikovali od mezdnih delavcev samo po tem, da niso delali v gospodarjevi delavnici, temveč doma. Tem malim rokodelcem je bilo prepovedano organizirati se v cehe: „rejeni ljudje“ so se bali, da ne bi mali rokodelci izkoristili cehov za borbo proti temu izkoriščanju, pod katerim so trpeli.

Mezdni delavci, ki so delali v delavnicah gospodarjev, tudi niso imeli pravice ustanavljati svoje organizacije. Mezda je

bila zelo nizka in je bila odvisna od presoje gospodarjev. Tako sta nastala nova razreda — buržoazija in mezdni delavci.

Taka velika podjetja, v katerih delajo mezdni delavci in od gospodarjev odvisni mali obrtniki, se imenujejo manufakture. Beseda „manufaktura“ pomeni „izdelovanje z roko“. Od kasnejših tovarn so se manufakture razlikovale po tem, da se v njih niso uporabljali stroji, temveč se je vse delo opravljalo ročno, in po tem, da je del delavcev še vedno delal doma (mali obrtniki). V Italiji se je v 14. stol., mnogo prej kakor v drugih deželah Evrope, začela ustvarjati kapitalistična proizvodnja, ki je temeljila na izkoriščanju mezdnih delavcev. Manufaktura je bila začetna oblika kapitalistične proizvodnje.

Vstaja čompov V Florenci je izbruhnila prva velika vstaja delavcev v zgodovini, znana pod imenom vstaja čompov (tako so imenovali mezdne tekstilne delavce).

20. julija l. 1378 so čompi in mali rokodelci šli na ulico ob zvonjenju zvonov. Spočetka so poskušali zavzeti poslopje signorije. Ko se jim to ni posrečilo, so začeli rušiti hiše bogatih meščanov. 22. julija so čompi zavzeli signorijo. Člani signorije so se v strahu razbežali.

Ko so strmoglavili oblast „rejenih ljudi“, so uporniki organizirali tri nove cehe — dva za male rokodelce in enega za čompe. Predstavniki teh cehev so prišli v novo signorijo. Njej na čelo so postavili vodjo čompov — grebenarja Michela Landa. Toda Lando se je skazal kot izdajalec. Bil je podkupljen po buržoaziji in je skrbel predvsem za varnost premoženja bogatašev, ne pa za interese delavcev.

Veliki podjetniki so v odgovor na vstajo ljudstva zaprli svoja podjetja. Začeli sta se brezposelnost in lakota. Čompi so poskušali organizirati novo vstajo, pa jih niso podpirali mali rokodelci, katerim so bogataši obljubili, da bodo razširili njihove pravice. Vstaja je bila zadušena. Začel se je krut obračun. Množica delavcev je bila primorana bežati iz Florence. Ceh čompov so odpravili in vzpostavili oblast „rejenih ljudi“.

Tako je doživela poraz prva vstaja delavcev. Delavci so bili še preveč slabotni, maloštevilni in slabo organizirani, da bi obdržali oblast v svojih rokah.

**Tiranstvo
Medičejcev** Vstaja čompov je prestrašila „rejene ljudi“. Strah pred vstajami jih je silil, da so iskali novo obliko vladanja.

V 15. stol. je bila oblast v rokah največjega bankirja Florence Cosima Medicija. Oficielno ni imel nikakega položaja, toda vse niti vladanja so bile osredotočene v njegovih rokah. Člane signorije in druge uradne osebe so še nadalje volili, toda volitve so bile organizirane tako, da so na vse položaje prihajali samo pristaši Medicija. Signorija je izgubila vsak pomen in vsi ukrepi so se izvajali samo na Medicijevo odredbo.

Da bi pridobil ljudske množice na svojo stran in jih odvrnil od borbe, je Cosimo Medici organiziral velika gradbena dela. Pri gradnjah novih poslopij je florentinska revščina dobila možnost, da se je preživljala.

Medičejci so bili največji bankirji ne samo v Florenci, temveč v vsej Evropi. Njihova banka je imela podružnice v celi vrsti velikih mest. Medičejci so posojali denar kraljem. Zaradi tega se je večal mednarodni vpliv Medičejcev.

Po Cosimovi smrti je oblast prešla na njegovega sina, potem pa na vnuke. V Florenci je dolgo vladal Cosimov vnuk Lorenzo, imenovan „Krasni“. To je bil lokav in spreten politik, ki se ni strašil ničesar za dosego svojih namenov. V želji, da bi dal svojemu vladanju več sijaja, se je obdajal z umetniki, učenjaki, pesniki, ki so ga slavili in se mu prilizovali. Medičejci so postali nekaka nekronana dinastija v Florenci.

Tako je nastala v Florenci neomejena samovladarska oblast. Ta oblika vladanja je dobila ime tiranstvo, vladarje same so pa imenovali tirane. Tiranstvo je nastalo tudi v mnogih drugih mestih Italije. Vzrok tiranstva je bil eden in isti — strah pred ljudskimi vstajami. Tirani so često izhajali iz uglednih plemiških rodov, pa tudi iz vrst „condottierjev“ — poveljnikov najemniških vojaških odredov. Tako je v Milanu sredi 15. stol. prišel na oblast condottiere Sforza.

Tako so italijanska mesta branila svojo neodvisnost v borbi s fevdalci, toda strah pred ljudskimi vstajami je prisilil bogate meščane, da so se pokoravali oblasti tiranov.

§ 3. Zgodnja italijanska renesansa

Italija 14.—15. stol. je bila najnaprednejša dežela Evrope. Tu so se prej kakor kjerkoli v Evropi ustvarile nove oblike obrtnije, tu se je krepila buržoazija — podjetniki, bankirji,

trgovci; tu so se začele razvijati znanost, literatura, pa tudi slikarstvo in druge stroke umetnosti.

Humanizem in renesansa Staro svetovno naziranje, stari verski pogledi, stare znanstvene predstave niso več odgovarjale ljudem v novih pogojih življenja. Za trgovca, obrtnika, bankirja, katerih uspeh je bil docela odvisen od njihove osebne podjetnosti, človek nikakor ni bil bitje brez pomoči. Ti so verovali v človekovo moč in v njegovo pravico do življenja. In zaradi tega je novo usmerjenje kulture tudi dobilo naziv **humanizem** („humanus“ po latinsko pomeni „človeški“), predstavniki te smeri pa imenuje **humanisti**.

Humanisti so zavračali stari cerkveni nauk. Iskali so navdahnjenja v stvarnosti in pri antičnih pisateljih. Oboževali so antično literaturo, iskali rokopise antičnih pisateljev, jih proučevali, na novo oživiljali antično kulturo. Nova smer kulture se zaradi tega imenuje **renesansa**.

Dante, Petrarca, Boccaccio V preddvoru te nove kulture stoji največji italijanski pesnik Dante (1265—1321). Glavno Dantejevo delo je „Božanska komedija“. To je velika pesnitev v italijanskem jeziku. V „Božanski komediji“ pripoveduje Dante, kako je zablodil v pragozdu. Tu je naletel na starega rimskega pesnika Vergila. Skupaj z Vergilom je Dante prepotoval onstranski svet. Pesnitev se deli na tri dele — Pekel, Vice, Raj.

Pekel je prikazal Dante kot rov, ki se širi od površine zemlje v globino. Dante opisuje devet krogov pekla, kjer trpe „duše grešnikov“ različne muke odvisno od njihovih pregreh. V enem krogu pekla vale grešniki ogromne kamne. V drugem krogu so vrženi v ognjeno jezero. V nekem krogu pekla je za kazen strahovit mraz. V nekem drugem krogu spet je Dante videl ognjeno jamo, pripravljeno za tedaj še živega papeža Bonifacija VIII. Za najstrašnejši greh šteje Dante izdajstvo.

Dante ni postavil v peklo svojih ljubljenih antičnih pisateljev, ki bi po nauku cerkve morali biti tam kot nekristjani. Pri Danteju so v predpeklju, kjer ne trpe nobenih muk.

Dante je v svoji „Božanski komediji“ ponavljal religiozne predstave srednjega veka dodal pa je popolnoma nove poteze, ki so bile mogoče samo v pogojih novega življenja v Italiji. Dante protestira proti ozkosti cerkvenih nazorov. Poveljuje svobodo čustva, vedoželjnost duha, težnjo po spoznavanju sveta.

Eden prvih italijanskih humanistov je bil **Petrarca** (1304—1374). Že v zgodnji mladosti je ljubil knjige, se poglobljal v čitanje del znamenitih rimskih pisateljev. Raziskoval je pozabljene roko-

pise antičnih pisateljev. Vsako tako odkritje je Petrarca zabeležil v svojem dnevniku kot velik dogodek.

Petrarca je zapustil mnogo literarnih del. V italijanskem jeziku je pisal lirične verze — sonete, posvečene Lauri, v katerih je opeval njeno lepoto in vrline. Napisal je veliko pesnitev v latinskem jeziku pod naslovom „Afrika“, v kateri je posnemal Vergila. Petrarca ima mnogo prozaičnih spisov o filozofskih in drugih témah.

Petrarca je užival veliko slavo pri svojih sodobnikih. V Rimu so ga svečano ovenčali z lovorjevim vencem.

Drug velik humanist je bil Petrarcov prijatelj Boccaccio (1313—1375). Glavno njegovo delo je „Dekameron“ (po grško pomeni „deset dni“). Boccaccio pripoveduje, da je za časa kuge, ki je divjala v Florenci, deset mladih ljudi zapustilo mesto; vsak dan so se shajali in vsakdo je pripovedoval po eno zanimivo zgodbo. „Dekameron“ je zbornik zgodb, v katerih se Boccaccio norčuje iz svetohlinstva, čudežev, duhovnikov in menihov. Klical je k veselemu, uživanju polnemu življenju. Boccaccio je prav tako kakor Petrarca občudoval antično literaturo, iskal in zbiral antične rokopise. Visoko je pa cenil tudi italijansko poezijo, bil vznemirjen nad Dantejevimi in Petrarcovimi deli.

Razširjenje renesančne kulture

Humanizem se je hitro širil med omikanimi ljudmi Italije. V Italiji so povsod nastajali krožki humanistov. Tiranji italijanskih mest so podpirali humaniste, da bi dali več sijaja svojim dvorom. Pod Medicejci je postala Florenca središče italijanskega humanizma. Nova kultura je zajela samo majhno vrhno plast italijanske družbe. Humanisti so bili daleč od ljudstva. Pisali so navadno v latinskem jeziku, ki je bil ljudstvu nerazumljiv. Vendar je humanizem odigral veliko pozitivno vlogo, spodkopal je avtoriteto srednjeveške cerkve in odkril evropski omikanski družbi zaklade antične umetnosti, antične literature in vede.

Renesansa ni zajela samo literature, temveč tudi slikarstvo, kiparstvo, stavbarstvo. Umetniki in kiparji so si prizadevali, da bi dali svojim delom več prirodnosti in podobnosti z naravo, pri čemer so se navduševali nad obrzci antične umetnosti. Arhitekti so tudi posnemali antične obrzce. Gradili so svetle, prostorne in lepe palače za bogataše in veličastne zgradbe za vladne ustanove.

Razvoj morske plovbe, gradnje ladij, trgovskih potovanj je pripomogel k razširjenju obzorja ljudi in vzbujal v njih zanimanje za geografijo, astronomijo, mehaniko, matematiko.

Iz Italije se je kultura renesanse hitro razširila tudi po drugih deželah Evrope. Vpliv italijanske renesanse je segel

tudi v daljno Mokvo. Za časa Ivana III., ki se je oženil z bizantinsko princeso Sofijo Paleologovo, vzgojeno v Italiji, so prišli na moskovski dvor italijanski umetniki. Kremelj so začela krasiti poslopja, katera so zgradili znani italijanski stavbeniki.

Tiskarstvo K razširjenju renesančne kulture je mnogo pripomogel izum tiska. Tisk je izumil sredi 15. stol. v Mainzu (Nemčija) Ivan Gutenberg.

Dotlej so knjige prepisovali na roko. Prepisovali so jih menihi v posebnih „pisalnih delavnicah“, tako imenovanih „skriptorijih“. Knjige so pisali na pergamentu, često so jih krasili z umetniško izrisanimi začetnimi črkami in zaradi tega so bile zelo drage. Dostopne so bile samo bogatim ljudem. V isti meri, kakor je rastla mestna kultura, je naraščalo popraševanje po knjigah. V mestih so se pojavili cehi, ki so se specialno bavili s prepisovanjem knjig. Od konca 14. stol. dalje se pojavljajo knjige, ki so bile prepisane na papirju, ki je bil mnogo cenejši od pergamenta. Delali so tudi poskuse z mehaničnim razmnoževanjem knjig s pomočjo tiska. V ta namen so ves tekst strani izrezavali z obrnjeno pisavo na leseni deščici, z barvo mazali to deščico in jo odtisnili na papir. Tak način je bil še vedno zelo drag in težaven.

Gutenberg je sklenil, da bo zamenjal kompaktno leseno deščico s premakljivimi črkami in da bo vrh tega vlival črke iz kovine. To je zelo olajšalo tiskanje in omogočalo, da se je s pomočjo vijaka papir enakomerno pritrjeval na stavek.

Umetelnost tiskanja se je hitro razširila po vseh deželah Evrope. Povsod so se ustanovljale tiskarne in se tiskale knjige na nov način. Knjige so se znatno pocenile in so postale dostopnejše. Zrastla je trgovina s knjigami. Tisk je postal mogočno orodje za širjenje nove buržoazne kulture.

20. poglavje

Propad bizantinskega cesarstva

Turška osvajanja Po križarskih vojnah je Bizanc ohranil samo senco prejšnje moči. Bizanc in sosedne balkanske države — Srbija in Bolgarija, ki sta se v 12. stol. osvobodili bizantinske oblasti — so slabile druga drugo s skoraj nepretrganimi vojskami. V začetku 14. stol. se je pojavil njim nevaren sovražnik — Turki — Osmani.

Od konca 13. stol. dalje se je izmed turških kneževin Male Azije začel dvigati Osmanov emirat (1299 — 1320). Osman je združil večji del turških vladavin v državo, ki se je po njegovem imenu začela imenovati osmanska. Osman in njegov sin Orhan (ki je sprejel naslov sultan) sta osvojila skoraj vse posesti Bizanca v Mali Aziji in pomaknila svoje meje k Marmornemu morju.

V svojih neprestanih vojnah so se Bizanc, Bolgarija in Srbija večkrat obračali za pomoč na Osmanove Turke. Turki so uprizarjali roparske napade na Balkanski polotok in se pričali, da se bodo lahko polastili teh dežel, katere so razdirali stalni nemiri. Turki so se začeli utrjevati na Balkanskem polotoku. L. 1361 so zavzeli Adrianopol in prenesli tja svojo prestolnico.

Bolgarija in Srbija, ki so ju oslabile fevdalne notranje vojne, nista mogli dati močnega odpora Turkom. Sultan Murat je l. 1389 zadal strahovit poraz Srbom na Kosovem polju in Srbija je bila primorana priznati vazalno odvisnost od Turkov. O bitki na Kosovem polju so srbski ljudski pesniki zložili mnogo pesmi, ki so objokovale ta poraz kot največjo nacionalno nesrečo. Kmalu nato so se Turki polastili tudi Bolgarije.

Timur in njegove osvojitve

Okrog Bizanca se je strnil obroč turških posesti, njegov propad je pa odložil strahovit spopad v Aziji.

Proti koncu 14. stol. je večina mongolskih posesti razpadla na cel niz majhnih fevdalnih kneževin, ki so živele neprestanem sovraštvu med seboj. To je izkoristil srednjeazijski emir Timur (Evropejci ga imenujejo Tamerlan; beseda „Tamerlan“ je nastala iz Timurjevega vzdeyka — Timur Leng, kar pomeni „Timur Hromi“: v neki bitki je bil Timur ranjen v nogo in je ohromel). Timur je združeval v sebi talent diplomata in talent vojskovodje. Kot diplomat je izkoriščal nesoglasja med fevdalnimi knezi s tem, da je podžigal sovraštvu enih proti drugim. Kot vojskovodja je znal s hitrim in odločnim udarcem ugonobiti nasprotnika. Niti enkrat ni doživel poraza.

V nekaj desetletjih je Timur razširil svoje osvojitve na velikansko prostranost — podvrgel je Srednjo Azijo, Iran, severno Indijo, Sirijo, Malo Azijo, Zlato Hordo. Za svojo prestolnico je napravil Samarkand.

Iz osvojenih dežel je dovažal v svojo novo prestolnico ogromna bogastva. Tja je preseljeval številne rokodelce, umetnike, učenjake. Pod njim so v Samarkandu zgradili krasne stavbe in mesto je postalo eno najvažnejših središč omike na Vzhodu. Timurjev vnuk Ulusbek je bil najznamenitejši astronom svojega časa. V Samarkandu je zbral najboljše astronome Vzhoda in zgradil občudovanja vreden observatorij.

V svojem cesarstvu je Timur vzdrževal strog red. Organiziral je ogromna dela za izpeljavo namakalnih kanalov. V primeru najmanjše upornosti je pa bil neusmiljen.

Njegov pohod v severno Indijo je povzročil nezaslišana opustošenja. Mnoga cvetoča mesta, med njimi tudi bogati Delhi, so se spremenila v razvaline. Ko je l. 1402 krenil z vojsko v Malo Azijo, se je Timur spopadel s Turki — Osmeni. Pri Ankari je potolkel Turke do nog (1402) in ujel osmanskega sultana Bajazita. Timurjeva smrt (1405) je pretrgala njegova nadaljnja osvajanja. Po njeni ustvarjena ogromna država je razpadla na več delov.

Oslabljenje Turkov po Timurjevem vdoru je začasno zadržalo njihove operacije proti Bizancu. Nato so pa spet obnovili svoje napade.

Zavzetje Carigrada po Turkih L. 1453 je sultan Mehmed II. z veliko vojsko oblegal Carigrad. Grki so imeli znatne sile, Turki so pa imeli najboljšo artilerijo za obleganje izmed vseh dežel Evrope. Razen tega so imeli metalne naprave — „bombarde“, ki so metale ogromne kamne. Bizantinci so zaprli vhod v carigrajsko пристanišče (Zlati Rog) z verigami, Turki so pa ponoči skrivaj zavlekli tja 70 ladij po deskah, ki so bile namazane z mastjo.

Obleganje je trajalo 53 dni. Končno so 29. maja l. 1453 zavzeli Carigrad v naskoku. Zadnji bizantinski cesar Konstantin Paleolog je poginil v boju. Mehmed II. je slovesno vkorakal v Carigrad in ga naredil za prestolnico svoje države. Konstantinopol je preimenoval v **S t a m b u l**.

Zavzetje starodavne prestolnice Vzhodnega rimskega cesarstva je napravilo silen vtis v Evropi. Močno turško ali osmansko cesarstvo je postalo stalna grozeča nevarnost za evropske države.

Kitajska in Japonska v 13.—16. stoletju

Ustvaritev mongolskega cesarstva na Kitajskem

V začetku 13. stol. so mongolske horde strahovito opustošile Kitajsko. Polja kmetov so pretvorili v pašnike za svojo živino. Mnogo ljudi so pobili. L. 1271 so Mongoli ustanovili v severni Kitajski svoje cesarstvo, katero so imenovali

Juán, s prestolnico Peking (Bejpin). Kmalu so začeli vojno s sunškimi cesarstvom in osvojili vso Centralno in Južno Kitajsko. Zavzeli so prestolnico cesarstva Hang-Čau, cesarja pa odpeljali v ujetništvo. Zdaj je bila vsa Kitajska pod oblastjo Mongolov, postala je osnovni del kolosalnega mongolskega cesarstva, ki je razširilo svojo oblast skoraj nad vso Azijo.

Kitajska obrt

Mongolske horde so pustošile druge dežele. Ko pa so zagospodarile nad Kitajsko, so začele pospeševati kitajsko trgovino in obrt, da bi povečale bogastva svojega cesarstva. V Kitajsko so dovažale bogastva, naropana pri drugih podvrženih narodih.

Ogromno razširjenje mongolskega cesarstva in njegovih mednarodnih zvez, širok razmah njegove trgovine z drugimi narodi sta dala novo pobudo kitajski obrti. Nastajajo ogromne delavnice s tlačanskimi delavci.

Prve delavnice porcelana so napravili že v tanskem obdobju. S proizvodnjo porcelana je bilo zaposlenih na sto tisoče ljudi. Razdelitev dela je bila taka, da je šla ena skodelica, skleda, vaza skozi nekoliko desetorice rok. Izurjeni mojstri so z roko krasili porcelanaste izdelke. V Hang-Cou, Nankingu in drugih velikih mestih so bile velike delavnice svile. Kitajska svila je bila slavna po vsem svetu. Tisoči in tisoči tlačanov so bili zaposleni pri gradnji trgovinskih in vojnih ladij. Kitajske ladje so bile večje in udobnejše od evropskih.

Nacionalno gibanje proti Mongolec

Mongoli so zaslužnili kitajski narod. Kitajske kmete so zatirali mongolski uradniki in vojaški poveljniki. Kitajci skoraj niso mogli dobiti državnih služb v svoji lastni deželi. Mongolec so sovražili ne samo kitajski kmetje, temveč tudi kitajski fevdalci, trgovci, bivši uradniki in vojaški poveljniki.

Začela so se organizirati množična tajna društva, ki so si postavila za cilj, da vržejo s sebe mongolski jarem. Najpomembnejše tajno društvo je bilo društvo „Bela lilija“. Njegovo osnovno množico so tvorili kmetje. Vanj so vstopali tudi mestni rokodelci, trgovci in celo mnogi fevdalci. V društvo so sprejemali samo tiste, ki so bili sposobni za odločen boj. Zborovali so zelo tajno. Vstopivši so prisegli, da bodo do kraja zvesti društvu. Izdajalec so kaznovali s smrtjo.

L. 1348 je izbruhnil upor kitajskih kmetov proti Mongolec na jugu Kitajske. Neposredno za tem so se začeli upori po vsej

deželi. Začeli so se množični poboji mongolskih uradnikov in vojaških poveljnikov. Uporniki so se združili, zasedli mesta. Vso Kitajsko je zajela kmečka vojna. Kmetom so se pridružili tudi drugi razredi kitajske družbe, ki so tudi hoteli vreči mongolski jarem. Med uporniki se je posebno odlikoval revni kmet Ču - Juan - Čang. Združil je okrog sebe razpršene uporniške odrede in ustvaril veliko kmečko armado. Začel je vojevati organizirano vojno proti mongolskim vojskam in osvajal mesto za mestom. Njega je podpiral ves kitajski narod.

Stvoritev cesarstva Ming

Kmalu je Ču-Juan-Čang zavzel Nanking in se oklical za cesarja. Svoji državi je dal ime Ming. To je bilo l. 1368. Prebivalstvo Južne Kitajske je kmalu priznalo novega cesarja. Oblast Mongolov je ostala samo na severu. V istem letu je novi cesar začel vojno proti Mongolom in zasedel mongolsko prestolnico Peking. Zadnji mongolski cesar je pobegnil v mongolske stepe skupaj z vsemi svojimi vojaškimi poveljniki in ostanki vojske. Kitajci so pregnjali Mongole tudi v njihovi lastni deželi in jih navsezadnje pokorili.

Tako je kitajski narod pokazal, da je sposoben za trdovratno, dolgoletno borbo in da more za dobro organizacijo in dobrimi voditelji premagati celo tako močnega sovražnika, kakor so bili Mongoli.

Cesarstvo Ming je obstajalo do sredine 17. stol. Njegova prestolnica je bila Nanking, pozneje pa Peking.

Ojačenje Japonske

Otoška država Japonska dolgo ni igrala nikake vloge v svetovni zgodovini. Njene zunanje zveze so se omejevale samo na Kitajsko in na otoke Tihega oceana, s katerimi so Japonci oddavnaj trgovali. Od Kitajcev so Japonci prevzeli vso kulturo, vključno pismenstvo, religijo, umetnost. Mnogo stoletij je Japonska predstavljala deželo, razdeljeno na polno fevdalnih vladavin. Fevdalni knezi so upravljali kneževine kot samostojni cesarčki. Ogromen pomen v srednjeveški Japonski si je pridobil vojaški sloj — samuraji, podobni evropskim srednjeveškim vitezom. Proti 17. stol. se je na Japonskem dovršil proces ustvaritve enotne države. Veliki fevdalci in samuraji so se podredili vrhovni oblasti enega japonskega kneza. Medtem je naraščala trgovina s Kitajsko. Bogastva te dežele so vzbujala pohlep japonskih samurajev in sklenili so pokoriti Kitajsko.

Majhni roparski napadi japonskih samurajev na Kitajsko so se začeli že v 14. stol., posebno pogostni pa so postali v 16. stol. Japonska je začela venomer napadati kitajska mesta. Na svojih majhenkih, lahkih ladjah so Japonci skoraj vsako leto vdirali v obalne kraje ogromnega kitajskega cesarstva. Potem ko so izropali kako mesto, so Japonci odšli domov. Spočetka jim je kitajska vlada posvečala malo pozornosti. V 50-ih letih 16. stoletja so pa samuraji napadli velika primorska mesta Ningpo, Amoj l. dr.

Zavzeli so jih in strašno izropali. Takoj za tem so Japonec poslali po reki Jangcekiangu močno vojno brodovje in oblegali eno največjih kitajskih mest Nanking. Presekali so zvezo med jugom in severom kitajskega cesarstva. Tokrat so pa Kitajci pokazali odločen odpor proti japonskim samurajem. Ne samo da so odgnali japonsko brodovje od Nankinga, temveč so tudi nagнали vse Japonec iz Amoja, Ningpoa in drugih mest, kjer so se Japonec že počutili kot gospodarji. Samuraji so z ostanki svoje vojske sramotno bežali iz Kitajske. Za kazen za predrzne roparske napade so Kitajci ustavili vsakršno trgovanje z Japonec in jim celo prepovedali prihajati v kitajska pristanišča.

Japonsko-kitajska vojna Razsrjeni sumarji so zatajili sovraštvo do kitajskega naroda. Pretrganje trgovine je v živo zadela japonske trgovce. Japonec so zasnovali nov velik načrt vojne s Kitajsko. Ta načrt je sklenil uresničiti japonski knez Hidejoši. Skrbno se je pripravljal na vojno, zbiral armado, gradil vojno brodovje. Pomagali so mu japonski trgovci in samuraji. Proti koncu 16. stol. je Japonska dokončala vojne priprave in Hidejoši se je odločil da začne vojno. Zamislil si je, da bo pokoril tudi Korejo, Mandžurijo, Filipinske otoke, Formozo in da bo postal edini vladar nad velikim azijskim cesarstvom na Tihem oceanu. Hidejoši je že v naprej gledal sebe kot gospodarja Kitajske. Za svojo novo prestolnico je namenil kitajsko mesto Ningpo, svojemu sinu pa je obljubil položaj vladarja Kitajske. Japonski samuraji in trgovci so v naprej slavili zmago in uživali nad izropanjem kitajskega ljudstva.

L. 1592 je Hidejoši opremil veliko vojno brodovje in ga poslal, da osvoji Korejo, ki je bila vazalna država Kitajske.

Ogromna japonska armada se je izkrcala na obali Koreje, osvojila primorska mesta in kmalu zavzela prestolnico Koreje Seul.

Tedaj pa je posegla v borbo kitajska vojska. Kitajski cesar je razumel, da je osvojitve Koreje samo prvi korak k vdoru v Kitajsko, in je poslal na pomoč Korejcem močno vojsko. Tako se je razpletla srdita borba, ki se je zavlekla na več let. L. 1597 so Japonec poslali na Kitajsko novo močno vojsko in Kitajci so doživeli resen poraz. Japonec so prodirali vedno globlje in že videli pred seboj bližnjo zmago. Kruto so obračunavali s premaganimi. Japonec so zverinsko pobijali Korejce in Kitajce, rezali mrtvim nosove in ušesa in pošiljali v svojo prestolnico kot dokaz zmag.

Toda Kitajska se je pripravljala na odločilne akcije. Ko so zbrali svoje moči in izurili veliko armado, so Kitajci vrgli japonsko vojsko v morje (1598). Pregnali so iz Kitajske vse Japonec do zadnjega vojaka in prisilili Japonec, da so podpisali pogodbo (1607), s katero so samuraji potrdili, da se odpovedujejo vsakršnim pretenzijam na Korejo. O načrtih podvrženja vse Kitajske ni moglo biti več govora. Kitajska vojska je za dolgo časa izbila samurajem veselje napadati tuje dežele.

Pozni srednji vek

22. poglavje

Velika geografska odkritja in začetek kolonialnih osvajanj

§ 1. Odkritje Amerike in morske poti v Indijo

V starem in zgodnjem srednjem veku si pomorščaki niso upali pluti daleč na odprto morje. Evropskim trgovcem in pomorščakom so bila znana samo morja, ki so oblivala Evropo. Malo po malo se je tehnika pomorske plovbe vendar začela spopolnjevati. Izumili so kompas, s pomočjo katerega se ni bilo treba bati, da bi izgubili smer na odprtem morju. Začeli so graditi lahke in okretne jadrnice — karavele. Take jadrnice, opremljene s kompasom, so že lahko tvegale daljne in dolgotrajne pomorske vožnje.

V 14. stol. so italijanski pomorščaki že znali sestavljati dovolj točne morske mape. Toda na teh zemljevidih so predstavljali v glavnem najbolj znano jim Sredozemsko morje. Že v 13. stol. so se v Evropi začele širiti stare predstave Grkov in posebno nauk grškega geografa Ptolemeja o obliki Zemlje.

Opirajoč se na ta nauk je domneval florentinski astronom in geograf Toscanelli, da je mogoče dospeti do Azije, ako se gre proti zahodu. Narisal je zemljevid sveta, na katerem je bila Indija začrtana na nasprotni (Evropi) obali Atlantskega oceana. Seveda on ni mogel vedeti, da leže med Evropo in Azijo ogromni ameriški kontinent in dva oceana.

Motnja suhozemeljske trgovine z Vzhodom Evropska trgovina z Vzhodom se je vodila s posredovanjem Arabcev po velikih karavanskih poteh, ki so spajale vzhodna obrežja Sredozemskega in Črnega morja z Indijo in drugimi daljnimi deželami azijske celine.

Arabci so pri tem imeli za svoje posredovanje velike dobičke in prodajali blago 8—10 krat dražje, kakor so ga plačali sami.

Osvojitve Turkov, ki so se polastili vzhodnih obrežij Sredozemskega morja, so stalno motile arabsko trgovino. Zaradi tega so se Evropejci že davno začeli ukvarjati z mislijo o tem, ali se ne bi mogli ogniti posredovanju Arabcev in poiskati novo pot v Indijo. Že v letih 1467—1472 je tverski trgovec Atanasij Nikitin napravil potovanje v Indijo čez Iran. Podal je podroben opis svojega potovanja. V tem opisu je mnogo zanimivih pričevanj o trgovini, religiji, vojaških zadevah, naravi Indije. Toda ta pot je bila preveč težavna in nevarna. Prikladnejša je bila morska pot v Indijo.

Ekspedicije Portugalcev

Prvi, ki so si upali na daljna potovanja po morjih, so bili Portugalci. Smeli portugalski pomorščak **Diaz**, ki je plul proti jugu ob obali Afrike, je došel do rta v Južni Afriki, ki mu je dal ime **Rt dobre nade** (1486). Drugi Portugalac **Vasco da Gama** je plul okrog Afrike, preplul Indijski ocean in došel do obale Indije (1498). Od tega časa dalje so začeli Portugalci ropati Indijo in izvažati iz nje dragoceno vzhodno blago: začimbe, zlat pesek, slonovo kost, dragocene kamne in svilene tkanine. Portugalci so spodrinili iz Indije arabske trgovce in ustanovili tam svoje kolonije.

Kolumbovo odkritje Amerike

Nekoliko let poprej se je izvršilo drugo važno odkritje. L. 1492 je Genovčan **Kristof Kolumb** odkril Ameriko.

Sin genovskega tkalca Kolumb je s 14. letom postal mornar. Mikale so ga zgodbe o daljnih morjih in novih zemljah. Napotil se je v Španijo in stopil v službo španskega kralja. Posrečilo se mu je prepričati kraljico Izabelo, da je mogoče dospeti do Azije, če ne pluje proti vzhodu, temveč ves čas proti zahodu čez Atlantski ocean. 3. avgusta l. 1492 je Kolumb odplul iz španskega pristanišča Palos na treh majhnih karavelah. 12. oktobra je došel do malega otoka v skupini Bahamskega otočja in ga imenoval otok **San Salvador**. Kolumb je odkril nato otoka Kubo in Haiti in se na treh naslednjih potovanjih pomudil na Jamajki, Antilskih otokih in na severni obali Južne Amerike.

Vse te dežele, katere je Kolumb na novo odkril, so proglasili za posesti španskega kralja. Do konca svojega življenja je bil Kolumb prepričan, da leže po njem odkrite dežele

neposredno ob vzhodnih obrežjih Azije. Zaradi tega je imenoval prebivalce po njem odkritih deže! Indijce (ali Indijance). Šele drugemu popotniku, Florentincu Amerigu Vespucciju je postalo jasno, da je Kolumb odkril nov del sveta. Vespucci je preiskal in opisal severni del Južne Amerike in prišel do prepričanja, da tvorijo te dežele novo celino. Po njegovem imenu so novi del sveta imenovali Ameriko.

Magellan L. 1519 se je Portugalec Magellan po naročilu španskega kralja odpravil na prvo potovanje okrog sveta. Odplul je na zahod, odkril morsko ožino (Magellanovo morsko ožino), ki je delila skrajni južni konec ameriške celine od otoka, ki mu je dal ime Ognjena Zemlja, preplul Tihi ocean in prišel do Filipinskih otokov. Tu je bil v praski z domačim prebivalstvom ubit, njegovi sopotniki so pa nadaljevali svoje potovanje dalje okrog Azije in Afrike. Od 234 ljudi, ki so se odpravili z Magellanom, se jih je vrnilo v Španijo v septembru l. 1522 komaj 16. Nekaj jih je ostalo na pol pota, ker so se ustrašili nevarne in težavne vožnje, večina je pa poginila od bolezni in nezgod.

§ 2. Osvajanje Amerike in začetek kolonialne politike Evrope

Osvojitev Mehike in Peruja

Komaj je bila Amerika odkrita, so že privrele v njo cele trume pustolovcev in osvajalcev (conquistadorjev). To so bili v glavnem obubožani kastilski vitezi (hidalgovi). Predvsem so prodrli v tiste dežele Centralne in Južne Amerike, ki niso ležale daleč od otokov, katere je prvič odkril Kolumb. Tu, v Mehiki in Peruju so živela ljudstva stare kulture.

Med plemeni, ki so bila naseljena v Mehiki, je bilo najmočnejše pleme Aztekov. Ti so pokorili ostala plemena in jih prisilili, da so plačevali tribut s pridelki, dragocennostmi in sužnji. Od časa do časa so Azteki delali pohode med pokorjena plemena, da bi jih držali v strahu in pokorščini. Sami Azteki so živeli v mestu Mehiki na nedostopnem otoku sredi jezera. Ker so prejeli tribut od podvrženih plemen, so Azteki živeli v razkošju, imeli zlato in srebrno posodo, hodili v lepih, raznobarnih oblačilih.

V Peruju je oblast pripadala plemenu Inkov. Načelovala sta jim cesar in vrhovni žrec. Za Inke je delalo številno podvrženo prebivalstvo. Inki sami niso delali: služili so v

vojski in bili uradniki. Po vaseh, posebno med novo podvrženimi plemeni, so Inki gradili trdnjave in imeli vojaške garnizije. Inki so bili kulturnejši kakor Azteki. Inki so imeli že medicinska in astronomska spoznanja, znali so voditi koledar.

Španci so lahko pokorili Azteke in Inke. Strelno orožje in konji so navdajali ta ljudstva s paničnim strahom. Španski conquistador Cortez je z odredom 400 mož osvojil v nekaj letih vso Mehiko (1519—1521). Drugi španski pustolovec Pizarro je še z manjšim oddelkom 10 let kasneje zasedel in izropal Peru. Aztekom in Inkom podvržena plemena, ki so sovražila svoje zaslužnjevalce, so pomagala Špancem izvršiti te osvojitve.

Španci so neusmiljeno obračunali ne samo z Azteki in Inki, temveč tudi s svojimi zavezniki. Iztrebljali so cele vasi nesrečnih Indijancev, ob najmanjšem odporu so jih pobijali in žgali žive na grmadah, silili njihove žene, matere in otroke, da so prisostvovali temu, jih gonili s psi. Španci so pograbili Indijancem vse njihovo nakopičeno srebro in zlato, si razdelili med seboj njihova zemljišča, nje same pa prisilili, da so delali kot sužnji. Španci so gonili na tisoče in tisoče Indijancev na težko delo v vnovič odprte rudnike srebra, kjer so hitro umirali od prenapornega dela. Prebivalstvo je začelo hitro izumirati od izčrpanja in zaradi nečloveškega ravnanja. Tedaj so Španci začeli uvažati v Ameriko močnejše in vztrajnejše Črnce iz Afrike. Črnce so prikovane drug k drugemu v skupinah pošiljali v Novi svet. Med potjo so mnogi od njih umirali od lakote in bolezni.

Portugalske kolonije v Indiji Nič bolje niso ravnali Portugalci v Indiji. Ko so zasedli oporišča na zahodni obali Hindustana, so nato prodrli na otoke Sundskega in Moluškega arhipelaga. Potem ko so spodrinili Arabce, dolgo časa niso pustili tja nobenega Evropejca in so postali monopolisti v trgovini Evrope z Vzhodom. S podkupovanjem in prevaro so Portugalci dosegli od domačih vladarčkov izključno pravico nakupovanja začimb in blaga pri prebivalcih. Domačemu prebivalstvu so prodajali drobnjarijo, ki jih ni nič stala, ali stvari, ki niso bile za nobeno rabo, ga nasilno primorali, da jih je jemalo, v zameno so pa dobivali začimbe, zlati pesek, dragoceno slonovo kost, porcelan in svilene tkanine.

Odkritje Amerike in morske poti v Indijo je imelo ogromne posledice za nadaljnji gospodarski razvoj Evrope. Nasilna prisvojitve in izropanje novih dežel sta položili temelj evropskim kolonijam in strahovitemu izkoriščanju kolonialnih narodov po Evropejcih. Kolosalna bogastva, ki so stalno dotekala zdaj iz kolonij, so pospešila razvoj kapitalističnega gospodarstva v Evropi.

§ 3. Ekonomske posledice geografskih odkritij

Španci in Portugalci niso bili bogati trgovski narodi. Niti Španija niti Portugalska nista imeli razvite obrti in bogatega prebivalstva, ki bi moglo kupovati dragocen plen španskih conquistadorjev ali portugalskih trgovcev — roparjev. Za organizacijo potovanj so jim dajale denar bogate južnonemške in italijanske tvrdke. Te so pokupile znaten del tovorov, ki so se dovažali po morju iz Amerike in Indije, potem so jih pa prodajali dalje v majhnih partijah evropskim trgovcem. Središče vse te trgovine je postal sredi 16. stol. Antwerpen ali Anvers (na Nizozemskem). Semkaj so prihajali trgovci iz vseh dežel Evrope. Kupčije so se opravljale v posebni zgradbi, kjer so bili razstavljeni obrzci blaga, ki se je prodajalo. Ta zgradba se je imenovala borza in na njeni fasadi je bilo napisano: „V korist trgovcem vseh narodov in narečij“. Na borzi je bilo mogoče sklepati tudi posojila. V Evropi so se v tem času stvorile take velike monarhije kakor Francija, Anglija, Španija. Te so tekmovalle med seboj, vojevale stalne vojne in zaradi tega stalno potrebovale denarja. Denar so si izposojale pri velikih trgovskih in bančnih tvrdkah, toda često niso mogle plačati svojih dolgov in so napovedovale bankrot. Da bi se nagradili za tak riziko, so trgovci in bankirji jemali od držav-dolžnic ogromne obresti. Državni dolgovi so rastle, z njimi vred pa tudi dohodki bankirjev.

In tako sta bila prva rezultata novih geografskih odkritij hiter razvoj trgovine in obrtnije in nova organizacija kredita.

Druga posledica odkritij je bila tako imenovana revolucija cen. V Evropi se je pojavila ogromna količina dragocenih kovin — zlata in srebra, katero so dobili v Ameriki s pomočjo cenenega prisilnega dela domačega prebivalstva ali sužnjev — črncev. To je povzročilo, da sta se zlato

in srebro pocenili, produkti pa podražili. Cene žitu in najpotrebnejšim pridelkom so se dvignile za 3—4 krat.

Največ so trpeli zaradi revolucije cen vsi tisti, ki so prejemale mezde: delavci, pomočniki, hlapci. „Revolucija cen“ je na ta način zaostрила razredno borbo i v mestu i na vasi.

23. poglavje

Italija 16. stoletja

§ 1. Razredna nasprotja v Italiji 16. stoletja

Ekonomsko upadanje Italije

Že od konca 15. stol. se v italijanski obrtnosti razodeva upadanje. V Angliji, Franciji in drugih deželah se razvija lastna proizvodnja in blago teh dežel začinja konkurirati z italijanskim. V prejšnjem času po vsej Evropi slavno florentinsko sukno spodriva zdaj angleško sukno. Še večjo izgubo trpi Italija zaradi odkritja Amerike in morske poti v Indijo. Glavne trgovinske poti so se premaknile na Atlantski ocean in to je prišlo v prid tistim deželam, ki so ležale ob zahodni obali Evrope: Španiji, Portugalski, Nizozemski, Angliji in Franciji. Stare trgovinske poti — na severu Evrope po Baltskem in Severnem morju in na jugu — po Sredozemskem morju so pa nasprotno prišle v drugo vrsto.

Italijanska buržoazija

Vendar je bila v 16. stol. italijanska buržoazija še bogata. Ker so jo spodrivali v trgovini in obrtniji, začinja vedno več denarja posojati za obresti, se pečati z bančnimi posli. Imela je mnogo prostega časa. Hotela je uživati življenje, tratila je mnogo denarja za gradnjo razkošnih palač, za prekrasne slike in kipe, silila pesnike in pisatelje, da so jo zabavili, opevali njeno kulturnost in radodarnost.

Zato je pa nižjim slojem prebivalstva postajalo vedno teže.

Rokodelci in posebno delavsko ljudstvo je sorazmerno z upadanjem trgovine in obrtne delavnosti često ostajalo brez dela. Delavci so začeli odhajati iz mest v vasi, si tam najemali majčkene parcele zemlje in beraško životarili.

Italijanski kmetje

Kmetje v Italiji so bili prav taki berači. Iz njih so izsesavali sokove trije zajedalci: parazitski plemiči, ki

sploh niso nič sodelovali v gospodarskem življenju in so živeli od tega, kar so prejeli v obliki letnih dajatev od kmetov; parazitski buržuji, oderuhi in veliki zemljiški lastniki, ki so izželi iz italijanskih kmetov in delavcev zadnjo paro, in navsezadnje, največji zajedalec — rimski papež in številna požrešna in lenuharska duhovščina: duhovniki in menihi, ki so odirali siromašno in nevedno ljudstvo. Nikjer v Evropi ni bilo takega nasprotstva med bogastvom in revščino, med razkošjem in beraštvom kakor v Italiji.

§ 2. Politična ureditev Italije v 16. stoletju — Italijanske vojske

Politična razdrobljenost Italije Italija ni bila enotna država. Ob obalah Sredozemskega morja sta bili največji državi dve trgovski republiki: Genova in Benetke. V središču Lombardske ravnine, ob veliki trgovinski poti iz Srednje Evrope v Italijo je ležalo bogato in obrtniško razvito mesto Milan. V 15. stol. je Milan postal močna država in nekaj časa mu je bila podrejena celo Genova.

V srednji Italiji sta bili najpomembnejši državi Florenca in Papeška provinca. Ves jug je zavzemalo Neapeljsko kraljestvo, ki mu je vladal španski kralj. Španiji sta pripadali tudi Sicilija in Sardinija.

Bogata trgovska mesta severa in središča Italije so se bavila v glavnem s trgovino in proizvodnjo za zunanji trg. Množice italijanskega ljudstva so bile preveč revne, da bi kupovale blago, s katerim so trgovale ta mesta. Zaradi tega je italijanske trgovce malo zanimal notranji trg, zato so se pa prav tako malo zanimali za politično enotnost dežele. Trgovska mesta Italije so tekmovala med seboj v tujih deželah, kjer so kupčevala. Na vse mogoče načine so si prizadevala, da oslabe druga drugo in se najbolj bala, da si ne bi eno izmed njih podredilo vseh ostalih. Niti ena izmed držav Italije ni bila dovolj močna, da bi prevzela nase zedinjenje dežele. Italija je ostala politično neenotna.

Papeška država Prav v središču Italije je bila papeška država. Papeži so bili v tem času svetni vladarji, ki so se razlikovali od drugih vladarjev samo po tem, da niso mogli izročati svojega prestola po dednosti.

Vsak papež si je na vse dovoljene in nedovoljene načine prizadeval, da bi obogatil svoje sorodnike. V tem niso izbirali sredstev. S svojo nesramnostjo in zločini se je posebno proslavil papež Aleksander VI. Borgia, ki je zasedel prestol l. 1492. Njegov sin Cezar Borgia je hotel izkoristiti oblast svojega očeta, da bi postal vladar vse Italije. Za dosego tega namena se ni ustavljal pred ničemer; njegova sredstva so bila prevara, prelomitev prisega, bodalo in strup.

Boj med majhnimi državami Italije, boj med posameznimi častihlepneži v vsaki državi se je bojeval neprestano. Podkupovanja in verolomstvo, umori in zastrupljanja s pomočjo najetih malopridnežev so postala v italijanskih državah običajna sredstva za obračunavanje z nasprotniki.

Italijanske vojne Bogastvo italijanske buržoazije je že davno obračalo na sebe pohlepne poglede sosedov. Proti koncu 15. stol. sta se Francija in Španija pretvorili v veliki in močni plemiški monarhiji. Fevdalne vojne in ropanja v teh monarhijah niso bile več mogoče kakor poprej, ko je bila kraljevska oblast še slaba. Plemstvo je služilo zdaj v velikih kraljevih armadah in zahtevalo od svojega poglavarja — kralja — osvajalne pohode v druge dežele.

Francози so najprej napadli Italijo. Francoski kralj Karel VIII. je l. 1494 z močno vojsko prekorasil Alpe in osvojil večji del Italije. Osvajalci so se lotili neusmiljenega ropanja prebivalstva. Tedaj je proti njim združilo svoje sile nekoliko italijanskih držav. Karel VIII. se je v strahu, da bo odrezan od Francije, urno vrnil domov.

Poskusi osvojiti Italijo so se nadaljevali tudi pod nasledniki Karla VIII. Potem se je za oblast nad Italijo začela dolgotrajna borba med francoskimi kralji in Habsburžani.

§ 3. Italijanska kultura v 16. stoletju

Macchiavelli Ves čas te borbe je bila Italija pozorišče tujih vdorov in izpostavljena stalnim ropanjem in opustošenjem. Najbolj daljnovidni ljudje in veliki politiki Italije so spoznali, da je vzrok tega — politična razdrobljenost dežele, dejstvo, da ni v njej enotnosti. Znameniti florentinski politik in zgodovinar Macchiavelli (1469—1527) je vztrajno dokazoval svojim sodržavljanom, da bodo Italijo ropali roparski tujci dotlej, dokler ne postane enotna država.

Macchiavelli je bil pripravljen, da se pomiri z monarhično ureditvijo, samo če bi se s tem vred izvršilo zedinjenje dežele in bi Italija postala tako močna država kakor Francija ali Španija.

Ko je opazoval svoje sorojake in odvratne načine borbe, ki so postali v Italiji običajni, ni Macchiavelli veroval v dobre lastnosti človeške narave in je nasvetoval bodočemu zedinitelju Italije, naj ne bo izbirčen v sredstvih: lahko uporablja prevaro, odstranjuje svoje nasprotnike s pomočjo poljubnih sredstev, samo da doseže svoj namen.

Pozna italijanska renesansa

V začetku 16. stol. je Italija še bila središče prosvetljenstva in kulture v Evropi. Njena bogata trgovska mesta, njena buržoazija, pohlepna po razkošju in nasladah, njeni tirani in razkošni papeški dvor so si prizadevali, da drug drugega prekose v sijaju, lepoti palač, s talenti svojih pesnikov, umetnikov in kiparjev. V tem času so v Italiji živeli in delali veliki umetniki: Leonardo da Vinci (1462—1519), Michelangelo Buonarotti (1475—1564) in Rafael Santi (1483—1520).

Leonardo da Vinci je bil ne samo velik umetnik: vedoželjni um tega genialnega človeka je prodiral v vse. Bil je kipar, arhitekt, inženir, učenjak, ki je dal človeštvu genialne misli in početke skoraj v vseh strokah znanosti: fiziki, matematiki, astronomiji, geologiji in kemiji. Preiskoval je anatomijo človeškega telesa, mehaniko njegovih gibanj, opazoval let ptic, si trdovratno prizadeval, da bi rešil nalogo zgraditve letalskega aparata. To je imel za popolnoma mogoče, ker po njegovem mnenju je „ptica aparat, ki dela na podlagi matematičnih zakonov“.

Veliki kipar, slikar in arhitekt Michelangelo Buonarotti je preživel trdo mladost, polno vznemirjenj in političnih potresov. V svojih silnih likih mogočnih človeških postav („Mojzes“, „David“, preroki stare zaveze) je upodobil značaje, prekaljene v borbi. Znamenitemu umetniku Rafaelu Santiju so bila svojstvena druga čustva in doživetja. V svojih podobah je vtelesil očarujočo lepoto materinstva.

Visok razvoj dosega v tem času arhitektura. Arhitekti renesančne epohe so si prizadevali, da v svojih delih dosežejo popolno harmonijo in proporcionalnost. Stavbe v romanškem slogu so bile težke in nizke, gotski oboki in katedrale

so se prekomerno dvigale kvišku; v arhitekturi renesanse je pa višina stavbe natančno odgovarjala svojemu obsegu. Zgradbe so venčale kupole, krasili stebri v antičnem slogu. Največji arhitekti italijanske renesanse so bili: Brunelleschi, Bramante in Michelangelo Buonarrotti.

Vendar se je visoka kultura Italije 16. stol. bližala upadanju. Nadaljujoče se ekonomsko upadanje Italije, posebno od druge polovice 16. stol. dalje, se je začelo kazati tudi v kulturnem življenju Italije. Naraščajoče siromaštvo ljudskih množic je dajalo pobude za razmišljanja o vzrokih socialnih krivičnosti in o sredstvih za njeno odstranitev.

Campanella Znamenit mislec druge polovice 16. stol. in začetka 17. stol. je bil Campanella (1568—1639). Rojen je bil na jugu Italije v Kalabriji, kjer sta bili fevdalno zatiranje in siromaštvo hujši kakor v ostali Italiji. Tu so gospodarili Španci in domača fevdalna aristokracija je imela v tuji oblasti oporo za težko fevdalno izkoriščanje ljudstva. V mladih letih se je Campanella udeležil zarote proti španskemu jarmu, toda zaroto so odkrili in Campanello vrgli v ječo (1599). 27 let je presedel v njej. Vendar težka ječa ni zlomila duha filozofa in revolucionarja. V ječi je nadaljeval znanstvena proučevanja in napisal pomembno knjigo „Mesto Sonca“, v kateri je hotel podati podobo idealnega družbenega reda.

Prebivalci mesta Sonca ne poznajo niti privatne lastnine niti bogatašev niti revežev. V njem ni brezdelno živečih ljudi, v njem niso potrebni sužnji, ki ječe pod jarmom prisilnega dela. Vsi — moški in ženske — enako delajo. Proizvodnja je organizirana tako dobro, da delovni dan ne presega štirih ur. Vsi živijo skupaj v velikih in prostornih zgradbah. Otroke vzgaja država. Vzgoji pripisujejo v mestu Sonca največjo važnost. Na zidovih poslopij so upodobljene vse mogoče živali, rokodelska orodja, geometrični liki, portreti velikih ljudi. Pod vsako podobo je kratko pojasnilo v verzih. Otroci se sprehajajo, uče in si pridobivajo koristno znanje.

Campanella je predvidel nekatere poteze bodočega komunističnega reda. Toda za njegovo dobo je bil ideal, ki ga je risal, neuresničljiv sen.

Reformacija in kmečka vojna v Nemčiji

§ 1. Nemčija v začetku 16. stoletja

Politična razdrobljenost dežele — Karel V. Kakor Italija tudi Nemčija v 16. stol. ni bila enotna država. Sicer je bil v Nemčiji cesar, je bil državni zbor, toda niti cesar niti državni zbor nista imela moči. Nemčijo je tvorila množina majhnih kneževin, svobodnih mest in še večje število (nad tisoč) cesarskih viteških posesti, ki so bile podrejene neposredno cesarju, v resnici so pa bile skoraj docela neodvisne.

Najbogatejša in v gospodarskem pogledu najbolj razvita je bila južnozahodna Nemčija. Tu so ob velikih rečnih poteh, na krajih najvažnejših gorskih prelazov čez Alpe, ki so spajali Nemčijo z Italijo, ležala bogata mesta, tod je šla živahna trgovina, se razvijala obrt. V mestih kakor Augsburg, Nürnberg, Ulm, Strassburg so živeli bogati trgovci. Augsburški trgovci in rudarski podjetniki Fuggerji so imeli milijonsko premoženje. Ti so pograbili v svoje roke rudniška podjetja na Tirolskem in Ogrskem, jemali v najem rudnike v daljni Španiji. Fuggerji so posodili velike denarne vsote španskemu kralju Karlu Habsburgu, Ferdinandovemu vnuku in s pomočjo tega denarja je mogel podkupiti volivne kneze in zagotoviti svojo izvolitev za cesarja Nemčije. L. 1519 je postal cesar pod imenom **Karel V.**

V rokah Karla V. se je osredotočila ogromna država, ki je obsegala Španijo z njenimi italijanskimi posestmi (južno Italijo in Sicilijo) in ameriškimi kolonijami, nemško cesarstvo in Nizozemsko. O Karlu V. so govorili, da v njegovih vladavinah nikdar ne zahaja sonce. Toda posli ogromne države in posebno vojne s francoskimi kralji zaradi Italije so stalno odvrčali Karla V. od Nemčije in zaradi tega se mu ni posrežilo dvigniti avtoritete cesarske oblasti v tej deželi.

Razredna borba v Nemčiji na predvečer reformacije Ob začetku 16. stol. se je v Nemčiji do skrajnosti zaostri socialna in politična borba. Cesar je hotel oslabiti kneze, knezi so pa usmerjali vse svoje napore na to, da bi spodkopali cesarjevo oblast. Vsak plemič je sanjaril o tem, da bi postal neodvisen podobno kakor knezi.

Malo plemstvo — vitezi so potem, ko se je v vojski uvedlo strelno orožje, izgubili svoj prejšnji vojaški pomen, stopnje- ma obubožali in z zavistjo gledali na bogate kneze, na udobno življenje premožnih meščanov in trgovcev in na ogromne posesti katoliške cerkve.

Srdit boj se je bojeval v mestih. Oblast v njih je pripadala bogati vrhnji plasti — patricijem. Ti so si prizadevali, da bi preložili vso težo davkov na ramena srednjih in revnih slojev mestnega prebivalstva. Bogate trgovske družine kakor Fuggerji so si prizadevale, da bi dobile v svoje roke vso trgovino, in so s tem upropaščale srednje in male trgovce. Zaradi tega so se srednji sloji mestnega prebivalstva („Bürgerji“, kakor so jih imenovali v Nemčiji) borili s patriciatom za oblast v mestih.

Težak je bil položaj nižjih slojev mestnega prebivalstva — pomočnikov, delovnega ljudstva. Mojstri v cehih v tem času niso več dopuščali pomočnikov v svojo sredo: pomočnik se je vedno bolj preobražal v mezdnega delavca, ki ga je izkoriščal mojster. Pomočniki so se vznemirjali, ustanavljali tajne zveze in prirejali stavke za zvišanje mezd. Skupaj z navadnimi delavci, dnevničarji, pa tudi z obubožanimi meščani, berači in potepuhi so pomočniki v mestih tvorili sloj plebejstva. Plebejci, nezadovoljni s svojim položajem, so bili pripravljene podpreti vsako gibanje, naperjeno proti gosposdujočim slojem.

Najtežji je bil položaj kmetov. Kmete so odirali i cerkev i plemiči-seniorji i mesta. Kmet je moral plačevati cerkvi desetino (deseti del pridelkov svojega truda). Vrh tega je bil zelo često škof ali samostan senior kmetov tistega kraja in kmetje so razen desetine izpolnjevali v korist cerkve vse fevdalne obveznosti, t. j. letno dajatev, tlako i. p. Propadli plemiči so si prizadevali izžeti iz kmeta zadnji groš. Plemiči so si prilaščali srenjska užitja: gozdove, travnike in vode, s katerimi so se poprej okoriščali skupaj s kmeti. Mesta so nakupovala plemiška posestva, zaradi česar so sama postajala seniorji in zahtevala od kmetov letno dajatev in tlako. Kmetje, primorani plačevati svojim seniorjem, so morali često zabresti v dolgove. Tu pa je prežal na nje meščan-oderuh. Mesto je torej začelo izkoriščati kmete i kot senior i kot upnik.

Med kmeti so se začeli nemiri. V okolici mesta Würzburga je v 1476. l. pastir in vaški muzikant Hans Böheim začel oznanjati, da so vsi ljudje bratje, da ne sme biti niti

bogatašev niti revežev, da je treba seniorjem in duhovščini vzeti zemljo in jo razdeliti med kmete. Mnogo ljudstva je hodilo poslušat njegove propovedi. Škof je ukazal prijeti Böhemia kot heretika. Obsodili so ga in sežgali na grmadi. To pa seveda ni moglo pomiriti kmetov. Med njimi so se začele širiti tajne organizacije. Na svojem praporju so upodobili k m e č k i č e v e l j kot znamenje upora proti plemiškemu škornju.

§ 2. Začetek reformacije v Nemčiji

Katoliška cerkev v Nemčiji

Tak je bil položaj v Nemčiji, ko se je v njej začelo široko javno gibanje, v zgodovini znano pod imenom r e f o r m a c i j a. To gibanje se je začelo z zahtevo po reformi cerkve. Ob začetku 16. stol. ni bilo v Nemčiji niti ene ustanove, ki bi povzročala tako enodušno in vsesplošno nezadovoljnost kakor katoliška cerkev.

V tistih državah, kjer je bila močna kraljevská oblast kakor v Angliji in Franciji, so vladarji že omejili papeške appetite in vzeli papežu velik del prejšnjih dohodkov. V Nemčiji pa ni bilo take oblasti in papeška pohlepnost ni v njej srečavala nikakega odpora. Papež Julij II. je govoril, če bi Nemčija prenehala plačevati rimskemu prestolu, da bi Rim padel v beraštvo in pomanjkanje. Šlo pa ni samo za papeške nabirke. Ogromna količina zemlje in užitij vseh vrst je pripadala samostanom, cerkvam in drugim cerkvenim ustanovam. Škofi in opati, številni duhovniki, trume brezdelnih in sitih menihov so živele na račun meščanov in kmetov. Knezi, plemiči in meščani so z zavistjo gledali na velikanska bogastva cerkve; delovno ljudstvo v mestu in na vasi je sovražilo duhovnike, ki so ga izžemali. Vsi družbeni razredi so bili nezadovoljni s cerkvijo.

Nemški humanisti

Nezadovoljstvo s katoliško cerkvijo se je pokazalo predvsem pri omikanih ljudeh. Z razvojem buržoazije v Nemčiji se je kakor v Italiji začel širiti h u m a n i z e m.

Na mnogih nemških univerzah so se ustanovili krožki humanistov iz profesorjev in študentov. Norčevali so se iz srednjevske cerkvene lažnive učenosti in si dovoljevali rezke kritične pripombe na naslov katoliške cerkve in njenih ustanov.

Ogromen vpliv v Nemčiji je imel znameniti nizozemski humanist **Erazem Rotterdamski** (1467—1536).

Najvažnejše njegovo delo je satira „Zahvalno pismo Neumnosti“. Ta knjiga je v nekaj letih doživela 27 izdaj in so jo prevedli v mnoge evropske jezike. V njej se je Erazem zbadljivo norčeval iz pregreh njegove sodobne družbe. Pokazal je, da mnoge uredbe obstojé samo zaradi tega, ker jih štíti „cesarica Neumnost“. Najbolj si je v svoji satiri privoščil katoliško duhovščino in posebno rimskega papeža, ki se mu zaradi človeške neumnosti godi prav imenitno na svetu.

Neki humanistični krožek je izdal satiro, ki se je imenovala „Pisma mračnjakov“. V obliki dopisovanja med menihi-nevedneži je pripovedovala o meniških sleparijah in se norčevala iz cerkvene učenosti, ki se je z resnobnim videzom ukvarjala z analiziranjem nesmiselnih vprašanj. Satira je imela ogromen uspeh in od tega časa so vse nasprotnike prosvetljenstva začeli imenovati „obskurante“ (po latinskem nazivu viri obscuri — „mračnjaki“).

Pri sestavljanju „Pisem mračnjakov“ je sodeloval eden največjih humanistov Nemčije vitez in poet **Ulrich von Hutten** (1488—1523). Vedno je mislil na to, káko zlo sta pomenila kato.ška cerkev in papež za njegovo domovino, in je vso moč svojega talenta naperil na borbo z njima. V svojih številnih spisih se je Hutten neizprosno boril z Rimom. Sanjaril je o tistem času, ko se Nemčija združi v borbi proti svojemu glavnemu sovražniku — papežu — in postane enotna velika država.

Lutrov nastop je začel oznanjati reformacijo **Martin Luter** (1483—1546). Take so bile struje v nemški družbi, ko

Povod za njegov nastop je dalo papeževo prodajanje odpustkov. L. 1517 je bil poslan v Nemčijo neotesani in surovi menih Tetzl s celim kupom odpustkov; potoval je po mestih in vaseh, ponujal odpustke vsem, ki so jih hoteli kupiti od njega, in jih prepričeval, da pride grešnikova duša tisti trenutek v raj, ko zažvenketa denar za odpustek v njegovi škatli.

Ogorčen nad to trgovino je Luter pribil na vrata cerkve v Wittenbergu (v tem mestu je bil on profesor in pridigar) svoje ugovore, razložene v obliki 95 tez. V njih je Luter obsodil trgovino z odpustki in pozival na disput vse tiste, ki se z njim ne strinjajo.

O Lutrovem nastopu so naenkrat izvedeli po vsej Nemčiji. Sam Luter je bil povsem umerjen človek in spočetka je bil celo pripravljen, da bi se na kak način pobotal s papežem. Toda vsesplošno ogorčenje nad cerkvijo in njenimi služabniki je bilo v Nemčiji tako veliko, da se je Luter odločil, da pretrga s katolicizmom. Papež ga je izobčil iz cerkve, Luter je pa vrgel papeško listino v ogenj.

Reformacijsko gibanje je hitro zajelo Nemčijo.

Knezi, mesta in celo posamezne vasi so se lotili uresničenja reformacije. Vsak razred jo je pojmoval po svoje. Knezi, plemstvo in bogati meščani so težili samo po cerkveni reformi, t. j. hoteli so osvoboditi cerkev podrejenosti papežu in zavladati nad njenim premoženjem in zemljišči. Pa še celo med njimi ni bilo soglasja. Knezi in plemiči so si hoteli prisvojiti bogastva cerkve, da bi postali bogatejši in močnejši; meščani bi pa nasprotno radi oslabili kneze in plemstvo in zedinili Nemčijo pod cesarjevo oblastjo.

Kmetje in mestna revščina pa niso gledali na reformacijo samo kot na reformo cerkve, temveč tudi kot na popolno preobrazbo družbenega reda. Tega gibanja množic so se bali ne samo knezi, temveč tudi bogati meščani. Bal se ga je tudi Luter.

Tomaz Münzer in anabaptisti

Vodja revolucionarnega gibanja je postal Tomaz Münzer (1493—1525).

Münzer je sanjal o takem družbenem redu, ko ne bo niti izkoriščevalcev niti izkoriščanih, ko bodo vsi enaki in ko bo imovina pripadala vsej družbi. Imel je nejasne slutnje o tem, kaka naj bo brezrazredna socialistična družba. Mi vemo, da more tak družbeni red nastopiti šele po socialistični revoluciji, šele z diktaturo proletariata. V tistem času je pa proletariat šele nastajal in Münzerjevi ideali so bili tedaj neuresničljivi. Münzer je tudi sam razumel, da je bila stvarnost malo ugodna za oživotvorjenje njegovih idealov, toda kot resnični revolucionar je uporabil svoje talente organizatorja in vodje za to, da bi zedinil tedanje revolucionarje v borbi proti fevdalnemu redu.

L. 1521 je bil Münzer svečenik v mestu Zwickau nedaleč od rudniških okrožij Saške in Turinške. V Zwickau je bilo mnogo pomočnikov — suknarjev in že davno je kipelo revolucionarno vrenje. Med njimi se je začel širiti nauk anabaptistov ali prekrščencev, ki so učili, da mora človek sprejeti krst zavestno, ko je že odraščan. Mnogi anabaptisti so bili mnenja, da mora biti pri njih vse skupno in

da morajo biti vsi enako revni. Tak je bil v tem času protest revežev proti bogastvu enih in revščini drugih.

Tomaz Münzer ni bil anabaptist, vendar se je zedinil z anabaptističnimi propovedniki in usmerjal njihova nastopanja, ker so ti propovedniki z gorečim pozivanjem na borbo dvigali revolucionarni duh kmetov in mestne revščine. L. 1521 so zwickauski pomočniki organizirali upor, ki pa je bil hitro zadušen. Luter je prestrašen zaradi revolucionarnega gibanja položil vse svoje nade v kneze, plemstvo in premožne meščane. Stopil je na čelo umerjene reformacije. Nasprotno so pa Münzerjeve pridige postajale vedno bolj revolucionarne. V svojih govorih je obsojal ne samo duhovnike, temveč tudi kneze, plemstvo in bogate meščane. „Gospoda“, je govoril, „je sama odgovorna za to, da postane revež njihov sovražnik“. Bogatašem je grozil z bližajočo se revolucijo: „Kako lepo bo delal gospod z železno palico med starimi lonci! Resnico vam govorim, jaz bom naščuval ljudstvo“.

V mestih in vaseh je vrelo. Prebivalstvo je zapiralo cerkve, izganjalo katoliške duhovnike.

§ 3. Kmečka vojna

L. 1524 se je začel velik kmečki upor, v zgodovini znan pod imenom Velika kmečka vojna. Glavni rajoni upora so bili Švabska, Frankonska, Turinško-Saška. Upor je zajel tudi jugovzhod Nemčije — ozemlja solnograjskega nadškofa in južni del Avstrije.

Glavni rajoni upora Prvi so se dvignili kmetje v jugozahodnem oglu Nemčije, na Švabskem. Že od l. 1524 so začeli odklanjati službovanje svojim seniorjem in nato so prijeli za orožje. V začetku l. 1525 so uporni kmetje sestavili nekoliko velikih odredov in sporočili seniorjem zahteve, razložene v „12 členih“. Ti člani so bili natisnjeni in so začeli krožiti po vsej Nemčiji. Kmetje so zahtevali, naj se jim vrnejo gozdovi, travniki in pašniki, katere so jim odvzeli seniorji; da se jim dovoli loviti ribe v rekah in jezerih in divjačino v gozdovih; da se jim zmanjšajo tlake in letne dajatve in da se osvobode tlačanske odvisnosti; da bi dovolili kmetom, da si sami volijo duhovnike in da bi odpravili del cerkvene desetine, drugi del pa bi se porabil za vzdrževanje duhovnikov in revežev.

Seniorji so si prizadevali, da bi z majhnimi koncesijami pridobili na času, da bi zbrali svoje moči in potem planili

nad kmete. V marcu 1525. l. so kmetje prešli k odločnejšim akcijam. Osvajali so samostane in požigali plemiške pristave. Nekatera mesta so začela prehajati na stran upornikov.

Revolucionarno gibanje se je začelo širiti proti severu. V Frankoniji so se kmetom pridružili nekateri meščani in celo vitezi. Kmetje so prišli do orožja in pušk. Njihovi odredi so porušili več sto gradov in mnogo samostanov in zavzeli mesto Heilbronn. Tu so sestavili nov program upornikov, znan pod imenom „Heilbronnski program“. Ker so ga sestavili meščani, so kmečke zahteve v njem odrinili na zadnje mesto. Zato pa je bila v njem izražena želja, da se zedini vsa Nemčija pod cesarjevo oblastjo, da se uvede enoten sistem mer in uteži, enoten denar in da se oslabi oblast knezov in seniorjev; skratka — vse to, kar je bilo potrebno meščanstvu za njegov razvoj in ojačenje.

Najrevolucionarnejši značaj je zadobilo kmečko gibanje v srednji Nemčiji, v obrtniško razvitem in rudarskem turinško-saškem rajonu. Tu so v gibanju aktivno sodelovali pomočniki, revščina in rudarji. Načeloval jim je Tomaž Münzer. Središče revolucije je postalo mesto Mühlhausen. Meščani Mühlhausena so strmoglavili oblast svojih patricijev in ustanovili „stalni svet“, ki je deloval po Münzerjevih navodilih. V mestu so izdelovali orožje, vlivali topove in opremljali ljudsko vojsko. Münzer se je s plamtečim pozivom obrnil na mesta in vasi, naj se dvignejo proti sovražnikom — seniorjem in duhovnikom. Kmetje so napadali gradove in samostane, jih zažigali in rušili.

Zadušitev upora V aprilu—maju l. 1525 je kmečki upor zajel skoraj vso južno Nemčijo.

Toda sile kmetov so bile razkropljene, organizacija in disciplina v kmečkih odredih sta bili slabi, voditelji kmetov so bili neizkušeni. Zaradi tega so se knezi, plemiči in bogati meščani kmalu zedinili in zadušili kmečki upor. Zbrali so veliko vojsko in ji postavili na čelo izkušenega in krutega vojskovodjo Truchsesa. S to dobro oskrbljeno in oboroženo vojsko je Truchses navalil na kmete. Tisti del meščanov, ki se je spočetka pridružil kmetom, je strahopetno zapustil svoje zaveznike že pri prvi nevarnosti. Truchses je posamezno razbijal ločene kmečke odrede, neusmiljeno obračunal z ujetniki, mučil kmečke voditelje in jih žive zažigal, če so mu padli v roke.

Istočasno so tudi knezi nastopili proti Münzerju. Njihova vojska je prekršila premirje, in nenadoma napadla

kmete pri Frankenhausenu in jih razkropila (15. maja l. 1525). Münzerja so ujeli in po groznem mučenju obglavili. Najdlje so se držali kmečki odredi na ozemljih solnograj-skega nadškofa. Njihov voditelj Gaissmayr, Münzerjev naslednik, je zadal niz porazov nadškofovim najemnikom in kneževskim vojskam, ki so jim prišle na pomoč.

Obkoljen s premočnimi silami sovražnikov je bil Gaissmayr primoran, da se je z ostanki svoje vojske umaknil v Benečijo. Tam se je pripravljaj na obnovev vojaških operacij, toda sovražniki so se ga znebili s pomočjo zahrbtnega umora.

Kmečki upor so zadušili v morju krvi. Poginilo je nad sto tisoč kmetov, na tisoče vasi je bilo požganih. Luter, ki je spočetka predlagal knezom in seniorjem, naj dajo majhne koncesije v prid kmetov, je zdaj dokončno prestopil na stran močnih in pozival, naj „ubijajo, davijo in koljejo kmete kot stekle pse.“

Zadušitev upora je imela ogromne posledice za nadaljnjo zgodovino Nemčije. Zmagovalci so bili najreakcionarnejši sloji nemške družbe: knezi, plemiči, patriciji v mestih. Položaj kmetov je postal še težji kakor poprej. Zmaga fevdalcev je oslabil a Nemčijo, jo pretvorila v kup majhnih držav, pospešila gospodarski upad Nemčije, ki se je začel od časa odkritja Novega sveta in preselitve trgovinskih pótí na Zahod. Medtem ko so druge dežele postajale velike in močne države, je Nemčija vedno bolj slabela in postajala plen močnih sosedov.

Münsterski upor Zadnji odmev kmečke vojne je bil upor rokodelcev in revščine v westfalskem mestu Münstru v l. 1534—1535. V Münstru je bil razširjen nauk anabaptistov.

Uporniki so izgnali iz mesta seniorja-škofa in prevzeli oblast v svoje roke. V münstersko komuno so začeli prihajati številni anabaptisti iz Nizozemske. Bogataši so bežali iz mesta in na čelo mestne uprave je prišel nadarjen organizator in smel vodja, bivši krojač Ivan iz Leydena. Ko je vojska škofa in nekaterih knezov začela oblegati Münster, je Ivan iz Leydena prevzel njegovo obrambo. V obleganem mestu so uvedli nov red, o kakršnem še niso čuli. Vsi so se morali odpovedati zlatu in srebru in ga prinesiti v skupno blagajno. Obleko, perilo, domačo opravo državljanov so razdelili med vse enako. Uredila se je skupna brezplačna prehrana. Vsi prebivalci mesta so morali delati za potrebe komune. Privatna lastnina hiš, zemljišč okrog njih in proizva-

jalnega orodja je pa ostala kakor poprej. To je bil komunizem malih rokodelcev, ki so imeli svoja mala proizvodjalna orodja. Ti so zahtevali samo enako razdelitev produktov, ne pa podružabljenja proizvodjalnih sredstev.

Mesto se je 16 mesecev junaško upiralo škofovi vojski. Šele potem, ko se je v mestu začela lakota, se je škofu posrečilo, da je osvojil Münster s pomočjo izdajstva. Mesto je bilo popolnoma porušeno. Zmagovalci niso prizanašali niti ženskam niti otrokom. Münsterske voditelje, med njimi tudi Ivana iz Leydena so po najgrozovitejših mučenjih usmrtili.

§ 4. Utrditev umerjene reformacije

Knežja reformacija

Poraz kmečke vojske je prinesel koristi predvsem knezom. Ti so se lotili izvedbe reformacije po svoje. Zemljišča duhovščine so začela prehajati v njihove roke. Nekateri duhovni knezi so se odpovedali svojemu duhovniškemu dostojanstvu in se proglasili za gospodarje svojih bivših duhovniških kneževin. Tako je napravil na primer veliki mojster tevtonskega reda, ki si je dal naslov pruskega vojvode (1525). Nekateri knezi so pa bili splašeni po strašnem uporu kmetov in so ga pripisovali vplivu reformacije. Zaradi tega so se odločili, da se bodo držali prejšnje vere. Katoliška cerkev, ki je želela, da jih podkrepí v tem sklepu, jim je sama dovolila, da so si prisvojili del njenih bogastev. Tako je reformacija ojačila celo tiste kneze, ki so obdržali katoličanstvo.

Pristaše reformacije so začeli imenovati „protestante“.

V 30-ih in 40-ih letih je protestantstvo doseglo nove uspehe. Karel V., ki je bil ves čas zaposlen z vojno s Francijo in Turki in ki ga skoraj nikdar ni bilo v Nemčiji, se je začel celo bati, da bi večina volivnih knezov prestopila na stran reformacije in da bo cesarska krona izgubljena za katoliške Habsburžane. Zato je urno sklenil mir s francoskim kraljem Francem I., se odpravil v Nemčijo in udaril po protestantskih knezih.

Zdaj so se vznemirili vsi nemški knezi. Razumeli so, da bodo izgubili svojo oblast, če pojde stvar tako še dalje. Zaradi tega so se dvignili proti cesarju ne samo protestantski, temveč tudi nekateri katoliški knezi. Karla V. so premagali in toliko, da ga niso tudi ujeli. Utrujen po neskončnih vojnah in neuspehih je Karel V. sklenil, da se odpove prestolu. Posle v Nemčiji je izročil svojemu bratu Ferdinandu I., ki je tudi sklenil s knezi mir v Augsburgu 1. 1555.

Augsburški verski mir Po tem tako imenovanem „Augsburškem verskem miru“ sta bili katoličanstvo in protestanstvo priznani za enakopravni, pravica določanja religije za podanike je pa bila prepuščena samo knezom. Podložnik je moral biti iste religije kakor njegov knez. Ta položaj je bil izražen kratko: „Čigar dežela, tistega tudi vera“.

Protestantska reformacija je prinesla največje koristi knezom. Luter je dal protestantski cerkvi tako organizacijo, da se je v rokah knezov skazala kot novo sredstvo ojačenja njihove oblasti. Kot poglavar cerkve v vsaki nemški kneževini je bil priznan knez; njemu je bila podrejena posebna uprava, ki je vodila cerkvene posle. Posebni uradniki so nadzirali propovednike (pastorje), ki so tudi bili v državni službi. Pastorji so morali poučevati ljudstvo v strogi skladnosti s predpisi oblastva. Protestantska cerkev je postala na ta način ustanova, ki je bila popolnoma podrejena knezu. V skladu z zahtevami buržoazije, ki je želela „poceni“ cerkev, je Luter odpravil razkošne cerkvene obrede in poenostavil bogoslužje. Odpravljene so bile svete podobe in čaščenje svetnikov in relikvij.

25. poglavje

Reformacija in katoliška reakcija v Evropi

§ 1. Kalvinska cerkev

Cerkvena reformacija se ni razširila samo v Nemčiji. Prodrla je v Anglijo, v severne države (Švedsko, Dansko in Norveško), v Nizozemsko in Švico.

V Švici je bilo mnogo mest — republik. Oblast v njih je bila v rokah buržoazije. Zaradi tega se je v Švici pojavila posebna oblika protestantstva, prilagojena življenjskemu in delovnemu načinu buržoazije.

Ustanovitelj te nove oblike protestantstva je bil Calvin (1509—1564). Živel in pridigal je v Ženevi.

Calvin je učil, da bog vsakemu že v naprej določi njegov poklic in zaradi tega mora človek, pa naj pripada kateremu koli poklicu, z uspehi v svojem delu pokazati, da je božji izvoljenec. Učil je, da morata trgovec in podjetnik za sedemkrat

pomnožiti svoje bogastvo, ker jima je to bogastvo poveril bog. Izkoriščanje mezdnih delavcev se je spremenilo pri kalvincih v bogu dopadljivo delo.

Calvin je dal svoji cerkvi novo republikansko organizacijo, zelo prikladno za gospostvo buržoazije.

Uprava kalvinske cerkve se je uredila sledeče: Na čelu vsake cerkvene občine je bil konzistorij, sestojč iz propovednikov in starešin (prezbiterjev), zaradi česar se je kalvinska cerkev včasih imenovala prezbiterianska (na primer v Angliji in na Škotskem). Glavna oblast v kalvinski občini je pripadala starešinam, za starešine so pa navadno volili bogate in vplivne ljudi. Kalvinska cerkev je zaradi tega že od vsega začetka padla v roke premožnih buržujev. Za reševanje skupnih zadev so se predstavniki cerkvenih občin shajali na kongrese — „sinode“.

Katoliška cerkev se je v tem času začela srdito boriti s protestantstvom. Kalvinstvo se je pretvorilo v bojno organizacijo protestantstva in postalo prav tako nestrpno kakor katoliška cerkev nasproti vsem, ki so verovali drugače.

Calvin je uvedel v Ženevi strog red, izobčeval iz svoje cerkve (prav tako kakor papež) tiste, ki so mislili drugače kakor on, jih zapiral v ječe, obsojal na smrt in izganjal „heretike“. L. 1553 je ukazal zapreti španskega učenjaka Serveta, ki je zavračal krščanski nauk o „trojstvu boga“. To je eden najbolj neslanih naukov krščanstva. Uči, da je bog le eden in da hkrati sestoji iz treh oseb — boga-očeta, bogasina in boga-svetega duha. Servet je govoril, da ta nauk nasprotuje logiki. Ženevske oblasti so sodile Serveta in ga kot heretika obsodile na grmado.

Ko so govorili Calvinu, da se z usmrtnitvijo heretika ne morejo ubiti njegove ideje, je Calvin surovo odgovoril, da je treba heretike kaznovati z mečem. „Bog“, je govoril, „ni prizanašal celim narodom; on ukazuje, da je treba do temeljev porušiti mesta in zbrisati njih sledove“.

Calvinovi nasprotniki so ga v zasmehu imenovali „ženevskega papeža“. Calvinov nauk in kalvinska ali prezbiterianska cerkev sta se močno razširila tam, kjer se je hitro razvijal kapitalizem in kjer se je buržoazija začela boriti s fevdalizmom za oblast. Republikanska oblika te cerkve je krepila vrste buržoazije in ji pomagala v borbi proti fevdalizmu.

§ 2. Katoliška reakcija in red jezuitov

Katoliška reakcija

Protestantstvo je prizadelo veliko izgubo katoliški cerkvi. Cele dežele so bile izgubljene za njo. Večji del Nemčije in Švice, Anglija, skandinavske države, Nizozemska, Škotska so postale protestantske, odpravljale katoliško bogoslužje, preganjale duhovnike in menihe, zasegale cerkvena zemljišča in dohodke.

Toda katoliška cerkev je bila še močna. Na njeni strani so stali nemški cesar, mnogi nemški knezi in gospodujoči razredi takih velikih fevdalnih držav kakor Francija in Španija. Vladarji in plemstvo zaostalih fevdalnih držav so gledali na katolištvo kot na najboljše sredstvo za vladanje nad nevednimi in zabitimi kmeti. Z dohodki cerkve in njenimi zemljiškimi bogastvi v teh državah je gospodarilo plemstvo, ker so najvišje dobičkonosne položaje v cerkvi zavzemali navadno plemiči. Zaradi tega je v celi vrsti dežel katoliška cerkev prešla v srdito borbo s protestantstvom. To gibanje imenujejo katoliško reakcijo.

Jezuiti

Glavno orodje katoliške reakcije v 40-ih letih 16. stol. je postal red jezuitov ki ga je ustanovil španski plemič Loyola. Loyola je služil vojsko, ko pa je bil ranjen, je bil primoran zapustiti to službo. Fanatično je bil vdan katolištvu. Sklenil je, da bo posvetil vse svoje življenje borbi proti „heretikom“, da bo postal „Kristusov vojščak“. Loyola je ustanovil nov — jezuitski red, ki je kmalu postal glavno orodje papeštva v borbi z reformacijo. Papež je potrdil ta red l. 1540.

Novi red ni bil podoben starim meniškim redovom. Za njegove člane ni bilo obvezno, da bi se umaknili življenju. Nasprotno, morali so ostati v družbi in usmerjati svoja prizadevanja v to, da bi si pridobili naklonjenost močnih ljudi. da bi spravili na svojo stran vladarje in njihove najvišje dostojanstvenike, da bi izrabljali njihov vpliv za okrepitev cerkve. Red je bil organiziran po vojaško. Za najvišjo vrlino vsakega člana reda so imeli brezpogojno pokorščino nasproti višjemu in strogo disciplino. Podrejeni je moral biti „kot truplo“ v rokah višjega.

Na čelu reda je stal „general“. Njegova oblast je bila neomejena. Člani reda so se delili na štiri stopnje in najvišjo stopnjo so dosegli samo prav redki.

V drugi polovici 16. stol. so jezuiti prodrli v vse protestantske dežele in dosegli to, da so se nekateri vladarji znova vračali k prejšnji veri in da so prisilili tudi svoje podložnike, da so se vrnili k njej.

V borbi s svojimi sovražniki se jezuiti niso sramovali nobenega sredstva. Premeten jezuit se je znal spretno pretihotapiti na dvor, zaplesti v svoje mreže vplivne ljudi bodisi s prilizovanjem bodisi z grožnjami in jih prisiliti, da so delali po njegovi volji. V skrajnem slučaju niso jezuiti zavračali niti podkupnine, niti bodala, niti strupa. Če je bil vladar na strani katolištva, so izrabljali njegovo oblast za borbo s „heretiki“. Če se je pa vladar sam začel nagibati k „hereziji“, so ga imenovali „tirana“ in umor takega vladarja pa — junaško dejanje.

Jezuiti so si prizadevali dobiti v svoje roke šole, da bi vzgajali mlado pokolenje v duhu katolištva. Svojo disciplino in organizacijo je začel red izrabljati za svojo obogatitev. Člani reda so izrabljali denar od bogatih ljudi, se pečali s špekulacijo in oderuštvom. Red je imel ogromne zemljiške posesti, manufakture, svojê lastne ladje in velikanske teritorije v Novem svetu. Navsezadnje so jezuiti tako zabredli v umazane špekulacije in sleparije in vzbudili proti sebi tako ogorčenje, da je celo sam papež sklenil razpustiti red (1773). Čez nekaj časa je bil pa spet obnovljen (1814).

26. poglavje

Španija in nizozemska revolucija

§ 1. Španija v 16. stoletju

Karel V. V prvi polovici 16. stol. je prišla Španija v sestav ogromne države Karla V. (v Španiji se je imenoval Karel I.).

Karel si je prizadeval pretvoriti Španijo v neomejeno ali absolutno monarhijo. Za to je bilo treba napraviti konec samovolji velikih fevdalcev in svoboščinam španskih mest, treba je bilo oslabiti cortese. Toda Karlova politika je naletela na odpor mest. Že prav v začetku njegovega vladanja je izbruhnil upor, ki so ga povročile Karlove finančne zahteve in izsiljevanja njegovih svetovalcev. Dvignila so se mesta s Tolledom na čelu. Stvorila so „sveto junto“ (t. j. sveto zvezo). Kraljevska vojska je pa odločno porazila vojsko junte (1521).

Upor je bil zadušen, njegovi voditelji usmrčeni, vojska razkrojena.

Udarec, zadan mestom, je dovedel do oslabitve cortesov in zmagoslavja absolutizma. Med poslanci mest so se začeli pojavljati plemiči, ki so rade volje dopuščali kralju, da je uvajal nove davke, samo da se ni kralj dotaknil njihovega privilegija, da so bili prosti vsakršnih davkov. Kralj je začel dajati poslancem „darila“ t. j. podkupovati jih, da bi slušali njegovo voljo. Cortesi so se malo po malo spreminjali v poslušno orodje kraljevske samovolje.

Filip II. in začetek upadanja Spanije

Po odpovedi Karla V. (1555) je njegov sin razdelil državo. Nemški cesar je postal njegov brat Ferdinand. Njemu je pripadla tudi dedna posest Habsburžanov — Avstrija.

Karlov sin Filip II. (1555—1598) je dobil Španijo z ameriškimi kolonijami in italijanskimi posestmi in Nizozemsko. V svojih vladavinah je vladal kot absoluten monarh. Filip II. je bil fanatičen katolik, prepričan o božjem izvoru svoje oblasti, in ni trpel nikakih ugovorov s strani svojih podložnikov. Zaprt sam vase in nepriljuden se skoraj ni kazal zunaj svojega dvorca in je občeval z zunanjim svetom z neskončnim pisarniškim dopisovanjem.

Najvažnejša kraljeva opora je bila „sveta inkvizicija“. Inkvizitorji so postali uradniki, katere je imenoval in odstavljajl kralj. Pod „heretikom“ so začeli pojmovati vsakega nasprotnika kraljevskega absolutizma. Kdor je padel v kremplje inkvizicije, se jih je redkokdaj živ rešil. Premoženje „heretika“ se je zaplenilo, njega samega so pa grozovito mučili in kaznovali; največkrat so obsojali na smrt na grmadi. Dve tretjini njegovega premoženja sta šli v kraljevo blagajno, tretjina pa za cerkev. Inkvizicija je pokončavala in uničevala kraljeve nasprotnike. Inkvizicija je na ta način postala strahovito orodje španskega absolutizma.

Pod Filipom II. se je začelo gospodarsko upadanje Španije, čemur je kmalu sledil tudi njen politični polom kot velike države.

Dòtok zlata in srebra iz kolonij ni razvijal španske obrtnosti, temveč je vodil v njeno propast. Obilica dragocenih kovin je imela za posledico hitro zvišanje cen vsemu blagu. Cene v Španiji so poskočile prej in mnogo više kakor v kateremkoli drugem kraju Evrope. Trgovci, ki so izvažali v

kolonije pridelke in blago, so zaradi tega začeli dajati prednost cenejšemu tujemu blagu.

V kolonijah in v sami Španiji se je v nezaslišanem obsegu razvila tihotapska trgovina s cenejšim blagom, ki se je dovažalo iz Francije, Anglije in drugih dežel Evrope. Dragi španski izdelki si niso našli trga in španska obrtnija, ki je bila že itak slaba, je začela propadati.

Gospodarska bilanca proti koncu 16. stol. je bila žalostna za Španijo. Padla je obrt, obubožala so mesta.

Preganjanje in izganjanje Moriskov je dopolnilo njen propad. Moriski, ki so živeli na jugovzhodu Španije, so bili potomci Mavrov-muslimanov, ki so sprejeli krščanstvo. Moriski so se marljivo bavili s proizvodnjo svile in poljedelstvom.

Toda inkvizicija je sumljivo gledala na nje in jih kruto preganjala. L. 1609 so izgnali čez mejo do pol milijona teh najkoristnejših ljudi za Španijo, njihovo premoženje pa zaplenili. Proizvodnja svile v Španiji je skoraj prenehala.

Tako je bil v Španiji za dolgo časa zadržan razvoj buržoazije.

V Španiji so vladali: parazitsko fevdalno plemstvo, katoliška duhovščina in kraljevo uradništvo; vsi ti so živeli od roparskega izkoriščanja kolonij, podrejenih dežel in svojih na pol uničenih kmetov.

Španski kmetje so bedno životarili pod težo državnih davkov in seniorialnih samovoljnosti. Drhal na pol beraških plemičev — „hidalgov“, ki so zaničevali vsako delo, je imela za sebe vredno samo kraljevsko službo častnikov in uradnikov. Vlada je bila primorana, da jih je jemala v službo, in je zato ustvarjala nove službe, množila birokracijo, gojila brezdelne in podkupljive uradnike. Birokratično zavlačevanje in prejemanje podkupnine je postalo običajen pojav španskega družbenega življenja.

Veliki zemljiški lastniki — aristokrati, dvorska in uradniška aristokracija so imeli velike dohodke, živeli v razkošnih palačah, katere so krasili z umetniškimi deli.

Kultura Španije Konec 16. in začetek 17. stol. je v Španiji označeval nenavaden procvit literature, slikarstva, arhitekture in drugih strok umetnosti.

Krasne palače španskih grandov so bile opremljene z izbranim razkošjem in okrašene s slikami znamenitih umetnikov. Španska umetnost tega časa je dala vrsto mojstrov, katerih imena so postala znana vsej Evropi. Veliki španski umetnik *Velasquez*

je bil genialni mojster realističnega portreta. Drug znamenit umetnik — Murillo — je z neposnemljivo večščino upodabljal otroke in prizore iz vsakdanjega življenja.

Največji predstavnik literature Španije tega časa je bil Cervantes (1547—1616). Napisal je genialni roman „Bistroumni hidalgo Don Quijote iz La Manche“, ki so ga prevedli skoraj v vse jezike. Tudi ljudje našega časa se poglobljajo v čitanje nesmrtnega „Don Quijota“. To je živa in resnična slika španskega življenja 16. stol. in hkrati satira na ves fevdalni svet. Cervantes pripoveduje smešno in hkrati ganljivo zgodbo o na pol neumnem hidalgu, ki si je potem, ko se je načital starih viteških romanov, začel domišljati, da je tudi sam vitez preteklih časov, in se odpravil na potovanje v upanju, da bo izvršil velika junaška dejanja. Poln je bojevite odločnosti, junaštva in neustrašenosti, toda popolno nerazumevanje njegove sodobne stvarnosti ga spravlja v smešne in žalostne položaje.

V tem romanu Cervantes ni samo prikazal španskega plemiča, ki je preživel svojo prejšnjo slavo, temveč je podal tudi podobo same Španije — plemiške monarhije, ki se je sesedla v preživelih formah fevdalizma in katolištva.

§ 2. Nizozemska revolucija

Vzroki revolucije

Kralj in plemstvo Španije sta živela na račun svojih kmetov in na račun bogatih dežel, ki so bile pod oblastjo Španije. Največ dohodkov je prejemale španska vlada iz najbogatejše izmed teh dežel — Nizozemske. Nizozemski trgovci in obrtniški podjetniki so se začeli bati, če se bo tako nadaljevalo, da bodo propadli prav tako, kakor so propadli trgovci in obrtniki Španije.

Ta nevarnost se je povečala posebno potem, ko je zasedel španski prestol Filip II. Ta kralj je sklenil, da si bo dokončno podvrget Nizozemsko in jo pretvoril v navadno provinco Španije, da bi iz nje izžemal davke, kakor bi se mu zljubilo.

Toda kralj se je uračunal: nizozemska buržoazija in ves narod sta nastopila proti španskemu absolutizmu. Ta vstaja je bila v Evropi prva uspešna buržoazna revolucija, ki je osvobodila Nizozemsko jarma španskega plemstva in španske plemiške monarhije.

Nizozemska v 16. stol.

Sedemnajst nizozemskih provinc je v 16. stol. obsegalo današnjo Belgijo, del Francije, Luksemburg in Holandsko. Nizozemska je ležala v ustju velikih rek: Rena, Meuse in Šelde, ki so spajale Nizozemsko s Francijo in Nemčijo. Marljivo obrt-

niško prebivalstvo je bilo gosto naseljeno v mali deželi. Na Nizozemskem je bilo okrog tri milijone prebivalstva, 200 mest, 150 obrtniških mestec in 6.000 vasi.

Ekonomsko središče teh provinc je bilo bogato trgovsko mesto Antwerpen v ustju Selde.

Antwerpen je ležal ob ugodno ležeči poti, ki je spajala Nizozemsko z Nemčijo in Francijo po rekah, z Anglijo pa po morju. Naglo je začel bogateti potem, ko so Portugalci odkrili morsko pot v Indijo. Po angleški prislovcici je Antwerpen „pogoltnil trgočve drugih narodov z vsó njihovo trgovino vred“. Antwerpen je v 16. stol. postal najvažnejše trgovsko mesto vse Evrope.

V gospodarskem pogledu je bila Nizozemska že v 16. stol. razvita dežela. Tu je bila poleg fevdalcev-plemičev bogata in po svojem vplivu močna buržoazija in začela se je razvijati velika kapitalistična industrija, ki je izkoriščala mezdne delavce in male vaške rokodelce, ki so delali na domu.

Vedno močnejše se je začenjalo kazati protislovje med napredno buržoazijo in zaostalo fevdalno špansko monarhijo, ki je hotela živeti na račun bogate dežele — Nizozemske.

Vsaka od 17 provinc se je upravljala po svoje. Vsaka od njih je imela svoje provincialne stanove; velika mesta so imela svojo lastno upravo. Za reševanje skupnih zadev so se predstavniki posámeznihi provinc shajali na skupščine generalnih stanov. Na čelu vse uprave je bil kraljev namestnik (Stadhouder), ki mu je bil dodeljen državni svet.

**Politika
Filipa II. v
Nizozemski**

Filip II. je sklenil odpraviti samoupravo Nizozemske, da bi svobodno odiral te bogate province v korist svoje blagajne. Zato se je hotel zateči k istemu sredstvu, katero je že preizkusil v Španiji — k inkviziciji in krutemu preganjanju „heretikov“.

Na Nizozemskem so se že davno začeli širiti protestantski nauki. Bogata buržoazija mest je rade volje sprejemala kalvinstvo. Organizirala je konzistorije po ženevskem vzgledu. Za starešine v njih so postavljali najbogatejše in najvplivnejše ljudi, trgovce in podjetnike in cerkev se je na ta način spreminjala v orodje buržoaznega gospostva.

Med rokodelci, pomočniki in delavci je bil razširjen anabaptizem.

Da bi iztrebil „herezijo“, je Filip začel imenovati na najvišje duhovniške položaje Špance in se pripravljati na uvedbo španske inkvizicije na Nizozemskem.

Cerkveni sodniki so začeli potovati po deželi in prijemati vsakega, ki se ni maral priznati za katoličana ali ki ni hodil v katoliške cerkve. Začela so se množična preganjanja, smrtno obsodbe in sežiganje na grmadah. Kalvinci in anabaptisti (t. j. v glavnem buržoazija, rokodelci in delavci) so zaradi tega postali najbolj goreči zaščitniki svoboščin dežele in nacionalne svobode. Za nje je katoličanstvo pomenilo špansko inkvizicijo, surovo špansko soldaščino, izropanje Nizozemske po španski plemiški monarhiji.

Toda španski kralj je s svojo fanatično politiko prisilil, da je stopilo na stran revolucije, celó nizozemsko plemstvo, ki je bilo po svoji večini pripravljeno služiti kralju in stari religiji — katoličanstvu. Ugledne nizozemske plemiče je španski kralj odbil s tem, da jih je začel odstranjevati iz uprave, male plemiče pa s tem, da jih je nehal sprejemati v armado na častniške položaje.

Sama katoliška duhovščina na Nizozemskem se je začela bati, da bo imenovanje novih škofov-tujcev in dodelitev dohodkov od nizozemskih samostanov njim vzela dohodke domači duhovščini in obogatila Špance.

Začetek upora Nezadovoljni aristokrati so poslali h kralju v Madrid poslanstvo z naročilom, naj prepriča kralja o tem, da utegne uvedba inkvizicije na Nizozemskem povzročiti splošen upor. To poslanstvo ni doseglo nikakih uspehov. Malo plemstvo je ravnalo odločneje.

Konec l. 1565 je ustanovilo tajno organizacijo in se zaklelo, da bo branilo deželo pred inkvizicijo in tujci, t. j. pred Španci. To leto se šteje kot začetek revolucije na Nizozemskem.

Gibanje plemičev je našlo odmev po vsej deželi. Jeseni l. 1566 je v velikih obrtniško razvitih mestih izbruhnilo široko ljudsko gibanje, naperjeno proti katoličanstvu in španskemu gospodovanju v deželi. Trume, ki so jih podžgali kalvinski propovedniki, so vdrle v cerkve, uničevale okrasje v njih, razbijale podobe in kipe.

Gibanje nižjih slojev je prestrašilo nizozemske plemiče. Španske oblasti so izkoristile ta strah plemičev pred ljudskim gibanjem, spravile na svojo stran del plemstva in skupaj z njim zadušile ljudsko gibanje.

Albin teror Filip II. je sklenil, da bo z enim udarcem pokončil nepokorne. L. 1567 je poslal na Nizozemsko surovega in krutega vojvodo Albo, ki je gledal na Nizozemsko kot na kolonijo, z njenimi prebivalci pa je bil pripravljen ravnati kakor z ameriškimi Indijanci. Takoj po prihodu na Nizozemsko je Alba ustanovil „Svet za preiskavo uporov“, t. j. izredno sodišče za dejanja herezije in izdajstva države; zaradi njegove krutosti so ga imenovali „Krvavi svet“.

Število žrtev tega sodišča v času Albinega gospodovanja je znašalo več kakor 8000 ljudi.

Teror, ki ga je izvajal Alba na Nizozemskem, ni imel samo tega namena, da bi iztrebil herezijo, temveč tudi, da bi naravnost izropal nizozemsko plemstvo in buržoazijo za napolnjenje španske državne blagajne in izplačilo plač španskemu vojaštvu in uradništvu. „Zdaj zapiram najbogatejše in najstrašnejše zločince in jih cenarno kaznujem. Nato se bom lotil zločinskih mest in tako bo v blagajne vašega veličanstva prišla lepa vsota“, je pisal Alba kralju.

Ljudje so začeli v množicah bežati v tujino. Rešujoč se pred terorjem je zbežal v Nemčijo največji in najvplivnejši zemljiški lastnik Viljem Oranski, ki je bil na čelu nizozemskega plemstva, nezadovoljnega z gospodovanjem Španije. Ljudstvo, ki je padalo v revščino, je v obupu organiziralo majhne oddelke in skrivajoč se po gozdovih zadajalo udarce Špancem. Te „gozdne geze“¹⁾ je kmalu uničila Albina vojska.

Alba se je odločil, da bo na Nizozemskem uvedel španski davčni sistem, tako imenovano „alcala“. Alba je hotel, da bi vsakdo pri prodaji svoje zemlje ali hiše plačal kot davek pet odstotkov njene vrednosti, pri prodaji svojega blaga pa deset odstotkov njegove vrednosti. Ta davek je bil prava poguba za deželo. Bežanje v tujino se je povečalo, trgovina in obrtnija sta začeli propadati, začeli sta se brezposelnost in lakota. Na severu so mnogi delavski ljudje služili kot mornarji v veliki trgovinski mornarici Holandije in Zelandije. Ko je trgovina prenehala, so šli pomorščaki na ladje in začeli s Španijo pomorsko vojno s tem, da so napadali španske ladje. Ti mornarji-partizani so imenovali sebe „pomorske geze“.

L. 1572 so „pomorski gezi“ osvojili na enem od otokov Zelandije mesto Brielle.

¹⁾ Gezi — „Raztrganci“, naziv nizozemskih revolucionarjev.

Upor Severa To mesto je postalo oporišče upora na severu. Upor je zajel severne province — Holandijo in Zelandijo. Semkaj so začeli prihajati emigranti, ki so zbežali poprej iz Nizozemske v Anglijo, Francijo in Nemčijo.

Semkaj so prihajali vsi, ki so sovražili Špance, vsi, ki so bili pripravljeni žrtvovati svoje življenje za osvobojenje domovine. Semkaj je prišel tudi Viljem Oranski. Priznali so ga za namestnika Holandije in Zelandije. Viljem je opremil odrede najemniških vojakov in jih pošiljal v borbo s Španci.

Številni rokodelci, delavci in mornarji so se pridružili „pomorskim gezm“.

Alba je zašel v težaven položaj. Vzdrževanje vojske je bilo drago, zaplenjena bogastva so bila že vsa potrošena, odpor v deželi je pa naraščal z vsakim dnevom. Obleganje Haarlema se je zavleklo na osem mesecev in je stalo Albo 12.000 ubitih in ranjenih.

Dvakrat je španska vojska oblegala po svoji legi važno mesto Leyden. V mestu so začele kopneti zaloge živil; holandski stanovi so odredili, da se podro nasipi in odpro zavtovnice, ki so varovale deželo pred poplavami. Razsrjen nad neuspehi je kralj odpoklical Albo iz Nizozemske (1573).

Uničenje Antwerpena

Namestniki, ki so sledili Albi, so opozarjali Filipa II. na nujnost koncesij, kralj pa je vztrajal pri svojem in toliko da ni izgubil vse dežele. Denarja v državni blagajni ni bilo, vojaštvu so nehali plačevati plače. Španski vojaki so začeli ropati po deželi. L. 1576 so napadli bogati Antwerpen, pobili v njem okrog 7.000 prebivalcev in mesto tako razdejali, da se po tem dolgo ni moglo opomoči.

„Gandski sporazum“

Predrznost in ropanje španske soldaščine sta povzročili ogorčenje na Nizozemskem. Južne province, ki so jih uničevali Španci, so sklenile, da se pridružijo severnim. Predstavniki enih in drugih so se sešli v Gandu in ustanovili splošno nizozemsko zvezo (1576).

V „Gandskem sporazumu“, ki so ga tu sklenili, je bilo določeno, da zahtevajo odpravo odredb proti here- tikom, pravico za severne province, da ohranijo protestantstvo, amnestijo za vse upornike, odhod španske vojske iz Nizozemske, redno sklicanje generalnih stanov.

Utrechtska unija Ta zveza pa ni bila dolgotrajna. V južnih provincah je bila močna katoliška duhovščina (plemiškega pokolenja) in plemiči so se bali, da bi z razširjenjem kalvinstva utegnili izgubiti svoja zemljišča in dohodke. Razen tega se je od l. 1577 v mestih južne Nizozemske začelo demokratično gibanje. V Bruslju, Gandu, Arrasu in drugih mestih so rokodelci in delavci prevzeli oblast, postavili na čelo mest svoje odbore in začeli izterjevati od bogate buržoazije visoke davke za vojaške in druge potrebe.

„Duhovniški stan“, piše neki sodobnik, „so spravili do obupa, plemiči so trepetali od strahu, mestni bogataši pa se niso počutili varne v svojih lastnih hišah.“

Bogata buržoazija južnih provinc, splášena po ljudskem gibanju, se je zdaj pridružila duhovščini in plemstvu. Plemiški oboroženi oddelki so začeli izganjati iz mest demokratične odbore in vzpostavljati prejšnjo oblast plemičev in trgovcev. Plemstvo, duhovščina in buržoazija južnih provinc so izrazile pripravljenost, da se podrede španskemu kralju, samo da se rešijo strahu pred ljudsko revolucijo.

V odgovor na to je sedem severnih provinc l. 1579 sklenilo zvezo s tem, da je podpisalo tako imenovano **Utrechtsko unijo**. Zaobljubile so si, da se „združijo za vedno, kot da so ena provinca“ in da se bodo skupno borile proti Špancem. Kmalu nato so razglasile, da odstavljajo Filipa II. „Bog je ustvaril podložnike“, se je govorilo v tej listini, „ne zaradi vladarja, temveč nasprotno vladarja — v interesu podložnikov. Kakor hitro vladar prezira interese svojih podložnikov, ni več upravnik, temveč — tiran, kateremu se ni treba pokoravati.“ Bogata buržoazija Severa ni bila nenaklonjena temu, da se postavi na čelo nove države kralj, in je bila mnenja, da je naprimernejši kandidat Viljem Oranski.

Toda l. 1584 je Viljema umoril najet morilec. Na čelo uprave je stopil „Nacionalni svet“, ki so ga tvorili predstavniki bogate buržoazije in aristokracije.

Nadaljnja borba s Španijo Nova država se je začela imenovati „Združene province“ ali kar „Holandska republika“ po imenu najbolj obljudene in najbogatejše izmed sedmerih provinc, ki so tvorile zvezo. Republika se je še dolgo morala boriti s Španijo za svojo neodvisnost.

L. 1581 si je Španija priključila Portugalsko z vsemi njenimi kolonijami. V rokah španskega kralja so bile zdaj ne samo ameriške kolonije, temveč tudi Portugaliji pripadajoče posesti v Indiji.

Anglija, ki jo je vznemirilo ojačenje Španije, je začela odkrito pomagati Združenim provincam. Filip II. je sklenil, da bo strl svojega glavnega sovražnika — Anglijo, ki je plenila njegove kolonije in ladje. V Cadizu je dal opremiti „Nepremagljivo armado“ — ogromno brodovje za napad na Anglijo.

„Armada“ je sestajala iz 130 velikih, neokretnih in težko oboroženih brodov in 30 prevoznih ladij. Toda vihar je razbil špansko brodovje. Nekaj so ga pa uničile angleške ladje. Samo neznatni ostanki „Nepremagljive armade“ so se vrnili v Španijo.

Filip II. se je moral odreči svojim domišljavim načrtom. L. 1609 je bila med Španijo in Združenimi provincami podpisana pogodba o premirju, s katero je Španija priznala neodvisnost nove države.

Tako se je končala revolucija na Nizozemskem — prva z zmago ovenčana buržoazna revolucija v Evropi. Končala se je s porazom fevdalnega absolutizma Španije in z zmago nizozemske buržoazije. V tem je važen progresivni pomen tega dogodka.

Buržoazija je mogla zmagati samo zaradi aktivnega sodelovanja ljudskih množic v revoluciji, plodov te zmage pa je bila deležna samo buržoazija.

§ 3. Holandija v 17. stoletju

Ekonomski procvit Revolucija, 16. stol. je pretvorila Holandsko v najmočnejšo pomorsko in trgovinsko državo Evrope. Po Marxovih besedah je postala Holandija v 17. stol. vzorna kapitalistična država.

Na Holandskem so začeli graditi ladje s tonažo tisoč ton, namenjene za oceanske vožnje. Tu se je prvič na veliko začela uporabljati točna ura (kronometer), teleskop, sekstant (astronomični instrument za določitev kraja, kje je ladja na odprtem morju) in spopolnjena morska mapa s stopinjsko mrežo.

Kolonije L. 1615 so Holandci razbili špansko brodovje pri obalah Malake in zavladali nad

celim nizom oporišč na obrežjih Indije. Navezali so trgovinske stike s Kitajsko in Japonsko. Najtrdnjeje so se Holandci zasidrili na Sundskih in Moluških otokih. V njihove roke so prišli glavni rajoni proizvodnje začimb — popra, nageljnovih žbic, cimeta, muškatovega oreška. Na otoku Javi so napravili velike plantaže kave. Iz Kitajske so Holandci prvič začeli dovajati v Evropo čaj, čigar uporabljanje se je kmalu zelo razširilo.

Tudi na zahodu, v Ameriki so osvajali kolonije. Zavzeli so nekaj Antilskih otokov, na katerih so napravili velike plantaže sladkornega trsa.

Kolonialna trgovina je bila v rokah trgovskih družb. L. 1602 se je ustanovila najpomembnejša med njimi — Vzhodnoindijska družba, ki je osredotočila v svojih rokah monopolno trgovino z Indijo. Vzhodnoindijska družba je imela veliko samostojnost. Kovala je svoj novc, imela svoje vojaštvo, gradila mesta in trdnjave, imenovala uradnike in sodnike in imela celó pravico napovedati vojno in sklepati mirovne pogodbe. Ta družba je ustvarila kolonialno moč Holandije. Velikega pomena je bila trgovina Holandije na Baltiku in z Rusko državo. Holandski trgovci so imeli vse mogoče olajšave v Rusiji in uvažali odtod v Zahodno Evropo žito, konopljo, smolo, les za jambore, kožuhovino in drugo blago.

Središče ekonomskega življenja Holandije je bilo mesto Amsterdam. V začetku 17. stol. je bilo v njem 100.000 prebivalcev. Pomen Amsterdama ni bil samo v trgovini in industriji, tu so bile najbogatejše in po svojem obratovanju največje bančne poslovalnice v Evropi.

Politična ur- Nikjer ni imela buržoazija take oblasti
дитеv Holandije kakor v Združenih provincah. Vse poli-
tično življenje je bilo osredotočeno v me-
stih. Na čelu vsakega mesta je bil svet iz predstavnikov naj-
bogatejših trgovskih družin. Poslanci mest so se shajali na
zborih provincialnih stanov, ki so pošiljali svoje predstavnike
v generalne stanove, ki so zborovali v Haagu. Generalni stanovi
so vodili zunanjo politiko, vojaške, pomorske in finančne zadeve
in postavljali višje uradnike. Izvršilni organ generalnih stanov
je bil državni svet, ki mu je načeloval namestnik. Ta je vodil
tudi vojaške sile.

Skoraj vedno so bili namestniki iz oranske hiše. Na nje so gledali kot na dedne predsednike.

Razredna protislovja v Holandiji so bila močnejše zaostrena kakor v vseh drugih deželah Evrope. Nikjer ni bilo tako velikega števila proletarcev. Delovni dan je bil dolg, mezda je pa bila beraška. V manufakturah se je na veliko uporabljalo žensko in otroško delo, to pa je še bolj zniževalo mezdo.

Poslabšal se je tudi položaj kmetov. Kljub revoluciji so ostanki tlačanske odvisnosti še nadalje obstajali v mnogih krajih, posebno v vzhodnem delu Holandije. Velika buržoazija je varovala te fevdalne preostanke, ker je sama začela nakupovati plemiška zemljišča in je bila zainteresirana na podložnosti kmetov.

„Ljudske množice so že l. 1648 bolj trpele od prekomernega dela, so bile revnejše in so trpele pod hujšim zatiranjem kakor ljudske množice ostale Evrope,“ pravi Marx. (Marx in Engels, Zbrana dela, zv. XVII., str. 824.).

Buržoazna kultura V Združenih provincah je vladal buržoazno aristokratski red. Toda za buržoazijo drugih dežel, ki so bile pod jarmom fevdalnih monarhij, je Holandija predstavljala vzorno deželo svobode.

Severna Nizozemska je postala center tiskanja in trgovine s knjigami, ki sta imeli središči v mestih Leydenu in Amsterdamu.

Zelo so se razširili časopisi. Niso prinašali samo ekonomskih in političnih novic z vseh koncev Evrope, temveč so tudi obravnavali različna politična vprašanja, ki so razvnela njihove bralce.

Sijajen procvit je dosegla umetnost. V Holandiji je večina umetnikov v svojih prizorih iz vsakdanjega življenja in v portretih 'kazala sito in zadovoljno življenje zmagovite, obogatele buržoazije. Umetniki so poveličevali družinsko udobnost domačega življenja. S slik tega časa zro na gledalca samozadovoljni obrazi buržujev.

Bila pa je tudi druga struja med holandskimi slikarji. Nekateri umetniki so varovali bojeviti duh nizozemske buržoazije iz obdobja revolucije. Iz njihovih vrst se, visoko dvigajoč nad vsemi sodobniki, odlikuje največji umetnik in graver Rembrandt (1606—1669), mlinarjev sin iz Leydena, ki je preživel večji del življenja v Amsterdamu.

Rembrandtove slike so polne globoke misli in dramatičnosti. Z mojstrsko rahločutnostjo upodablja vse bogastvo človeških doživljajev — gneva, radosti, žalosti, trpljenja. Posebno dobri so njegovi portreti. Glavno Rembrandtovo sredstvo je svetlobni kontrast. Z osvetljavo je umel dati očarujočo izrazitost postavam in obrazom.

Rembrandt je imel uspeh pri sodobnikih samo v prvem delu svojega življenja. Čim resnejša in globlja je postajala njegova ustvarjalnost, tem manj je odgovarjal okusu holandskih buržujev. Umrli je Rembrandt osamljen in pozabljen.

27. poglavje

Anglija v 16. stoletju

§ 1. Začetek kapitalističnega razvoja Anglije

Pojav manufakture V 16. stol. je bila Anglija mala država z 2,5—3 milijoni prebivalstva. Po številu prebivalstva je bila trikrat manjša od Španije in petkrat manjša od Francije. Pa prav 16. stol. je bilo začetek tistega razmaha angleškega gospodarstva, po čigar zaslugi je Anglija čez tri stoletja postala tovarna vsega sveta in najmogočnejša kolonialna država na svetu.

V Angliji je oddavnaj proucvitala ovčereja in angleška volna se je v veliki količini izvažala v druge dežele, posebnost v Flandrijo. S 14. stol. se je proizvodnja sukna začela razvijati v Angliji sami. Angleži so prenehali izvažati svojo volno in so jo predelavali sami. S proizvodnjo sukna se niso bavili samo cehovski mojstri v mestih. Razširila se je po vaseh in vaški mojstri so hkrati obdelovali zemljo in se bavili s predenjem ali tkanjem. Ker so bili to v večini primerov revni ljudje, so jim volno in statve dobavljali nakupovalci sukna, ki so zahtevali, da so mojstri ves gotov izdelek prodajali samo njim. S 16. stol. so taki nakupovalci sami začeli graditi velike delavnice, kamor so nameščali del takih od njih odvisnih mojstrov, da bi bolje nadzirali potek dela. V Angliji nastajajo številne manufakture sukna in začenja se širiti kapitalistični način proizvodnje.

Te spremembe v angleški obrtni delavnosti so imele nedogledne posledice i za vse angleško gospodarstvo i za družbo.

Kmetje izgubljajo zemljo — „Ograjevanja“ Razvijajoča se kapitalistična industrija je začela delati za izvoz; zaradi tega je potrebovala več volne in več delovnih rok kakor stara, cehovska obrt, ki je delala za omejen krajevni trg. Gojitev ovc je postala dobičkonosna zadeva. Za velike črede je bilo treba mnogo zemlje, a večji del zemlje, prikladne za pašnike, so imela mala kmetijstva. In glej, angleški veliki zemljiški lastniki — lordi so začeli goniti

kmete z njihovih parcel in jim jemati zemljo. Kmetje, ki so bili pregnani s svoje zemlje in ki so izgubili svoje premoženje in eksistenčna sredstva, so bili primorani, da so se ponujali kapitalistom za delo. Pregarjanje kmetov z zemlje je bilo potemtakem koristno i za lorde, ker so si prisvajali zemljo za pašnike, i za kapitaliste, ker so najemali cenene delavske roke. Kmete so v množicah gonili iz njihovih naselbin. Cele vasi so se praznile.

Med kmeti so bili tudi premožni, za katere je bilo tudi ugodno to, da so si lordi prilaščali kmečko zemljo. Ti premožni kmetje so jemali od velikih zemljiških lastnikov zemljišča v zakup in začenjali sami gojiti ovce ali pa so ustanavljali velika gospodarstva in sejali pšenico za prodajo, zemljo pa obdelovali s pomočjo dninarjev, ki so prejemale beraško plačo. I veliki lordi — plemiči, ki so gojili ovce, i zakupniki (farmerji) so bili tudi kapitalisti, ker so izkoriščali delo mezdnih delavcev.

Prisvojeno zemljo so lordi in farmerji ograjevali in jo tako oddeljevali od kmečke zemlje. Zaradi tega so vsa ta prisvajanja zemlje in preganjanje kmetov dobila v Angliji naziv „ograjevanja“:

Krvava zakonodaja proti potepuhom in beračem

Kmetje in delavci v Angliji so prišli v težek položaj. Proti njim so bili i plemiči i buržuj. Kmetje so bili brez moči za borbo proti „ograjevanjem“. Mnogi z zemlje pregnani kmetje niso mogli najti dela. Po cestah Anglije so blodile množice beračev in brezposelnih. Število razljudenih vasi in beračev je postalo tako veliko, da je vznemirilo celó angleško vlado. Vlada se je bala tudi, da zaradi uničenja kmetov ne bo nikogar, ki bi plačeval davščine in dajal vojake za armado. Izdajala je zakone z namenom, da zaustavi „ograjevanja“, ker pa je bil gospodujoči razred, t. j. plemstvo, zainteresirano na „ograjevanjih“, ni bilo z vsemi poskusi vlade nič.

Zato pa ni nihče delal vladi ovir, da se je spravila na nesrečneže, ki so izgubili sredstva za obstoj. Vlada je proglasila brezposelne za „potepuhe“, ki da se nalašč odstranjujejo od dela. Začela je izdajati tako krute in nepravilne zakone proti brezposelnim in beračem, da je Marx vso to zakonodajo nazval krvavo. Za „potepuštvo“ so obsojali na bičanje, prodajo v sužnost in celo na smrt.

Vstaja Roberta Keta Kmetje so se poskušali upirati „ograjevanjem“ in krvavi zakonodaji. V raznih krajih dežele je prihajalo do uporov. Posebno mnogo jih je bilo na vzhodu dežele, ker je bilo tam največ „ograjevanj“.

Največja je bila vstaja v grofiji Norfolk, na vzhodu Anglije, pod vodstvom Roberta Keta (1549). Kmetje so zahtevali, naj se odpravijo ograje, naj se vrnejo odvzeta srenjska zemljišča in naj se prepove gojiti velike črede rogatega živine in ovc. Uporniki so zavzeli glavno mesto grofije Norwich. Vlada je poslala proti upornikom velik odred najemniškega vojaštva, nabranega iz vrst tujcev, z artilerijo. Keta so porazili, nad 3000 kmetov pobili, še večje število pa zajeli in obsodili na smrt. Keta samega so obesili v Norwichu na trgu.

§ 2. Absolutizem Tudorjev — Angleška reformacija

Angleški absolutizem Plemičem in buržoaziji je bila potrebna močna oblast, ki bi jim dovolila nemoteno izkoriščanje in izžemanje kmetov in delavcev in ščitila angleško trgovino pred takimi konkurenti, kakor so bile Španija, Francija, Nizozemska.

Nevarni nasprotniki močne kraljevske oblasti so bili veliki fevdalci, toda večji del jih je poginil v času vojn Rdeče in Bele rože.

Nova dinastija Tudorjev (1485—1603) je s popolno podporo plemiško-buržoaznega parlamenta dobila skoraj neomejeno oblast. Čas Tudorjev v Angliji se zato imenuje obdobje angleškega absolutizma.

Reformacija v Angliji Prvi kralj dinastije Tudorjev, Henrik VII. (1485—1509), se je uspešno boril z nepokornimi fevdalci, konfisciral njihovo premoženje in uničeval njihove gradove. Njegov sin Henrik VIII. (1509—1547), krut in kapriciozen tiran, toda spreten in bistroumen politik, je izvedel popolno ločitev angleške cerkve od rimske in oklical sebe za poglavarja nove „anglikanske“ cerkve (1534).

Nova cerkev je bila nekaj srednjega med protestantstvom in katoličanstvom. Kakor pri luteranski cerkvi, je bil tudi tu njen poglavar vladar, ostali pa so v anglikanski cerkvi razkošni kult, škofi in duhovniki kakor pri katoličanih. Meni-

štvo so odpravili, samostanska zemljišča in premoženja zaplenili.

Ker je kralj potreboval denarja, je dal ta zemljišča na prodaj. V Angliji je cvetela nezaslišana špekulacija z zemljo in znaten njen del je prišel v roke trgovcev in podjetnikov. Ko so kupili zemljo, so postali plemiči; samostanske kmete so podili z zemlje ali jih pa še huje izkoriščali, kakor jih je prejšnja gospoda. Zemljišča cerkve in škofov pa niso bila zaplenjena. Anglikanska cerkev je ostala velika zemljiška lastnica. Kakor poprej je še nadalje dobivala desetino od vernikov kakor katoliška cerkev. Anglikanska cerkev je ostala državna cerkev. Vsi Angleži so ji morali pripadati, sicer so jih preganjali kot zločince proti državi.

Anglikanska cerkev ni zadovoljila buržoazije in novega plemstva. Buržoazija je hotela, da bi bila cerkev preprostejša, cenejša, da bi imela manj praznikov, pa več delovnih dni. Buržoazija je hotela očistiti cerkev ostankov katoličanstva. Pristaše tega „očiščenja“ so v Angliji začeli imenovati *puritance* (od latinskega *purus* — čist).

Puritanci so dajali prednost ureditvi kalvinske cerkve. Med ljudstvom so se širili drugi verski nauki, ki so bili proti vsakršni državni cerkvi in ki so hoteli popolno neodvisnost verskih občin. Pristaše teh naukov so začeli imenovati „*independente*“ — neodvisneže.

§ 3. Trgovina in zunanja politika Anglije v 16. stoletju

Anglija in Spanija

Razvoj trgovine in industrije je postavil Anglijo pred nove naloge v zunanji politiki. Angleži so se srečali z močnim tekmečem na morju — s špansko državo. Za časa Tudorjev so bili odnosi s Španijo najvažnejše vprašanje angleške zunanje politike. Fevdalni krogi Anglije so iskali podpore v fevdalni Španiji, si prizadevali, da bi zbližali Anglijo s Španijo. Trgovsko-industrijski krogi in novo plemstvo so vztrajali na odločni borbi proti Španiji. Ker se je med buržoazijo in novim plemstvom širilo puritanstvo, so v teh krogih gojili enako sovražstvo tako nasproti Španiji kakor nasproti katoličanstvu. Nasprotno so pa fevdalci, ki so se potegovali za zvezo s Španijo, bili hkrati za to, da se vzpostavi v Angliji katoliška religija. To se jim je posrečilo za kratek rok po smrti Henrika VIII. Uredili so, da se je njegova hči Marija, ki je zasedla prestol 1. 1553, omožila s španskim prestolonaslednikom, bodočim

kraljem Filipom II. Španskim. Marija Tudor je vzpostavila katoličanstvo v Angliji in tako grozovito preganjala here-tike, jih obsojala na smrt in sežigala na grmadah, da je do-bila naziv „Krvava“.

Gospodarski uspehi Anglije v drugi polovici 16. stol. so pa okrepili položaj buržoazije in novega plemstva in jima omogočili, da sta dobili premoč nad fevdalci. Pod novo kra-ljico Elizabeto (1558—1603) je angleška vlada odločno kre-nila na pot zaščite angleške trgovine in industrije in poostre-ne borbe s Španijo in katoliki. Zdaj so v Angliji začeli ne-usmiljeno trebiti katoličane.

Trgovske družbe Pod Elizabeto je vlada z različnimi ukre-pi pospeševala industrijo in trgovino. Pod-pirala je trgovske družbe in jim dajala pravico monopolne trgovine z daljnimi deželami. Tako so ustanovili Turško, Le-vantsko in Afriško družbo. Že l. 1552 so odplule iz Anglije tri ladje iskat poti v Indijo čez severna morja. Dve ladji sta končali v ledovju, tretja pod Chancellorjevim poveljstvom je prišla do ustja Severne Dvine. Odtod je Chancellor čez Hol-mogore dospel do Moskve, se pomudil pri carju Ivanu Groz-nem in dobil od njega dovoljenje, da trguje z Rusko državo. L. 1554 se je v Angliji ustanovila „Družba za trgovino z Moskvo, Perzijo in severnimi deželami“ ali krajše Moskvska družba.

Toda najvažnejša in najbogatejša med takimi družbami je bila l. 1600 ustanovljena znamenita Vzhodnoindij-ska družba, ki je dobila monopolno pravico trgovanja z vsemi deželami vzhodno od Rta dobre nade.

Zgovoren dokaz za razširjenje trgovine in industrije v Angliji je bila ustanovitev londonske borze, ki jo je postavil bankir Gresham. Kraljica Elizabeta je prisostvovala njeni otvoritvi in povišala Greshama v viteški stan.

Zunanja politika Čim večje uspehe je dosegala angleška trgovina, tem neogibnejši je postajal spo-pad s Španijo. Angleške vojne in trgovinske ladje so ropale po obalah Španije, napadale španske ladje, pustošile obrežja španskih kolonij v Ameriki. V Angliji so obstajale družbe, ki so se specialno bavile z oskrbovanjem morskih roparjev in delile z njimi plen. Sama kraljica Elizabeta je tajno sode-lovala pri teh družbah. Elizabeta je odkrito pomagala Nizo-zemski, ki se je uprla Španiji. Filip II. je s pomočjo svojih

poslanikov in vohunov v Angliji sodeloval pri zarotah proti kraljici.

L. 1588 je Filip opremil ogromno eskadro, tako imenovano „Nepremagljivo armado“, da bi osvojil Anglijo, pa je nekaj te eskadre uničil vihar, ostalo so pa potopili Angleži.

Propad „Nepremagljive armade“ je bil za Španijo hud udarec, po katerem si ni več opomogla.

§ 4. Kultura Anglije v 16. stoletju

**Thomas Moore
in njegova
„Utopija“**

V 16. stol. se tako v Angliji kakor v drugih deželah Evrope razvija nova, buržoazna omika in se širijo humanistični nazori.

Največji angleški humanist je bil Thomas Moore. Zavzemal je važen položaj lorda-kanclerja in bil je osebni prijatelj Henrika VIII. To ni oviralo despotskega kralja, da ne bi obsodil svojega prijatelja na smrt, ko je Thomas Moore odklonil, da bi priznal kralja za poglavarja cerkve (1535).

Thomas Moore je spadal med tiste plemenite duhove človeštva, ki se niso mogli zadovoljiti z obstoječim redom niti se pomiriti s stvarnostjo razredne družbe in z izkoriščanjem revežev po bogatih.

Moore je stal na meji dveh zgodovinskih obdobjev — fevdalnega in kapitalističnega. Moore je videl, da se je množici preprostega ljudstva prej slabo godilo, pa se je po pravici bal, da bo v novih pogojih za to množico še huje.

Novi časi so se že pokazali z množičnim pregnanjem kmetov z zemlje, z nezaslišanim porastom siromaštva. „Ali je mar pravično“, je pisal Moore, „da bogat draguljar, oderuh, ki nič ne proizvaja, živi v vsej udobnosti, v brezdelju in pohajkovanju, medtem ko dninarji, nosači, rokodelci, poljedelci životarijo v siromaštvu tako, da se komaj za silo prehranijo? Pri tem pa delajo tako dolgo in tako vztrajno, da bi še živina komaj prenesla tako delo; in njihovo delo je tako neobhodno potrebno, da ne bi mogla nobena družba obstajati brez njega niti leto dni.“

Moore je govoril, da v Angliji zaradi „ograjevanj“ ovce žro ljudi.

Kje je izhod iz tega položaja? Moore ni mogel odgovoriti na to vprašanje pravilno. Skušal je naslikati podobo idealnega družbenega stanja, kakršnega ni še nikjer; svoje delo je zato tudi nazval Utopijo, kar pomeni po grško

„Kraj, ki ga ni“. „Utopijo“ so začeli potem imenovati vsak opis idealnega družbenega reda, ki je pomenil za tisti čas samo fantazijo in ki se ne more uresničiti. Thomas Moore je bil kakor Campanella eden predstavnikov utopističnega socializma. Šele v 19. stol. sta Marx in Engels položila temelj znanstvenemu socializmu, ki ni osnovan na fantaziji, temveč na znanstvenih zaključkih in ki je uresničen v naši deželi.

V svojem delu „Utopija“, napisanem l. 1516, opisuje Moore življenje na fantastičnem otoku, ki leži daleč nekje na zahodu. Privatne lastnine tam ni. Vsi morajo delati, brezdelneže čaka izgnanstvo. Glavna poklica prebivalcev sta poljedelstvo in živinoreja. So tudi obrti, toda samo najbolj preproste, ker je življenje na otoku preprosto in patriarhalno; to so tkalska, kovaška in tesarska obrt. Vsi produkti kmetijstva in rokodelstva gredo v skupna skladišča, odkoder dobi vsakdo tisto, kar potrebuje. Naporna in težaška dela opravljajo sužnji. Sužnji so vojni ujetniki in zločinci.

Na tej sliki se prepletajo obrisi bodoče komunistične družbe in starega patriarhalnega reda.

Shakespeare 16. stoletje, polno viharne borbe, je našlo svoj umetniški izraz v delih največjega dramatika Williama Shakespeara (1564—1616). Pisal je dramatisirane historične kronike, za katere je iskal snovi v viharjih obdobjih angleške zgodovine. Njegova najvažnejša dela so pa znamenite tragedije („Hamlet“, „Macbeth“, „Kralj Lear“, „Othello“ i. dr.), katerih junaki so ljudje mogočne misli in močne volje, ljudje, ki jih podžigajo velike strasti in ki se ne straše nikakih nevarnosti. V Shakespeareovih delih se razvrsti cela galerija zdaj tragičnih, pa spet komičnih značajev, v katerih utripa preživo življenje, polno energij.

Ljudje tistega časa so imeli radi dramske predstave in gledališče je bilo v 16. in 17. stol. v Evropi priljubljeno razvedrilo. V Londonu je bilo pomembno gledališče „Globus“, ki ga je osnoval igralec Burbage. To gledališče je bilo zelo preprosto po svoji zgradnji. Bilo je ovalne oblike, brez strehe nad sredino, kjer je v naših gledališčih parter. Pokrite so bile samo galerije, kjer so bile narejene lože. V parterju je občinstvo stalo. Najdražji prostori so bili na odru, kjer so gledalci na pol ležali na plahtah. Dekoracij sploh ni bilo — namesto njih so stali drogovi, na katere so bile pritrjene deščice z

napisi „gozd“, „palača“, „reka“ itd. V takih gledališčih so igrali tudi Shakespearova dela.

Marx in Engels sta visoko cenila Shakespeara kot pesnika in dramatika in ga često citirala v svojih delih. Genialne Shakespearove tragedije so do dandanes na repertoarju.

28. poglavje

Francija 16. stoletja in prve polovice 17. stoletja

§ 1. Francija v prvi polovici 16. stoletja

Ekonomski položaj Francije Konec 15. stol. se je dokončalo zedinjenje Francije. Po obsegu je bila Francija malo manjša od sedanje in štela je okrog 15 milijonov prebivalcev. Kakor v ostalih deželah Zahodne Evrope se je tudi v Franciji v 16. stol. razvijala obrtna podjetnost in trgovina. Rastla je proizvodnja platnenih, volnenih in svilenih tkanin, pa tudi čipk, preprog, stekla, fajansa. Od konca 15. stol. dalje se razvija tiskarstvo, posebno v Lyonu in Parizu.

Vzporedno s cehovsko obrtjo se pojavljajo tudi vaški hišni rokodelci, odvisni od prekupčevalca. Ponekod se začenjajo ustanavljati manufakture.

Vendar sta se obrtna delavnost in trgovina v Franciji razvijali počasneje kakor v Angliji. V osnovi je bila Francija še nadalje poljedelska dežela. Nad devet desetih njenega prebivalstva je živelo v vaseh.

Ob začetku 16. stol. so bili francoski kmetje večinoma svobodni in so mogli odhajati na delo, kamor se jim je zdelo. Medtem ko so si kmetje v prejšnjih stoletjih odkupili svobodo, si pa niso odkupili svoje zemlje. Še nadalje so plačevali svojim seniorjem za zemljo, morali so na njihovih gospodarstvih opravljati tlako in polno drugih obveznosti, morali so se pravdati pri seniorialnih sodiščih. Vrh vsega tega so prihajali še državni davki, ki so neprestano rastle. Položaj francoskega kmeta je bil izredno težak.

Gospodujoči razred v Franciji 16. stol. je bilo še vedno plemstvo. Plemiči so potrebovali močno kraljevsko oblast, ker je varovala njihov gospodujoč položaj in dušila kmečke upore. Potrebovala pa jo je tudi buržoazija, da bi držala v pokorščini manufakturne delavce in hišne rokodelce ter varovala trgovske interese francoskih trgovcev. Tako se je za-

čela v Franciji malo po malo ustvarjati neomejena ali absolutna monarhija. Kralj Franc I. (1515 do 1547) je bil popolnoma prepričan o neomejenosti svoje oblasti in ni niti enkrat sklical generalnih stanov. Na svojih ukazih je pisal: „Taka je moja dobra volja“ in mislil, da to zadošča za uveljavljanje novega zakona.

Ta absolutna monarhija je potrebovala številne uradnike. Vlada je začela podajati službe. Kupci so bili navadno buržuji, ki so radi menjali svoj položaj trgovcev in podjetnikov za uradniško kariero.

V isti meri, kakor se je jačila kraljevska oblast, so se zviševali tudi davki. Vlada je začela dajati te davke v zakup. Zakupniki so bili spet taki bogati buržuji; često so posojali denar vladi in za to dobivali visoke obresti. Tako se je francoska buržoazija, za razliko od podjetne angleške buržoazije raje bavila s kupovanjem služb, zakupi in oderuštvom kakor s trgovino ali industrijo.

Italijanske vojne

Francoski plemiči se niso pečali niti z ovce-rejo niti s poljedelstvom kakor angleški, in so živeli samo od tega, kar so dobivali od kmetov. Mnogo velikih fevdalnih rodbin je poginilo v vojnah in nemirih 15. stol., ostale so si pa kralji prizadevali malo po malo pretvoriti v dvorjane. „Dvorno plemstvo“ je prejemalo od kralja plače (penzije), darila in živelo razkošno in brezdelno življenje na kraljevem dvoru v Parizu. Manj bogati plemiči so živeli na deželi („provincialno plemstvo“), delo so pa smatrali, da je sramotno za nje, in si prizadevali, da pridejo v kraljevo vojsko kot častniki. Vojno so imeli plemiči za edini poklic, ki je vreden njihove časti: v vojni so se lahko odlikovali, dobili visok čin in naropali. Zaradi tega je bila francoska plemiška monarhija zelo bojevita država.

Komaj je Francija izvršila svoje zedinjenje pod Ludvikom XI., ko so francoski kralji že začeli vojevati velike osvajalne vojne, da bi zaposlili in obogatili bojevito francosko plemstvo.

Južno od Francije je ležala bogata, toda neenotna in zaradi tega slabotna Italija. Na njo je tudi namerila prve udarce nova monarhija — Francija.

Franc I. je nadaljeval vojne, ki so jih začeli z Italijo njegovi predhodniki. Spočetka so bili njegovi pohodi uspešni, potem pa se je spopadel v Italiji z novim nasprotnikom — Karlom V. Habsburškim, kraljem Španije in cesarjem Nemčije. L. 1525 je v bitki pri Paviji cesarjeva vojska do nog potolkla Franca I. in ga celo ujela. Osvojitve Francozov v

severni Italiji so bile izgubljene. Tudi naslednje vojne Franca I. s Karlom V. niso bile uspešne. Karlova vojska je večkrat vdrla na francosko ozemlje in dvakrat prišla skoraj do Pariza. Franc si je povsod iskal zaveznike. Navezal je stike s turškim sultanom, podpiral proti Karlu protestantske kneze v Nemčiji.

Vojna se je nadaljevala tudi pod naslednikom Franca I., njegovim sinom Henrikom II. L. 1559 so po 60 letih neprestanih vojn sklenili mir v Cateau-Cambrésisu. Italija je bila za vedno izgubljena za Francoze. Obe strani sta se vzajemno odpovedali vsem pridobitvam, ki sta jih dosegli druga od druge.

Francoska renesansa — Protestantstvo Italijanske vojne so seznanile Francoze z italijansko renesanso. Francozi so spočetka povzeli samo zunanjo stran italijanske kulture. Namesto starinskih srednjeveških gradov z njihovimi debelimi zidovi in ozkimi okni, ki so komaj propuščala svetlobo, so francoski kralji in seniorji začeli graditi prostore in svetle dvorce, obdane s parki in vrtovi in jih krasili s kipi in slikami italijanskih kiparjev in umetnikov. Seznanjenje z bogatim kulturnim življenjem Italije je spodbudilo razvoj francoske kulture.

V Franciji se je začel razvijati humanizem. Največji med francoskimi humanisti je bil Rabelais, ki je spisal satirični roman „Gargantua in Pantagruel“ v katerem se je duhovito in hudomušno norčeval iz klerikov in menihov.

Protestantstvo je začelo prodirati v Francijo v 20-ih letih 16. stol. Ker se je Franc I. boril s Karlom V. in iskal prijateljstvo s protestantskimi knezi Nemčije, je gledal skoz prste na razvijanje protestantstva v svoji deželi. L. 1534 so se pa „heretiki“ tako opogumili, da so povsod, celo v kraljevi palači, nalepili listke s pozivom, naj se uniči „katoliško malikovalstvo“. Karl je spoznal v tem spodkopavanje svoje oblasti in začel preganjati protestante. Za časa sina Franca I., Henrika II., so se ta preganjanja še poostrila. Ustanovilo se je „Ognjeno sodišče“, ki je vneto sežigalo „heretike“ na gmadah.

Kljub vsem tem ukrepom se je število protestantov večalo. Od konca 40-ih let se je v Franciji razširilo kalvinstvo. Spočetka je imelo uspeh med buržoazijo, rokodelci in delavci. Pod Henrikom II. se je pa kalvinstvo začelo hitro širiti tudi med plemstvom, posebno na jugu. Henrik II. je bil oblasten in surov despot, s plemstvom je rav-

nal trdo in plemstvo je prvič občutilo težko roko absolutnega monarha.

Med tem so pa bili rezultati reformacije v Nemčiji — obogatitev in ojačenje nemških knezov — vabljev primer. Na jugu Francije je bilo še mnogo velikih seniorjev, ki niso pozabili svoje prejšnje neodvisnosti. Želeli so postati prav taki samostojni vladarji kakor nemški knezi. Številni mali plemiči na jugu, ki so propadali in se pogrezali v revščino, so z zavistjo gledali na bogastva katoliške cerkve in bili za to, da si jih prilaste in razdele med seboj. Začeli so prestopati v kalvinstvo — saj je kalvinstvo zahtevalo zaplembo cerkvenih zemljišč. Kalvinstvo je privlačevalo plemiče s tem, da jim je dajalo gotovo organizacijo in družilo njihove vrste za borbo s kraljevim absolutizmom. Kalvinci so se v Franciji začeli imenovati hugenotje.

§ 2. Verske vojne v Franciji

Začetek verskih vojn

Po smrti Henrika II. so prihajali na francoski prestol njegovi slabi in nesposobni sinovi. Avtoriteta kraljevske oblasti je začela padati. Za časa najstrašnejšega Henrikovega sina Franca II. so prevzeli oblast vojvode Guisi. Bili so lastniki ogromnih zemljiških bogastev, posebno duhovniških seniorij, in zaradi tega so postali goreči zaščitniki katolištva.

Oblastnost Guisov in njihovo neusmiljeno preganjanje protestantov sta vzbudili ogorčenje plemičev-hugenotov. Na čelu hugenotov so bili Bourboni — najbližji sorodniki kraljevske dinastije Valois. Najstarejši Bourbonec je bil kralj Navarre (majčkeno kraljestvo v Pirenejskih gorah, na meji Francije in Španije).

Po smrti Franca II. je stopil na prestol drugi Henrikov sin — desetletni Karel IX. Regentinja pri njem je bila njegova mati, zahrbtna intrigantka Katarina Medici. Spočetka se je bala preganjati hugenote, ker so postali zelo močni in bi ji mogli biti nevarni. Hotela je lavirati med katoličani in hugenoti, med Guisi in Bourboni.

Toda kmalu so se začeli krvavi spopadi med katoličani in hugenoti.

Ko je pomladi l. 1562 vojvoda Guise potoval s svojim spremstvom skozi mestece Vassy, je napadel hugenote, ki so se zbrali k bogoslužju. Med spopadom je bilo nekaj desetjin

ljudi ubitih in kakih dve sto ranjenih. „Poboji v Vassyju“ so dovedli do odkrite vojne med katoličani in hugenoti.

V času 30 let je bilo deset vojn, ki so se vojevale z menjajočim se uspehom za obe strani. I katoliško i hugenotsko plemstvo je izrabljalo to dolgotrajno vojno, da je ropalo kmete in meščane.

Hugenotom so pomagali Anglija in nemški protestantski knezi, katoličane je podpirala Španija. Guisi so bili v zvezi s Filipom II. Španskim in stalno prejemale od njega denar.

Šentjernejska noč

Katoličani so sklenili, da bodo z enim zamahom opravili s hugenoti. Poleti l. 1572 se je ob svatbi voditelja hugenotov Henrika Navarskega in kraljeve sestre Margarite zbralo v Parizu mnogo plemičev-hugenotov. Voditelji katolikov so sklenili, da jih pobijejo. Katarina Medici je vedela za zaroto, pa se je odločila, da je ne bo motila, v nadi, da bodo v borbi poginili hugenotski voditelji in si bo tedaj lahko podredila hugenote. Katoličani so pridobili za svoj načrt pariško buržoazijo. Parižani so se bali, da ne bi z ojačenjem seniorjev in mest juga Francije, kjer je bilo hugenotstvo posebno močno, Pariz izgubil svojega pomena kot središče države; zato so bili Parižani sovražni nasproti hugenotom.

V noči od 23. na 24. avgust, na predvečer dneva sv. Jerneja, je z vseh pariških zvonikov zadonel zlovešči plat zvona. Na ta signal se je začelo nenadno pobijanje hugenotov, ki so jih zasačili speče (Šentjernejska noč). Klanje se je nadaljevalo tudi naslednje dni in se preneslo na deželo. Sodobniki so bili mnenja, da je bilo pobitih vsega skupaj do 30.000 ljudi.

Rimski papež in španski kralj sta bila vzhicena. Papež je ukazal ob zmagi nad heretiki napraviti iluminacijo v Rimu in kovati medaljo v proslavo tega dogodka. Španski kralj je čestital Karlu IX., da ima tako mater, Katarini Medici pa, da ima takega sina.

„Hugenotska republika“ in Katoliška liga

Katarina Medici je mislila, da bodo dogodki Šentjernejske noči ustrašili hugenote in jih spravili na kolena. Toda zgodilo se je prav nasprotno. Hugenotje so se dvignili proti kralju. Južno francosko plemstvo in južna mesta so začela vojno. Primorska trdnjava La Rochelle, glavno oporišče protestantov juga, je trdno vzdržala deset naskokov kraljevske vojske.

L. 1574 je umrl Karel IX. in na prestol je stopil njegov brat, lahkomiselni in razuzdani Henrik III. Pod njim je kraljevska oblast izgubila vsako avtoriteto. Francija je razpadla na več delov. Guvernerji so se vedli v svojih provincah kot samostojni vladarji in pobirali davke v svoj prid. Seniorji s svoje strani pa niso slušali guvernerjev, napadali drug drugega, ropali in uničevali kmete in meščane.

Hugenotski plemiči in mesta so sklenili zvezo in ustanovili neke vrste samostojno republiko. V okviru francoske države se je ustanovila posebna hugenotska država s svojo upravo, vojsko, financami, sodstvom in religijo.

Po vzgledu hugenotov so se začeli organizirati tudi katoličani. Ustanovili so **Katoliško ligo** z vojvodo Guisom na čelu. Naslednik Henrika III., ki je bil brez otrok, je bil Henrik Bourbon (Navarski). Katoliška liga ni marala priznati za naslednika tega „voditelja hugenotov“ in je postavila kandidaturu svojega voditelja Henrika Guisa. Toda v Katoliški ligi ni bilo popolnega soglasja.

Pariška buržoazija je bila sovražna nasproti hugenotom in je zaradi tega stopila v Guisovo ligo. Pa tudi katoliškim seniorjem ni zaupala. Zato je **Pariz deloval samostojno**.

V njem je bil izvoljen „Svet šestnajstih“ — po številu pariških okrajev. Zbrali in oborožili so mestno milico, ki so jo tvorili rokodelci, mali trgovci, mornarji.

Tako so se v Franciji razen kralja Henrika III. pojavile še tri vlade: Henrik Bourbon — na čelu hugenotov, Henrik Guise — na čelu Katoliške lige in „Svet šestnajstih“ — na čelu Pariza.

Kralj Henrik III. je sklenil, da se znebi svojih nasprotnikov. Spočetka se je poskusil boriti s pariško vlado. Ko pa je poklical v Pariz vojsko, so se meščani uprli (1588). Ulice so zakrile barikade. Kralju se je komaj posrečilo zbežati na konju iz Pariza. Tedaj je Henrik III. sklenil, da se znebi Guisa. Po naročilu Henrika III. so Henrika Guisa izdajalsko umorili. To pa je samo raztogotilo Katoliško ligo. Katoliški pridigarji so zdaj poživali ljudstvo, naj ubije kralja.

Ko je bil z vseh strani obkoljen s sovražniki, je kralj sklenil, da se bo pomiril s Henrikom Navarskim. Združena vojska obeh Henrikov je krenila proti Parizu. Prestolnica se je pripravila na oborožen odpor, medtem pa je kralja umoril menih Jacques Clement, ki se je vtihotapil v taborišče (1589).

S Henrikom III. je prenehala na francoskem prestolu dinastija Valois. Prestol je prešel na voditelja hugenotov Henrika IV. Bourbona, ki je začel dinastijo B o u r b o n o v.

Henrik IV. Novi kralj si je moral šele izvojevati svojo državo. Toda število pristašev Henrika IV. je stalno rastlo. Dežela je bila izmučena po dolgotrajnih državljanskih bojih. V deželi so se začeli nemiri kmetov in mestne revščine. Ti so predstavljali tako grozečo nevarnost za višje razrede, da so pred njo potihnilni spori Guisov in Bourbonov, katoličanov in protestantov.

Velike katoliške seniorje je Henrik IV. kupil s penzijami in dobičkonosnimi položaji. Toda Pariza se Henriku ni posrečilo osvojiti. Tam so se utrdili nepomirljivi katoliki, ki so jim pomagali Španci. Tedaj je Henrik sklenil, da „Pariz stane eno mašo“ (katoliško bogoslužje). Prestopil je v katoličanstvo in pariška buržoazija mu je odprla vrata Pariza.

V trenutku, ko je zakraljeval Henrik IV., je bila Francija v največjem razdejanju. Državna blagajna je bila prazna; Državni dolgovi so bili ogromni. Obrtna delavnost je padla, trgovina je zamrla. Po cestah so se klatile drhali razbojnikov, ki so ropali kmete, meščane in trgovce.

L. 1593—1595 so se dvignili kmetje. Ti „croquanti“¹⁾, kakor so jih imenovali, ki so jih spravila v obup stiska in nasilja plemičev, so se družili v oborožene oddelke, napadali plemiške pristave in osovražene izterjevalce davkov.

Upor je bil zadušen. Seniorji so grozovito obračunali s premaganimi in pobili veliko število kmetov.

Nanteski edikt Pred Henrikom IV. je bila še ena nelahka naloga. Moral je zadovoljiti svoje bivše zaveznike-hugenote. L. 1598 je Henrik IV. izdal v mestu Nantesu edikt, s katerim je razglasil kalvinstvo za dovoljeno religijo. Hugenotje so dobili vse pravice enakopravno s katoličani. Ohranila se je cerkvena ureditev hugenotov in njihovi stalni zbori. Za zavarovanje njihovih pravic je bil hugenotom prepuščen niz trdnjav (La Rochelle i. dr.), v katerih so lahko imeli svoje garnizije. Pod temi pogoji so se hugenotje pomirili s kraljem — katoličanom.

¹⁾ Bojni klic upornikov je bil: „Aux croquants!“ („Na glodavce!“), t. j. na plemiče in izterjevalce davkov. Zato so tudi upornike same začeli imenovati „croquante“.

Potem ko je usmrtil nekaj velikih seniorjev in podkupil večji del drugih, je Henrik IV. navsezadnje dosegel pomirjenje plemstva; da bi pa pomiril kmete, je nekoliko znižal davke. Tako se je Henriku IV. stopnjema posrečilo, da je dosegel mir v deželi.

Pomirjenje dežele je pripomoglo k razmahu obrtnije, trgovine in kmetijstva. Položaj Francije se je znatnoboljšal. Namesto prejšnjega dolga so bili zdaj v državni blagajni veliki prihranki.

Izdaja nanteskega edikta in verska strpnost Henrika IV. sta povzročili razjarjenost med gorečimi katoliki, posebno med jezuiti. Na Henrika IV. je bilo organiziranih več atentatov, v katere so bili zapleteni jezuiti. Navsezadnje je leta 1610 Henrika IV. zaklal morilec, ki so ga poslali jezuiti.

§ 3. Uvedba absolutizma v Franciji

Fevdalna aristokracija, ki se je pomirila pod Henrikom IV., je po njegovi smrti znova dvignila glavo. „Kralj je mladoleten, torej bodimo sami polnoletni“, so govorili plemiči. Regentinja pri kralju Ludoviku XIII. je bila njegova mati, neznačajna Marija Medici. Izrabljajoč to, so dvorjani s prošnjami in grožnjami izsiljevali od regentinje, da jim je dajala penzije, darila in dobičkonosne položaje. Državna blagajna se je kmalu izpraznila. Tedaj je sklenila vlada, da skliče generalne stanove (1614). Na tej skupščini generalnih stanov se je pa še enkrat razodelo, kako sovražni so stanovi drug proti drugemu. Predstavniki tretjega stanu (buržoazije) so v svojih govorih primerjali državo z družino treh sinov, k čemur so dostavljali, da često mlajši obnavlja hišo, ki jo je upropastil starejši (t. j. višji stan). Plemiči so vzeli ta izraz za žalitev in izjavili, da ne dopuste, da bi „sinovi čevljarjev imenovali nje brate.“ Vlada je razpustila stanove, ki se niso zbrali več do Francoske buržoazne revolucije, t. j. celih 175 let.

Richelieu L. 1624 je prešla oblast v roke ministrskega predsednika, kardinala Richelieuja. To je bil razumen in energičen politik. Ludovik XIII. je v vsem slušal svojega ministrskega predsednika. Da bi ojačil kraljevsko oblast, si je Richelieu postavil za cilj, da zlomi politično organizacijo hugenotske stranke, da stre svojevolskost seniorjev in okrepi mednarodni položaj Francije v Evropi.

Kraljevska armada je zavzela trdnjavo hugenotov — La Rochelle. Hugenotom so vzeli njihova utrjena mesta in gradove in za vedno uničili njihovo politično organizacijo. Toda njihove verske svobode se Richelieu ni dotaknil.

Vsemogočni kardinal je odstavljal guvernerje, zapiral, a od časa do časa tudi s smrtjo kaznoval najuglednejše aristokrate, če so kazali svojevoljnost. Izdal je ukaz, naj se zravnajo z zemljo vsi plemiški gradovi, da bi plemiči izgubili trdnjave in postali poslušni nasproti kralju. Richelieu je prepovedal — krvave dvoboje med plemiči. Plemiči so morali odslej prelivati svojo kri samo za kraljeve interese.

Z namenom, da okrepi centralno vlado in oslabi oblast krajevnih seniorjev, je Richelieu začel pošiljati v province posebne uradnike, ki so se imenovali *intendantje*, ki jim je malo po malo izročil vso oblast v krajih. Imenovala jih je vlada in jih lahko vsak trenutek odpoklicala. Intendantje so postali poslušni izvrševalci volje vlade.

Da bi povečala dohodke državne blagajne, je vlada povzdigovala industrijo in trgovino, podpirala pomorsko plovbo, organizirala velike trgovske družbe in razširjala kolonije. Richelieu si je prizadeval povečati francoske posesti na račun oslABLJENE Nemčije.

Izdatki za vojsko so tvorili polovico vseh državnih izdatkov. Richelieu je za večkrat zvišal davke. Glavna njihova teža je pritiskala na ramena delovnih množic. Kot pravi predstavnik plemiške monarhije je bil Richelieu prepričan, da ljudstvo obstoji prav zaradi tega, da nosi breme davkov in obveznosti. V odgovor na naraščanje davkov so v raznih rajonih Francije vzplamtevali upori, toda vlada jih je dušila in ni pustila v svoji politiki.

Mazarin in Fronda

Po smrti Richelieuja (1642) in kmalu nato tudi Ludovika XIII. (1643) so se v Franciji znova obnovili nemiri. Novi kralj Ludovik XIV. je bil še otrok in oblast je prišla v roke lokavega Italijana, kardinala Mazarina, ki je nadaljeval s politiko jačenja kraljevske oblasti, ki jo je začel Richelieu. Vendar si Mazarin ni upal nastopati tako trdo kakor Richelieu in je deloval bolj z lokavostjo in podkupovanji.

Pod Mazarinom je prišlo do zadnjega upora plemičev proti kraljevski oblasti. Ta upor je dobil naziv „Fronda“, t. j. „prača“. Uporni plemiči niso nameravali državnega prevrata: mislili so samo na to, da bi pograbili in izsilili od vlade čim

več denarja in častnih mest. Mazarin je kupil aristokracijo z bogatimi darili in s tem dosegel konec fronde.

Francoski plemiči niso več nastopali proti kraljevski oblasti. Ker so prejeli bogata darila in se bali ljudskih gibanj, so vdano podpirali kraljevski absolutizem.

29. poglavje

Tridesetletna vojna

§ 1. Začetek vojne

Razdrobljenost in propadanje Nemčije Nemški cesar je sklenil s knezi mir v Augsburgu (1555), toda borba med cesarjem in knezi se je kljub temu nadaljevala. Knezi so si prizadevali, da postanejo popolnoma neodvisni vladarji. Cesar, ki je bil močnejši od vsakega izmed knezov posamič, jih je skušal spraviti pod svojo oblast. Vsakokrat, kadar je skušal to napraviti, so pa knezi sklenili zveze med seboj in mu dajali odpor. Nemčija je ostala še nadalje razdrobljena.

V 16. stol. se je v Nemčiji začelo gospodarsko propadanje. Neposredno po velikih odkritjih so se začele glavne trgovinske poti seliti na Atlantski ocean. Zamrla je trgovina z Italijo, prenehal je promet čez alpske prelaze. Propadati je začela tudi jugozahodna Nemčija. Holandski, angleški in francoski trgovci in obrtniški podjetniki so povsod izrinili obubožane nemške trgovce. Znamenite južnonemške tvrdke Fuggerjeve vrste so začele propadati. K propadu Fuggerjev je pripomoglo slabo stanje španske državne blagajne. Fuggerji so posojali mnogo denarja Filipu II., on je pa odklonil plačilo teh dolgov in s tem zadal hud udarec Fuggerjem.

Na severu Nemčije je istočasno propadla „Velika hanza“. Močni državi — Anglija, Holandija — sta utesnjevali hanzeatsko trgovino. L. 1669 se je zadnjič sešel kongres hanzeatskih mest — velika trgovinska država srednjega veka je prenehala obstajati.

Propadanje trgovine je slabilo zveze med posameznimi deli Nemčije. Vsaka kneževina je živela svoje ločeno življenje in ni čutila potrebe po drugih.

Katoliške in protestantske kneževine

Cesarji so razumeli, da je protestantstvo jačilo kneze, ker jih je obogatilo z zasežnimi cerkvenimi premoženji in jim dalo oblast nad cerkvijo. Zaradi tega so cesarji videli svojo oporo v katolištvu. Dedna posest cesarjev habsburške hiše — Avstrija — je postala središče jezuitske delavnosti.

Avstrija je bila največja in najmočnejša med nemškimi vladavinami. Že v 16. stol. se je ojačila, ker sta ji bili priključeni Češka in del Ogrske. L. 1526 so v bitki pri Mohaču v južni Ogrski Turki do nog potolkli ogrsko vojsko. Ogrska je razpadla. Del so si prisvojili Turki, drugi del je bil priključen Avstriji. Češka se je podredila Habsburžanom, da bi v njih našla zaščito pred Turki.

Cesarji so preganjali v svojih vladavinah protestantstvo in husitsko „herezijo“ in na vse načine širili katoličanstvo.

Prva leta 17. stol. so se nemški knezi dokončno razdelili na dva tabora. Protestantski knezi so ustanovili „unijo“. V odgovor na to so se katoliški vladarji združili v „ligo“.

L. 1618 se je začela medsebojna vojna, ki je trajala do l. 1648 in dobila v zgodovini naziv „tridesetletna vojna“. Vojna se je vojevala med protestantskimi knezi z ene in cesarjem in ligo z druge strani. Sčasoma se je v borbo zapletla večina evropskih držav tako, da se je pretvorila v prvo veliko splošno evropsko vojno.

Spočetka se je vmešala v medsebojno vojno nemških vladarjev Danska, potem pa Francija in Švedska in vse skupaj pustošile Nemčijo.

§ 2. Potek vojne

Ceško obdobje tridesetletne vojne

Za začetek vojne so poslužili nemiri na Češkem. Razsrjeni zaradi verskih preganjanj so se češki plemiči, večinoma husitje, dvignili proti cesarju. Plemiči so vrgli skozi okna praške palače nekaj članov vlade. Med Čehi in cesarjem se je začela vojna. Toda češki kmetje, ki so trpeli pod plemiškim stiskanjem, niso podprli plemičev. Cesar Ferdinand II. je poslal proti Čehom veliko vojsko, ki je do nog potolkla češko vojsko na Beli gori, nedaleč od Prage (1620). S Čehi so grozovito obračunali. V nekaterih okrožjih Češke je ostala komaj tretjina prejšnjega prebivalstva. Češke plemiče so deloma iztrebili, deloma za vedno izgnali preko mej Češke. Njihova velika posestva so zaplenili in izročili za nagrado pristašem Ferdinandu II. Na Češkem so napravili velika posestva, katera so obdelovali kmetje — tlačani. Zadnji ostanki svobodnih kmetov so padli v tlačansko odvisnost od novih gospodarjev, pretežno Nemcev.

Češko so spremenili v avstrijsko provinco Bohemio. Jezuiti so začeli gospodariti v njej. Pregarjali so češko kulturo, zažigali vse knjige, tiskane v češkem jeziku, ne da bi se sploh zanimali za njihovo vsebino.

Dansko obdobje tridesetletne vojne

Cesarjeva zmaga je vznemirila Anglijo, Holandsko in Francijo. V strahu pred ojačenjem cesarjeve oblasti in zedinjenjem Nemčije pod njim so sklenile sporazum z danskim kraljem Kristijanom IV., ki je hotel razširiti svoje posesti na račun nekaterih baltskih pokrajin Nemčije. Ko je z denarjem zaveznikov zbrala veliko vojsko, je Danska l. 1625 začela z vojnimi operacijami.

Cesarjev položaj se je hudo poslabšal. V tem težkem trenutku je bogati zemljiški gospod Wallenstein, ki je obogatel z nakupom posestev, zaplenjenih češkemu plemstvu, predložil cesarju, naj bi se organizirala vojska 15.000 pešev in 6.000 konjenikov. Ferdinand je z veseljem sprejel ta predlog in imenoval Wallensteina za vrhovnega poveljnika bodoče vojske. Wallenstein je v kratkem času zbral armado 50.000 mož.

Najemniških vojakov ni primanjkovalo. Kmetje, ki so izgubili zemljo, in brezposelni rokodelci so postajali najemniški vojaki. Najemnikom so se med vojno pridruževali prebivalci razdejanih mest in vasi, ker jim ni preostajalo drugega, kakor da ropajo druge.

L. 1626 je Wallensteinova vojska porazila Danee in njihove nemške protestantske zaveznike. Danski kralj je bil primoran skleniti mir (1629). Obvezal se je, da se v bodoče ne bo več vmešaval v zadeve Nemčije.

Wallenstein je bil nagrajen z vojvodino Mecklenburg in postal sam nemški knez. Dobil je naslov „generalissimus Baltskega in Oceankega morja“ in začel graditi morsko brodovje. Wallenstein je snoval velikopotezne načrte o obnovitvi hanze, o tem, da pride v nemške roke vsa baltska trgovina, in o spodrinjenju Holandeev in Angležev. Hkrati je Wallenstein podpiral cesarjevo prizadevanje po uvedbi absolutne oblasti. „Hočem,“ je govoril Wallenstein, „da bi bil nemški cesar prav tak gospod v svojih deželah kakor kralj v Franeiji.“ Tega pa niso marali niti protestantski niti katoliški knezi. Vztrajali so na tem, naj cesar odslovi Wallensteina.

Cesar je medtem izdal „edikt o vzpostavitvi (1629). Po tem ukazu so se morale protestantskim knezom odvzeti vse cerkvene posesti, katere so dobili po 1552. l. Severnonemški knezi, katerih interese je to najbolj prizadelo, so pograbbili za orožje.

Največjo pomoč protestantskim knezom je skazal kardinal Richelieu, ker je bila za Franeijo nevarna močna Nemčija. Katoliška Franeija je tako pomagala protestantom v borbi s katoličani. Franeija je pritegnila v borbo s cesarjem novo veliko silo — Švedsko. Millijon liver letne podpore je Francija obljubila švedskemu kralju G u s t a v u - A d o l f u.

Svedska in baltsko vprašanje

V 17. stol. začenja Švedska igrati veliko vlogo v severni Evropi. V tem času je Švedska postala strnjena in čvrsta plemiška monarhija. Kljub razvoju pridobivanja železa in porastu industrije predelovanja železa je Švedska še vedno ostala revna dežela. Njena mrzla narava in skopa zemlja, ki je zahtevala trdovratno delo, sta prinašali fevdalnemu plemstvu majhne dohodke. Toda za švedsko plemstvo in njegovo vladno so se pojavili novi viri dohodkov. Na Baltiku se je razvila oživljena trgovina z žitom, ki se je prevažalo v Anglijo in Holandijo iz Poljske, Brandenburga, Prusije. Švedi so zavzeli Estonijo, iztrgali Rusiji Ladoško pokrajino in ustje Neve, Poljski pa Livonijo. Finsko so Švedi osvojili že v 12. stol. Tako so bile v njihovih rokah skoraj vse baltске dežele. Zdaj so hoteli Švedi dobiti tudi južno obrežje Baltika, si osvojiti vse Baltsko morje in pobirati v svoj prid trgovinske carine. Wallensteinova osvojitve Baltске obale je prekrizala te načrte Švedske.

Svedsko obdobje tridesetletne vojne

Mladi švedski kralj, nadarjeni vojskovodja Gustav-Adolf se je poleti 1630. l. izkrcal na Pomorjanskem z majhno, toda dobro organizirano in oboroženo vojsko. Švedska armada je bila disciplinirana in tvorili je niso najemniki, temveč kmecje, ki so bili poklicani v vojsko na podlagi vojaške obveznosti. Gustav-Adolf je spopolnil taktiko pehotnega boja: njegovi vojaki so sprožili tri strele v času, ko je nasprotnik izstrelil samo enkrat. Gustav-Adolf je prav večje uporabljal svojo lahko in okretno artilerijo. Glavna bojna moč Gustava-Adolfa so bili siloviti naskoki njegove konjenice.

Pri Lipskem (1631) so Švedi do nog potolkli Tillyjevo armado. Pomladi naslednjega leta je Gustav-Adolf vnovič zmagal ob reki Lechi. Gustav-Adolf je krenil na Bavarsko in zavzel München. Ogrožal je prestolnico cesarstva — Dunaj.

V tem trenutku skrajne nevarnosti se je cesar ponovno obrnil na Wallensteina za pomoč. Wallenstein je to pot zahteval pravico, da svobodno gospodari z deželami, ki bi jih osvojil, in ogromno nagraditev. Na tihem je računal celo na to, da si bo pridobil češko krono. Ko je zbral veliko vojsko, se je Wallenstein spoprijel z vojsko Gustava-Adolfa pri Lützenu l. 1632. V tej bitki je bil Gustav-Adolf ubit.

Ker se je čutil na vrhuncu slave, se je Wallenstein lotil uresničenja svojih častihlepnih načrtov. Začel je tajna pogajanja s Švedi, ker je računal na njihovo podporo. Njegovi generali in častniki, ki so živeli od vojne, nikakor niso želeli, da prenehajo vojne operacije. Njegovi častniki so sklenili zaroto in umorili Wallensteina (1634) v veliko veselje cesarja, ki se je začel bati nad vse častilakomnega pustoloveca.

Razdejanje Nemčije

Švedska vojska ni marala zapustiti Nemčije; pratorparje, ki niso bili nič boljši kakor Wallensteinove drhali. Richelieu je izrabil

ugodno priložnost, da bi dokončno spodkopal moč Habsburžanov. V Nemčijo je poslal francosko vojsko. Deželo so strahovito opustošili. Mnogo mest in vasi so požgali do tal. V nekaterih krajih Nemčije so ostali od prebivalstva samo žalostni ostanki.

§ 3. Konec vojne

Nemčijo so strahovito razdejali tako Švedi in Francozi kakor nemške najemniške drhali. Toda nemški knezi in plemiči so kmalu nagradili sami sebe za vse izgube. Ker so tvorili častniške kadre najemniških armad, so plemiči dobivali levji delež plena, ki je ostal od ropanj. V severovzhodni Nemčiji so se plemiči okoristili z opustošenjem dežele in si prillašali kmečka zemljišča, kmete pa silili, da so delali še hujšo tlako.

Westfalski mir Vojna se je končala z westfalskim mirom (1648). Francija je dobila del Alzaške, Švedi so prejeli del Pomorjanske z ustjem Odre in ustji Labe in Vezere. Tako so prišli izhodi najvažnejših trgovinskih poti Nemčije na morje v roke Švedov. Najvažnejša posledica vojne je pa bilo priznanje popolne neodvisnosti nemškim knezom. Dobili so pravico sklepati samostojne zveze in pogodbe s tujimi državami. Nemčija je razpadla na 296 majhnih držav, ne vštevši posesti tako imenovanih „cesarskih vitezov“, ki so bile dejansko tudi neodvisne (nad tisoč). Westfalski mir je pomenil potemtakem popolno zmago knezov nad cesarjem. Nemški knezi so se malo po malo pretvorili v neomejene monarhe. Posnemajoč velike vladarje Evrope se je vsakdo od njih obdajal z bogatim dvorom, uvajal svojo lastno vojsko, teptal stare svoboščine mest in neusmiljeno izkoriščal svoje podložnike.

30. poglavje

Poljska, Švedska in Turčija

§ 1. Poljska država v 16.—17. stoletju

Poljska do 16. stoletja V 12. in 13. stol. je bila Poljska razdeljena na množico samostojnih fevdalnih vladavin. Veliki fevdalci (magnati) so uživali kneževske pravice v svojih vladavinah. Malo plemstvo (šlahta) je bilo odvisno od magnatov, tvorilo njihovo bojno spremstvo, prejemale od njih zemljišča in se hranilo na njihovih dvorih. Nikjer v Evropi ni bilo tako vihrave in svojeglave aristokracije kakor na Poljskem. Vojne, gostije, lovi, napadanje sosedov — to je bilo življenje pa-

nov in šlahčičev. Magnatni in šlahčiči so stopnjema spravljali kmete pod svojo oblast in tlačanski jarem. Na Poljskem je bilo malo mest in niso igrala v njeni zgodovini take vloge kakor v Zahodni Evropi.

V 14. stol. so se poljske vladavine združile v eno kraljestvo. Kazimir III. (1333—1370) je postal kralj vse Poljske. Toda zedinjene Poljske je bilo čisto zunanje. Vsa oblast je kakor po prejšnji pripadala panom. Pod Kazimirom III. je Poljska zasedla ukrajinske dežele — kneževino Galicijo in del Volinije. V teh deželah so dobili velike posesti poljski pani.

Poljska je morala bojevati nevaren boj s Tatari, ki so vdirali v njene posesti z jugovzhoda, in s tevtonskim redom, ki jo je napadal s severa. S tevtonskim redom in s Tatari se je borila tudi Litva. To je dovedlo do zedinjenja obeh držav. L. 1386 so poljski pani prisilili poljsko kraljico Jadvigo, da se je omožila z litvanskim knezom Jagajlom (ali Jagelom). Poljska in Litva sta se zedinili pod oblastjo dinastije Jagelov.

Zedinjenje Poljske in Litve je predstavljalo samo „personalno unijo“, t. j. imeli sta samo skupnega kralja. Sicer je Litva ohranila samostojno upravo. Litovska država je v tem času obsegala ne samo dežele, naseljene z Litovci, temveč tudi cel niz ruskih, ukrajinskih in beloruskih pokrajin.

Združenim silam Poljske in Litve se je s pomočjo smolenskih (ruskih) polkov posrečilo potolči sile tevtonskega reda pri Grunwaldu (1410). Ta poraz je zadal strahovit udarec redu. Primoran je bil priznati svojo vazalno odvisnost od Poljske in ji odstopiti cel niz ozemelj, med temi Gdansk in Zahodno Prusijo (1466). Poljska je dobila izhod na Baltsko morje.

Položaj kmetov v 16.—17. stol.

Zdaj so začeli poljski magnatni in šlahčiči na veliko trgovati s kmetijskimi pridelki, ki jih je potrebovala Zahodna Evropa. Iz zahodnih dežel so začeli prihajati na Poljsko trgovci nakupovat žito, lan, živino, kože in les. Plemstvu je bil dovoljen carine prost izvoz pridelkov v tujino. Izvoz žita čez Gdansk je od konca 15. stol. do sredine 17. stol. narastel za desetkrat.

Vse to je močno vplivalo na položaj poljskih kmetov. V želji, da dobe kolikor mogoče več pridelkov za prodajo, so poljski pani in šlahčiči začeli širiti svoje gospodarstvo na račun kmečke zemlje, poostrovali tlačansko izkoriščanje kmetov, zviševali tlako. Kmetje so morali marsikdaj delati pet dni na teden (s svojimi konji ali voli) za zemljiškega gospoda. Položaj kmetov se je slabšal celo 16. stoletje. V 17. stol. se je poljski „hlop“ (kmet) pretvoril v lastnino zemljiškega gospoda. Poljski pani so zaničljivo imenovali kmete „bidlo“, t. j. delovno živino. Mnogi tlačanski kmetje so začeli bežati v redko naseljene stepe na jugovzhod, na „divje polje“.

Šlahčiču sta pripadali navadno krčma in vaška štacuna. V štacuni je hlop kupoval za drago ceno nujno potrebne produkte, v

krčmi pa zapival tisto, česar mu ni mogel zemljiški gospod vzeti na drug način. Posestva so smeli imeti samo plemiči in duhovščina. Njim pripadajoča zemljišča so bila oproščena davkov.

Politična ureditev Poljske Pravi gospodarji Poljske so bili veliki pani — magnati, ki so posedovali na desetine mest in stotine vasi. Vsakdo od njih je mogel postaviti na bojišče celo armado in vzdrževal dvor, ki ni zaostajal za kraljevim. Panom je bila koristna slabost centralne oblasti. V tej slabosti so videli „zlati svobodo“ plemstva. Samo pani so dobivali najvišje položaje (hetmanov, vojvod), njim so se delila kronska posestva. Kralj ni mogel izdati nobenega novega zakona brez privoljenja sejma. Sejm sta tvorila „senat“, kjer so zasedali največji velikaši in višja duhovščina, in „poslanska izba“, v kateri so se zbirali poslanci „sejmikov“ — krajevnih skupščin male šlahte.

Vihrava in nedisciplinirana šlahta je bila nesposobna za ustvarjalno delo. Bedasto kričavost, ki je vladala na njenih zborovanjih, označuje poljski pregovor: „Hrupno kakor v sejmiku“. Za sprejem nekega sklepa v sejmu je morala biti soglasnost. Od sredine 17. stol. se je uveljavilo pravilo: če je en sam šlahčič-poslanec kriknil „Ne dovoljujem“ in zapustil sejo sejma, so neveljavni vsi sklepi sejma in se sejm razpušča. To pravilo je ustvarjalo popolno zmešnjavo v delu sejmov.

Šlahta ni ubogala kraljev. Dogajalo se je, da so sredi vojnega pohoda šlahčiči nenadoma izjavili kralju, da ne marajo nadaljevati vojne.

Ko je ugasnila dinastija Jagelonov, je postala kraljeva oblast na Poljskem volivna (1572). Kralja je volil splošni kongres plemstva, na katerega je prihajalo nekaj desetstisočev magnatov in šlahčičev. Izvoljeni kralj se je moral obvezati, da ne bo kršil privilegijev šlahte. V primeru, da bi kralj prekršil to obveznost, je bila šlahta odvezana pokorščine nasproti kralju in je imela pravico, da je dvignila proti njemu upor („rokoš“). Tako pani in šlahta niso dopuščali, da bi se krepila centralna oblast, ker so se bali, da bi mogla omejiti njihovo svojevoljnost.

Poljska je ostala fevdalno razdrobljena država, v kateri je neomejeno gospodovala samovoljnost plemstva. Dejansko je bila vsa oblast v državi v rokah male peščice magnatov, od katerih je bila odvisna številna šlahta.

Nacionalno zatiranje L. 1569 so na sejmu v Lublinu poljski pani dosegli popolno zdinjenje Poljske in Litve. Obe državi bi morali imeti za naprej ne samo enega kralja, temveč tudi en sejm, en denarni sistem. Pri tem so ukrajinske pokrajine Litve prišle pod oblast Poljske. Poljski pani so si začeli prilastiti ukrajinsko zemljo, potlačaniti ukrajinske kmete, pustošiti ukrajinska mesta. V Ukrajini so nastale največje posesti panov Potockih, Višnjeveckih i. dr.

Pod gospostvom poljskih panov in šlahte so živeli Poljaki, Ukrajinci, Belorusi, Litovci, Judi, Nemci, Tatari. „Rzecz pospolita“ (t. j. republika), kakor je poljska šlahta imenovala svojo državo, je sestajala iz slabš med seboj povezanih dežel s prebivalstvom mnogih narodnosti.

V „Rzecz pospoliti“ je vladalo nacionalno in versko zatiranje. Da bi popoljšala Ukrajince in Beloruse, si je poljska šlahta prizadevala, da bi jih spreobrnila v katoličanstvo. L. 1596 je bila v Brestu oklicana „unija“, t. j. podrcitev pravoslavne cerkve v poljskih deželah papežu. Ukrajinci in Belorusi so se energično upirali uvedbi unije. Borba za pravoslavje je postala za nje geslo nacionalne borbe proti poljskemu zatiranju. Politiko širjenja unije in popoljšanja so trdovratno in kruto izvajali jezuiti, ki so imeli na Poljskem ogromen vpliv.

Poljska intervencija v Ruski državi

V drugi polovici 16. stol. se je Poljska spopadla z Rusko državo, ki je iskala izhod na Baltsko morje. Poljski pani so začeli kovati načrte o osvojitvi vse Ruske države. Ker si niso upali napasti Ruske države odkrito, so poljski pani spočetka porinili naprej samozvanca Laži-Dimitrija. Papež in jezuiti so podpirali tega predrznega pustoloveca. Ta je zbral vojsko iz propadlih šlahčičev. Samozvanec je obljubljal, da bo odstopil Poljski Smolensko in Severno deželo in da bo pomagal širiti katoličanstvo v Ruski državi. Samozvanec se je posrečilo, da je sedel na prestol ruskih carjev, toda poljska vsemogočnost v Moskvi je povzročila vstajo, v kateri je bil ubit. Ponesrečil se je tudi poskus panov, da bi povzdignili drugega samozvanca.

Tedaj je Poljska prešla k odkriti intervenciji. Kralj Sigismund III. je napovedal vojno Ruski državi. Poljskemu hetmanu Žolkjevskemu se je posrečilo zasesti Moskvo. Tedaj pa se je dvignil val ruskega nacionalnega gibanja. Ljudska vojska pod vodstvom Minina in Požarskega je osvobodila Moskvo Poljakov in jih pognala iz Ruske dežele.

Borba Ukrajine proti poljskemu jarmu

Ukrajinsko prebivalstvo, zatirano po poljskih panih in ksjondzi¹⁾ (duhovščina) se je večkrat dvigalo proti poljskemu gospostvu. Poljski pani so pa dušili te upore in kruto obračunavali z uporniki. Končno se je proti poljskim panom združil ves ukrajinski narod. Uporu je načeloval Bogdan Hmeljnički (1648). V borbi proti poljskim zatiralcem se je ukrajinski narod obrnil za pomoč na bratovski ruski narod in l. 1654 se je Ukrajina pridružila Ruski državi. Med Moskvo in Poljsko se je začela vojna, ki se je končala l. 1667 z andrusovskim mirom, po katerem sta pripadla Rusiji Ukrajina na levem bregu Dnjepra in Kijev.

¹⁾ Ksjondzi so se imenovali rimsko-katoliški duhovniki, (op. prev.)

Panska Poljska, ki so jo razdirala razredna borba in nacionalna protislovja, svojevolskost plemstva, in ki so jo pretresali neprestani upori, obdajali močni sosedji, se je hitro približevala svojemu propadu.

§ 2. Švedska v 17.—18. stoletju

Švedska se je znatno ojačila z rezultatom tridesetletne vojne. Zagospodovala je nad ustji nemških rek in nad velikim delom Baltske obale. V Nemčiji nagrabljen plen je obogatil plemstvo. V deželi sta se hitro razvijali kovinarstvo in rudarstvo, na žagah so na veliko uporabljali vodno silo. Naraščala in širila se je zunanja trgovina. Morsko brodovje Švedske je štelo nad tisoč ladij.

Švedska je ustvarjala stalno, dobro organizirano vojsko in si vztrajno prizadevala, da bi se utrdila na baltskih obalah. Bojevala je uspešne boje s Poljsko, Rusko državo in Dansko. Ko so dosegli od Dancev pravico brezcarinskega prehoda skozi morske ožine, so začeli Švedi neposredno sodelovati v svetovni trgovini.

Pod Karlom XII. (1697—1718) so Švedi obnovili široko osvajalno politiko. L. 1700 se je začela Velika severna vojna med Švedsko z ene in Rusijo, Poljsko in Dansko z druge strani. Vojna se je začela s sijajnimi zmagami nadarjenega vojskovodje Karla XII. Toda Švedska ni mogla vzdržati dolgotrajne in trdovratne borbe z okrepišo se Rusijo, katero so reforme Petra I. napravile za največjo vojaško državo. Karla je l. 1709 potolkla ruska vojska pri Poltavi. Potem se je vojna nadaljevala še dvanajst let in se končala s tem, da je Švedska izgubila Estonijo, Livonijo, dele Finske in posesti v Nemčiji. Po teh porazih se Švedska ni več opomogla. V njej je gospodovala plemiška oligarhija, ki je odkrito prodajala interese dežele močnim tujim državam. Švedska je izgubila pomen velike države.

§ 3. Turčija v 16.—17. stoletju

Sirjenje osmanskega cesarstva v 15.—16. stol.

Ko so l. 1453 zasedli Carigrad, so Turki začeli izvajati široko osvajalno politiko. Pokorili so cel niz še neodvisnih dežel na Balkanskem polotoku in v Mali Aziji, si podvrgli krimski kanat, skupaj s krimskimi Tatari uničili genovske kolonije na Krimu, njihove prebivalce pa prodali v sužnost. Turki so osvojili Sirijo, Palestino, Egipt, si podvrgli Arabijo s svetima mestoma muslimanov — Meko in Medino. Osvojitve Turkov na vzhodu so dosegle Kavkaz in Mezopotamijo. Kasneje je turški sultan sprejel naslov kalifa, duhovnega poglavarja vseh muslimanov. Vrhunec svoje moči je doseglo osmansko cesarstvo pod sultanom Sulejmanom I. (1520—1566), ki so ga Evropejci nazvali Veličastnega.

Sulejman je imel za tisti čas ogromno vojsko, po številu nad 250.000 mož, najboljšo artilerijo na svetu s 300 topovi, brodovje

nad 300 ladij. L. 1526 je Sulejman v bitki pri Mohaču težko porazil združeno vojsko Čehov in Ogrov in zagospodoval znatnemu delu Ogrske. Kmalu nato je sultanova vojska opustošila Nistrijo, oblegala Dunaj. Nič manj uspešno niso potekale operacije na morju. Turške ladje so ustrahovale obale Italije, Španije. V 16. stol. so Turki osvojili skoraj vso severno Afriko. Ko so dobili v svoje roke važne trgovinske poti, so Turki naložili trgovini visoke carine, ki so bogatile sultanovo blagajno.

Da je Turčija doživljala hitre uspehe, ni bila samo zasluga njene vojaške premoči. Turkom je zelo pomagalo pri njihovih osvojitvah medsebojno nasprotovanje med evropskimi državami. Ko so bili evropski vojni pohodi Sulejmana Veličastnega v največjem razmahu, je francoski kralj Franc I., ki je kakor vsi francoski kralji nosil naslov „najbolj krščanskega“ vladarja, sklenil s sultanom, poglavarjem muslimanov zvezo proti cesarju Karlu V. (1535). Turška vlada je dobila od francoskega kralja pravico uporabljati francosko pristanišče Toulon. Francosko brodovje se je borilo proti pomorskim silam Karla V. skupaj s turškimi ladjami.

Večina podjarmljenih narodov se ni marala prostovoljno podrediti turškemu gospodstvu. Da bi jih prisilila k pokorščini, je turška aristokracija uporabljala najkrutejša sredstva. Vsak turški pohod je spremljalo uničevanje mest in vasi, pobijanje ali odvajanje deset in stotisočev ljudi v sužnost.

Začetek propadanja Turčije

V ogromnem in mogočnem osmanskem cesarstvu so že kalile klice propada. Osvojitve so prinesle nezaslišana bogastva sultanu in turški aristokraciji. Toda večina Turkov je skupaj s prebivalstvom podjarmljenih dežel stvorila sloj izkoriščanih kmetov. Bivša preprostost življenja je popolnoma izginila pri turški aristokraciji. Turški velikaši so tekmovali drug z drugim v razkošju palač in parkov, v sijaju spremstva. Sultanov dvor je imel do 15.000 služinčadi. To razkošje je zahtevalo ogromna sredstva, katera so dobivali z davki, ki so vedno huje stiskali delovno prebivalstvo. Ze za vladanja Sulejmana Veličastnega so se začeli nemiri med kmeti in mestno revščino.

V Turčiji je vladal vojaški despotizem. Poglavar turške države je bil sultan — kalif. Njegova oblast je bila neomejena. Vsi po vrsti, od največjih velikašev pa do zadnjega reveža, so se šteli za „sultanove sužnje“. Življenje in premoženje slehernega podložnika je bilo odvisno od sultanove muhavosti. Celo največji velikaši so bili v večni nevarnosti, da bodo padli v nemilost pri sultanu in da jih bo nabodel na kol. Sultani sami so pa padli v odvisnost od svoje garde — „janičarjev“. Janičarji so prejeli bogata darila od sultanov, poveljniki janičarjev so hitro bogateli. Janičarji so si začeli ustanavljati družine in so postali dedna sultanova garda. Večkrat so po svoji želji dvigali na prestol sultane in jih strmoglavljali.

Vojaško moč osmanskega cesarstva so tvorili v glavnem fevdalci, ki so prejeli zemljišča proti obveznosti, da so se na sultanov poziv javljali v vojsko in pripeljali s seboj določeno število vojščakov. Ti fevdalci so postali dedni lastniki svojih posesti, se pretvorili v zemljiške gospode in neusmiljeno izkoriščali svoje kmete. Fevdalci so se vedno bolj neradi odzivali sultanovemu pozivu in se na vse mogoče načine skušali izogniti vojaški službi. Prekomerne carine so spodkopavale trgovino Turčije. Trgovina je nazadovala tudi zaradi tega, ker je odkritje Amerike in morske poti v Indijo prestavilo glavne trgovinske poti s Sredozemskega morja na Atlantski ocean. Tudi obrtna delavnost je padala v Turčiji. Hitro naraščanje manufaktur v Zahodni Evropi v 16.—17. stol. je povzročalo, da je cenovno evropsko blago začelo spodrivati v Turčiji blago domače proizvodnje. Cele stroke rokodelske proizvodnje v Turčiji so propadale.

L. 1571 je bilo pri Lepantu turško brodovje hudo poraženo v bitki z združenim špansko-beneškim brodovjem (te bitke se je udeležil kot vojak avtor „Don Kihota“ Cervantes, ki je pri tem izgubil roko). Poraz pri Lepantu je bil prvi veliki neuspeh Turkov, ki je razblinil slavo njihove nepremagljivosti.

Proti koncu 16. stol. so osvajanja Turkov prenehala. Hkrati s tem se je ustavil dotok vojnega plena, ki je bogatil šultana in turško aristokracijo. Da bi nadaljevali svoj razkošni način življenja, so se zatekli k zvišanju davkov in k poostrenemu izkoriščanju delovnih množic. Despotska uprava in izterjavanje davkov sta zahtevali celo armado uradnikov, ki so s svojo podkupljivostjo in postranskimi zaslužki še povečali pritisk, pod katerim so ječale množice prebivalstva. Vse to je stopnjema spodkopavalo temelje moči osmanskega cesarstva.

Medtem ko se je Turčija stalno približevala svojemu propadu, sta na njenih severnih mejah vstajali močni evropski državi: Avstrija in Ruska država, ki se je pod Petrom I. pretvorila v mogočno Rusko cesarstvo. Od konca 17. stol. je začela Turčija po vrsti izgublјati svoje posesti, katere sta osvajali Rusija in Avstrija.

31. poglavje

Razvoj evropske znanosti in tehnike v 16.—17. stoletju

Napredek tehnike

Razvoj industrije in transporta v 16.—17. stol. je bil zvezan s hitrim napredkom tehnike, ki se je dotlej razvijala zelo počasi. Velike uspehe sta dosegli pridobivanje in obdelovanje kovin. Že od konca 15. stol. so začeli proizvajati lito železo s topljenjem železne rude (z ogljem) v plavžih. Šele v začetku 18. stol. so začeli v ta namen uporabljati premog. Strojev skoraj

niso uporabljali v srednjem veku. Edini stroji so bili mlinci (na vodni pogon in na veter). Uro so dobili Evropejci od Arabcev v 11. stol. To je bila nerodna stolpna ura z enim kazalcem. Žepno uro so izumili v začetku 16. stol.

Parni stroj so prvič uporabili konec 17. stol. in rabili so ga za črpanje vode iz rudnikov. To je bil grob in neroden stroj, ki je zahteval mnogo goriva.

Neštete vojne so povzročile nagel napredek vojne tehnike. Smodnik in topovi se pojavljajo v Evropi v 14. stol. V 15. stol. so se pojavile težke puške; z njimi so streljali s posebnih podstavkov. Spočetka so užigali smodnik v puškah z zažigalno vrstico, potem so se pojavile puške na kremen. Puška je postala lažja in prikladnejša. V 17. stol. so začeli na puško natikati bajonet.

Velike uspehe je doseglo kmetijstvo, posebno v Angliji in Holandiji. Že v 16. stol. so zemljiški gospodje in farmerji — kapitalisti, ki so ograjevali svoja zemljišča, začeli prehajati od starinskega triletnega na večletno kolobarjenje. V 17. stol. zboljšujejo pasme živine, posebno ovc, uvajajo sejanje zelišč, spopolnjujejo poljedelska orodja. Vse to je zvišalo dohodke kmetijstva. Toda vsa ta zboljšanja so bila samo v prid zemljiškim gospodom in kapitalistom-farmerjem. Obubožanim kmetom je primanjkovalo sredstev za uvedbo teh novosti.

Odkritje novih trgovinskih poti in kolonialna osvajanja so vodila k spopolnjeni gradnji ladij. Začeli so graditi večje in hitrejše ladje, zboljšali sistem jader.

Izumi in odkritja v tehniki so neločljivo zvezani z zahtevami in potrebami družbenega razvoja. Napredovanje kapitalističnih odnosov — v tistem času še progresivnih — je povzročil cel niz dragocenih izumov.

Izumi in odkritja so nerazdružno zvezana z razvojem znanstvenih dognanj. Potrebe tehnike dajejo pobudo znanosti in ji pomagajo. Tehnični progres s svoje strani je pa spet nemogoč brez nakopičenja in predelanja znanj. Kakor je rekel Engels: ako je proizvodnja dolžna znanosti, je znanost še neskončno več dolžna proizvodnji.

Za razvoj industrije je buržoazija potrebovala znanost, ki bi raziskovala sile narave.

Dotlej je bila znanost po odnosu nasproti cerkvi samo ponižna dekla, ki ji ni bilo dovoljeno prestopati po veri določenih mej. Zdaj je buržoazna znanost napovedala upor proti cerkvi.

Razširjenje geografskih znanj Stoletje velikih odkritij je nenavadno razširilo geografsko obzorje Evropejcev. Svet se je za nje kakor razmaknil v svojih mejah. Odkritja novih zemelj in otokov so s pravljico hitrostjo sledila drugo drugemu. Holandski pomorščaki so napravili niz smelih ekspedicij v iskanju novih kolonij. L. 1594—1597 je Holanec **Barents** napravil tri polarna potovanja ob severnih obalah Evrope z namenom, da najde severno morskot pot na Kitajsko. Raziskoval je Novo Zemljo, Medvedji otok in Spitzberge. Pri tretjem potovanju je poginil. Njegovo ime je ostalo ovekovečeno v Barentsovem morju.

Sredi 17. stol. je holandski pomorščak **Tasman** preiskaval obrežje Avstralije, odkril Tasmanijo, Novo Zelandijo, otoke Tonga in Fidži. V istem času so smeli ruski popotniki odkrivali neraziskana ozemlja v Vzhodni Sibiriji in ob severnih obrežjih Azije. Smeli kozak **Dežnev** je že sredi 17. stol. preplul iz Azije v Ameriko čez morskot ožino, ki so jo potem nazvali Beringovo po imenu voditelja ekspedicije, opremljene po naročilu Petra I, za rešitev vprašanja, če se Azija stika z Ameriko. Bering je preplul to ožino čez 80 let po Dežnevju.

Hkrati z novimi odkritji so se popravljala in točneje ugotavljala poročila o prej znanih deželah. Nastala je geografija kot znanost.

**Kopernik
Giordano Bruno
Kepler in
Galilei**

Kolumbova in Magellanova potovanja so v praksi dokazala, da je Zemlja okrogla. Najvažnejše vprašanje, ki ga je zdaj morala rešiti znanost, je bilo vprašanje o medsebojnih odnosih med Zemljo, Soncem in planeti. Do 16. stol. je vladal Ptolemejev sistem, po katerem je Zemlja negibno središče, okrog katerega se vrte Sonce, zvezde in planeti.

L. 1543 je izšla knjiga „O kroženju nebesnih teles“. Njen avtor je bil poljski učenjak **Nikolaj Kopernik** (1473—1543). V svoji knjigi je dokazoval, da se Zemlja vrti okrog svoje osi in da se hkrati z drugimi planeti suče okrog Sonca.

Kopernikova teorija je dokazala, da ni Zemlja nič več kakor eno izmed nebesnih teles. Ta sistem je spodkopaval duhovniški nauk, da je Zemlja središče sveta. Kakor se je izrazil Engels, Kopernikov nauk „odslavlja teologijo“. „Od tega obdobja dalje,“ pravi Engels, „je razvoj znanosti napredoval z gigantskimi koraki.“

Kopernikovo knjigo je Rim kmalu prepovedal. Začelo se je preganjanje vseh del, ki so dokazovala gibanje Zemlje.

Ščasoma so Kopernikov sistem točneje izdelali in poglobili. Filozofske zaključke iz njega je napravil italijanski mislec *Giordano Bruno* (1548—1600). Ti so se križali z naukom cerkve. Bruno je učil, da je vesoljstvo neskončno. Sonce ni središče vesoljnega, temveč samo središče našega planetnega sistema, ki je eden med nešteto množino drugih svetovnih sistemov. V vsem vesoljstvu vladajo eni in isti večni zakoni.

Bruna je skoz vse življenje preganjala cerkev. Zgrabila ga je papeška inkvizicija in v ječah Benetk in Rima je predsedel sedem let.

Kljub temu se Bruno ni odpovedal svojim nazorom. 17. februarja l. 1600 so v Rimu *Giordana Bruna* sežgali, njegov pepel pa vrgli v Tiberu.

Kopernik je domneval, da se Zemlja in drugi planeti gibajo enakomerno po krožnih poteh premičnic. To netočnost je popravil veliki astronom *Kepler* (1571—1630). Kepler je razodel, da gibanje planetov ni enakomerno (je tem hitrejšo, čim bliže je planet Soncu) in da se gibajo v elipsah, pa ne v krogih.

Največji pomen za znanost je imela delavnost genialnega italijanskega učenjaka *Galileija* (1564—1642). Raziskujoč zakone gibanja teles je Galilei položil temelj znanstveni mehaniki.

L. 1607 so na Holandskem izumili daljnogled. Ko je izdelal za to po opisih, ki jih je dobil, je Galilei samostojno napravil daljnogled, ki je povečeval za 30 krat. Nebo se je pokazalo pred Galileijevimi očmi v novi podobi. Ko je nekatera svoja opazovanja razložil v knjigi „Zvezdni poslanik“, so presenečeni sodobniki govorili: „Kakor je Kolumb odkril novo celino, tako je Galilei odkril novo vesoljstvo.“

Galilei je podpiral, čeprav ne odkrito, Kopernikov nauk. Inkviziciji je to zadoščalo, da je pograbila in vrgla v ječo sedemdesetletnega velikega učenjaka. Samo javna odpoved na kolenih svojim „zablodam“ je vrnila Galileiju še daleč ne popolno svobodo.

Nov svetovni nazor — Bacon

Duhovniki so na vse pretege skušali prepiti napredek mlade progresivne znanosti in filozofije. Toda rast buržoazije, ki je spodkopaval fevdalne odnose, je utiral pot novemu svetovnemu naziranju. Njegov značilni predstavnik je bil angleški

filozof Francis Bacon (1561—1626), pravi praoče materializma. Bacon je dokazoval, da mora vsa znanost temeljiti na proučevanju materialnega sveta, narave.

Vesal — Harvey V 16.—17. stol. sta dosegli velike uspehe anatomija in fiziologija človeka. Ustanovitelj znanstvene anatomije je bil Nizozemec Andrej Vesal (1514—1564). Znanstveno fiziologijo je osnoval angleški zdravnik Harvey (1578—1657). Harvey je prvi odkril in proučil sistem krvnega obtoka. Harvey je poudarjal, da do svojega odkritja „ni prišel s čitanjem knjig, ki so jih drugi napisali, temveč s številnimi raztelesenji, opirajoč se na dejstva.“

Descartes Hitro razvijajoča se tehnika je potrebovala za svojo utemeljitev mehaniko in fiziko.
Leibniz Ti sta pa hkrati z astronomijo in geografijo zahtevali matematična znanja. Na
Newton to je pokazal že genialni Leonardo da Vinci. Leonardo je utemeljil cel niz važnih pravil mehanike in optike. V prvi polovici 17. stol. je francoski mislec in učenjak René Descartes (1596—1650) obogatil matematiko s tem, da je storil analitično geometrijo.

Na meji 17. in 18. stol. so fizikalno-matematične vede napravile velik korak naprej. Ti uspehi so bili zvezani z delavnostjo Leibniza v Nemčiji in Newtona v Angliji.

Učenjak in filozof Leibniz preseneča z izredno mnogovrstnostjo svojih talentov in strok, s katerimi se je bavil. Je i filozof i zgodovinar i diplomat i pedagog i pravnik i naravoslovec. V geologiji je dal Leibniz oris prazgodovine zemeljske oble in cel niz drugih dragocenih raziskovanj. Pri tem je geologijo vezal s prakso rudarskega dela. Izumil je računski stroj, snoval idejo o podmornici.

Ena najvažnejših Leibnizovih znanstvenih pridobitev v matematiki je bil nauk o neskončno majhnih količinah, diferencialni in integralni račun.

Ta nauk tvori osnovo sodobne višje matematike.

Zaslugo za odkritje diferencialnega in integralnega računa je izpodbijal Leibnizu veliki angleški matematik in fizik Isaac Newton (1642—1727).

V tem sporu sta imeli prav obe strani: analizo neskončno malih količin sta odkrivala hkrati in neodvisno drug od drugega oba učenjaka. Toda pomen Newtonovega dela daleč presega območje tega odkritja.

L. 1687 je izšlo znamenito Newtonovo delo „Matematični principi filozofije narave“. V njem je Newton utemeljil najpoglavitnejše zakone gibanja teles, s čimer je ustvaril temelj za znanstveno mehaniko. Dovršil je to, kar je naznačil Leonardo da Vinci in začel Galilei.

Dovršil je tudi Keplerjevo odkritje. Kepler je utemeljil zakone gibanja planetov. Toda kaka sila žene nebesna ozvezdja, da se gibljejo? Na to vprašanje je odgovorilo Newtonovo odkritje sile težnosti v vesoljstvu. Zakon težnosti je pojasnjeval in spajal v enoten harmoničen sistem vso najbolj komplirano „nebesno mehaniko“.

Borba nove znanosti s cerkvijo in sholastiko

V opisani epohi je bila najmočnejša zavora za razvoj znanstvenih spoznanj cerkev. Duhovniško mračnjaštvo se je še dolgo in srdito borilo proti novi znanosti, ki je temeljila na izkustvu in razumu. Toda to ni moglo zaustaviti razvoja znanosti. V borbi cerkve in znanosti je odsevala razredna borba preživelega fevdalizma z buržoazijo, ki je bila v tistem času progresivna. Po svoji zmagi se je pa buržoazija sama zvezala z religijo, da bi varala izkoriščane ljudske množice in jih držala v podložnosti.

Četrty del

Začetek novega veka

32. poglavje

Angleška revolucija

Z buržoazno revolucijo v Angliji (1640—1660) se začenja novo obdobje v zgodovini človeštva — novi vek. To obdobje sega do Velike Oktobrske socialistične revolucije 1917. leta. Za razliko od srednjega veka v novem veku ne vlada fevdalni, temveč kapitalistični red, ki sloni na izkoriščanju mezdnih delavcev. Tak red se najprej ustanavlja v Holandiji in Angliji. Toda v 17.—18. stol. je bilo v Evropi mnogo dežel, kjer se je še ohranil fevdalni red (Francija, Avstrija, Rusija i. dr.)

Kapitalistični red se dokončno utrdi v Zahodni Evropi po francoski buržoazni revoluciji konca 18. stol.

§ 1. Anglija na predvečer revolucije

**Kraljevska
oblast in
parlament**

Proti koncu 16. stol. sta angleška buržoazija in novo plemstvo tako obogateli in se ojačili, da nista več potrebovali varuštva močne kraljevske oblasti. Medtem so pa angleški kralji mislili, da lahko še nadalje neomejeno vladajo podobno kakor francoski ali španski kralji. Toda angleškim kraljem je nagajal parlament. Predstavniki buržoazije in novega plemstva, ki so sedeli v njem, so hoteli po svoje upravljati deželo in voditi zunanjo politiko. Hoteli so, da bo kralj poslušal parlament. Zaradi tega se je med kraljem in parlamentom začela borba za oblast.

Konflikti med parlamentom in kraljevsko oblastjo so se začeli že pod kraljico Elizabeto, posebno so se pa zaostri pod njenimi nasledniki.

Stuarti Z Elizabetino smrtjo je prenehala dinastija Tudorjev. Angleški prestol je zasedel škotski kralj Jakob I. Stuart (1603—1625).

Neumni in blebetavi Jakob Stuart je rad govoril o neomejenosti kraljevske oblasti in z zavistjo gledal na močne monarhe Evrope. Poostiril je preganjanja puritancev, ki so bili nasprotniki absolutne kraljeve oblasti. Mnogi člani spodnje zbornice so bili puritanci in so nastopali proti vladni cerkveni politiki. Z vsakim letom so se odnosi med parlamentom in kraljem slabšali. Posebno nezadovoljnost v parlamentu je povzročila finančna politika kraljeve vlade. Parlament ni maral potrjevati novih zakonov.

Pod Jakobovim naslednikom kraljem Karlom I. (1625 do 1649) je borba med kraljem in parlamentom dosegla skrajno napetost. Po celem nizu konfliktov je kralj l. 1629 razpusil parlament in enajst let vladal sam.

Vladanje brez parlamenta Najbližji kraljev svetovalec je postal grof Strafford. Strafford je nasvetoval, da je treba „prelomiti“ in neusmiljeno preganjati kraljeve nasprotnike. Istih misli s Straffordom je bil canterburyjski nadškof Laud. Pod njim so se ječe napolnile s puritanci, ki so jih obsojali na bičanje, žigosali z razbeljenim železom, jim trgali nosove, rezali ušesa.

Vlada je uvajala vedno nove davke, ne da bi sklicala parlament. Prebivalstvo je začelo godrnjati.

L. 1637 je izbruhnul upor na Škotskem. To je bila revna in redko naseljena dežela. Prebivalci severnih goratih rajonov Škotske so se bavili z živinorejo, lovom. V gorah se je ohranil rodovni red. Velikim razrastlim rodovom, tako imenovanim klanom so gospodarili rodovni starešine; upravljali so se neodvisno od države. Na jugu, v dolinah Škotske je bila prostorna in bolje obdelana orna zemlja, gostejše naselbine in številnejša mesta.

Na Škotskem se je že v 16. stol. izvršila reformacija in državna religija je postalo prezbiterianstvo (kalvinstvo).

Stuarti so bili hkrati kralji Anglije in Škotske. Karel I. je začel uvajati na Škotskem absolutizem po angleškem vzorcu in uvedel red anglikanske cerkve. Na Škotskem se je začel upor. Škoti so imeli dobro vojsko, ker so mnogi škotski hribovci služili v najemniških vojskah drugih dežel in se dobro vojaško izurili. Škotska vojska je zasedla sever Anglije. Karel ni imel denarja in primoran je bil sklicati parlament.

§ 2. Začetek revolucije

Dolgi parlament 3. novembra 1640. l. se je sestal parlament. Izkoriščujoč zmage Skotov in kraljev obupni položaj, je parlament energično postavil svoje zahteve, katere je podpiralo tudi londonsko prebivalstvo. Na hišnih zidovih so se pojavile revolucionarne proklamacije. Vlada je bila silno splašena.

Kralj se je zbal razgnati parlament in je moral privoliti v koncesije. Ta parlament (imenujejo ga „Dolgi“) ni bil razpuščen nad 12 let.

Ker je čutil svojo moč, je Dolgi parlament dosegel aretacijo Strafforda, ki ga je obtožil državnega izdajstva. Lordska zbornica in kralj sta bila na Straffordovi strani. V stvar je pa poseglo ljudstvo, ki je videlo v Straffordu glavnega krivca vseh svojih tegob. Ljudstvo je viharno izražalo svojo razsrjenost pred poslopjem parlamenta in pred kraljevim dvorcem. Parlament je proglasil Strafforda za izdajalca in kralj je bil primoran potrditi smrtno obsodbo svojega ljubljenca.

Usmrtili so tudi drugega kraljevega svetovalca — nadškofa Lauda.

Parlament je sklenil, da se brez njegovega privoljenja ne sme uvesti in pobirati noben davek. Sklenjeno je bilo, da se more tedanji parlament razpustiti samo po svoji lastni odločitvi.

Medtem so se v vaseh začeli kmečki nemiri. Kmetje so podirali ograje, odklanjali plačevanje rente zemljiškim gospodom. V vrstah parlamenta se je začel razkol. Iz strahu pred ljudskim gibanjem so si mnogi poslanci prizadevali, da bi se pobotali z vlado, večina je pa bila mnjenja, da je treba predhodno doseči od kralja določene koncesije. Kralj je hotel izrabiti nesoglasje v parlamentu. Na dvoru so se pripravljali na kontrarevolucionarni prevrat. Z dežele so prihajali plemiči — kraljevi privrženci. Ozračje v Londonu je bilo nemirno. Po ulicah in trgih v bližini parlamenta in kraljevega dvorca je prihajalo do prask med častniki in ljudstvom, med kavalarji, kakor so začeli imenovati kraljeve pristaše, in buticami, kakor so imenovali puritance, ker so si na kratko strigili lase.

Kralj je začel odločno nastopati. Od spodnje zbornice je zahteval izročitev glavnih voditeljev opozicije. Zbornica je odklonila. Tedaj je prišel kralj v parlament z oboroženim oddelkom, toda voditeljem opozicije se je posrečilo, da so se

zatekli v City (središče Londona, kjer so trgovske in bančne poslovalnice). V Londonu je vladalo silno razburjenje. Razjarjene trume so napolnile ulice, mnogi so šli na cesto z orožjem v rokah.

Tedaj je kralj odšel iz Londona na sever, kjer je bil fevdalni red še dovolj čvrst in kjer je imel mnogo privrženecv. Parlament se je tudi začel pripravljati na borbo in se je lotil organiziranja armade.

V avgustu 1. 1642 je kralj napovedal vojno parlamentu.

§ 3. Državljska vojna

Dežela se je razdelila na dva sovražna tabora — kraljeve pristaše in pristaše parlamenta. Kralja je podpiralo v glavnem nazadnjaško fevdalno plemstvo, pa tudi angleška duhovščina. V začetku vojne se je kralju posrečilo zavzeti nad polovico dežele. Ves Sever, večina zahodnih grofij in nekatere osrednje grofije so bile v kraljevih rokah.

Toda to so bili večinoma zaostali in revni rajoni. Bogati, gosto naseljeni jugovzhod, pa tudi industrijski rajoni Severa in del centralnega rajona so bili na strani parlamenta.

Podpirala so ga tudi vsa pristaniška in trgovsko-industrijska mesta. Posebno važna je bila podpora Londona. Bankirji, bogati trgovci, londonski City so bili na strani parlamenta in pripravljeni, da mu pomagajo z denarjem.

Toda med pristaši parlamenta ni bilo enotnosti. Glavna vloga v parlamentu je pripadala stranki *presbiteriancev* (kalvincev). V njej so bili bogati trgovci, bankirji, veliki zemljiški lastniki iz vrst novih plemičev. Ti so se bali ljudskih množic in hoteli, da jim parlament potrdi tiste pravice, katere so si že priborili v prvih letih revolucije. Pod temi pogoji so bili pripravljene, da se pobotajo s kraljem. Na strani parlamenta so bili tudi *independenti*. Njihovo glavno moč je tvorila srednja buržoazija, srednje in malo novo plemstvo. Independentom so se pridruževali tudi premožni kmetje, mali trgovci, rokodelci. Parlament je spočetka užival podporo tudi med kmeti, rokodelskimi vajenci in pomočniki, mornarji, vaškim in mestnim proletariatom. To so bile najrevolucionarnejše skupine prebivalstva, te so dajale gibanju revolucionarnega duha in odločnost.

Parlament je imel mnogo več sil kakor kralj. Toda v parlamentu gospodujoča *presbiterianska* stranka, stranka velikega novega plemstva in buržoazije se je borila

mlačno in se skušala skrivaj sporazumeti s kraljem, da bi nato zadušila revolucionarni val, ki se je dvignil. Vrhovni poveljnik vojske parlamenta Lord Essex, eden izmed najbogatejših zemljiških lastnikov Anglije, se je vojskoval tako, da ne bi odločilno prevladala armada parlamenta.

Pod takimi pogoji je bilo težko pričakovati uspehe. Armada parlamenta je bila večkrat poražena. Samo na morju je imel parlament od vsega začetka premoč nad kraljem. Mornarji so takoj stopili na stran parlamenta in prisilili častnike, da so jim sledili.

Delavnost parlamenta Parlament je naglo sprejemal odločbe, ki so bile ugodne za vrhove buržoazije in novega plemstva. Konfisciral je kraljeva in škofovstva zemljišča, pa tudi zemljišča fevdalcev — kraljevih privržencev in jih začel razprodajati. Kupovali so jih v glavnem bogati trgovci in bankirji. Prednost so dajali velikim kupcem in kmetje si niso mogli pridobiti teh zemljišč. Razredna politika se je pokazala tudi pri davkih: na predmete široke potrošnje so uvedli nove davke — „akcije“, ki so težko obremenjevali delovno ljudstvo.

Oliver Cromwell Neodločna politika parlamenta nasproti kralju in neuspehi armade parlamenta so kmalu povzročili nezadovoljstvo v širokih krogih angleške družbe. Nezadovoljni so se zbrali okrog stranke independentov. Eden voditeljev te stranke je bil največji med faktorji angleške revolucije — Oliver Cromwell.

Cromwell je bil rojen l. 1599 v družini plemiča z malim posestvom. L. 1640 je bil izvoljen v parlament. Cromwell se je odlikoval kot organizator armade. V konjeniškem odredu, ki ga je organiziral on, je bila uvedena trdna revolucionarna disciplina. Cromwell je nabiral svoje vojaštvo iz vrst kmetov in rokodelcev. „Železnoboki“ — tako so imenovali Cromwellove vojske — so v juliju 1644. l. v bitki pri Marstonu Mooru prvič premagali „kavalirje“.

Po tem uspehu je Cromwellovo ime postalo zelo znano. Konec l. 1644 je Cromwell nastopil z odločnimi zahtevami po popolni reformi vojske.

Reforma vojske l. 1645 V januarju l. 1645 so na čelo vojske postavili mladega generala lorda Fairfaxa, njegov namestnik je pa postal Cromwell.

Reformirano vojsko so imenovali „armado novega tipa“. Kmetje in rokodelci so tvorili njeno osnovno maso. V nižjem komandnem sestavu je bilo tudi mnogo kmetov in rokodelcev. Mnogi med njimi so se povzpeli tudi na višje položaje. Vendar je višji komandni sestav pripadal srednjemu in maelmu plemstvu in srednji buržoaziji.

Komanda v novi armadi je bila centralizirana. Redno so vojski izplačevali plače,boljšali so njeno oskrbo. V armadi so uvedli železno disciplino. Armada je postala glavna revolucionarna sila v deželi. Cromwellovi vojaki so bili večinoma vztrajni in surovi ljudje, ki so globoko verovali v pravičnost svoje stvari in bili prepričani o zmagi. „Zaupaj v boga in imej svoj smodnik vedno suh“, je postala deviza Cromwellove armade.

Spremembe v armadi so takoj rodile sijajne rezultate. V juliju 1645. l. je Cromwell pri Nasebyju do nog potolkel kraljevo vojsko. Zajel je 5.000 ujetnikov, vso artilerijo, mnogo vojne opreme. Po bitki pri Nasebyju se je kraljeva stvar obrnila povsem na slabo. Ko je doživel še nekaj porazov, je kralj zbežal na Škotsko, januarja 1647. l. so ga pa Škoti izročili Angležem za 400.000 funtov sterlingov.

§ 4. Levellerji in „grandi“ — Druga državljanska vojna

Levellerji Presbiterianska stranka in parlament, v katerem je imela ona glavno besedo, sta mislila, da je revolucija končana: kraljevski absolutizem je zlomljen, oblast je v rokah parlamenta, treba se je samo še sporazumeti z ujetim kraljem.

Toda ljudske množice so drugače razumele revolucijo. Pričakovale soboljšanje svojega ekonomskega položaja, zahtevale razširjenje svojih političnih pravic in več verske svobode. V tem pogledu pa ni hotel parlament ničesar storiti. Zaradi tega so postajale ljudske množice revolucionarnejše. Začele so prisluškovati temu, kar so govorili tako imenovani levellerji (dobesedno „izenačevalci“). Najbolj nardarjeni voditelj levellerjev je bil John Lilburne (1618 do 1657) — smel agitator in politični borec, ki je mnogokrat sedel v ječi zaradi svojega prepričanja.

Nova stranka, stranka levellerjev je sestajala v glavnem iz kmetov in rokodelcev. Levellerji so zahtevali splošno volilno pravico, odpravo kraljevske oblasti, povrnitev „ograjjenih“ zemljišč kmetom.

Revolucionarno gibanje v arma- di in njena diferenciacija

Vojaki Cromwellove armade so tudi začeli prestopati na stran levellerjev in armada je postala ognjišče revolucionarne propagande. Tedaj je presbiterianski parlament sklenil, da razpusti armado pod pretvezo, da je vojna končana. Ta sklep je povzročil velikansko ogorčenje v armadi. Polki so volili svoje predstavnike — „agitatorje“, ki so ustanavljali svete vojaških predstavnikov. Armada se ni marala raziti in je zahtevala od „grandov“ (tako so vojaki zasmehljivo nazivali independentske komandne vrhove armade) odločne akcije.

Da ne bi vojaki prevzeli vrhovnih mest v armadi, je Cromwell namesto svetov vojaških predstavnikov ustanovil Splošni armadni svet, v katerega so prišli višja komanda in predstavniki častnikov in vojakov (po dva od obeh od vsakega polka). Na ta način je prišla vojaška organizacija pod nadzorstvo „grandov“. Nato je armada zavzela London in dejansko prevzela oblast.

Zdaj je čakala armado naloga, da dá Angliji novo državno ureditev. V armadi sta bili dve skupini: častniki — independenti in vojaki, ki so bili za ideje levellerjev. Vsaka skupina je razumela cilje revolucije po svoje.

V novembru l. 1647 se je v londonskem predmestju Putneyju sešel Splošni armadni svet, na katerem so se srečali „grandi“ in levellerji. Svet ni prišel do dokončnih sklepov. Levellerji so zahtevali splošno volivno pravico, kot mali lastniki so pa tudi dopuščali možnost, da delavci in sluge ne dobe volivne pravice. „Grandi“ so zahtevali, da se uvede premoženjski cenzus za udeležbo pri volitvah v parlament. „Nemaniči“, je govoril neki polkovnik, „bodo začeli voliti nemaniče. Imeli bodo večino. Na zakoniti podlagi bodo lahko odpravili lastnino s tem, da bodo izdali odredbo o enakosti premoženj.“ Med „grandi“ in levellerji ni prišlo do soglasja. Tedaj so se v polkih začeli upori vojakov — levellerjev. Cromwell je zadužil te upore. Splošni armadni svet je bil razpuščen, na mesto njegga je prišel Svet častnikov.

Druga držav- ljanska vojna in upostavitev republike

Te konflikte v armadi je kmalu izrabila kontrarevolucija. Prezbitarianci so se zedinili z rojalisti (kraljevimi pristaši). Pomladi l. 1648 so kontrarevolucionarji odkrito nastopili. Pri organizaciji upora je sodeloval kralj, ki se je izmuznil straži. Posrečilo se mu je sporazumeti se s Škotsko. V celi vrsti okrožij so izbruhnili

rojalistični upori. Škotska vojska je spet prekorala mejo Anglije, to pot pa ne več proti kralju, temveč za njegovo obrambo. Nastop kontrarevolucije je pa prisilil armado, da je znova strnila svoje vrste. Cromwellova armada je potokla Škote in zadušila upore rojalistov. Kralja so aretirali. Armada je drugič zavzela London. Poslopje parlamenta je obkolilo vojaštvo. Oddelkom je zapovedoval polkovnik Pride. Imel je spisek prezbiterianskih poslancev. Nad sto prezbiterianskih poslancev so izgnali iz parlamenta.

Po „Prideovem očiščenju“ so ostali v parlamentu samo poslanci — independenti, ki so bili povsem poslušni komandantom armade.

Ljudske množice so bile ogorčene nad uporom kontrarevolucionarjev in nad vlogo, ki jo je igral v njem kralj. V parlament so prihajale številne peticije, ki so zahtevale, naj se nemudoma sodi „glavni zločinec“ — kralj. Spodnja zbornica je ustanovila „najvišje sodišče“. Po njegovi razsodbi z dne 30. januarja 1649. l. so kralja, obdolženega državnega izdajstva, obglavili.

Anglijo so proglasili za republiko, ki jo upravljajo parlament in po njem imenovani ministri, „brez kralja in lordske zbornice“.

§ 5. Republika in protektorat

Angleška republika

Državljska vojna je razdejala gospodarstvo Anglije. Več slabih letin je povzročilo lakoto. Začele so se kužne bolezni. Medtem je vlada sistematično zviševala davke. Še nedavno cvetoča industrija je propadala zaradi skrčenja tržišč. Notranji trg je paralizirala državljanska vojna, zunanji se je pa skoraj povsem zaprl: večina evropskih dežel ni marala priznati republikanskega reda Anglije.

Se nevarnejši je bil položaj na Škotskem in Irskem. Škotska je bila ves čas branik prezbiterijanstva. Potem ko so prezbiterijanci odkrito prešli na kraljevo stran, se je na Škotskem organiziral glavni štab rojalistične kontrarevolucije. Po usmrčitvi Karla I. je bil priznan za kralja Škotske njegov sin Karel II. Na Škotskem se je pripravljala vojska za vdor v Anglijo. Irska, v kateri se je začel upor že l. 1641, se je zdaj docela ločila od Anglije.

Diggerji Razsulo gospodarstva, stiska, lakota, kužne bolezni so zaostrile nezadovoljstvo množic. Vaška in mestna revščina se ni več zadovoljevala s programom levellerjev, ki so bili na posvetovanju v Putneyju pripravljani, da vzamejo delavcem glasovalno pravico.

V stranki levellerjev se je začel razkol. Od njihovih vrst se je ločila odločnejša struja „resničnih levellerjev“ ali „diggerjev“ („kopačev“). Diggerji so imeli za pravično, da bi delovno ljudstvo obdelovalo srenjska zemljišča, ne da bi plačevalo zakupnine. V nekaterih vaseh so diggerji na svojo roko prevzeli neobdelana zemljišča in jih prekopali za setev. Pa so jih razgnali. Pri tem se niso prav nič skušali upirati. Priznawali so samo miren način borbe in so računali bolj na moč prepričanja. V svojih pozivih so diggerji stalno poudarjali, da imajo miroljubne cilje in da se ne mislijo upirati oblastem. Diggerji niso nastopali proti vsakršni lastnini zemlje; izjavljali so, da hočejo obdelovat „za splošni blagor“ samo srenjska zemljišča in da ne bodo segali po zemljiških parcelah malih lastnikov.

Nazore diggerjev je tolmačil Winstanley. V svojem delu „Zakon svobode“ (1652) je opisoval velik načrt o preureditvi družbe. Winstanley je imel za glavno zlo privatno lastnino in iz nje izvirajočo premoženjsko neenakost. Mislil je, da se morajo vsi enako okoriščati z zemljo in njenimi plodovi.

Winstanley je trdil, da revolucija še ni končana, da ni še prav ničesar dala „preprostim ljudem“, čeprav je bila uresničena prav po njihovi zaslugi. Winstanley je razumel reakcionarno vlogo religije. Po njegovih besedah je religija laž, tatvina, ropanje; to je lišp, ki so ga nadedli na človeško pohlepnost in nasilje, prevara sironakov od premetenih bogatašev. Winstanleyjev komunizem je bil prav tako utopičen kakor Mooreov ali Campanellin komunizem. Njegova ideja enake razdelitve zemlje in njenih dobrin ima malo skupnega s tem komunizmom, ki se gradi zdaj v naši Zvezi Socialističnih Sovjetskih Republik.

Podvrženje Irske in Škotske L. 1649 se je Cromwell lotil ukrotitve Irske. Kazenska ekspedicija, ki ji je sam osebno načeloval, je pokazala izredno krutost. V zavzetih mestih so iztrebljali vse prebivalstvo. Požigali so neštete naselbine, cela okrožja so spreminjali v pustinje, kjer ni ostal pri življenju niti en človek. Irci so se borili z velikim

heroizmom in „Zeleni otok“ (tako često imenujejo Irsko) so dokončno podvrgli šele l. 1653.

Zmagovalci so jemali Ircem zemljo, nekaj so jih pa preseljevali na slabše in manjše parcele. Odvzeta zemljišča so nameravali razdeliti med vojake, toda vojaki so večinoma prodajali svoje deleže. Častniki in buržuji, ki so pokupili te dežele, so postali veliki zemljiški gospodje, ki niso več mislili na revolucijo, temveč na to, kako bi čim prej končali z njo. Angleški zemljiški gospodje, ki so obogateli z nakupom zemljišč na Irskem, so postali branik najreakcionarnejše politike v Angliji. Izropano in zatirano irsko prebivalstvo je začelo sovražiti Angleže kot svoje zaslužnjevalce. Izropanje Irske je položilo temelje nacionalnemu sovraštvu med Irci in Angleži.

Takoj za Irsko je prišla na vrsto Škotska. Cromwell je v nekoliko bitkah potolkel vojsko Karla II. Kralj se je rešil z begom. Cromwell je ukazal, da so škotsko kraljevo krono obesili na vislice. L. 1654 so izdali zakon o zedinjenju Anglije, Škotske in Irske v enotno državo.

Zunanja in notranja poli- tika republike

Cromwellovi uspehi so utrdili avtoriteto republike. Tuje države so obnovile diplomatske in trgovinske zveze z Anglijo. Anglija se je energično borila s svojimi konkurenti. L. 1651 je izšel „Navigacijski akt“ (zakon o morskem plovbi). Po tem zakonu se je smelo uvažati v Anglijo tuje blago samo na angleških ladjah ali na ladjah tistih dežel, ki so tudi proizvajale blago, ki se je uvažalo. Navigacijski akt je bil naperjen proti glavni konkurentki Anglije — Holandiji, ker je ta trgovala v glavnem s tujim blagom. Prepovedali so ji tudi trgovanje z angleškimi kolonijami v Ameriki. Holandija ni marala priznati Navigacijskega akta. Med Anglijo in Holandijo se je začela vojna. Trajala je dve leti in se končala l. 1654 s popolno zmago Anglije. Holandija je priznala Navigacijski akt in je morala plačati kontribucijo. Anglija je obnovila trgovino s svojimi kolonijami in z drugimi deželami. Njena industrija se je začela obnavljati in je kmalu presegla predrevolucionarno raven.

Uspehe v zunanji politiki, zadušitev revolucionarnega gibanja, likvidacijo gospodarske krize — vse to sta novo plemstvo in buržoazija pripisovali Cromwellu. Vsak korak k učvrstitvi Cromwellove oblasti je dobrohotno pozdravljala tako buržuazija kakor pretežna množica zemljiških gospos-

dov, med katerimi so mnogi postali zemljiški lastniki samo zaradi revolucije. Ti so videli v Cromwellu zaščito i pred ljudskimi gibanji i pred poskusi rojalistov, da bi se vrnili v prejšnji red.

Cromwellova diktatura

16. decembra 1653. l. so imenovali Cromwella za dosmrtnega lorda-protectorja angleške republike. Cromwell je neusmiljeno dušil gibanje levellerjev. Uvedel je najstrožjo cenzuro. Ječe so se napolnile s političnimi jetniki. Cromwell se je lotil tudi rojalistov. Rojalistične vstaje je zadušil že v zametku, njihove voditelje pa poslal na morišče. Deželo so razdelili na deset vojnih okrožij, ki so jim postavili na čelo generalmajorje z zelo širokimi policijskimi polnomočji.

Cromwell je vodil zelo uspešno zunanjo politiko. Ko je premagal Holandsko, se je obrnil proti Španiji. V Zahodni Indiji se je Angležem posrečilo vzeti Špancem otok Jamaico. Angleži so uničili pri Tenerifi špansko brodovje in zasegli tovor zlata in srebra iz Amerike. Zmagi na morju so sledile zmage na suhem. Odred angleških vojakov je zavzel Dunkerque v španski Nizozemski. Cromwellovi „rdečeplaščniki“ so si hitro pridobili sloves najboljših vojakov v Evropi.

L. 1658 je Cromwell umrl na višku svoje slave.

Cromwell je bil genialen vojskovodja in politik. S svojo v revolucionarnih bojih prekaljeno armado je izvojeval niz sijajnih zmag, poražen pa ni bil niti enkrat. Angleška buržoazija se ima zahvaliti za svoje zmage njegovim nezlomljivi volji in organizatorskim talentom: on je strl fevdalno reakcijo, okrepil oblast buržoazije in dvignil mednarodni vpliv Anglije na višino, katere še nikdar poprej ni dosegla.

Po Cromwellovi smrti je ostala oblast v rokah častniških vrhov. Buržoazija in novo plemstvo sta potrebovali čvrsto oblast, ki naj bi utrdila vse, kar sta si pridobili v času revolucije in hkrati strla vsako ljudsko gibanje. Buržoazija in plemiči so videli edini izhod v vzpostavitvi monarhije.

Tedaj so se spomnili na sina usmrčenega kralja, Karla II. Stuarta, ki je pobegnil iz Škotske. L. 1660 je parlament določil, da „mora vlada pripadati kralju, lordom in poslanski zbornici.“ Obnovili so staro ustavo. Karla II. so oklicali za kralja Anglije. Ta vzpostavitev kraljeve oblasti se imenuje „restavracija“.

Angleška buržoazna revolucija se je končala. Kakor na Nizozemskem, so tudi v Angliji dvignile revolucijo na svojih

ramenih delovne množice — kmetje, rokodelci, delavci. S plodovi revolucije sta se pa okoristili samo buržoazija in novo plemstvo.

• 33. poglavje

Absolutna monarhija v Franciji

§ 1. Absolutizem Ludvika XIV.

Ludvik XIV. Po smrti kardinala Mazarina (1661) je začel Ludvik XIV. sam vladati državi. Njegovo dolgo vladanje (do l. 1715) je bil čas največjega procvita absolutne monarhije v Franciji, hkrati pa tudi začetek njenega propadanja.

Ludvik XIV. je bil trdno prepričan, da mu je oblast dal bog in da ni od nikogar odvisen. Bil je človek srednje nadarjenosti, zaljubljen sam vase, hladen in brezčuten egoist. Mislil je, da ne obstoji on zaradi svoje države, temveč država zaradi njega. „Božja volja“, je pisal nekoč, „je v tem, da se mora vsakdo, ki je rojen kot podložnik, pokoravati brez razmišljanja.“ Ludvik XIV. so pripisovali besede: „Država — to sem jaz.“ Prilizovalci so ga imenovali „kralja — sonce“.

Dvor Ludvika XIV. je bil center Francije in njena prava vlada. Tu je kralj, obdan z razkošnim spremstvom dvornih lizunov, sklepal svoje najvažnejše odločitve, ki so potem postajala postave.

Ker se ni zadovoljeval z dvorci, ki so jih zgradili njegovi predniki, si je dal Ludvik XIV. zgraditi nov veličasten dvor v Versaillesu, 18 km od Pariza. Na desettisoče delavcev se je več desetletij mučilo z gradnjo versajskega dvorca, njegovih čudovitih vrtov, parkov in vodometov. Kolosalne vsote so potratili za to zgradnjo.

Ekonomska politika absolutizma — Merkantilizem Za vse to razkošje, za drage vojne v imenu kraljeve veličine in slave, za dvorno plemstvo so se tratila ogromna sredstva. Da bi prišli do njih, je bilo treba zviševati davke, ki so kot težko breme ležali na ramenih delovnega ljudstva. Pa tudi teh sredstev ni bilo dovolj. Kraljevska oblast je iskala druge dohodke v razvoju industrije in trgovine.

Tam, kjer sta razviti trgovina in industrija, kjer je bogatejša buržoazija, tam je mogoče dobiti od nje več dohodkov za plačilo stroškov plemiške monarhije. Desna roka plemi-

škega kralja Ludvika XIV. je bil Colbert, buržuj po rodu. Ta je upravljal državne finance (bil „generalni kontrolor financ“). Njemu je bila poverjena skrb za razvoj francoske industrije in trgovine, da bi povečal dohodke kraljeve blagajne.

Colbert je mislil, da bo država le tedaj bogata, ako bo za večje vsote prodajala, kakor kupovala. Zaradi tega je podpiral industrijo, se briga za ustanavljanje novih manufaktur, klical in privabljal izkušene mojstre iz tujine, dajal trgovcem in podjetnikom posojila, ustanavljal trgovinske družbe. Ta politika, ki je šla za tem, da izvoz preseže uvoz z namenom, da se poveča količina zlata v deželi, se imenuje merkantilizem. Colbert je bil mnenja, da je treba tekmece v trgovini uničiti s silo orožja. Prizadeval si je, da bi uničil tedaj najbogatejšo državo v Evropi — Holandsko. Zato je podpiral vojno politiko svojega kralja in ni skoparil, kadar je bilo treba dajati denar za organizacijo vojske.

Francoska vojska je imela do pol milijona vojakov in je bila največja armada v Evropi. Ludvik XIV. je postal najmogočnejši evropski vladar. Okoriščujoč se s slabostjo in razkosanostjo nemškega cesarstva, je zasedal in priključeval k Franciji obmejna nemška ozemlja in l. 1681 brez vsakega vzroka zavzel mesto Strassburg. Prisvojil si je tudi Španiji pripadajočo provinco Franche Comté, z neuspehom so se pa končali njegovi poskusi, da bi osvojil Holandsko. Vojne so stale ogromno denarja in upropaščale Francijo.

Colbert je pripisoval velik pomen kolonijam. Dajale so surovine, hkrati pa bile trg za prodajo industrijskih proizvodov. Razen niza naselbin v Kanadi („Nova Francija“) so Francozi skušali kolonizirati ozemlja ob dolnjem teku reke Mississippi. Temu področju so dali ime „Louisiana“. Sredi 18. stol. je bilo v Ameriki okrog 80.000 francoskih naseljencev. Ogromne privilegije in denarne podpore so dobile francoske družbe za trgovino z Indijo, Afriko in Levantom. Toda konkurenca Holandije in Anglije je zavirala uspešno delavnost teh trgovinskih družb.

Francoska kultura pod Ludvikom XIV.

Da bi dal več sijaja svojemu vladanju, je Ludvik XIV. podpiral umetnost, literaturo, znanost. Umetniki, pisatelji, učenjaki so morali slaviti njegovo mogočnost. Sijajna in okraskov polna arhitektura, razkošna in nelzmerno draga notranja oprema dvorcev je presenečala tujce. Veliki in mali vladarji Evrope so skušali posnemati ta za nje nedosegljiv vzor.

Dvor Ludvika XIV. je bil središče plemiške kulture. Velika dramatika te epohe — Corneille (1606—1684) in Racine (1639—1699) sta v svojih tragedijah opevala veličino vdanosti, junštvo herojev, ki so svojo osebnost žrtvovali za skupnost. Njuni junaki so bili smeli in plemeniti kralji, seniorji in vitezi, ki so vse žrtvovali za vdanost in čast. Buržoazija je bila pri njih še pretežno predmet zasmehovanja. Veliki satirik te dobe je bil Molière (1622—1673), ki si je zastavil za svoj cilj, da prodre v smešno stran človeške narave in da zabavno pokaže na odru napake družbe.

V svojih komedijah razgalja Molière svetohlinstvo duhovščine („Tartuffe“ ali „Svetohlinec“), razuzdanost in cgoizem aristokratov („Don Juan“), zasmehuje tudi lakomnost in skopuštvu buržuja („Skopuh“) in težnjo novopečenih bogatašev, da bi posnemali zunanji blesk plemičev („Meščan-plemič“).

S svojimi satirami si je Molière nakopal mnogo sovražnikov. Duhovščina mu je celo odrekla pogreb na pokopališču.

§ 2. Propadanje Francije

L. 1683 je umrl Colbert. V tem času se že opaža začetek propadanja Francije.

Odprava nanteskega edikta Brezmejno izkoriščanje delovnih množic in neprestane vojne so spodkopale moč dežele. Uničenje hugenotov je še pospešilo razsulo. V tem času je plemstvo zapustilo vrste hugenotov. Večina hugenotov se je pečala z obrtjo in trgovino. Med njimi je bilo mnogo najbolj večjih mojstrov. Toda absolutizmu se je zdela hugenotska buržoazija nevarna. „En bog, ena vera, ena postava, en kralj.“ — tako je bilo geslo jezuitov, ki so imeli vedno več vpliva na dvoru Ludvika XIV. Na njihovo prizadevanje je bil l. 1685 dokončno odpravljen nanteski edikt, ki ga je že Richelieu na pol razveljavil. Hugenotje so morali ali prestopiti v katolištvo ali zapustiti domovino.

Posledica odprave nanteskega edikta je bila množična izselitev hugenotov. Do sredine 18. stol. se je izselilo okrog 400.000 protestantov, ki so odnesli s seboj iz dežele ogromne (za tisti čas) kapitale. Francija je izgubila mnogo izkušenih mojstrov.

Propad kmetov V Franciji ni bilo veleposestniškega gospodarstva kakor v Angliji. Zemljo so obdelovali mali kmečki gospodarji in prav na nje je z vso težo pritiskalo breme izdatkov države, dvora, ki je požiral kolosalne vsote, in neprestanih vojn, ki so mnogo stale. Razen

tega so morali kmetje plačevati letno dajatev svojim seniorjem in desetino cerkvi. Glavna davščina je bila neposredni davek — taille. Ta se je neprestano zviševal. Uveden je bil cel niz novih davkov. Redkokdaj so izterjavali davke brez uporabe oborožene sile. To se je dogajalo ne samo zaradi teže davkov, temveč tudi zaradi popolne samovoljnosti izterjevalcev. Buržoazija in bogati kmetje so s podkupninami dosegli znižanje davščin. Plemstvo in duhovščina sta bili oproščeni taille.

Stalno sta rastle število in višina posrednih davkov, t. j. obdavčenja vseh mogočih potrebščin. Posebno težko se je občutila visoka trošarina na sol. Ceno soli so določili tako visoko, da bi reveži rajši uživali neslano hrano, pa jim tudi to ni bilo mogoče, ker je obstajal zakon, po katerem je moral vsak človek, ki je bil star nad 7 let, kupiti vsaj 3 kg soli na leto za „lonec in solnik“ (za pripravo hrane). Za nasoljenje pridelkov je pa moralo prebivalstvo Francije kupovati sol posebej.

Vsak prekršek teh določb se je kaznoval kot težek kriminalni zločin.

Posredni davki so se dajali v zakup. Zakupnik je plačeval državni blagajni v naprej določeno vsoto in si s tem pridobil pravico, da je pobiral davke sebi v prid. Zlorabe zakupnikov in njihovih agentov so še bolj povečale težo davščin.

Vojna za špansko dediščino Vladanje Ludvika XIV. se je končalo z vojno za špansko dediščino, ki se je končala za Francijo neuspešno. V Španiji je umiral kralj Karel II., ki je bil brez otrok. Kot pretendenta na njegovo dediščino, t. j. na Španijo z vsemi njenimi posestmi, sta nastopila: Filip, vnuk Ludvika XIV. in avstrijski princ Karel. L. 1700 je Karel II. umrl in zapustil vse svoje posesti Filipu. Ludvikovega vnuka so pod imenom Filipa V. oklicali za kralja Španije.

Pripadnost Španije k Franciji je pomenila za Anglijo in Holandijo izgubo trgovine v Španiji, ogrožanje njune trgovine na Sredozemskem morju in ustvarjala nevarnost za njune kolonialne posesti v Ameriki.

L. 1702 so Anglija, Holandija in Avstrija napovedale vojno Franciji. V tem času je bila moč dežele že spodkopana. Že v 90-ih letih 17. stol. je pisal neki sodobnik: „Ljudstvo umira od lakote; polja se skoraj ne obdelujejo, mesta in vasi

so se izpraznile. Vsa Francija je tako rekoč ena sama velika zapuščena bolnica, v kateri se ne da živeti.“

Vojna je trajala do l. 1715. Spočetka je potekala z menja-
jočim se uspehom. Od l. 1704 dalje je pa začela Francija
doživljati en težek poraz za drugim. Francozi so bili primo-
rani zapuščati po njih zasedene pokrajine. Ko pa so sovražne
vojske prodirale v Francijo, se jim domače prebivalstvo ni
prav nič upiralo. Ni se menilo za usodo države, od katere
je imelo same nesreče.

Vstaja „camisardov“ V istem letu, ko se je začela vojna za špan-
sko dediščino, so preganjani hugenotje
dvignili vstajo v Cévennih (južna Fran-
cija). Med kmeti in mestno revščino so se pojavili propoved-
niki, ki so jih podžigali k uporu in organizirali oborožene
oddelke. Ponočne napade, umore duhovnikov in davčnih
izterjevalcev so zamenjale večje operacije, ko je stopil na
čelo upornikov sposoben voditelj Jean Cavalier. Upornike,
oblečene v bele srajce, so nazvali „camisarde“ (dobesedno
„srajčarje“). Znižanje davkov in seniorialnih plačil je postala
splošna zahteva delovnih množic. Vojska, ki so jo pošiljali
proti „camisardom“, je bila vselej tepena. Velike vojaške
sile so žrtvovali za zadušitev vstaje. Nad 400 vasi so zravnali
z zemljo. V l. 1704—1705 je bil upor strt. Mnogo „camisar-
dov“ je emigriralo. Pokrajina Cévennes je bila ena sama
kadeča se razvalina.

Pozimi 1709. l. je bila Francija na robu propada. Od
hudega mraza so zmrznili vinogradi, ozimina in oljke.
Nastala je lakota. Vseposod so ležala trupla ljudi in crknjene
živine. Trume beračev so oblegale Versailles ter zahtevale
kruha. Vojska je bila razcapana; od gladu izčrpani vojaki so
ropali in tihotapili.

Utrechtski mir Pa tudi nasprotnike Francije je izčrpala
dolgotrajna vojna. V aprilu 1713. l. so v
Utrechtu podpisali mirovno pogodbo. Najslabše je odrezala
Španija. Njene italijanske in nizozemske posesti so pripadle
avstrijskim Habsburžanom. V Španiji se je utrdila bourbon-
ska dinastija, ki pa se je morala obvezati, da se ne bo nikdar
združila s Francijo. Francija je razen majhnih ozemelj v
Evropi izgubila cel niz kolonialnih posesti v Severni Ameriki.

Največje koristi od utrechtskega miru je imela Anglija.
Od Španije je dobila Gibraltar, kolonije, cel niz važnih trgo-

vinskih privilegijev in nagnusno *asiento* — pravico pošiljati zamorske sužnje v ameriške kolonije Španije.

Notranji položaj Francije ob koncu vladanja „kralja-sonca“ je bil obupen. Absolutistično zatiranje in uničevalne vojne so opravile svoje delo. Znani inženir maršal Vauban je pisal, da tvorijo eno desetino Francije berači, pet desetih „je na beraški palici,“ tri desetine se nekako prebijajo in samo ena desetina živi v zadovoljstvu in izobilju. Prebivalstvo se je zmanjšalo približno za milijon ljudi.

Velikansko, neprikrito veselje je zavladalo med ljudstvom, ko se je izvedelo, da je kralj umrl. Ljudje so drug drugega pozdravljali z veselo novico. Državna blagajna je bila v tem trenutku prazna, dolg je pa znašal okrog dve in pol milijardi liver — državni dohodki so dali to vsoto šele v 18 letih.

§ 3. Francija v prvi polovici 18. stoletja

L. 1715 je prešla krona Francije na pravnuka Ludvika XIV. — Ludvika XV. (1715—1774), ki mu je bilo komaj pet let. Za regenta je bil določen vojvoda Filip Orleanski.

John Law Država je imela mnogo dolgov. V državni blagajni ni bilo denarja in vsi poskusi, da pridejo do njega, so bili zaman.

Tedaj (1716) se je pojavil v Parizu škotski bankir in špekulant John Law. Ta je predložil francoski vladi nov način, kako naj iztisne denar iz prebivalstva. Regent je z veseljem sprejel njegov projekt. Law je odprl banko in z dovoljenjem vlade začel izdajati papirnata denarna znamenja, ki so imela enako vrednost kakor kovinasti denar. Law se je obvezal, da bo na zahtevo zamenjal ta papirnati denar za kovani. Da bi dobil za to denarja, je Law organiziral celo vrsto podjetij, med njimi tudi družbo za trgovanje z Ameriko. Dal je v prodajo delnice, t. j. papirje, ki so dajali pravico do soudeležbe pri dobičku teh podjetij. Law je obljubljal kupcem delnic pravljivišne dobičke. Vsi so se vrgli na kupovanje teh delnic. Cena posamezni delnici je hitro poskočila od 500 na 20.000 liver.

Toda nade na dobičke se niso uresničile. Zaupanje v Lawa se je omajalo in ljudje so v paniki urno začeli prodajati delnice in od Lawa izdane bankovce zamenjavati za zlato. V banki pa ni bilo denarja. Vsi bankovci in delnice so izgubili vsako vrednost. Mnogo ljudi je bilo uničenih. Law je zbežal v tujino.

Vladi se je posrečilo, da je vse svoje upnike izplačala z Lawovimi papirji, in bila je rešena dolgov.

Lawova zgodba je primer borzne špekulacije, ki jo je vlada sleparsko izkoristila. Od začetka 18. stol. začenja rasti število delniških družb, ki so kupovalcem delnic obljubljale nenavadne dobičke. Mnoga taka podjetja so se skazala sleparska in upropajšala lahkoverne ljudi. Razvoj kapitalizma je vodil v naraščanje borzne špekulacije, zaradi katere so mnogi propadli, medtem ko so spretni sleparji bogateli.

L. 1723 je Ludvik XV. postal polnoleten in je začel vladati samostojno. To je bil ničvreden človek, ki je mislil samo na svoje užitke. Nekoč je dejal: „Za nami je lahko potop.“ Ta izrek je dobro izražal miselnost dvorske družbe, ki je prav tako kakor kralj preganjala čas z gostijami in zabavami in ropala državno blagajno.

I buržoazija i daljnovidni ljudje iz vrst dvornega plemstva in višjih uradnikov so čutili, da tako ne more iti dalje. Predlagali so, naj se odpravijo privilegiji plemstva, ki so ga oproščali davkov, naj se napravi konec sistemu zakupov, od katerega so bogateli finančni manipulantje in zakupniki, in naj se uvede enakomerna razdelitev davščin.

L. 1750 je minister Machault poskusil izvesti to reformo. Uvedel je davek, ki bi ga morali plačevati vsi, tudi plemstvo. Reforma je vzbudila nezadovoljnost med duhovščino in plemstvom in oba sloja sta nastopila proti ministru. Davek je bil odpravljen, minister je pa moral odstopiti.

Naraščanje nezadovoljstva med buržoazijo in kmeti

V zunanji politiki je Francija doživljala neuspeh za neuspehom. Vlada je zapletla Francijo v vrsto vojn (1741—1763), katerih njeni neposredni interesi nikakor niso zahtevali.

Anglija je vzela Franciji niz kolonij v Ameriki, spodrinila Francijo iz Indije. Angleži so spodkopali francosko trgovino.

Kmetje — osnovna množica francoskega prebivalstva — so živeli pod izredno težkimi pogoji. Državi so plačevali težke davke, v prid svojih seniorjev so še nadalje prenašali vsa mogoča fevdalna plačila in obveznosti, cerkvi so plačevali desetino. Ta trojni jarem je požiral večji del tega, kar je pridelal kmet. V 18. stol. se je položaj kmetov še bolj poslabšal. Seniorji so si prizadevali, da bi pretvorili kmete, ki so posedovali zemljo na podlagi dediščine, v zakupnike, ki bi jih lahko vsak čas pregnali z zemlje. Seniorji so začeli vzpostavljati različne samovoljne dajatve, ki so bile že davno pozabljene in ki se niso pobirale v nekaterih pri-

merih že več stoletij. Ta težnja seniorjev v drugi polovici 18. stol. je postala skoraj splošna in je dobila naziv „fevdalna reakcija“.

Kmetje v tem času niso bili več enakšni. Na vasi je nastal sloj bogatih kmetov, ki so izkoriščali revne, jemali v zakup pobiranje seniorialnih plačil in obveznosti in uživali podporo seniorjev pri odiranju svojih sovaščanov. Na vasi je naraščala nezadovoljnost. Francoski kmet se je želel osvoboditi fevdalnih samovoljnih dajatev in sanjal o tem, da bi postal popoln lastnik svoje zemlje.

Tudi buržoazija ni bila zadovoljna z obstoječim redom. Tudi njo je davil jarem absolutne monarhije. Zapravljivi dvor in država, ki je vojevala nepotrebne vojne, vzdrževala številno uradništvo, sta kot težko breme ležala ne samo na ramenih delovnega ljudstva, temveč sta pritiskala tudi na buržoazijo, zavirala trgovino in industrijo. Buržoazija je hotela omejiti apetite plemstva in duhovščine, odpraviti njune davčne privilegije, spraviti ju v enak položaj z oostalimi državljani; razumela je, da more vse to doseči le v tem primeru, če bo neposredno sodelovala pri upravi dežele.

Tako je v Franciji že sredi 18. stol. postajalo jasno, da se je družba rezcepila na dva dela, ki sta bila pripravljena, da gresta v boj drug proti drugemu. Na eni strani sta bili ljudstvo in buržoazija, na drugi pa kralj in privilegirana stanova stare fevdalne družbe: duhovščina in plemstvo. Fevdalizem in absolutna monarhija sta preživljala svoje zadnje dneve.

34. poglavje

Nemčija v 17.—18. stoletju

§ 1. Avstrija

Avstrija in Prusija — vzhodni obmejni pokrajini Nemčije

V času splošnega propadanja in razpadanja Nemčije v 17. stol. sta se začeli dvigati in krepiti dve veliki državi — Avstrija in Prusija. Obe državi sta zrastle v vzhodnih obmejnih pokrajinah cesarstva. Od 16. stol., ko se je v državah, ležečih ob obalah Atlantskega oceana, začelo razvijati kapitalistično gospodarstvo, močno naraščati mesta in se povečalo popraševanje po žitu, sta ti vzhodni obmejni pokrajini Nemčije postali glavni dobaviteljci žita za zahodne dežele.

S to dobičkonosno trgovino so se začeli baviti številni vitezi — plemiči. Hoteli so povečati svojo orno zemljo, v ta namen podili kmete z njihovih zemljišč, si to zemljo prisvajali, kmete same pa pretvarjali v tlačane in silili, da so jim delali tlako.

Na ta način sta Prusija in Avstrija postali pravi obljubljeni deželi plemičev, ki so izkoriščali tlačane. Kmalu sta se ti dve državi začeli boriti med seboj za oblast v Nemčiji.

Avstrija po tridesetletni vojni Po tridesetletni vojni in po dokončnem razpadu cesarstva so se Habsburžani še nadalje imenovali cesarji Svetega rimskega cesarstva, dejansko so pa imeli oblast samo v svojih dednih deželah. Prebivalstvo teh dežel je pripadalo raznim narodnostim in govorilo različne jezike.

Središče je tvorila avstrijska vojvodina z nemškim prebivalstvom. Po njej se je tudi vsa država imenovala Avstrija. V sestavu te države so bile tudi slovanska Češka in Hrvatska, na pol italijanska Tirolska, z Madžari naseljena Ogrska (drugi del Ogrske je bil pod Turčijo) in cel niz drugih ozemelj.

V Avstriji se je utrdilo tlačansko pravo v svoji najkruzejši obliki. Zemljiški gospod je trgoval s svojimi pridelki in zaradi tega silil kmete, da so mu delali čim več tlake. Po svoji volji je sodil in kaznoval kmete, jih premeščal z ene parcele na drugo.

V večini avstrijskih pokrajin so bili zemljiški gospodje, ki so zatirali slovanske kmete, Nemci in Madžari. Razredna borba se je prepletala z nacionalnim sovraštvom.

Med kmeti je vrelo. Skušali so se obrniti na cesarja, pa so njihove poslance metali v ječe. Na upore kmetov so odgovarjali s kazenskimi ekspedicijami in usmrčitvami.

Zunanja politika Avstrije; borba s Turčijo Avstrija se je stalno vojskovala s Turki, ki so jo napadali z vzhoda. Po zavzetju Carigrada (1453) so Turki hitro osvojili cel niz dežel in ustvarili ogromno cesarstvo, ki je obsegalo Balkanski polotok, Malo Azijo, Sirijo, Palestino, Arabsko, Egipt. Turške osvojitve so segle do Mezopotamije in Kavkaza. Turki so si podvrgli Krim. Zasedli so del Ogrske in postali nevarni sosede Avstrije. Na Avstrijo so večkrat navalili. L. 1683 je ogromna turška armada po osvojitvi jugovzhodnega dela Avstrije pridrla do Dunaja. Oblegana prestolnica se je hrabro branila. Vendar je bil položaj obupen. Samo skrajna počasnost turške vojske in pohlepnost ve-

zirja Kara Mustafe, ki je mislil bolj na ropanje kakor na vojno, sta pomagali Avstriji, da je zbrala svoje sile. Na pomoč je prišla poljska vojska s kraljem Janom Sobieskim na čelu. Turško vojsko, ki je pri Dunaju izgubila 10.000 mrtvih, so potolkli in pognali v beg. Zmagovalci so zasegli 300 topov in ogromen vojni plen.

Bitka pri Dunaju je pomenila prelom v borbi s Turčijo. Naslednja leta so Turki doživeli niz novih porazov in izgubili mnogo prej osvojenih mest in dežel. S severa je začela pritiskati na Turke Ruska država. L. 1699 je bil med Turčijo in Avstrijo sklenjen mir (karlovški). Po tej mirovni pogodbi je dobila Avstrija skoraj ves tisti del Ogrske, ki je bil po prej pod Turčijo.

Avstrija se je udeleževala vojne za špansko dediščino. Po utrechtskem miru (1713) je dobila del prejšnjih španskih posesti — južno Nizozemsko in vrsto pokrajin v Italiji. Iz teh dežel je avstrijska državna blagajna prejemale velike dohodke.

V drugi polovici 18. stol. so se začele v Avstriji razvijati manufakture in industrija. Nemška buržoazija, ki so ji pripadale manufakture, je bila zainteresirana na enotnosti dežele in močni centralni oblasti, ki bi podpirala industrijo.

Marija Terezija V interesu teh krogov je cesarica Marija Terezija (1740—1780) sklenila, da — **Jožef II.** trdneje poveže med seboj posamezne pokrajine svoje nacionalno pisane države. Ustanovila je skupen državni svet za vse dežele in skupna ministrstva. Vse ozemlje se je razdelilo na okrožja, v katera so poslali vladne uradnike — Nemce.

Nova industrija je potrebovala svobodno mezdno delo, večina kmetov je pa bila v tlačanski odvisnosti. Država, ki se je stalno vojskovala, je potrebovala vojake in denar, eno kot drugo so pa dajali v glavnem spet kmetje. Zaradi tega je vlada postavila na dnevni red vprašanje o osvobojenju kmetov, toda preko plašnih poskusov, da se tlaka omeji, vlada Marije Terezije ni prišla. Še celo ti poskusi so povzročili skrajno razburjenje plemičev, ki so imeli tlačanske kmete.

Odločneje se je lotil reform sin Marije Terezije **Jožef II.** (1780—1790). Izvedel je osebno osvobojenje kmetov v nekaterih pokrajinah svoje države in dal kmetom pravico, da svobodno menjajo kraj bivanja in zaposlitve. Nato je sklenil, da bo prisilil plemiče, da bodo plačevali davke kakor vsi drugi.

Jožef II. je že začel izvajati to reformo, pa je zadel na trdovraten odpor s strani plemičev. Z drugimi svojimi reformami je spravil proti sebi katoliško cerkev. Jožef II. je bil človek, ki je bil ravnodušen nasproti veri. Zaprl je nad tisoč samostanov in dal njihova sredstva za dobrodelne namene, zmanjšal vzdrževalnino škofom in zaprl jezuitske šole.

Ukrepil Jožefa II. so dvignili proti njemu plemstvo in duhovščino. Položaj Jožefa II. je postal posebno težaven zaradi tega, ker je začel doživljati neuspehe v zunanji politiki.

Jožef II. je skupaj z rusko carico Katarino II. sestavil načrt o razdelitvi Turčije. Zahodni del njenih posesti, ki je gravitiral k Jadranskemu morju, naj bi pripadel Avstriji, drugi del, ki je ležal ob obali Črnega morja, pa — Rusiji. Začela se je vojna s Turki, ki se nikakor niso skazali tako slabe, kakor so si jih predstavljali zavezniki. Jožef II. je doživel neuspeh. Začela se je nezadovoljnost v deželi. Plemiči so se začeli pripravljati na upor. Zlomljen po vseh teh dogodkih je Jožef II. umrl. Njegov naslednik je pokazal uslužnost nasproti zahtevam duhovščine ter odpravil reforme Jožefa II. Avstrija je ostala plemiško-tlačanska monarhija.

§ 2. Prusija

Pruska država je nastala iz več razmetanih delov. V začetku 15. stol. je knežja rodbina Hohenzollerjev dobila v posest Brandenburg in naslov volivnih knezov. V začetku naslednjega stoletja je bil Albreht, predstavnik druge veje te rodbine, izvoljen za velikega magistra tevtonskega reda. L. 1525 je Albreht kljub protestu cesarja in papeža izvedel reformacijo v deželah tega reda in jih pretvoril v svojo dedno vojvodino Prusijo. V začetku 17. stol. sta se Brandenburg in Prusija združila v rokah enega izmed Hohenzollerjev v eno državo, ki je postala kasneje Prusko kraljestvo.

Po tridesetletni vojni so se cela okrožja Brandenburga spremenila v puščavo. Zato je po westfalskem miru volivni knez Friderik Viljem (1640—1688) močno razširil svoje nerodovitno ozemlje, „peščenina cesarstva“ nazvano.

**Volivni knez
Friderik Viljem
in ojačenje ab-
solutizma**

Volivni knez Friderik Viljem je vodil roparsko osvajalno politiko. Prusija je zdaj s spletkami, zdaj z vojaško silo trgala kos za kosom svojim sosedom. Po westfalskem miru je Friderik Viljem dobil velike po-

sesti v Vzhodni Pomorjanski in cel niz drugih ozemelj. Ob koncu vladanja Friderika Viljema so se njegove posesti povečale več kakor za trikrat.

Glavna skrb Friderika Viljema je bila vojska. Imela je okrog 27.000 vojakov, 72 topov in majhno vojno brodogradilništvo. Za vzdrževanje vojske je Friderik Viljem zvišal davke.

Pod Friderikom Viljemom se je v pruski vojaško-tlačanski državi vedno bolj utrjeval absolutizem. Opora absolutizma so bili plemiči, ki so imeli tlačane (tako imenovani „junckerji“). Za podporo, ki so jo skazovali centralni oblasti, so uživali polno privilegijev, med katerimi je bila najvažnejša — pravica do izkoriščanja tlačanskih kmetov.

Pruski junckerji so živahno trgovali s produkti poljedelstva in živinoreje. Prusko žito se je izvažalo v napredne dežele Zahodne Evrope — v Anglijo, Holandijo in Francijo. To je povečavalo kruto izkoriščanje kmetov.

Na vasi je gospodovalo tlačansko gospodarstvo. Tlaka je bila včasih tako velika, da so morali kmetje na svoji zemlji delati ponoči, ob luninem svitu. Zemljiški gospodje-junckerji so samovoljno zviševali obveznosti tlačanov in si prisvajali njihova zemljišča.

Razdejanje po tridesetletni vojni je še bolj pripomoglo k povečanemu tlačanjenju kmetov.

Friderik Viljem je skrbel za povzdigo industrije. Po odpravi nanteskega edikta l. 1685 je dal v svoji državi zatišje iz Francije izgnanim hugenotom. V Brandenburg se je preselilo okrog 20.000 hugenotov, pretežno rokodelcev, manufakturistov in trgovcev. Ti so prinesli v deželo svoje kapitale in svoja tehnična znanja. Vendar je Prusija po razvoju industrije zaostajala za zahodno Evropo. Počasi se je razvijala. Mesta so bila slabo naseljena. Konec 17. stol. je bilo v državni prestolnici — Berlinu komaj 24.000 prebivalcev.

Prusko kraljestvo

Pod sinom volivnega kneza Friderika Viljema — Friderikom I. — je prusko-brandenburška volivna kneževina dobila od cesarja naslov kraljestva (1701). Njegov naslednik, kralj Friderik Viljem I. (1713—1740) je nadaljeval politiko svojega deda — volivnega kneza.

„Kralj — varčni gospodar“ je ostro skrajšal izdatke in odpravil dvorno razkošje, ki ga je uvedel njegov oče. Pruski kralj je potreboval predvsem vojake, za to pa je bilo treba imeti mnogo denarja.

V zunanji politiki postane Prusija po karakteristikih nekega sodobnika dokončno „razbojniška država.“ Izdajajoč zdaj enega, zdaj drugega zaveznika, je Prusija razširjala svoje posesti.

V 18. stol. ni bilo v Prusiji več kakor dva milijona prebivalcev, t. j. 3—4 krat manj kakor v Avstriji. Vojski teh dveh držav sta pa bili po številu skoraj enaki. Nad tri četrtine vseh državnih izdatkov je šlo za vojne potrebe. Vse višje častniške položaje so imeli izključno samo plemiči. Oblikoval se je tip pruskega častnika, ki se zanima samo za kasarno, ekserciranje in ki je zaverovan v „božansko naravo“ svojega kralja. Častnik ni ravnal z vojaki nič manj surovo kakor zemljiški gospod s tlačani.

Služba nabranih vojakov je trajala po 25 let, včasih pa tudi vse življenje. Vladala je surova disciplina, ki so jo podkrepljevale surove telesne kazni. Palica je spadala k oficialni opremi podčastnikov. Znatno del vojske so tvorili tuji najemniki. Posebno se je brigala Friderik Viljem za zunanji videz svojega vojaštva in za ponosno marširanje. Del garde so v celoti tvorili sami velikani. Zdresirani vojski je odgovarjala birokracija. Tudi tu je bila najtrša disciplina. Pa, kakor v armadi, tudi ta disciplina nikakor ni bila zavestna. „Nikakega premišljevanja!“ — to je bilo osnovno geslo. Od uradnikov se je zahtevala slepa pokorščina in formalna točnost. Kralj se ni prav nič obotavljal opsovati, včasih pa tudi preteptati svoje ministre. Hodil je po ulicah Berlina in lastnoročno nabil s palico vsakega, o katerem se mu je zdelo, da pohajkuje.

Friderik II. Vse to dresiranje in batinaška disciplina sta dosegli svoj največji razmah pod kraljem Friderikom II. (1740—1786). To je bil despot, ki je z viška svoje veličine preziral ljudi, zahteval pokorščino in ni trpel nikakih ugovorov. Friderik II. je vodil vse upravne posle sam; svojih podložnikov in pomočnikov, ki jih je priučil slepemu izkoriščavanju povelj, ni znal naučiti, da bi bili organizatorji, da bi znali poveljevati, da bi bili smeli, iznajdljivi in odločni ljudje.

**Zakoni o
„zaščiti“
kmetov**

Friderik II. je bil resnični poglavar pruskih zemljiških gospodov-junkerjev, ki so neusmiljeno izkoriščali svoje kmete-tlačane. Razumel pa je, da tlačansko delo vzbuja pri kmetih sovraštvo ne samo do zemljiškega gospoda-zatiraleca, temveč tudi do zemljiško-gospodstva države.

Sredi 18. stol. so napredni zemljiški gospodarje začeli spoznavati, da na tlačanskem delu ni mogoče zgraditi kulturnega gospodarstva in da prisilno delo ni koristno niti za zemljiške gospode same. Večina junkerjev se je pa krepko držala starega reda in še nadalje podila kmete z zemlje in njihova zemljišča priključevala svojemu gospodarstvu. Ta okoliščina je vznemirjala vlado, ker so bili kmetje glavni davkopllačevalci in ker so dajali vojake za armado. Friderik II. je zaradi tega prepovedal, da bi na njegovih kraljevih posestvih podili kmete z njihovih parcel. Friderik II. je poskusil zaščititi tudi tiste kmete, ki so že imeli svoja lastna posestva, in je v ta namen izdal več odredb o „zaščiti“ kmetov. Prepovedal je priključevanje kmečke zemlje k zemlji zemljiških gospodov. Toda kmetje niso imeli pravice pritožbe proti zemljiškemu gospodu, ta pa je mogel na mnogo načinov izigravati kraljeve ukaze. Tako je še ta žalostna „reforma“ ostala na papirju.

Zunanja politika Osvajalna politika vojaško-tlačanske države, kakor je bila Prusija, se ni nikdar manifestirala tako nesramno kakor pod Friderikom II. Kralj je imel ogromno vojsko 200.000 mož. Že prvo leto svojega vladanja (1740) je Friderik II. iztrgal Avstriji industrijsko Šlezijo. Avstriji se je kmalu posrečilo ustvariti proti Frideriku II. zvezo Francije, Rusije, Švedske in Saške.

Začela se je sedemletna vojna (1756—1763). Z vseh strani so obkolili Prusijo. In njen položaj je kmalu postal obupen.

L. 1759 je ruska vojska pod poveljstvom grofa Saltikova do nog potolkla Friderika pri Kunersdorfu. L. 1760 je ruski kor zavzel Berlin.

Friderika je rešilo samo to, da je po smrti carice Elizabete Petrovne novi car Peter III., Nемеc po rodu in velik oboževalec pruskega kralja, sklenil z njim mir. Friderik II. je prisilil Avstrijo, da mu je dokončno odstopila Šlezijo.

Neusmiljeno izkoriščanje kmetov, vse-mogočnost junkerjev, batinaška disciplina, roparska politika — to so značilne poteze pruske države.

Prva delitev Poljske

V 18. stol. je bila panska Poljska v popolnem razsulu. Tlačanski kmetje, pa tudi nepoljsko prebivalstvo (Ukrajinci, Belorusi, Judi) so bili strahovito zatirani. Poljski je vladala vihrava in nedisciplinirana šlahhta (plemstvo), ki se ni nikdar znala znajti in je vodila državo v pogin. Kraljeva oblast ni imela

nikake moči. Zaradi tega je postala Poljska lahek plen svojih mogočnih sosedov. Friderik II. se je sporazumel z Avstrijo in Rusijo in ju spodbudil k razdelitvi Poljske (1772). Po tej delitvi je Rusija dobila del Belorusije, Avstrija — Galicijo, Prusija pa pokrajino ob baltski obali (Zahodno Prusijo), ki je spojila Vzhodno Prusijo z Brandenburgom. Zaradi osvojitve Friderika II. se je prebivalstvo te države povečalo od dveh na pet milijonov. Že v dveh desetletjih, po drugi in tretji delitvi, je Poljska prenehala obstajati kot samostojna država.

35. poglavje

Buržoazni red v Angliji

Karel II. Karel II. Stuart se je ob vriskanju rojalistov vrnil v Anglijo. Vendar se ni vzpostavil stari red. Karel II. je bil primoran podpisati amnestijo za vse udeležence državljanske vojne in potrditi pravico do posesti zemljišč, ki so bila zaplenjena v času revolucije. Privoliti je moral tudi v to, da vodi državne finance in davke samo parlament. Karlu II. niso vrnili niti kraljevskih posestev, namesto njih mu je pa parlament nakazoval plačo. Končno so mu vzeli tudi pravico, da bi imel stalno vojsko. Gospodar dežele, potemtakem, ni bil več kralj, temveč parlament, ali bolje povedano, tisti razredi, ki so pošiljali v parlament svoje predstavnike: veliki zemljiški lastniki in kapitalisti.

Ta razreda sta se pa bala revolucije, sta podpirala kralja in si zakrivala oči pred reakcionarnimi izpadmi aristokratskih emigrantov, ki so se vrnili s kraljem. Kljub obljubljeni amnestiji so se začela preganjanja „kraljevih morilcev“, pod katerimi so razumeli pristaše republike, ki so bili nezadovoljni z vzpostavitvijo monarhije. Trupla Cromwella in drugih vidnih revolucionarjev so izkopali iz grobov in pobesili na vislice. Potem so njihove odsekane glave razstavili na kolih nasproti poslopja parlamenta. Kralj je upal, da se bo malo po malo vse povrnilo k staremu. Pa se je motil.

Kapitalistični odnosi so se še nadalje razvijali v vseh strokah gospodarstva. Ograjevanja in razlaščanja kmetov so se vršila v hitrem tempu. Velike uspehe je dosegla industrija.

V kolonijah so nagrahili ogromna bogastva. Samo trgovina z Vzhodno Indijo je dajala najmanj 600.000 futov sterlingov letnih dohodkov. Na široko se je razmahnila trgovina s sužnji. Spancem odvzeti otok Jamaica je postal svetovni trg sužnjev, kamor so jih dovažali, da so jih prodajali dalje na druge otoke Zahodne Indije in v Ameriko. Sužnje so izkoriščali tudi na samem otoku, na obširnih sladkornih plantažah. L. 1661 se je ustanovila kraljeva Afriška družba specialno za izvoz črnih sužnjev na Antilske otoke. Proti koncu stoletja se je zaradi trgovine s sužnji razvilo mesto Liverpool. Po zaslugi te ostudne trgovine je postalo eno najbogatejših mest Anglije.

Vendar se Karel II. ni mnogo menil za interese buržoazije. Dvoru je približal reakcionarno fevdalno aristokracijo. V letih državljanske vojne in strogega režima protektorata je izgubila svoja posestva in zdaj hitela, da bi nadoknadila izgubljeno. Dvor je ustvaril polno novih virov naglega obogatjenja: podkupnine, nabave za vojsko. Med buržoazijo je naraščala nezadovoljnost s politiko kralja in dvorne aristokracije.

Zunanja politika

Posebno nezadovoljstvo je vzbujala zunanja politika Karla II. V Anglijo se je vrnil po 14 letnih blodnjah po Holandiji in Franciji, kjer je moral prositi miloščine tuje vlade. Že tedaj je začel prejemati denarno podporo od Francije; ko je postal angleški kralj, je hodil dalje na povodcu francoske politike. Medtem je Francija po propadu Španije postala najmočnejša država Evrope. Karel II. je prejel veliko darilo od Ludvika XIV. in privolil v zaporo francoskega trga za angleško blago. Nato je prodal Franciji Dunquerque — ključ do Nizozemske, ki ga je Cromwell izvojeval od Španije. Stuarti so po Marxovih besedah v svojem in v interesu dvornega plemstva prodajali francoski vladi vso angleško industrijo s trgovino vred.

Parlamentarna opozicija

Parlament in londonska City sta hotela imeti za svoj denar poslušnega kralja. Stuarti so ju pa prevarali v nadah, ki sta jih polagala na nje. Njihovo potratno dvorno življenje, prizadevanja, da bi vzpostavili predrevolucijski absolutizem, njihova zunanja politika, vse to je vzbujalo silno nezadovoljnost. V parlamentu se je ustvarjala močna opozicija.

Da bi se zavaroval pred samovoljo kraljeve vlade, je parlament l. 1679 sprejel poseben zakon o osebnih pravicah an-

gleških državljanov — Habeas corpus act. Po novem zakonu je imel aretirani pravico zahtevati, da mora sodišče nemudoma preiskati njegovo zadevo ali ga pa izpustiti pod kavcijo ali poroštvo. Ta zakon je omejeval samovoljo vlade. Parlament pa je imel možnost, posebno v borbi z revolucionarnimi gibanji, da je začasno zaustavljajl moč tega zakona.

V borbi Karla s parlamentom sta se formirali dve politični stranki — toryji in whigi. V stranko toryjev so vstopali zemljiški lastniki, ki so bili za ohranitev kraljevega absolutizma. Toryjem je pripadala tudi angleška duhovščina, ki je bila podrejena kralju kot poglavarju anglikanske cerkve. Whigi so bili predstavniki buržoazije in zemljiške aristokracije. Zahtevali so povečanje vloge parlamenta in omejitev kraljeve oblasti.

Prevrat 1688. leta

Po smrti Karla II. (1685) je stopil na prestol njegov brat Jakob II., človek z nizkim čelom, topoglav in fanatičen katolik. Šel je naravnost po poti vzpostavitve absolutizma in katoličanstva v Angliji. To je vznemirilo celó toryje. Anglikanski škofi in duhovniki so se začeli bati za svoje položaje in dohodke. Plemiči so se bali, da bodo obnovljeni katoliški samostani in da se bodo menihom vrnila zemljišča, katera je zaplenil Henrik VIII. Junija 1. 1688 so toryji in whigi sklenili, da bodo posadili na prestol primernejšega kralja. Izbrali so holandskega državnega namestnika Viljema Oranskega (pravnuka faktorja nizozemske revolucije). Nanj so se obrnili s prošnjo za oboroženo intervencijo. Novembra se je izkrcał v Angliji, ne da bi naletel na kak odpor. Vojska je pustila Jakoba na cedilu in zbežal je v Francijo.

Ko je zasedel prestol Viljem Oranski (Viljem III.), so ga prisilili, da je sprejel Deklaracijo pravic. Ta deklaracija je še enkrat kategorično potrjevala izključno pravico parlamenta, da določa davke, proglašá svobodo besede za člane parlamenta in pravico svobodnega predlaganja peticij parlamentu. Nabor in vzdrževanje vojske se je dopuščalo samo s privoljenjem parlamenta.

Malo kasneje (l. 1701) je bil sprejet Akt o prestolonasledstvu. Ta akt je predvideval, da angleški prestol preide na brezpomembne knežiče male nemške države Hannover, s katerimi je bila v oddaljenem sorodstvu dinastija Stuartov.

Tako so dogodki l. 1688 uęvrstili buržoazni parlamentarni ustroj Anglije.

Gospodstvo parlamenta

Po prevratu 1688. leta je bil kralj podrejen parlamentu in ni mogel voditi samostojne politike. Posebno se je povečala moč parlamenta potem, ko je po aktu o prestolonasledstvu prešel prestol na hannoversko dinastijo (1714). Mali nemški knezi brez vsakih zvez v Angliji so se čutili tuje v deželi, kjer jim je pripadla vloga kraljev. Prvi kralj hannoverske dinastije Jurij I. ni znal niti angleškega jezika in je mogel govoriti s svojimi ministri samo s pomočjo prevajalca. Vsa oblast je prešla v roke parlamenta.

V parlamentu je prevladovala stranka whigov. Z malimi presledki so gospodovali v parlamentu do l. 1760.

Stranka whigov je združevala najbogatejše zemljiške lastnike Anglije, največje trgovce in bankirje. Ogronna so bila njena denarna sredstva in vpliv. Whigi so izkoriščali vse to za upostavitev parlamentarne oligarhije. Za to šo predvsem izkoriščali sistem volitev v parlament. V Angliji je vladal starinski volivni red: v parlament je pošiljala po dva poslanca vsaka grofija in vsako mesto, ki je dobilo to pravico od kralja. Mnoga mesta so uživala to pravico že od pravih davnih časov. Nekatera mesta so medtem propadla. Tako je v nekem mestecu ostalo vsega skupaj komaj pet hiš, je pa še vseeno volilo dva poslanca v parlament. Med tem pa nova velika industrijska središča, kakor Manchester na primer, nikakor niso imela pravice voliti v parlament. Mala mesta so bila popolnoma odvisna od velikih zemljiških lastnikov, na katerih zemljiščih so stala. Nekaj bogatih whigovskih družin je gospodarilo nad velikim delom takih gnilih mestec.

Whigi so odkrito podkupovali volivce. Pri volitvah je bilo koristneje glasovati za whige, ker so bili bogatejši. Za časa volitev so kandidati za parlament delili denar in obljube, vozili volivce na volišče na svoj račun, jih gostili po krčmah.

Sistem podkupovanja se je izvajal tudi v samem parlamentu. Ministri so podkupovali člane parlamenta s tem, da so jim delili penzije in dobre položaje, na katerih ni bilo treba nič delati, prejemale pa so velike plače. Sami ministri so pa s svoje strani prejemale ogromne podkupnine od trgovcev in bankirjev, od trgovskih in kolonialnih družb.

Od začetka 18. stol. se uveljavlja pravilo, po katerem imenuje kralj ministre iz vrst članov tiste stranke, ki ima

večino v parlamentu. Tako se sestavi ministrski kabinet iz članov samo ene stranke. V rokah kabineta in posebno njegovega predsednika, „premiera“, je združena velikanska oblast.

Parlament se je trdovratno upiral poskusom, da bi se odpravil volivni sistem, na katerem je slonela vsa parlamentarna oligarhija. Uvedel je sedemletni rok polnomočij v spodnji zbornici tako, da so mogle biti volitve samo enkrat v sedmih letih. Izdan je bil zakon, ki je določal visok census za poslanske kandidate (najmanj 600 funtov sterlingov letnih dohodkov). Parlament je izrabljal svoje pravice, da je brezvestno bogatil velike zemljiške lastnike, trgovce in bankirje na račun delovnih množic.

Kolonialna politika

V interesu trgovskih krogov se je vodila energična zunanja politika. Takoj po prevratu 1688. leta se je začel cel niz vojn s Francijo — glavno trgovsko in kolonialno tekmovalko Anglije. Anglija je aktivno sodelovala v vseh koalicijah, naperjenih proti Franciji. Anglija je dosegla velike uspehe v vojni za špansko dediščino.

Po utrechtskem miru s Francijo (1713) je Anglija dobila Gibraltar in s tem vred svoboden prehod na Sredozemsko morje, velike posesti v Ameriki ob Hudsonovem zalivu, pravico trgovanja s španskimi kolonijami in „asiento“.

Za časa sedemletne vojne (1756—1763) je Anglija obnovila borbo s Francijo v Severni Ameriki in vzela Franciji Kanado, Španiji pa Florido.

Anglija je skoraj popolnoma izrinila Francijo iz Indije. Na ta način je Anglija sredi 18. stol. prevladala nad Francijo in dokončno postala najmočnejša kolonialna država.

Angleži so iskali nove, Evropejcem še nepoznane dežele, da bi jih priključili k svojim posestim. S svojimi odkritji se je posebno proslavil angleški pomorščak James Cook (1728—1779). Izhajal je iz revne kmečke družine in začel svojo mornarsko službo kot „mali“ na trgovski ladji. Zaradi svojih sposobnosti je hitro napredoval in bil že l. 1768 imenovan za kapitana vojne ladje, kateri je bilo naročeno, naj raziskuje otoke Tihega oceana. V desetih letih je Cook izvršil tri potovanja in pri tem preiskoval Tihi ocean od juga do severa. Odkril je stotine dotlej Evropejcem nepoznatih otokov, raziskal obrežja Avstralije in proglasil to celino za angleško posest. L. 1779 je bil Cook ubit v neki praski s prebivalci Havajskih otokov.

Ropanje in izkoriščanje kolonij je prinašalo bajne dobičke trgovskim družbam.

Banke

Ogromne dobičke so prejeli bankirji. Podprli so prevrat 1688. leta s tem, da so dali novi vladi veliko posojilo. Glavno delo bank obstoji zdaj v kreditiranju vlade, v dajanju posojil. Naraščala sta državni dolg. Za vsote, ki so jih posojali državi, so bankirji prejeli visoke obresti, katere so morali plačevati davkoplačevalci. Potemtakem so od naraščanja davkov bogateli bankirji. Največja med vsemi bankami je bila 1694. l. ustanovljena Angleška banka.

Veliki zemljiški lastniki, trgovci, industrijci in bankirji so bogateli na račun ropanja kolonij in strašnega izkoriščanja delovnih množic. Vojne so vodile v zvišanje davkov in naglo naraščanje državnega dolga, plačevanje visokih obresti za ta dolg je pa še bolj višalo davke. Položaj delovnih množic je postajal vedno težji.

Propad kmetov

Kmetje, ki so bili še dovolj številni v Angliji proti koncu 17. stol., dokončno propadajo in ginejo v 18. stol. Parlament je krepko prispeval k temu, da so kmetje propadli in izgubili zemljo s tem, da je izdal „zakone o ograjevanjih“. Ti zakoni so predpisovali izvedbo splošne razmejitve in ograditve vseh zemljišč v vseh vaseh. Namesto pasov med različnimi polji srenje je moral vsak kmet dobiti ločen, ograjen del zemlje. Ta „parlamentna ograjevanja“ so se izvajala v interesu zemljiških gospodov in duhovščine, ki so dobivali velike dodatne dele k svojim zemljiščem. Kmete so na vse mogoče načine varali, jim oddeljevali slabša zemljišča, jim nalagali vse stroške ograjevanja. Najmanjše kmete so kratko in malo pregnali z zemlje. Kmetje so propadali in postajali proletariat brez zemlje. Propadali so tudi mali rokodelci, ker jih je spodrivala velika manufaktura.

Z ropanjem kolonij, s trgovino s sužnji, naraščanjem državnega dolga in z izkoriščanjem delavcev v manufakturah — so se v Angliji ustvarjali veliki kapitali. Hkrati s tem se je vršilo ropanje in upropaščanje kmetov in rokodelcev in njihova proletarizacija. Proces naraščanja kapitala in oblikovanja proletariata je Marx nazval prvotno akumulacijo. Proces „prvotne akumulacije“, ki se je začel v 16. stol., se je razvijal najhitreje v Angliji, vršil se je pa tudi v drugih deželah Evrope.

Indija in Kitajska v 16.—18. stoletju

V 16.—18. stol. je Evropa prehitela dežele Vzhoda v razvoju znanosti in tehnike. Postala je najnaprednejša dežela na svetu. Evropske države so izrabljale svojo tehnično premoč za to, da so grabile in osvajale nove dežele in jih spreminjale v svoje kolonije. Najbolj vabljev plen za Evropejce je bila Indija.

Portugalci, Holandci, Angleži, Francozi so ropali Indijo, odirali njeno prebivalstvo, osvajali oporišča za nadaljnje ropanje. Kolonialni roparji so se med seboj srdito borili za Indijo, dokler niso navsezadnje v 18. stol. zmagali Angleži.

Dežele na Daljnem Vzhodu (Kitajska, Japonska in Koreja) so v odgovor na roparstvo, sleparstvo in vohunstvo evropskih trgovcev in misijonarjev izgnale Evropejce in jim zaprle svoje meje.

§ 1. Indija v 16.—18. stoletju

**Trgovina Indije
v 15.—16.
stoletju**

Timurjev naval (1398—1399) je zapustil na severu Indije strahovita razdejanja. Mnoga mesta so ležala v razvalinah. Najboljši rokodelci so bili odvedeni v Samarkand. Namakalne naprave so bile porušene, kmetijstvo in trgovina sta propadli. V boljšem položaju je bil južni del dežele, kamor Timurjeva vojska ni prodrla. Indijski in arabski trgovci so izvažali po morju začimbe in fine bombažne tkanine v Egipt, odkoder so jih Benečani prevažali v Evropo. Južna Indija je bila posredovalka v trgovini med Zahodom in Daljnim Vzhodom. V Indijo so prihajale kitajske ladje, natovorjene s svilo in porcelanom, malajski čolni z začimbami iz Indonezije.

Hud udarec tej trgovini je zadalo portugalsko odkritje morske poti v Indijo okrog Afrike (1498). Portugalci so bili preslabi, da bi osvojili Indijo. Zasedli so samo posamezne točke Indijske obale in zgradili tam svoja utrjena oporišča. Iz teh razbojniških gnezd so portugalski morski roparji hodili na lov za indijskimi in arabskimi ladjami. Zasegali so bogate tovore, potapljali ladje s posadkami vred ali puščali ujetnike na svobodo potem, ko so jim porezali nosove in ušesa. Ti nesrečniki so morali raznašati po vsem Vzhodu vesti o tem, kaj grozi vsakemu za kršenje portugalskega monopola na pomorsko trgovino med Indijo in Evropo. V začetku 17. stol. so bili Portugalci primorani, da so se odrekli svojem monopolu. Začeli so jih spodrivati drugi osvajalci — Angleži in Holandci.

Cesarstvo Velikih Mogulov L. 1526 je vdrl v Indijo iz Srednje Azije čez gorske prelake Afganistana knez Babúr. Spremljala ga je v bojih prekaljena vojska 20.000 mož. Indijski knezi se niso znali združiti, da bi se postavili Baburju po robu, in on si je v kratkem času podvrigel večji del severne Indije. Babur je bil izkušen in daljnoviden vladar. Napravil je konec fevdalnim razprtijam, zaradi katerih je največ trpela Indija, in podpiral je trgovino. Po njem ustanovljeno državo so Evropejci nazvali cesarstvo Velikega Mogula (Mogul je isto kot „Mongol“: Babur je štel sebe za potomca mongolskih vladarjev Džingis-kana in Timurja).

Pod Baburjevimi nasledniki je cesarstvo Mogulov neprestano širilo svoje posesti. Proti koncu 17. stol. je obsegalo skoraj vso Indijo razen najjužnejšega skrajnega konea polotoka in vzhodni Afganistan.

Akbar Največji procvit je doseglo cesarstvo Mogulov za vladanja Akbarja (1555—1605). Akbar si je prizadeval, da pridobi na svojo stran domače indijsko prebivalstvo. V upravo je pritegoval poleg osvajalcev-muslimanov tudi hindujske fevdalce, odpravil je vsakršna verska preganjanja Hindujev. Posebno se je brigal za vzdrževanje namakalne mreže kanalov, ki je bila silno važna za indijsko poljedelstvo.

Združitev Indije pod oblastjo Velikih Mogulov je dovedlo k dvigu trgovine in rokodelstva. Indijske tkanine, so se izvažale v Evropo. Indijski nazivi tkanin (muslin, kaliko, taft) so se do danes ohranili v evropskih jezikih. V najfinejših muslinih Indije so se šopirile dvorne dame evropskih prestolnic. Pod Moguli so zgradili v Indiji krasne zgradbe; za njihovo gradnjo so naganjali na deset tisoče kmetov in rokodelcev.

Toda ta združitev Indije pod Moguli je bila samo zunanja. Posamezne vaške srenje so bile slabo zvezane med seboj. Moguli so dajali indijske pokrajine v upravo svojim namestnikom, ki so mislili samo na svoje obogatjenje in na to, kako bi poverjene jim pokrajine ohranili zase in za svoje naslednike. Bleščeče razkošje Velikih Mogulov in njihovih namestnikov je izviralo iz prekomernega dela indijskih kmetov in rokodelcev. Nad polovico pridelka so jemali kmetom davki, razen tega so kmete brez usmiljenja drli izterjevalci davščin. Kmetje so imeli težke obveznosti za zidavo poslopij, gradnjo cest, vzdrževanje namakalnih kanalov.

Akbar je začel zahtevati, da bi se davki ne plačevali več s produkti kakor poprej, temveč v denarju. To je bilo za kmete še težje. Ker niso imeli denarja za plačilo davkov, so bili prisiljeni, da so si ga izposojali pri oderuhih, pri katerih so postali večni dolžniki. Kmetje so začeli bežati iz vasi. Rodovitno zemljo Indije so začele zaraščati džungle. Po eestah so gospodarili razbojniki. Prihajalo je do kmečkih uporov. Dohodki Mogulov so se zmanjšali. Namestniki niso marali več deliti z njimi dohodkov. Hoteli so se odcepiti od cesarstva in postati samostojni vladarji.

Aurengzib Cesar Aurengzib (1658—1707) je napravil zadnji poskus, da bi utrdil cesarstvo Mogulov. Nasprotno od Akbarja se je Aurengzib opiral na muslimanske fevdalce in preganjal Hindujce. Svojo blagajno je polnil z ropanjem bogatih hindujških svetišč, zemljišča, ki so pripadala tem svetiščem, je pa izročil muslimanom. Muslimanski aristokraciji je dovolil, da ni plačala dolgov Hindujcem. S krutimi ukrepi je poskušal prisiliti kmete, da bi plačevali davke. Za neplačilo davka je določil smrtno kazen z razrezanjem z leseno žago. V interesu muslimanskih fevdalcev je Aurengzib vodil široko osvajalno politiko. Po dolgotrajni vojni se mu je posrečilo osvojiti južno Indijo. Toda te vojne so zahtevale ogromna sredstva in so samo pospešile propad cesarstva velikih Mogulov.

Proti Mogulom so se dvignila plemena Marátov na zahodnem Dekanu. Maratski kmetje in mali fevdalci so napovedali Velikemu Mogulu in muslimanskim aristokratom versko vojno Hindujcev. Njihov smeli in nadarjeni voditelj Šivadži je iz partizanskih oddelkov ustvaril močno vojsko, ki se je zmagovito borila z Aurengzibovimi četami. Cesarski namestniki so se vedno manj menili za oblast Velikega Mogula in se brigali samo za svoje posesti. Zadnja leta Aurengzibovega vladanja je njegova država popolnoma razpadala.

Po njegovi smrti je po Baburju ustanovljeno cesarstvo Mogulov prenehalo obstajati, čeprav so vladarji Delhijev obdržali zveneč naslov Velikih Mogulov.

Angleži in Francozi v Indiji

Indija, ki je razpadla na cel niz fevdalnih vladavin in ki jo je pretresala borba med fevdalci in kmeti, je postala lahek plen evropskih držav — Francije in Anglije. Francoska in angleška Vzhodnoindijska družba sta imeli svoje vojaštvo, trdnjave, pravico kovati denar, napovedovati vojno in sklepati mirovne pogodbe. Osvajali sta oporišča Indije, prevzemali trgovino v svoje roke, se vmešavali v razprtije indijskih fevdalcev, da bi jih pokorili. Središče angleških posesti v Indiji je bil Madras, francoskih pa Pondichéry.

Anglija in Francija sta se neprestano borili med seboj za Indijo. Za nekaj časa se je Francozom posrečilo, da so dobili premoč in da so zasedli celo Madras (1744). Kmalu pa je prevladala bogata in močna Anglija. V sedemletni vojni (1756—1763) so Francozi izgubili večji del svojih indijskih posesti. Ko je zlomila svojo glavno nasprotnico, je angleška Vzhodnoindijska družba nadalje zaslužnjevala razdrobljeno in oslABLJENO Indijo.

§ 2. Kitajska v 16.—18. stoletju

Prvi odnosi Kitajske z Evropo.

Velika geografska odkritja so položila temelj rednim odnosom med Evropo in Kitajsko. Prvi so se ob kitajskih obalah pojavili Portugalci. Po nekaj ponesrečenih poskusih so se

Portugalci prvič izkrcali na Kitajskem l. 1516. Takoj nato so začeli vedno češče prihajati na Kitajsko in navežali trgovino z južnim mestom Kantonom. V prizadevanju, da ustvarijo na Kitajskem svojo trgovsko bazo, so Portugalci l. 1557 zavzeli Makao, ki je od tedaj postal njihova kolonija. Takoj za Portugalci so se na Kitajskem pojavili Španci. Nato so prišli Holandci, za njimi Angleži, Francozi. Da bi navežali stike s Kitajsko, so Evropejci pošiljali poslanstva v Peking, prinašali kitajskemu cesarju dragocena darila. Trgovali so pa v glavnem v južnih pristaniščih, izvažali čaj, svilo, porcelan.

Mandžuri Konec 16. stol. je na ozemlju južne Mandžurije postajalo vedno močnejše pleme Mandžurov. Zedinili so se, ustvarili močno vojsko, ustanovili svojo državo. V začetku 17. stol. so Mandžuri začeli napadati sosedno Kitajsko. Njihovo vojsko je tvorilo osem zborov-zastav in imenovala se je „vojska osmerih zastav“. Z vsakim dnem je naraščala. Mandžurski vrhovni poveljnik si je nadel naslov cesarja. Mnoga sosedna plemena so se mu pokorila. Mandžuri so se odpravili na pohod proti Koreji, prišli do njene prestolnice in prisilili korejskega kralja, da je postal vazal Mandžurov. Takoj za tem so začeli vojno s Kitajsko.

Ustanovitev mandžurskega cesarstva na Kitajskem V tem času je bila na Kitajskem velika ljudska vstaja. Uporniki, ki so zbrali veliko vojsko, so prodirali proti prestolnici Peking (Bejpin). L. 1644 so uporniki po krvavi borbi zasedli prestolnico in izgnali zadnjega cesarja Minskega cesarstva. Tedaj so kitajski fevdalci ki niso bili sami kos upornikom, poklicali na pomoč Mandžure. Mandžurska vojska je osvobodila prestolnico upornikov in zadržala upor. Ko so se pa utrdili v Peking, se Mandžuri niso več mislili vrniti. Proglasili so Peking za svojo prestolnico, objavili, da je oblast Minskega cesarstva strmoglavljena, in ustanovili namesto njega svoje cesarstvo. Svoje cesarstvo so nazvali Dajcing, t. j. Veliki Cing. Tako se je l. 1644 ustanovilo novo cesarstvo na Kitajskem.

Mandžuri so razširili svojo oblast na vso Kitajsko. Mnoge kitajske fevdalce so podkupili s tem, da so jim dali visoke položaje. Mandžurski vojaški poveljniki so postali zdaj principi in knezi. Ujete Kitajce so spremenili v sužnjc. Zasegali so zemljišča kitajskih kmetov in jih spreminjali v svojo lastnino. Kitajsko ljudstvo je sovražilo nove nasilnike in stalno uprizarjalo proti njim zarote in upore. Da bi pa strmoglavilo oblast Mandžurov, se mu dolgo ni posrečilo; strmoglavljena je bila šele l. 1912.

Razširjenje Kitajske Bojeviti Mandžuri so osvojili ne samo Kitajsko, temveč so ji priključili še sosedne dežele. Nekatera sosedna plemena so se, čuteč silo Mandžurov, sama podredila njihovi oblasti. Tako so se jim na primer podredili južni Mongoli in njihova ozemlja so se od tedaj začela

imcnovati Notranja Mongolija, ker so vstopili v mandžursko cesarstvo. Severni Mongoli se niso podrcdili Mandžuro in njihova dežela se je začela imenovati Zunanja Mongolija. Njo so Mandžuri pokorili po dolgotrajni borbi konec 17. stol. V 18. stol. so Mandžuri pokorili veliki knježevini zahodno od Kitajske — Džungarijo in Kašgarijo, ki tvorita zdaj kitajsko provinco Sinkjang. Indokitajski knježevini — Anam, Birma — sta postali vazala Mandžurov in jim plačevali tribut.

Kansi Med mandžurskimi cesarji se je posebno proslavil Kansi, ki je vladal 60 let (1662—1722). Bil je umen, kulturn človek. Stopil je v stik z Evropejci, povabil k sebi evropske učnjake in misijonarje ter jim naročil, naj prevedejo v mandžurski jezik najboljše evropske knjge o fiziki, medicini, matematiki. Kansi je dovolil Evropejcem svobodno trgovino na Kitajskem in jim odprl vsa pristanišča.

Rusko-kitajski odnosi

Prvi odnosi Rusije s Kitajsko so nastali v začetku 17. stol. Po osvojitvi Sibirije so ruski carji začeli pošiljati na Kitajsko odposlanec, da bi sklenili prijateljstvo z veliko sosedno državo. Ruski trgovci so začeli voditi s Kitajci obmejno trgovino na podlagi zamenjavanja. V istem času je ruska vojska, ki je nadalje osvajala Sibirijo, prišla do reke Amurja. Tedaj je bilo to pustinsko ozemlje, na katerem so živela divja plemena. Rusi so zasedli vse ozemlje severno od reke Amurja in zgradili tam svoje trdnjave. Do istih krajev so pa segale tudi osvojitve mandžurskih cesarjev, ki so razširili svoje cesarstvo po pustinskih pokrajinah na severu. Kansi je tudi hotel osvojiti reko Amur in pokrajino, ki so se razprostirale ob njej. Poslal je tja vojsko. Sredi 17. stol. je prišlo pri Amurju do spopadov med rusko in mandžursko vojsko.

Tedaj je bil poslan h Kansiju ruski odposlanec, da bi sklenil mir in upostavljal prijateljstvo. Po dolgih pogajanjih je ruski zastopnik podpisal v Nerčinsku i. 1689 prvo rusko-kitajsko pogodbo o mejah in trgovini. Ker se ni maral prepirati s soscdi, je ruski odposlanec prepustil Kansiju amursko pokrajino, ki je bila vrnjena Rusiji šele l. 1858. Z nerčinsko pogodbo se je začelo prijateljstvo Rusije in Kitajske, živahna, medsebojna trgovina. Toda Rusi niso znali kitajskega jezika, Kitajci in Mandžuri pa ne ruskega in to je otežkočalo odnose. Peter I. je poslal Rusc v Peking, da bi se naučili kitajskega jezika. Od tedaj so Rusi vedno bližje spoznavali Kitajsko, vedno ččeče potovali v to deželo. Sklenjenih je bilo še nekoliko prijateljskih pogodb.

Kitajska izoliranost Medtem so po južnih pristaniščih vedno ččeče prihajali Evropejci na Kitajsko. V kitajskih pristaniščih so trgovali Holandci, Portugalci, Španci, Angleži, Francozi. Toda Evropejci se niso omejevali samo na trgovino, temveč so tudi ropali. Tako je nekl portugalski trgovec izropal 17 cesarskih grobnic.

Ker so prihajali na Kitajsko zaradi bogatih zaslužkov, ni bilo evropskim trgovcem nobeno sredstvo pregnusno. Ropali in varali so kitajske trgovce, žalili prebivalstvo. Med seboj so se Evropejci stalno grizli zaradi dobička. Podkupovali so kitajske uradnike, da jih ti ne bi preganjali za različne zločine. Nič bolje se niso vedli evropski misijonarji. Medtem ko so oznanjali krščanstvo, so se hkrati pečali s trgovanjem in ropanjem. Razen tega so vohunili za evropske države, ker jim je bilo pod pretvezo pridigarstva lažje priti v vsako mesto, v vsako vas.

Vse to je vzbudilo kitajsko ljudstvo in vlado proti Evropejcem. Kitajci so začeli omejevati njihovo trgovino in navsezadnje so l. 1757 prepovedali Evropejcem prihajati v kitajska mesta razen Kantona. Pa tudi v tem mestu so Kitajci dovolili Evropejcem trgovati le z nekaterimi trgovci, ki so dobili za to posebno dovoljenje. Evropejci so živeli v Kantonu v posebni četrti in jim je bilo zabranjeno, da bi se pojavljali v drugih ulicah mesta. Družinam evropskih trgovcev niso dovolili prihajati niti v Kanton. Kitajci niso sklepali z Evropejci nikakih trgovskih pogodb kljub njihovim prošnjam. Omejili so celó delovanje misijonarjev.

Evropejci so se razburjali nad takim ravnanjem z njihovimi trgovci in misijonarji, dolžili Kitajsko „nekulturnosti“, da ne želi stopiti v stike s kulturno Evropo. V resnici pa je bila ta „zaprtost“ Kitajske odgovor na predrzno obnašanje evropskih trgovcev in misijonarjev na Kitajskem in v drugih azijskih deželah. Na tak način se je Kitajska mislila rešiti zasuznjenja s strani Evropejcev. Prav tako so se „zaprla vrata“ Japonske in Koreje, ki tudi nista marali več dopuščati Evropejcev v svoje dežele, ki so jih ti hoteli osvojiti.

Kronološka tablica

	Leto
Konec rimskega cesarstva	476
Justinijanovo vladanje	527— 565
Začetek kalifata	630
Arabci osvoje Španijo	711— 713
Bitka Frankov z Arabci pri Poitiersu	732
Začetek dinastije Karolingov	751
Vladanje Karla Velikega	768— 814
Karel Veliki prejme cesarski naslov	800
Upor Tomaža Slovana	821
Razdelitev francoskega cesarstva v Verdunu	843
Ustanovitev Svetega rimskega cesarstva po Otonu I.	962
Žakerji	1358
Začetek dinastije Kapetingov	987
Turki osvoje Bagdad	1055
Normani osvoje Anglijo	1066
Prva križarska vojna	1096—1099
Saladin zasede Jeruzalem	1187
Križarji zavzamejo Carigrad med četrto križarsko vojno	1204
Latinsko cesarstvo	1204—1261
Bitka pri Las Navas de Tolosa	1212
Velika karta svoboščin	1215
Zmaga Aleksandra Nevskega nad Nemci na Čudskem jezeru („Ledeno bojišče“)	1242
Začetek parlamenta v Angliji	1265
Zadnja (osma) križarska vojna	1270
Začetek generalnih stanov v Franciji	1302
Stoletna vojna med Anglijo in Francijo	1337—1453
Bitka pri Crécyju	1346
Bitka pri Poitiersu	1356
Upor v Parizu	1356—1358
Žakerija	1358
„Zlata bula“ Karla IV.	1356

Upor čompov	1378
Upor Wata Tylerja	1381
Bitka na Kosovem polju	1389
Poraz tevtonskega reda pri Grünwaldu	1410
Sežig Jana Husa	1415
Husitske vojne	1419—1434
Turki osvoje Carigrad	1453
Vojna rdeče in Bele rože	1455—1485
Zedinjenje Kastilije in Aragonije	1479
Dinastija Tudorjev v Angliji	1485—1603
Španci osvoje Granada	1492
Prvo Kolumbovo potovanje	1492
Odkritje morske poti v Indijo	1498
Lutrov nastop proti prodaji odpustkov	1517
Magellanovo potovanje okrog sveta	1519—1522
Kmečka vojna v Nemčiji	1524—1525
Münsterska Komuna	1534—1535
Papež potrdi jezuitski red	1540
Augsburški verski mir	1555
Začetek nizozemske revolucije	1565
Sentjernejska noč	1572
Pogin „Nepremagljive armade“	1588
Kitajsko-japonska vojna	1592—1598
Španija prizna neodvisnost Holandije	1609
Tridesetletna vojna	1618—1648
Sklicanje Dolgega parlamenta	1640
Državljanska vojna v Angliji	1642—1648
Vladanje Ludvika XIV.	1643—1715
Cromwellova reforma vojske	1645
Westfalski mir	1648
Usmrtitev Karla I. in proglasitev republike v Angliji	1649
„Navigacijski akt“	1651
Cromwellov protektorat	1653—1658
Restavracija Stuartov	1688
Vojna za špansko dediščino	1702—1713
Utrechtski mir	1713
Sedemletna vojna	1756—1763
Prva delitev Poljske	1772

Vsebina

Prvi del

Zgodnji srednji vek

1. poglavje	Zahodno rimsko cesarstvo in barbari	5
2. poglavje	Frankovska država	11
	§ 1. Frankovska država za časa Merovingov	11
	§ 2. Frankovska država pod prvimi Karolingi	15
	§ 3. Karel Veliki	17
3. poglavje	Evropa od 9. do 11. stoletja	22
	§ 1. Razpad cesarstva Karla Velikega	22
	§ 2. Francija 9.—11. stoletja	25
	§ 3. Anglija 9.—11. stoletja	27
	§ 4. Nemčija in Italija 10.—11. stoletja	29
	§ 5. Zahodni Slovani v 9.—11. stoletju	33
4. poglavje	Bizanc, Iran in Južni Slovani	35
	§ 1. Poskus vzpostavitve rimskega cesarstva	35
	§ 2. Iran in njegova borba z Bizancem	38
	§ 3. Slovanska kolonizacija	40
	§ 4. Bizanc 8.—9. stoletja	42
	§ 5. Bizanc 9.—11. stoletja	45
5. poglavje	Kalifat	49
	§ 1. Ustanovitev arabskega kalifata	49
	§ 2. Bagdadski in kordobski kalifat — Turki	53
6. poglavje	Indija v zgodnjem srednjem veku	58
7. poglavje	Kitajska 5.—11. stoletja	60
	§ 1. Tansko cesarstvo	60
	§ 2. Kitajska 10.—11. stoletja	62
	§ 3. Gospodarstvo in zunanje zveze Kitajske	63
	§ 4. Kultura Kitajske za časa tanskega in sunškega cesarstva	64

Drugi del

Evropa in Azija 11.—15. stoletja

8. poglavje	Križarske vojne	66
	§ 1. Evropa na predvečer križarskih vojn	66
	§ 2. Prva križarska vojna	68
	§ 3. Nadaljnje križarske vojne	71
9. poglavje	Mesta in trgovina v 12.—13. stoletju	74
	§ 1. Cehi in gilde	74
	§ 2. Borba mest s seniorji	76
	§ 3. Razvoj trgovine	78
10. poglavje	Kultura Zahodne Evrope v 12.—13. stoletju	79
	§ 1. Viteška in mestna kultura	79
	§ 2. Šola in znanost	82
11. poglavje	Cesarstvo in papeštvo v 12.—13. stoletju	86
	§ 1. Borba med cesarji in papeži v 12. stoletju	86
	§ 2. Moč papežev v 13. stoletju	88
12. poglavje	Mongolske osvojitve	91
13. poglavje	Francija 12.—15. stoletja	94
	§ 1. Francija 12.—13. stoletja — Okrepitev kraljevske oblasti	94
	§ 2. Filip IV. Lepi in nastanek generalnih stanov	96
	§ 3. Francija 14. stoletja in začetek stoletne vojne	98
	§ 4. Vstaja Etienna Marcela in žakerija	99
	§ 5. Francija konca 14. in začetka 15. stoletja	102
	§ 6. Francija 15. stoletja	103
14. poglavje	Anglija 12.—15. stoletja	105
	§ 1. Okrepitev kraljevske oblasti	105
	§ 2. Velika karta svoboščin in začetek parlamenta	106
	§ 3. Upor Wata Tylerja	111
	§ 4. Anglija 15. stoletja	114
15. poglavje	Španija 11.—15. stoletja	116
	§ 1. Reconquista in pirenejske države 12.—13. stol.	116
	§ 2. Dokončanje reconquiste in ustanovitev enotne španske države	118
16. poglavje	Upadanje moči katoliške cerkve v 14.—15. stoletju	120
17. poglavje	Nemčija 13.—15. stoletja	122
	§ 1. Razširjenje na vzhod	122
	§ 2. Nemška mesta	125
	§ 3. Politična ureditev Nemčije	126

18. poglavje	Česka 12.—15. stoletja	128
19. poglavje	Italija 13.—15. stoletja	133
	§ 1. Benetke in Genova	133
	§ 2. Florenca	134
	§ 3. Zgodnja italijanska renesansa	137
20. poglavje	Propad bizantinskega cesarstva	140
21. poglavje	Kitajska in Japonska v 13.—16. stoletju	143

Tretji del

Pozni srednji vek

22. poglavje	Velika geografska odkritja in začetek kolonialnih osvajanj	146
	§ 1. Odkritje Amerike in morske poti v Indijo	146
	§ 2. Osvajanje Amerike in začetek kolonialne politike Evrope	143
	§ 3. Ekonomske posledice geografskih odkritij	150
23. poglavje	Italija 16. stoletja	151
	§ 1. Razredna nasprotja v Italiji 16. stoletja	151
	§ 2. Politična ureditev Italije v 16. stoletju — Italijanske vojske	152
	§ 3. Italijanska kultura v 16. stoletju	153
24. poglavje	Reformacija in kmečka vojna v Nemčiji	156
	§ 1. Nemčija v začetku 16. stoletja	156
	§ 2. Začetek reformacije v Nemčiji	158
	§ 3. Kmečka vojna	161
	§ 4. Utrditev umerjene reformacije	164
25. poglavje	Reformacija in katoliška reakcija v Evropi	165
	§ 1. Kalvinska cerkev	165
	§ 2. Katoliška reakcija in red jezuitov	167
26. poglavje	Španija in nizozemska revolucija	168
	§ 1. Španija v 16. stoletju	168
	§ 2. Nizozemska revolucija	171
	§ 3. Holandija v 17. stoletju	177
27. poglavje	Anglija v 16. stoletju	180
	§ 1. Začetek kapitalističnega razvoja Anglije	180
	§ 2. Absolutizem Tudorjev — Angleška reformacija	182
	§ 3. Trgovina in zunanja politika Anglije v 16. stol.	183
	§ 4. Kultura Anglije v 16. stoletju	185

28. poglavje	Francija 16. stoletja in prve polovice 17. stoletja .	187
	§ 1. Francija v prvi polovici 16. stoletja	187
	§ 2. Verske vojne v Franciji	190
	§ 3. Uvedba absolutizma v Franciji	194
29. poglavje	Tridesetletna vojna	196
	§ 1. Začetek vojne	196
	§ 2. Potek vojne	197
	§ 3. Konec vojne	200
30. poglavje	Poljska, Švedska in Turčija	200
	§ 1. Poljska država v 16.—17. stoletju	200
	§ 2. Švedska v 17.—18. stoletju	204
	§ 3. Turčija v 16.—17. stoletju	204
31. poglavje	Razvoj evropske znanosti in tehnike v 16.—17. stol.	206

Četrty del

Začetek novega veka

	§ 1. Anglija na predvečer revolucije	212
	§ 2. Začetek revolucije	214
	§ 3. Državljsanska vojna	215
	§ 4. Levellerji in „grandi“ — Druga državljans- ska vojna	217
	§ 5. Republika in protektorat	219
33. poglavje	Absolutna monarhija v Franciji	223
	§ 1. Absolutizem Ludvika XIV.	223
	§ 2. Propadanje Francije	225
	§ 3. Francija v prvi polovici 18. stoletja	228
34. poglavje	Nemčija v 17.—18. stoletju	230
	§ 1. Avstrija	230
	§ 2. Prusija	233
35. poglavje	Buržoazni red v Angliji	237
36. poglavje	Indija in Kitajska v 16.—18. stoletju	243
	§ 1. Indija v 16.—18. stoletju	243
	§ 2. Kitajska v 16.—18. stoletju	245
	Kronološka tablica	249

KNJIGO SPISAL
E. A. KOSMINSKI
DELO
ZGODOVINA SREDNJEGA VEKA
OPREMA
ARH. TONE BOKAL
ZALOŽBA
DRŽ. ZALOŽBA SLOVENIJE
TISKALA
TISKARNA SAVA KRANJ
DOTISKANO
NOVEMBRA 1946
PAPIR 70 GRAMSKI
OBSEG
ŠESTNAJST POL
NAKLADA
3000 IZVODOV